DEISIS

Iubirea nebună de aproapele

viața și învățăturile maicii

Maria Skobțova

Iubirea nebună de aproapele

Iubirea nebună de aproapele

Viaţa şi învăţăturile Maicii Maria Skobţova (1891–1945)

ediţia a II-a

Biografie spirituală
Hélène Arjakovsky-Klépinine

Postfeţe
Maica Sofia şi Olivier Clément

Traducere
Maria-Cornelia şi diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS
Sibiu 2008

Mulțumim preacucernicului părinte diacon Maxime Egger,
directorul Editurii Le Sel de la Terre, Pully (Elveția),
pentru generozitatea și amabilitatea cu care a permis
apariția acestei cărți în limba română.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARIA SKOBȚOVA, monahia

Iubirea nebună de aproapele: Viața și învățăturile Maicii Maria Skobțova: (1891–1945): biografie spirituală / Maica Maria Skobțova; Hélène Arjakovsky-Klépinine; postf.: maica Sofia și Olivier Clément; trad.: Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr. – Ed. a 2-a. – Sibiu: Deisis, 2008

ISBN 978-973-7859-40-2

I. Arjakovsky-Klépinine, Hélène
II. Clément, Olivier (postf.)
III. Ică, Ioan I., jr (trad.)
IV. Sofia, monahia (postf.)
V. Ică, Maria-Cornelia (trad.)

271(47) Maria Skobțova
929 Maria Skobțova

Traducere după:
MÈRE MARIE SKOBTSOV (1891–1945)
Le sacrement du frère
© Le Sel de la Terre, 1995 pour la version française

© DEISIS, pentru prezenta versiune

Documentele canonizării (2004)

Actul Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice
Nr. 972/2003

Pe cei care în viaţa aceasta au dus o viaţă sfântă şi evlavioasă cheltuindu-se prin faptă şi cuvânt în slujirea şi iubirea de Dumnezeu şi aproapele şi care după plecarea lor dincolo au fost adeveriţi de Dumnezeu prin semne şi minuni, pe aceştia Sfânta Biserică a lui Hristos ştie să-i cinstească şi prăznuiască pururea în toată cucernicia prin imne şi laude chemând mijlocirea lor bine-plăcută Preabunului Dumnezeu pentru iertarea păcatelor şi tămăduirea celor bolnavi. Aşa s-au arătat în viaţa lor protoprezbiterul Aleksei Medvedkov [1867–1934], preotul Dimitri Klepinin [1904–1944], monahia Maria Skobţova [1891–1945] şi fiul ei, Iuri Skobţov [1920–1944], şi Ilia Fondaminski [1880–1942]. Originari din Rusia, aceştia au slujit în prima jumătate a secolului XX în cadrul Exarhatului nostru patriarhal pentru parohiile ortodoxe de tradiţie rusă din Europa Occidentală. S-au distins prin asceză şi sfinţenia vieţii lor, iar prin vrednicia vieţii şi bunul lor exemplu au contribuit la zidirea sufletelor multor credincioşi. În timpul celui de-al

doilea război mondial, au suferit multe rele şi au fost supuşi la chinuri, pe care le-au îndurat cu tărie, fiind învredniciţi de Dumnezeu cu darul facerii de minuni atât în timpul vieţii, cât şi după moartea lor. Pe toţi aceştia i-a amintit în propunerea sa, făcută Bisericii noastre, Preasfinţitul Arhiepiscop al Comanei, Gavriil, menţionând totodată atât respectul de care se bucură la credincioşii Exarhatului său, care-i venerează şi cinstesc ca sfinţi şi invocă mijlocirea lor la Domnul, cât şi sfârşitul de martiri pentru Evanghelia Domnului al unora dintre ei. Prin urmare, urmând practica îndătinată a Bisericii, am hotărât să le acordăm cinstea cuvenită acestora ca unor sfinţi.

De aceea, hotărâm şi poruncim în sinod şi rânduim în Duhul Sfânt ca protoprezbiterul Aleksei Medvedkov, preotul Dimitri Klepinin, monahia Maria Skobţova şi fiul ei, Iuri Skobţov, şi Ilia Fondaminski, care şi-au sfârşit viaţa în chip sfânt şi ca martiri, să fie număraţi printre fericiţii mucenici şi sfinţii Bisericii noastre, cinstiţi de credincioşi şi prăznuiţi cu cântări de laudă în fiecare an, în 20 iulie.

Iar ca semn şi atestare a acestui fapt a fost întocmit şi prezentul act patriarhal şi sinodal, redactat şi semnat în acest registru al Sfintei şi Marii Biserici a lui Hristos, şi totodată adresat în copie conformă şi identică Preasfinţitului Arhiepiscop al Comanei, Gavriil, exarhul nostru patriarhal, spre a fi citit în biserici după rânduială şi să fie depus apoi în arhivele Exarhatului nostru patriarhal.

În Anul Domnului 2004, 16 ianuarie.

Mesajul Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop Gavriil al Comanei

În părintească Sa purtarea de grijă, Sanctitatea Sa Patriarhul Bartolomeu I ne-a informat că, urmare a cererii pe care i-am adresat-o prin scrisoarea din iulie 2003, prezentată personal cu prilejul vizitei noastre în sediul Patriarhiei din Fanar în luna septembrie a aceluiaşi an, Sfântul Sinod al Bisericii Constantinopolului a purces în sesiunea sa din 16 iunie 2004 la canonizarea părintelui Dimitri Klepinin, parohul bisericii Acoperământul Maicii Domnului din Paris, decedat martir în lagărul de concentrare Dora în 1944, şi a tovarăşilor săi întru martiriu, citeţul Iuri Skobţov, decedat şi el în lagărul de la Dora în 1944, a credinciosului mirean Ilia Fondaminski, decedat în lagărul de la Auschwitz în 19 noiembrie 1942, şi a Maicii Maria Skobţova, monahie întemeietoare a căminului şi asociaţiei caritative „Acţiunea Ortodoxă" din Paris, decedată ca martiră în lagărul de concentrare de la Ravensbrück în 31 martie 1945, precum şi a protoprezbiterului Aleksei Medvedkov, paroh în Ugine (Savoia), decedat în 22 august 1934, al cărui trup a fost găsit neatins

în veşmintele liturgice cu ocazia exhumării sale în 1956.

Maica Maria şi părintele Dimitri au dat mărturie de fidelitatea lor faţă de Hristos şi faţă de angajamentul lor de a trăi întru totul Evanghelia Lui salvând cu preţul propriei lor vieţi numeroşi evrei în timpul ocupaţiei naziste a Franţei. Iuri Skobţov, fiul Maicii Maria, a fost arestat odată cu părintele Dimitri şi internat în lagăr împreună cu el. Ilia Fondaminski, angajat şi el în activitatea „Acţiunii Ortodoxe" alături de Maica Maria şi ajuns încetul cu încetul la credinţa creştină, a fost arestat în 1942 şi deportat din pricina originii sale evreieşti, primind Sfântul Botez cu puţin înaintea morţii sale. Părintele Aleksei, preot încă din Rusia dinainte de revoluţie, a scăpat de execuţie emigrând în Franţa în 1930, unde a fost rânduit paroh al micii comunităţi din Ugine (Savoia). Aici şi-a îndeplinit slujirea pastorală cu multă abnegaţie, trăind în condiţii materiale precare şi în indiferenţa generală.

Toţi aceştia cinci, fiecare cu harismele primite de la Duhul Sfânt, au fost la timpurile rânduite de Domnul slujitori devotaţi ai Bisericii lui Hristos. În urma tragicelor evenimente care au însângerat patria lor, sub călăuzirea Proniei dumnezeieşti au venit pe pământul Franţei îndeplinindu-şi cu râvnă slujirea pastorală şi angajamentul creştin în societate în cadrul Arhiepiscopiei noastre sub autoritatea duhovnicească şi canonică şi cu binecuvântarea mitropolitului Evloghie [Gheorghievski, 1868–1946] de fericită pomenire. Mărturia lor se situează în momentul crucial în care Ortodoxia rusă în situaţie de dia-

sporă căuta să se organizeze în Europa Occidentală în afara hotarelor canonice ale Bisericii Rusiei. Sfinţenia are întotdeauna o dimensiune atemporală şi, prin aceasta, universală de participare la sfinţenia lui Dumnezeu, dar, în acelaşi timp, se înrădăcinează în timp şi spaţiu, mai exact în istoria binecuvântată şi dureroasă a diasporei ruse din Occident. În fine, ea prinde rădăcini acolo unde ne-a chemat la rândul nostru Domnul să dăm mărturie de credinţa noastră în El în comuniune cu sfinţii din toate timpurile, pentru noi îndeosebi, cu cei ai pământului Franţei.

Anul acesta, în care comemorăm şaptezeci de ani de la adormirea în Domnul a protoprezbiterului Aleksei Medvedkov şi şaizeci de ani de la martiriul preotului Dimitri Klepinin, ni s-a dat să înţelegem cât de aproape de noi sunt părinţii Aleksei şi Dimitri, Maica Maria şi tovarăşii ei, nu numai în timp, ci mai cu seamă prin învăţătura pe care ne-o dau prin exemplul vieţii lor pământeşti desfăşurate în împrejurări înfricoşătoarea într-o epocă marcată de respingerea lui Dumnezeu, de negarea darului dumnezeiesc al vieţii, de dezumanizare a omului.

Numele şi faptele lor rămân până azi înscrise în inima şi amintirea oamenilor. În faţa încercărilor vremii noastre, ei ne aduc un mesaj de mângâiere şi nădejde, de fidelitate absolută faţă de Evanghelia lui Hristos: smerenie, blândeţe, abnegaţie, grijă de cei săraci şi oprimaţi, slujire a fratelui, spirit de sacrificiu şi iubire, căci nu există iubire mai mare decât aceea de a-ţi pune sufletul pentru aproapele (*In* 15, 13) şi: „În aceasta am

cunoscut iubirea: că El şi-a pus sufletul Său pentru noi, şi noi datori suntem să ne punem sufletul pentru fraţi" (*1 In* 3, 16).

De mulţi ani, preoţi şi credincioşi li se adresau în rugăciunile lor şi nădăjduiau să vadă recunoscută sfinţenia acestor slujitori râvnitori ai lui Hristos, rugători ai noştri la tronul Împăratului slavei.

Prin urmare, şi în conformitate cu actul patriarhal şi sinodal pe care l-am primit, hotărâm:

1. Sinaxa noilor sfinţi va fi prăznuită în fiecare an în 20 iulie, ziua sfântului şi marelui proroc Ilie, dată stabilită de Patriarhia Constantinopolului.

2. Pomenirea lor va fi prăznuită în Arhiepiscopia noastră în ziua mutării lor la Domnul: sfântul sfinţit mucenic Dimitri şi tovarăşii săi, mucenicii Iuri/Gheorghe şi Ilia/Ilie în 9 februarie; sfânta cuvioasă muceniţă Maria în 31 martie; iar sfântul drept şi preot Aleksei în 22 august.

3. Se va purcede la întocmirea slujbelor fiecăruia dintre noii sfinţi şi vor fi zugrăvite icoanele lor după canoanele tradiţionale ale Sfintei Biserici.

4. Preaslăvirea solemnă a noilor sfinţi şi proclamarea canonizării lor vor avea loc sâmbătă, 1 mai, la priveghere, şi duminică, 2 mai 2004, în cursul dumnezeieştii Liturghii în catedrala Sfântul Aleksandr Nevski din Paris.

Dăm slavă lui Dumnezeu, Cel Singur Sfânt şi Izvor al întregii sfinţenii, că ne-a descoperit izbânda duhovnicească a credincioşilor Săi slujitori, care în purtarea lor de grijă de a salva vieţile altora n-au şovăit să meargă până la sacrificiul

vieţii lor după chipul Unicului nostru Păstor, Hristos.

Dăm slavă lui Dumnezeu Cel minunat întru sfinţii Săi că ne-a dat drept model de sfinţenie pe smeritul Său slujitor, preotul Aleksei, al cărui trup a continuat să iradieze har şi după dormirea sa.

Dăm slavă lui Dumnezeu Care în nesfârşita Lui milă a făcut să se ivească pentru noi, în ciuda nevredniciei noastre, aceşti mijlocitori pe care-i putem de acum înainte chema în rugăciunile noastre în biserici.

Mulţumim Sanctităţii Sale Patriarhului Ecumenic Bartolomeu I şi Marii Biserici a lui Hristos pentru că au binevoit să asculte smerita noastră rugăminte şi au purces la canonizarea Părinţilor şi Maicii noastre întru credinţă.

Dorim ca la bucuria noastră să fie părtaşă şi cinstita Biserică a Rusiei, dragă mereu inimii noastre, şi nădăjduim să vedem înscrise şi în calendarul ei, potrivit tradiţiei Bisericii, numele acestor noi sfinţi care au luminat în pământul Occidentului, fiind în acelaşi timp „trup din trupul" poporului rus.

Biserica se zideşte pe sângele martirilor şi prin rugăciunea dreptţilor, Sfinţii aceştia vor fi pentru noi o mângâiere în încercările noastre pământeşti, rugători neobosiţi la Domnul şi Dumnezeul nostru pentru mântuirea noastră şi călăuze pe calea Împărăţiei cereşti.

„Veniţi toţi credincioşii, să prăznuim pomenirea sfinţilor celor care au bineplăcut lui Dumnezeu", luându-i drept modele de credinţă, iubire şi verticalitate.

Sfinte sfinţite mucenice Dimitri, sfântă cuvioasă muceniţă Maria, sfinţilor mucenici Iuri şi Ilia, rugaţi-vă lui Dumnezeu pentru noi!

Sfinte părinte Aleksei, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

Viața
Maicii Maria Skobțova
(1891–1945)

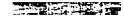

Bucuria dăruirii — o biografie spirituală

— Hélène Arjakovsky-Klépinine —

> *Un frate avea doar o Evanghelie, dar şi pe aceasta a vândut-o pentru a hrăni pe cei flămânzi spunând: „Am vândut cartea care-mi spunea: «Vinde tot ce ai şi dă preţul săracilor!»"*
>
> avva Evagrie Ponticul

Ce este o persoană profetică? Sunt fiinţe, bărbaţi şi femei, peste care Dumnezeu îşi pune pecetea încă din sânul maicii lor şi care străbat timpul ca evidenţa fulgurantă a lucrării lui Dumnezeu prin aleşii Săi. Aşa a fost Maica Maria. Toţi cei ce s-au apropiat de ea, fie şi pentru scurtă vreme, au simţit în ea vocaţia sfinţeniei, astfel: forţă stingheritoare, răscolitoare, care te străbate ca o descărcare electrică: energia iubirii de aproapele nu doar proclamată, ci trăită până la sacrificiul suprem, ca o desăvârşită imitare a lui Hristos Cel răstignit. După un secol de la naştere şi la peste o jumătate de secol de la moartea sa, această forţă continuă să iradieze în Biserică şi lume.

Copilăria

Pe numele ei de fată Elizaveta Pilenko, „Liza", Maica Maria Skobţova s-a născut la Riga, pe ţărmul Mării Baltice, la 8 decembrie 1891. Tatăl său, Iuri, originar dintr-o familie de nobili cazaci din Crimeea, e substitut de procuror. Mama sa, Sofia (1862–1962), născută de Launay, coboară din ultimul guvernator al Bastiliei, al cărui cap a fost plimbat în vârful unei lănci pe străzile Parisului în ziua de 14 iulie 1789.

Naşterea Lizei a fost un eveniment dramatic. Însoţită de o gravă operaţie şi urmată de o comă prelungită, naşterea a fost dificilă. Câteva zile mai târziu, Botezul risca să devină o catastrofă. Sufocându-se în apa Botezului, Liza se zbate între viaţă şi moarte şi trebuie să fie reanimată. Totul pare să se împotrivească venirii sale pe lume. Ca şi cum diavolul însuşi, presimţind destinul fără pereche căruia îi era hărăzită, n-ar fi încetat să i se opună. Mama Lizei scria: „Nu ştiu pe nimeni care să fi fost atât de expus unor grave primejdii şi să fi scăpat de fiecare dată de moarte ca prin minune. Încă din copilărie, fiica mea a ştiut că va cunoaşte suferinţe, încercări, o moarte crudă, că va fi arsă şi că în moartea sa va fi însoţită de mulţi alţii"[1]. O viziune eshatologică asupra propriei sale vieţi şi a lumii care nu o va mai părăsi niciodată pe viitoarea Maică Maria.

În ciuda acestor necazuri, Liza are o copilărie fericită. Părinţii aveau pământuri şi vii la Anapa,

[1] SOFIA PILENKO, „Copilăria şi tinereţea Maicii Maria", prefaţă la *Stihi* [Poeme], Paris, 1949, 100 p. (în limba rusă).

Maica Maria la 12 ani

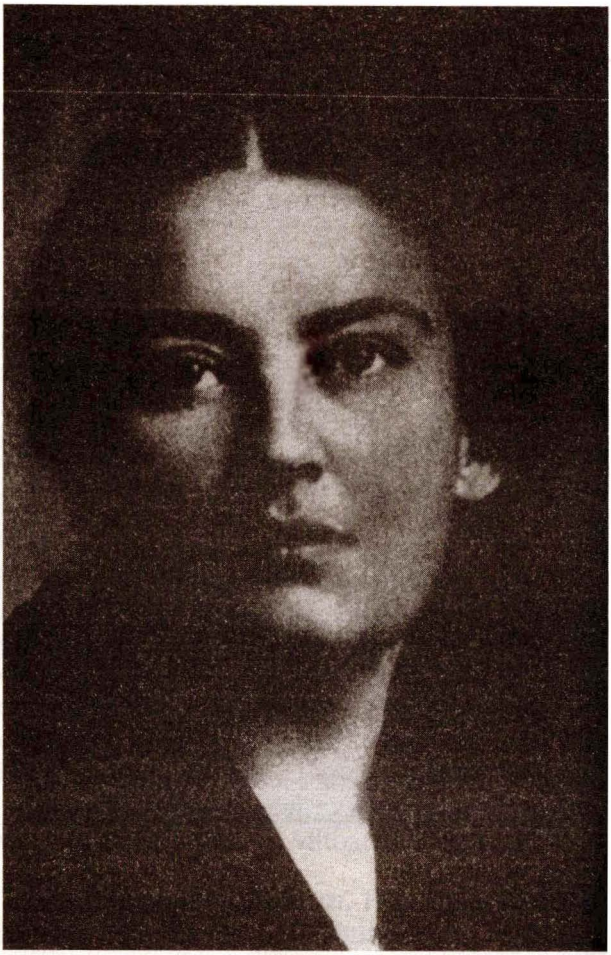

Maica Maria, stea a saloanelor literare din Sankt Petersburg

pe ţărmul Mării Negre. Tatăl său, botanist reputat, a dezvoltat aici cultura viţei de vie, transformând micul sat într-o staţiune balneară prosperă. Amintirea sa e venerată aici până astăzi, un sat purtându-i chiar numele: „Iurovka".

Educaţia pe care a primit-o Liza de la părinţii săi a fost un amestec armonios de blândeţe şi fermitate. Iuri şi Sofia doreau ca cei doi copii ai lor să fie războinici, obişnuiţi cu răul; apropiaţii familiei îi numeau „micii spartani". Liza adoră Marea Neagră, vânturile şi vijeliile ei. Iubeşte pământul şi împărtăşeşte cu tatăl său dragostea de muncă, creatoare de frumuseţe. Se interesează şi de trecutul îndepărtat, mai cu seamă de cei trei tumuli antici ce se înalţă în faţa moşiei lor; exploraţi de o echipă arheologică, ei vor furniza câteva piese preţioase celebrului muzeu Ermitaj din Sankt Petersburg. Amintindu-şi mai târziu de aceste „cioburi scite", Liza va face din ele titlul primei sale culegeri de versuri.

Liza are opt ani când pasiunea sa pentru poezie e trezită de un student aflat în vizită la Anapa, care-i declama versuri din Konstantin Balmont (1867–1942), unul din primii simbolişti ruşi. Liza nu încetează să repete:

„Lângă mare, noaptea
valul arde."

Câţiva ani mai târziu, cucerită de marele scriitor rus Mihail Lermontov (1814–1841), învaţă pe de rost poemul acestuia *Mtsyri*, în care este vorba de un tânăr frate care fuge din mănăstire.

Liza îşi face primele studii sub îndrumarea unei guvernante. Manifestă aptitudini în toate

disciplinele, afară de muzică. La unsprezece ani e admisă în liceul de Novorossiisk.

Prima alegere

Iarna familia locuieşte la Sankt Petersburg, în vastul apartament al surorii Sofiei. „De la mătuşa mea după mamă, va scrie mai târziu Liza, am învăţat principiile fundamentale ale egalităţii şi democraţiei. Numai parveniţii îşi schimbă atitudinea după cum se adresează unor nobili sau unor oameni obişnuiţi." În salonul bătrânei doamne se perindă atât consilieri de stat, cât şi studenţi săraci sau fiica croitoresei.

Aici Liza îl întâlneşte pe Konstantin Petrovici Pobedonoştev, de care o leagă o prietenie extrem de paradoxală. Profesor de drept, educator al ţarilor Aleksandr al III-lea şi Nikolai al II-lea, procuror al Sfântului Sinod — rang echivalent cu acela al unui ministru al cultelor —, Pobedonoştev era pe atunci personajul cel mai puternic şi mai temut din întreg imperiul ţarist. Figură controversată, traducător în ruseşte al faimoasei *Imitatio Christi*[2] şi adversar neînduplecat al ideilor liberale, acesta devenise oaia neagră a revoluţionarilor. Dar fetiţa e încântată de acest bătrân care o ascultă cu aceeaşi seriozitate de parcă ar fi adultă.

Liza ţine o corespondenţă regulată cu Pobedonoştev. Crescând însă, simte că prietenia lor

[2] Alături de *Confesiunile* SFÂNTULUI AUGUSTIN († 430), *Imitatio Christi* e una din lucrările clasice ale literaturii creştine occidentale, meditaţia monahului TOMA DIN KEMPIS (1380–1471), într-o epocă răvăşită de războaie.

va lua sfârşit, fiindcă e tot mai fascinată de devotamentul faţă de cauza revoluţionară, de spiritul de sacrificiu al studenţilor care manifestă, protestând împotriva războiului ruso-japonez. De ce parte să se afle: de cea a prietenului său sau de cea a contestatarilor? Suntem în 1904, şi Liza are 12 ani, dar trebuie deja să aleagă. Vede bine că tabăra bătrânului său prieten, ale cărui caricaturi se află pe toate afişele, e ţinta principală a manifestaţiilor opoziţiei.

Cu sinceritatea şi onestitatea ce o caracterizează deja, Liza se hotărăşte să-şi expună dilema principalului interesat. Îi pune întrebarea lui Pilat: „Konstantin Petrovici, ce este adevărul?" Înţelegându-i emoţia, bătrânul îi răspunde surâzând: „Mica mea Liza, prietena mea, adevărul stă în iubire. Dar mulţi cred că adevărul stă în iubirea celui de departe. Se înşală. Iubirea de cel de departe nu este iubire. Dacă fiecare şi-ar iubi aproapele, adevăratul său aproape, cel aflat aici şi acum lângă el, n-ar mai fi nevoie de iubirea de cel de departe. La fel stau lucrurile şi cu acţiunea. Marile acţiuni îndepărtate nu sunt adevărate; adevăratele acţiuni sunt cele aflate în imediata apropiere, smerite, discrete, nevoinţa ascetică e întotdeauna discretă; nu este o atitudine, ci un sacrificiu de sine, smerit şi ascuns."

Liza îşi va aduce aminte mai târziu de aceste cuvinte, dar pe moment consideră că procurorul Sfântului Sinod n-a trecut examenul ei şi că adevărul e de partea progresiştilor. Această constatare pune capăt prieteniei lor. Abia mult mai târziu Liza va înţelege şi va pune în aplicare principiul iubirii de aproapele exprimat de Pobe-

donoşţev. În 1925 va publica la Paris amintirile despre prietenia lor[3].

Moartea tatălui

Tânăra fată şi-a ales, aşadar, tabăra, cea a liberalilor revoluţionari. Tatăl său e suspectat de poliţia politică pentru că ar ascunde la Yalta, în şcoala Nikiţki al cărei director este, studenţi contestatari care fabrică manifeste. Aflând că la liceu va avea loc o percheziţie, Liza telefonează şi reuşeşte să-şi prevină prietenii. Ajunsă la faţa locului, poliţia nu mai găseşte nimic; sobele de fier sunt îndesate cu manifeste care ard liniştit.

Aceste evenimente însă subminează sănătatea şubredă a tatălui Lizei; el moare pe neaşteptate în 1906. Tânăra fată e tulburată profund: „Această moarte nu slujeşte nimănui. E o nedreptate. Dacă nu există dreptate, nu poate exista un Dumnezeu drept. Prin urmare, Dumnezeu nu există!" Liza are 15 ani. Copilăria ei se termină brutal. Descoperise secretul adulţilor: „Dumnezeu nu există şi lumea e pradă nenorocirii, răului, nedreptăţii."

Studiile

După moartea lui Iuri, familia Pilenko se întoarce la Sankt Petersburg, capitala Rusiei imperiale, centrul creaţiei literare şi artistice. Liza detestă acest oraş, ceţurile şi clima lui: „Sufletul meu înseta după isprăvi, voiam să mor ca să

[3] „Anii copilăriei mele" (1925), reluat în *Vospominaia, stati, ocerki* [Amintiri, studii, eseuri], vol. 1, YMCA Press, Paris, 1992.

ispăşesc minciuna lumii, ca să îndepărtez pâcla şi absurditatea ce domnesc peste ea."

Din fericire, apatia ei nu durează. Anturajul său o stimulează. Face studii strălucite la şcoala doamnei Taganţeva. Extrem de modernă pentru epoca sa, această instituţie privată încurajează elevele să asiste la conferinţe. Se studiază poeţii germani, ca de pildă Novalis, din care Liza va traduce unele versuri în limba rusă. Se stimulează reflecţia personală prin disertaţii în care se fac comparaţii, de exemplu, între ţarul Fiodor Ivanovici al lui Aleksei Tolstoi, idiotul lui Dostoievski şi Ivan cel Prost din basmele ruseşti. Tinerele fete se pasionează îndeosebi de ştiinţă. Liza află că, departe de a fi inertă, materia e făcută din energie. O adevărată revelaţie. „Vă daţi seama — exclamă ea —, totul e energie! Zidul acesta şi bustul acesta de ghips, toate sunt energie!" Descoperă pe Nietzsche, marxismul.

Dar discuţiile interminabile despre valoarea adăugată, capital, infrastructură şi suprastructură o plictisesc şi i se par sterile. Ea aspiră la acţiune, la devotament. Se hotărăşte să meargă să ţină cursuri de seară la uzinele Putilov, uriaş complex metalurgic de la periferia Sankt Petersburgului. Deşi îngrozită, mama sa consimte. Integrată într-un program de alfabetizare, Liza face conferinţe despre istoria artei. Nu şovăie să-i ducă pe muncitori, mult mai bătrâni decât ea, la muzeul Ermitaj. Înţelege însă repede că prin cursurile ei muncitorii nu urmăresc decât un scop pragmatic şi foarte prozaic: să promoveze concursul pentru posturi. Dezamăgită, le abandonează.

În ianuarie 1908, Liza asistă pentru prima dată la o seară poetică în jurul unor mari figuri ale „epocii de argint" a culturii ruse[4]: Valeri Briussov (1873–1924), Serghei Gorodeţki (1884–1967) şi Aleksandr Blok (1880–1921), lider de opinie al noii generaţii care recită faimosul său poem *Necunoscutul*.

Liza e subjugată de Blok. Are impresia că acest poet cunoaşte secretele lumii, că are răspunsul la toate problemele care o frământă. Îşi face rost de adresa lui, învaţă pe de rost poemul *Necunoscutul*, ia cu sine propriile sale schiţe de poeme şi se duce la el. De două ori Blok nu e acasă. A treia încercare însă reuşeşte: poetul o primeşte.

Mai târziu însă Liza va scrie: „Când am părăsit apartamentul, am lăsat acolo o parte din sufletul meu. Sentimentul meu nu era de iubire, ci mai degrabă matern, plin de nelinişte pentru el." Venise să caute mângâiere pe lângă un bărbat şi iată că ea simţea nevoia de a-l ajuta şi ocroti.

Blok îi scrie o scrisoare şi un poem: „Sunt un om care cheamă fiecare lucru pe numele său, care despoaie de parfumul său floarea vieţii. Aţi

---

[4] Poezia rusă a cunoscut două perioade faste: „pleiada" lui Aleksandr Puşkin (1799–1837) în prima jumătate a secolului XIX şi „renaşterea" aşa-numitei „epoci de argint" în primele decenii ale secolului XX. Născută din simbolismul francez şi fecundată de reîntoarcerea în forţă a spiritualismului, această din urmă mişcare a fost inspirată mai ales de filozoful şi poetul rus Vladimir Soloviov (1853–1900), cântăreţul primatului Spiritului şi al venerării Sofiei (Înţelepciunii) lui Dumnezeu.

vorbit frumos de tristeţe, de sfârşituri şi începuturi, şi nu mă pot împiedica să gândesc că n-aveţi decât cincisprezece ani. Iată de ce vă doresc să iubiţi un om simplu, iubitor al pământului şi al cerului, mai mult decât nişte cuvinte, rimate sau nu, despre pământ şi cer."

În scrisoarea sa, Blok o imploră: „Dacă nu e prea târziu, fugiţi de noi, muribunzii!" Indignată, Liza rupe în bucăţi scrisoarea şi poemul: „Sunteţi muribund, fie! Dar eu voi lupta împotriva morţii şi a răului, căci mi-e milă de dumneavoastră. Aţi intrat în inima mea şi nu veţi mai ieşi niciodată"[5].

Parcursul şcolar al Lizei a suferit atunci câteva răsturnări. Pentru faptul de a fi luat apărarea unei tovarăşe de şcoală, e dată afară. Ia lecţii de latină şi trece examenul de admitere la cursurile Bestuiev, prestigios institut de studii superioare pentru femei, a cărui diplomă dădea dreptul de predare în şcolile secundare. Iat-o, aşadar, pe Liza o desăvârşită *bestuievka*, nume dat tinerilor intelectuali progresişti de la începutul secolului. O fotografie de epocă ne-o arată mare, puternică, cu ochii uşor strălucitori, cu un lornion pe nas.

Spre surpriza generală, în 9 februarie 1910 se căsătoreşte cu intelectualul socialist, de origine burgheză ca şi ea, Dimitri Kuzmin-Karavaiov. Ea nu împlinise 19 ani, el are 24. De familie bună, Dimitri e bine văzut în mediile literare din Sankt Petersburg şi de social-democraţii men-

---

[5] „Întâlniri cu Blok" (1936), reluat în *Vospominaia, stati, ocerki.*

şevici[6]. Liza e fascinată de talentul său oratoric. Se căsătoreşte cu el „pentru a-i da o disciplină a muncii şi a-l salva".

Căsătoria însă e departe de a face din Liza o tânără aşezată. Ea îşi continuă studiile şi frecventează cu asiduitate saloanele literare, îndeosebi pe cele ale lui Viaceslav Ivanov (1866–1949)[7], unde îl revede pe Blok. Aici, în interminabile discuţii prezidate de viitorul mare filozof religios, Nikolai Berdiaev, floarea cea aleasă a „inteligheţiei" ruse reface lumea. Aşa cum scrie T. Stratton Smith, în acest mediu agnostic, ba chiar de-a dreptul ateu, „batjocorirea credinţei creştine e la modă. Noaptea întreagă se discută despre revoluţie, imaginată sub forma unui al Treilea Testament revelat, care să înlocuiască miturile creştine"[8].

---

[6] La sfârşitul secolului XIX, opoziţia radicală din Rusia a dus la crearea a două partide antagoniste în ce priveşte opiniile despre natura şi viitorul societăţii: partidul social-democrat şi partidul socialist-revoluţionar. În 1903, social-democraţii marxişti s-au scindat în două aripi: menşevicii şi bolşevicii; ideologul lor a fost Gh. Plehanov, iar liderul politic fiind Lenin. Socialiştii-revoluţionari conduşi de Viktor Cernov reprezentau vechea tradiţie populistă (narodnicistă).

[7] Poet cu o cultură enciclopedică, Viaceslav Ivanov a avut o mare influenţă asupra tinerilor autori ai renaşterii poetice. Era cunoscut mai cu seamă pentru faimoasele miercuri poetice din apartamentul său de lângă palatul Taurida, numit şi „Turnul" din pricina plafonului în formă de cupolă vizibil din stradă, şi care domină Duma şi parcul Taurida.

[8] T. Stratton Smith, *Mère Marie, nonne et rebelle*, trad. R. Jouan, Presses de la Cité, Paris, 1965, p. 55.

Strălucitoare, Liza îşi face rapid loc în acest microcosmos. Poemele şi tablourile sale, mai cu seamă icoane pictate într-un mod extrem de personal, îi aduc numeroşi admiratori. Între 1910 şi 1911 îşi citeşte versurile în faţa altor autori reuniţi în Atelierul poeţilor[9]. În 1912 publică prima sa culegere de versuri *Cioburi scite*.

Haotică, această viaţă mondenă, în care te culci în zori şi te scoli la trei după-amiază, îi lasă totuşi Lizei un profund sentiment de vid, de frustrare. Extrem de lucidă, înzestrată cu un spirit critic ascuţit, nu se lasă amăgită: „Trăiam — va scrie ea — în inima unei uriaşe ţări ca pe o insulă pustie. Rusia nu ştia să citească, dar toată cultura lumii se concentra în mediul nostru. Eram cetăţeni ai lumii, paznicii marelui muzeu al civilizaţiei umane. Ca o Romă în epoca decadenţei. Nu trăiam, ci contemplam lucrurile cele mai rafinate ale vieţii. Nu ne dădeam înapoi din faţa nici unui cuvânt. Eram cinici şi neruşinaţi în spirit, inconsistenţi şi inactivi în existenţă. Într-un anume sens, era revoluţia înainte de revoluţie, căci săpam adânc, neînduplecat, fatidic, în solul vechilor tradiţii. Azvârleam îndrăzneţe punţi spre viitor. Dar, în acelaşi timp, această profunzime şi îndrăzneală era însoţită de un declin inexorabil, legat de sentimentul caracterului muritor, spectral şi efemer al oricărui lucru. Eram

---

[9] Grupare de poeţi întemeiată în 1911 de Serghei Gorodeţki. Liza a luat parte activă la el, aici fiind recunoscută pentru prima dată ca „poetesă", pe când în „Turnul" lui V. Ivanov nu era decât soţia lui Dimitri Kuzmin-Karavaiov.

ultimul act al tragediei, actorii rupturii între popor şi inteligenţie."[10]

Evident, această viaţă de estetism decadent şi nihilism nu răspundea aspiraţiilor sale cele mai adânci: „Sufletul meu e nemulţumit. E o beţie fără vin, o hrană care nu hrăneşte." Pentru Liza orice creativitate trebuie să se hrănească din viaţă. În secret se simte deja atrasă de Hristos: „Mi-e milă de revoluţionari pentru că mor, în timp ce noi nu ştim să facem decât frumoase discursuri despre moartea lor. Simt milă nu pentru Dumnezeu, căci pe moment El nu există, ci pentru Hristos. Şi El a cunoscut agonia, sudoarea de sânge. A suferit. Iar noi, care nu cunoaştem nici un cuvânt tabu, îndrăznim să vorbim sus şi tare despre patima Sa. Deşi putem înţelege moartea Sa pentru tâlhari, pentru desfrânate şi vameşi, în schimb moartea Sa pentru noi ne scapă. Nu facem altceva decât să-I adâncim rănile. Nu ardem în focul sângelui Său."[11]

La începutul anului 1913, Liza se desparte prin divorţ legalizat de Dimitri care, în curând, va emigra în Franţa, se va converti la catolicism şi va fi hirotonit preot slujind la Colegiul „Russicum" de la Roma.

Beneficiind de o dispensă din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, devine prima femeie autorizată să urmeze cursuri de teologie la Academia duhovnicească din Sankt Petersburg.

În timpul unui sejur petrecut la Anapa, oraşul copilăriei sale, întâlneşte un om simplu, „iubitor

---

[10] „Întâlniri cu Blok", *op. cit.*

[11] *Ibid.*

Înţelepciunea lui Dumnezeu
(broderie a Maicii Maria)

Scene biblice (tapiserie a Maicii Maria)

al pământului şi al cerului", aşa cum îl imaginase Aleksandr Blok. Din această scurtă legătură se naşte o fiică, Gaiana, nume care în limba greacă înseamnă „fiica pământului". Un martor al acelei epoci îşi aduce aminte de Liza plină de viaţă galopând ca o amazoană pe un cal, străbătând în goană stepele şi trestiile.

Revoluţia

În tot acest timp se pregăteşte revoluţia. Liza e extrem de conştientă de acest fapt. Trebuie, gândeşte ea, să fim gata de sacrificiul suprem. Nu intelectualii ce o înconjoară; aceştia sunt „incapabili să înţeleagă că a muri pentru revoluţie înseamnă a-ţi simţi funia jurul gâtului, a lăsa în urmă viaţa, a muri de-a binelea, fizic, într-o dimineaţă cenuşie şi adormită". Aşa cum scrie T. Stratton Smith, „tragedia intelighenţiei venea din ataşamentul ei faţă de plăcerile acestei lumi; intelectualii ardeau pentru revoluţie, dar mai degrabă pentru a o justifica, decât pentru a ajuta la realizarea ei. În timp ce Lenin şi Troţki se ocupau de mijloace, intelighenţia discuta la nesfârşit despre scopuri. Deşi intelighenţia a provocat revoluţia, a pierdut-o prin lipsa de spirit practic, prin ruperea de realităţi..."[12].

În 1917, Liza aderă la partidul socialist-revoluţionar, care sub regimul Kerenski va juca un rol preponderent în mişcarea revoluţionară, şi pe care îl consideră partidul sacrificiului de sine, „în care se uneau, nu fără o anume confuzie, vechiul

[12] *Op. cit.*, p. 54.

narodnicism rus cu aspirația lui după dreptate (*pravda*) și idealurile democrației occidentale"[13].

Asistă neputincioasă la accelerarea istoriei. În iunie, raportul de forțe la primul Congres pan-rus al Sovietelor e în avantajul reformiștilor. Înfuriați, bolșevicii pun mâna pe putere la 25 octombrie printr-o lovitură de stat eliminându-i pe moderați și aruncând Rusia în haos. Mulți ani mai târziu, monahia Maria va spune despre organizatorii acestor acte teroriste: „Erau niște ticăloși, iar victimele lor niște eroi."

În ianuarie 1918, fugind de bolșevism, Liza se întoarce — după o călătorie agitată, în care era cât pe aici să fie împușcată de soldații roșii care prădaseră trenul — la Anapa, pe moșia familiei. În februarie, eveniment fără precedent pentru o femeie în Rusia, e aleasă consilier municipal, iar apoi primar al orașului, fiind obligată să împartă puterea cu sovietul local. Își oferă proprietatea de la Khan Cioktak țăranilor ca să facă o școală[14], care a existat până în 1940. Când ofițerii albi o vor întreba de ce a făcut aceasta, ea a răspuns cu mândrie: „Era un gest frumos".

---

[13] ELISABETH BEHR-SIGEL, „Mère Marie Skobtsov (1891–1945)", *Le Messager orthodoxe*, nr. 111/2/1989, p. 57. În autobiografia sa, Ilia Ehrenburg își amintește că a întâlnit-o pe Liza la Aleksei Tolstoi în iarna anului 1917 fiind impresionat de entuziasmul ei pentru cauza „dreptății, omului și a lui Dumnezeu".

[14] În 26 martie 1988, directorul acestei școli, Vladimir Grehno, a deschis un muzeu consacrat Maicii Maria în satul Iurovka, la circa 30 km de Anapa, pe fostele proprietăți ale familiei Pilenko. În fața acestui muzeu a fost ridicat în 1992 un monument închinat Maicii Maria.

În mai, Liza participă la Congresul pan-rus al social-revoluționarilor ținut la Moscova având mai cu seamă responsabilitatea administrării biroului autorizațiilor pentru comitetul central al partidului. Dar războiul civil dintre Armata Roșie și Armata Albă face ravagii. Tulburările se înmulțesc și Liza suferă atât atacurile unor moșieri nemulțumiți de naționalizări, cât și ale unor bolșevici și anarhiști gata să devasteze Anapa. Hotărâtă să facă tot ce-i stă în putință pentru a proteja populația, nu ezită să-și pună în pericol viața dialogând cu „marinarii roșii" care cereau locuitorilor o strivitoare contribuție de război. „Faptul că eram o femeie — va scrie ea în 1924 — era în sine un lucru revoluționar și masca în ochii bolșevicilor cuvintele mele antirevoluționare."

Numaiputându-și îndeplini funcția, demisionează și pleacă la Moscova. Revine la Anapa, dar aceasta se afla acum, din octombrie 1918, în mâna albilor. Liza e arestată și învinuită de colaborare cu bolșevicii. E eliberată, dar în martie 1919 e din nou adusă în fața unui tribunal militar, riscând pedeapsa cu moartea. Se apără însă cu energie și iscusință și, în ciuda oricăror așteptări, se alege doar cu două săptămâni de închisoare; dar și această condamnare sfârșește prin a fi amnistiată. Președintele tribunalului cazac care o judecă e tânărul ofițer Danilo Skobțov. Acesta se îndrăgostește de Liza și... câteva zile mai târziu, se căsătorește cu ea.

Exilul

Tot anul 1919 Armata Albă s-a luptat atât de bine încât victoria ei părea inevitabilă. Dar

Lev Troţki, energicul comisar bolşevic al Armatei Roşii, traversează ţara cu trenul său blindat şi răstoarnă situaţia. Printr-o contraofensivă în bazinul minier Doneţ, roşii îi împing pe albi în masă spre Kuban şi Crimeea, ţinutul Lizei şi alor săi. În vara lui 1920 se dă ordinul de evacuare a trupelor. În marea derută a Armatei Albe a generalului Vranghel, soldaţi, bărbaţi, femei, copii, cai, arme, dinamită, totul e îmbarcat. Liza descoperă că e însărcinată.

Văzându-şi familia în pericol, Danilo Skobţov o îmbarcă la Novorossiisk pentru Tbilisi, unde mama Lizei are prieteni; el însuşi, însărcinat cu înalte responsabilităţi, trebuie să rămână la Kuban. După o traversare agitată a Mării Negre, Liza, fiica ei Gaiana şi mama ei ajung cu bine la destinaţie. Gândit ca provizoriu, acest exil avea să devină definitiv. Ea nu va mai revedea niciodată Rusia. Din familia sa, numai Gaiana, legată de A. Tolstoi[15], se va întoarce la sfatul lui A. Gide rămânând aici până la moartea ei de febră tifoidă, în vârstă de 23 de ani, la Moscova în 1936.

În 27 februarie 1921, Liza a dat naştere unui fiu, Iuri. Danilo vine şi el în Tbilisi; impresionat

---

[15] Romancier, dramaturg, publicist, Aleksei Nikolaevici Tolstoi (1883–1945) a fost supranumit „contele roşu". Născut în Rusia, a emigrat la Berlin şi Paris, revenind în Rusia şi devenind fidel lui Stalin. A cunoscut-o pe Liza, din care s-a inspirat pentru unul din personajele romanului său *Surorile* din trilogia *Calea chinurilor*. Nu trebuie confundat nici cu mai celebrul Lev Nikolaevici Tolstoi (1828–1910), autorul trilogiei *Război şi pace*, nici cu Aleksei Konstantinovici Tolstoi (1817–1875), poet, romancier şi dramaturg.

de condiţiile de viaţă extrem de precare din Caucaz — foametea ameninţă, Armata Roşie se apropie — se îmbarcă pentru Constantinopol, unde îşi duce şi familia. Dar şi aici refugiaţii sunt în număr mult prea mare şi nu au de lucru. Familia Skobţov reuşeşte să plece mai departe şi ajunge în Serbia. Din nou însărcinată, Liza aduce pe lume în 4 decembrie 1922 o nouă fiică, care va primi numele Anastasia, care înseamnă „înviere". Anastasia şi Iuri sunt botezaţi împreună. Dar Danilo, negăsind nici aici prea mult de lucru, se hotărăşte să-şi încerce norocul la Paris.

Moartea Anastasiei

Şi astfel întreaga familie Skobţov ia drumul capitalei Franţei. Dar condiţiile de viaţă ale emigranţilor ruşi sunt extrem de dure. Sărăcia, nesiguranţa, lipsurile de tot felul sunt la ordinea zilei. Danilo devine şofer de taxi. Liza confecţionează flori de hârtie şi păpuşi, face broderii şi tot felul de munci mai degrabă respingătoare cum e dezinfectarea apartamentelor, în care, se spune, excela. Viaţa cuplului nu este nici ea foarte fericită: fără să fi divorţat legal, soţii Skobţov se separă în 1927. Să fi contribuit la aceasta şi moartea micii Anastasia survenită anterior, în 7 martie 1926?

În timpul iernii 1925–1926, familia Skobţov e lovită de o epidemie de gripă; toţi îşi revin, afară de mica Anastasia a cărei sănătate se deteriorează rapid. La Institutul Pasteur, unde e admisă graţiei Olgăi Mecinikov, văduvă a laureatului rus al premiului Nobel pentru biologie, se diagnos-

tichează o meningită. Liza e autorizată să-şi vegheze fiica. Rămâne la căpătâiul ei zi şi noapte, făcându-i câteva schiţe şi desene şi notând însemnări în carnetul ei. Suferinţele copilei au durat o lună. O încercare cumplită, dar şi o revelaţie pentru Liza. Mai bine spus, o adevărată „cercetare a lui Dumnezeu", o formă de judecată şi de căinţă: „La căpătâiul Nastiei — scrie ea — am simţit că sufletul meu, toată viaţa mea de până atunci rătăcise pe cărări întortocheate. De acum înainte aspir la o adevărată cale dreaptă şi fără piedici, nu pentru că cred în viaţă, ci pentru a justifica, înţelege şi accepta moartea. Făcând aceasta, nu trebuie să-mi uit propria nevrednicie. Nimic mai puternic n-a fost inventat vreodată decât aceste cuvinte: «Iubiţi-vă unii pe alţii». Numai că trebuie mers până la capăt, fără nici o excepţie. Atunci totul va fi justificat şi viaţa se va lumina. Fără aceasta, totul e îngrozitor şi apăsător"[16].

Renunţând la orice justificare raţională a lui Dumnezeu — neputincioasă în faţa durerii de mamă, a strigătelor lui Iov sau blasfemiilor lui Ivan Karamazov — Liza răspunde la toate cu strigătul simplul al credinţei lărgite într-o amplă viziune cosmică şi eshatologică. În meditaţia „Naştere prin moarte" va scrie mai târziu: „«Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să vină.» Da, aştept învierea celor dragi ai mei născuţi deja pentru veşnicie, a celor morţi şi a celor care abia se vor naşte. Sunt gata să plătesc cu moartea trupului meu pământesc şi cu agonia

[16] SERGHI HACKEL, *Mat Marija* [Maica Maria], YMCA-Press, Paris, 1992, p. 24 (în limba rusă).

Anastasia, fiica ei, pe patul de moarte, martie 1926 (desen al Maicii Maria)

Maica Maria, secretar
al Asociației Studenților Creștini Ruși,
împreună cu filozoful Nikolai Berdiaev (la stânga)

sufletului meu legat de pământ această viaţă veşnică. Primesc cu bucurie aceste dureri de naştere şi mă supun legii: prin chinuri, suferinţe şi lacrimi trebuie să ne naştem la viaţa veşnică, întorcându-ne la casa Tatălui ca să rămânem cu El şi cu cei ce au trecut deja prin această dureroasă naştere. Teodiceea mea este simplă: «Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să vină.» În această credinţă mor pentru viaţa veacului de acum."

Care fusese până atunci itinerarul spiritual al celei ce avea să devină în curând Maica Maria? Când izbucnise războiul din 1914, Liza scria: „Am cumpărat o ţeavă groasă de plumb, am netezit-o cu un ciocan şi o port sub rochie ca pe o centură. Toate acestea pentru a găsi pe Hristos, pentru a-L obliga să Se descopere, să mă ajute, sau mai degrabă, pur şi simplu pentru a mă înştiinţa că există. Prin citirea *Mineielor*[17], prin această ţeavă de plumb, prin rugăciunile mele fierbinţi, încăpăţânate şi zadarnice pe podeaua rece, îmi plătesc tributul meu războiului. Simt că trebuie să fac acest lucru pentru război, pentru Rusia, pentru poporul meu pe care-l iubesc... Ştiu: poporul n-are nevoie decât de Hristos"[18].

Întoarcerea la Biserică

La Paris, Liza îşi regăseşte rădăcinile creştine şi, în acelaşi timp, Biserica; mai exact Biserica

---

[17] Cărţi liturgice cuprinzând, grupate pe luni (*min* = „lună" în limba greacă) slujbele şi vieţile sfinţilor prăznuiţi în fiecare zi de peste an în Biserica Ortodoxă.

[18] SOFIA PILENKO, *op. cit.* (*supra* n. 1).

Ortodoxă din emigrație, săracă, departe de orice ispită a puterii pământești, liberă de orice autoritate lumească. În 1923, un grup de intelectuali emigrați reveniți la credință creează la Pserov (Slovacia) Acțiunea Studenților Creștini Ruși (ASCR). Cu un dublu scop: pe de-o parte, de a lega Biserica de viață în toate aspectele sale, de a face din creștinism nu o religie a mântuirii individuale, ci o forță transformatoare a activității omenești; pe de altă parte, pentru a salva moștenirea spirituală a Rusiei, a denunța persecuțiile comuniste împotriva Bisericii, a-i ajuta pe creștinii ruși și a-i aduce la Biserică pe cei necredincioși și căldicei. În Franța, unde s-a implantat, Acțiunea Studenților Creștini Ruși organizează tabere de vacanță pentru copiii ortodocși, cercuri de studii și congrese pentru membrii săi care veneau din cele patru colțuri ale Europei și Americii. Liza ia bucuros cuvântul aici; prin harisma personală, reunește adeseori în jurul ei grupuri de tineri în discuții însuflețite ce durează până târziu în noapte.

În plan spiritual, moartea Nastiei marchează un punct de cotitură în viața Lizei. Începutul unei chemări tainice și irezistibile. Ea scrie:

„Sfințenie, fapte, vrednicie,
nu se găsesc în mine. De ce anume am fost
aleasă,
de ce mi s-a dat să aud zgomotul unei oștiri
cerești,
de ce mi-a fost inundat sufletul de un har
dumnezeiesc?
Ridic brațele cu un gest neputincios,

căci nu ştiu cine loveşte la poarta mea, nici
când anume,
chemându-mă să lupt împotriva tuturor
relelor,
împotriva morţii înseşi.
Inimă, cunoaşte-ţi deviza
Scrie-ţi pe flamură: «Bucura-mă-voi întru
Domnul!»
Atunci cântul îţi va răsuna în îmbrăţişarea
flăcărilor,
atunci vei primi harul, inimă."

Secretar al Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi

În 1926, chiar după moartea Anastasiei, Liza intră în biroul executiv al Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi în calitate de secretar itinerant. Sarcina ei e de a-i vizita pe ruşii împrăştiaţi de-a lungul şi de-a latul Franţei. Grupuri de studenţi din oraşele universitare, dar şi muncitori din regiunile periferice. Ocazie nu numai de a străbate Franţa, dar, mai cu seamă, de a descoperi imensa mizerie economică, morală şi spirituală a emigranţilor. Angajaţi în regiunile industriale şi miniere din nord şi din est, concentraţi în oraşele muncitoreşti, doborâţi de condiţiile precare de viaţă, amărâţi de exil, aceştia sunt pradă tuturor relelor. Alcoolismul, tuberculoza, singurătatea, sinuciderea, depresia se conjugă pe toate tonurile şi în tot timpul. În ciuda acestui fapt, sau mai degrabă din pricina lui, Liza se simte irezistibil atrasă spre ei. E sigură de un lucru: Hristos Însuşi o trimite în mijlocul lor. Într-o zi de primăvară a anului 1931, ea scrie:

„Du-te să trăieşti în mijlocul vagabonzilor şi
săracilor.
Între ei şi tine, între lume şi tine,
înnoadă o legătură pe care nimeni să nu o mai
poată rupe"[19].

Îmbrăcată şi tunsă prost, fumând ţigară după ţigară, Liza călătoreşte astfel de-a lungul şi de-a latul ţării. Foarte repede apare un anume decalaj între scopurile Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi — acela de a oferi un ajutor spiritual sub formă de cărţi şi conferinţe — şi realitatea aspră: mizeria fizică şi psihică extremă a emigranţilor ruşi. Cu o sensibilitate extrem de perspicace, Liza restabileşte priorităţile. Se implică personal, încearcă să dărâme zidul singurătăţii care îi înconjoară pe toţi aceşti deznădăjduiţi şi dezrădăcinaţi făcându-i să vorbească. Puţin câte puţin devine sprijinul lor, speranţa lor, confidenta lor şi, în unele cazuri, chiar duhovnicul lor.

Înzestrată cu un mare simţ practic, Liza face liste cu tot ceea ce le lipseşte: preoţi, cărţi, bani, medicamente etc. La întoarcerea la Paris bate la toate uşile. Scrie şi articole pentru presa din emigraţie, sperând să trezească vocaţii. Revenită din peregrinările ei, descoperă mizeria de nedescris a azilurilor psihiatrice. Majoritatea ruşilor care eşuează aici sunt irecuperabili, iar întrucât nu cunosc limba franceză, orice terapie prin cuvânt le este inaccesibilă. Liza nu şovăie. Se face interpreta lor. Prin încăpăţânare reuşeşte să scoată afară pe câţiva din ei. „Nu eu sunt nebun, îi va spune unul din ei, viaţa a devenit nebună."

[19] *Stihi* [Poeme], Paris, 1949 (în limba rusă), p. 39.

Dar sarcina Lizei e departe de a fi uşoară. Nu toţi o primesc cu braţele deschise. Adeseori primirea e de-a dreptul glacială. „Ce nevoie avem de conferinţe!, exclamă un miner din Pirinei. Dacă aţi fi venit cel puţin să ne frecaţi duşumeaua, am înţelege..." Nu era nevoie să i se spună de două ori. Pe loc, Liza se opreşte, tace, ia o găleată şi o cârpă şi, în genunchi, spală podeaua. În trenul care o aduce înapoi, scrie aceste versuri:

„În numele Tău, Doamne, pot toate.
În numele Tău moartea mi-e uşoară."

Nîmes, Lyon, Nisa, Marsilia, Besançon, geografia spulberată a exilaţilor ruşi nu mai are secrete pentru Liza. Departe de a nu vedea decât cenuşiul unor oraşe muncitoreşti, este deosebit de sensibilă la frumuseţile Franţei. Ochiul ei de artist remarcă şi reţine totul. La Bayeux, admiră faimoasa tapiserie medievală înfăţişând debarcarea în Anglia a lui William Cuceritorul. Îşi va aduce aminte de ea atunci când, mai târziu, prizonieră în lagărul de la Ravensbrück şi în urma unui pariu cu o deţinută, va broda în acelaşi stil debarcarea aliaţilor în Normandia.

La Toulouse, în 1931, Liza cade în extaz în faţa unei recente fresce a lui Marcel Lenoir, reprezentând încununarea Fecioarei[20]. Un detaliu o izbeşte: Fecioara ţine în braţe un prunc Iisus ce pare deja făgăduit răstignirii, înţepenit, cu braţele în formă de cruce, istovit... Mereu

[20] Această frescă poate fi văzută în sala Leon XIII din Institutul catolic din Toulouse.

atentă la elanurile creatoare şi înnoitoare ale creştinismului modern, notează cu grijă toate detaliile picturii, în versuri, pentru a şi le aduce mai bine:

„Şi nevăzutul Triunghi, ochiul care veghează,
a înălţat deasupra Ei
o cunună de aur împletită din pietre vii.
Venerează în clipa aceasta Apostolii,
o victimă fără voie a Patimii de bunăvoie?
Crucea sau spada Ta are oare două tăişuri?
Boltă joasă a unei vaste săli luminoase,
culoarea brună şi culoarea albă
se unesc pe icoană cu albastrul.
Vizibil obosită, Fecioara încununată contemplă
apele Garonei cu curgeri năvalnice."

La capătul îndelungatei sale căi, cu doar câteva zile înainte de moarte, Liza va desăvârşi această schiţă de reflecţie suscitată de artist, brodând în lagăr ultima sa icoană: Maria ţinând în braţele sale pe Iisus răstignit.

Vocaţia monahală

Bogată în experienţe, această viaţă itinerantă nu o mulţumeşte însă. „Ceea ce le dau — notează ea — e atât de mizerabil. Am vorbit, am plecat, am uitat. Dar am înţeles de ce nu obţin nici un rezultat. Fiecare din ei cere de la noi nici mai mult nici mai puţin decât întreagă viaţa noastră. A-ţi da viaţa pentru un beţiv sau un schilod e atât de greu!"[21].

[21] KONSTANTIN MOCIULSKI, „Amintiri", *Treti Ceas* [Al treilea ceas] nr. 1 (New York), 1946 (în limba rusă).

Părăsind oraşul Besançon, ea scrie:

„În acest oraş, în care dorm liniştite
catedrale, pieţe şi locuitori,
în care strălucirea pietrei cenuşii
a dăinuit timp de veacuri şi va dăinui încă,
în care verde este râul,
în care totul se scaldă în verdeaţă,
în care copiii Rusiei mele sălbatice
se refugiază în hambare,
mă duc înşfăcată de cel de departe.
Sufletul meu sărăceşte din nou
şi nu-mi pare rău decât de un singur lucru:
că inima mea nu poate adăposti lumea
întreagă."

O evidenţă tot mai puternică creşte în inima Lizei: Dumnezeu o cheamă la un nou apostolat. Gândul că e o sabie în mâinile Ziditorului nu o mai părăseşte. În 1927 publică două mici culegeri (42 + 42 p.) din „Vieţile sfinţilor" sub titlul *Secerişul Duhului*. Un mod de a-şi defini prin această hagiografie personală propria viziune asupra monahismului. Forma sfinţeniei care o atrage e sacrificiul total. Oricât de despuiat de toate ar fi monahul, va găsi întotdeauna în calea sa pe cineva mai sărac decât el, pe cineva căruia să-i jertfească singurele sale bunuri, mantaua zdrenţuită şi Evanghelia sa. Dar e ceva mai mult: sacrificiul sacrificiilor e acela de a lua asupra noastră păcatele semenului, de a suferi pentru greşeli pe care nu le-am comis. Tot mai mult Liza se simte atrasă de această formă de slujire. Dar numeroase piedici se înalţă în calea sa: este oare rezonabil să se gândească la viaţa monahală

când are doi soţi încă în viaţă, chiar dacă s-a despărţit de ei?

Liza îşi încredinţează proiectele şi îndoielile părintelui său duhovnicesc, preotul Serghi Bulgakov (1871–1944), remarcabilă figură a elitei intelectuale ruse, expulzat de Lenin din Rusia în 1923, fost profesor marxist de economie politică, devenit profesor de teologie dogmatică la Institutul „Saint-Serge" din Paris, şi ale cărui poziţii erau foarte discutate în cercurile ortodoxe şi în mediile ecumenice. Liza avusese ocazia de a-l cunoaşte la congresele Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi; urmase cursurile lui şi îl aprecia mai cu seamă ca preot şi ca părinte duhovnicesc, fiindcă acesta ştia întotdeauna să respecte libertatea fiecăruia. N-a fost nici o mirare că a încurajat-o în planurile ei.

Liza a găsit de asemenea un interlocutor atent în episcopul ei, arhiepiscopul Evloghi Gheorghievski (1868–1946), extrem de deschis la toate ideile şi iniţiativele mirenilor şi ale clerului diecezei sale din emigraţie. De fapt, nimic din dreptul canonic nu se opunea intrării Lizei în monahism. Nu mai rămânea de depăşit decât un singur obstacol: soţul ei, Danilo Skobţov, era foarte reticent. A fost nevoie de intervenţia personală a arhiepiscopului pentru a fi convins. Calea era deschisă. Divorţul bisericesc a fost pronunţat în 7 martie 1932 (din punct de vedere al legii civile, ea a rămas pe mai departe soţia lui Danilo Skobţov). După care a urmat numaidecât tunderea în monahism la biserica Institutului „Saint-Serge" cu hramul Sfântului Serghie: „Numele tău să fie Maria, în amintirea

Sfintei Maria Egipteanca. Dacă aceasta după o viaţă scandaloasă s-a retras în deşert, aşa şi tu du-te, vorbeşte şi lucrează în deşertul inimilor oamenilor", a declarat atunci arhiepiscopul Evloghi.

Aşa cum subliniază părintele Serghi Hackel, e greu să nu fi impresionat de caracterul profetic pentru Maica Maria al unora din pasajele slujbei tunderii în monahism: „Vei suferi, vei flămânzi, vei înseta, vei fi dezbrăcat de hainele tale, vei fi ocărât, batjocorit, vei fi prigonit, încercat de multe alte întristări şi necazuri, încercări amare. Dar ele sunt semnele vieţii după Dumnezeu. Iar când vei fi pătimit toate acestea, «Bucură-te, spune Scriptura, căci plata ta multă va fi în ceruri»"[22].

Astfel Liza a devenit Maica Maria. A fost îmbrăcată în haina, mult prea mare pentru ea, a unui monah caterisit, surâzând la ideea că va trebui să o resfinţească. Viziunea ei despre monahism era atunci puternic marcată de sentimentul paradisului pierdut. O găsim într-un poem al lui Lermontov, *Îngerul:* un înger zboară, purtând în mâinile sale sufletul unui prunc ce urmează să se nască, dar îşi aduce aminte încă de cânturile din Eden şi nu ajunge să se obişnuiască cu tristele tânguiri ale pământului. În piesa de teatru a Maicii Maria intitulată *Ana*, descoperim aceste versuri:

---

[22] *Molitvelnicul* ortodox, citat după PIERRE RAFFIN, *Les rituels orientaux de la profession monastique* (Spiritualité Orientale 4), Abbaye de Bellefontaine, 1992, p. 54.

„Goi şi nenorociţi suntem în această lume,
fiindcă ne-am despărţit de lumea cerească.
Păstrând însă amintirea slavei şi binelui ei,
purtăm crucea care ne-a fost dată."

Arhiepiscopul Evloghi conta mult pe Maica Maria pentru a întemeia în Europa occidentală o comunitate de maici ortodoxe în marea tradiţie ascetică şi contemplativă a monahismului răsăritean. Un proiect la care va trebui însă încetul cu încetul să renunţe. Om de rugăciune plin de discernământ, a înţeles destul de repede că Maica Maria, o persoană care se împăca greu cu orice fel de norme, va fi o maică în lume. Un fel de diaconiţă. Într-o zi, pe când călătoreau împreună în tren, episcopul a făcut un gest larg în direcţia câmpiilor scăldate de soare: „Iată mănăstirea voastră, Maică Maria!"

În vara anului 1932, Maica Maria pleacă în Letonia şi Estonia, regiuni aflate la marginea imperiului sovietic, unde mai supravieţuia încă un monahism ortodox rus tradiţional. A vizitat mai cu seamă două mănăstiri ortodoxe de maici. Acolo, la doar câţiva kilometri de URSS, are impresia unei adevărate călătorii în timp, a unei scufundări directe în plină Rusie ţaristă. Nimic nu părea să fi atins viaţa acelor comunităţi, nici campania antireligioasă, nici arestările preoţilor, nici colectivizările care făceau ravagii de cealaltă parte a frontierei. Timpul era ca suspendat, un lung fluviu liniştit curgând aproape nemişcat, între vecernii şi utrenii.

Cele două egumene au primit-o pe Maica Maria cu blândeţe. La Riga, oraşul său natal, i s-a

Maica Maria, după intrarea în monahism (1932)

Maica Maria
împreună cu arhiepiscopul Evloghi şi John Mott

confecţionat o rasă nouă, pe măsura ei. Sceptică, curioasă, una din egumene o întreabă: „Dar ce este acest monahism în lume?" Maica Maria răspunde: „Aduceţi-vă aminte de ce ni s-a spus la slujba îmbrăcării în haina monahală: «Sora noastră (Numele) se încalţă cu sandale spre vestirea Evangheliei păcii [cf. *Ef* 6, 14]!»"

Experienţa acestui pelerinaj a întărit în Maica Maria sentimentul că un monahism contemplativ, repliat asupra lui însuşi, dătător de siguranţă, „protejat cu ziduri înalte de urâţenia şi mizeria lumii", e inadaptat la epoca apocaliptică pe care o traversăm: „Nimeni nu simte că lumea arde. Nimeni nu simte spaimă pentru destinul lumii... Fiecare trebuie să aleagă între confortul şi dulceaţa unui loc de viaţă la adăpost de vânturi şi furtuni, şi spaţiul fără limite al veşniciei în care totul e nedefinit şi mişcător, afară de un singur lucru: Crucea"[23].

Prin temperament, dar şi printr-un fel de presentiment apocaliptic, Maica Maria era opusă sau mai degrabă indiferentă faţă de orice ordine instituţională, era incapabilă să se plieze strict unei reguli exterioare, fie ea şi bisericească. În felul ei de viaţă transpare desigur un anume atavism slav şi mai cu seamă un anarhism de intelectuală pe care n-a ştiut întotdeauna să-l stăpânească. Dar putem distinge şi trăsăturile unui profetism autentic. Maica Maria presimţea apropierea unui „sfârşit al lumii" şi a unui „timp" [*kairos*] care cere nu numai înnoirea vechilor structuri ecleziale, ci şi renunţarea, provizorie, la

[23] *Novîi Grad*, nr. 5, 1932.

orice structură, în orice caz la orice identificare a credinţei creştine cu o ordine exterioară, ba chiar şi cu o cultură. „Idolii cad şi se prefac în cenuşă — scrie ea. Nu numai idolii grosolani şi uşor de detectat ai poftei trupeşti, ai lăcomiei şi zgârceniei, ci şi idolii mai subtili şi mai rafinaţi: cultul familiei *mele*, al artei *mele*, al activităţii *mele* creatoare, al unui mod de viaţă preţios. Nimic n-are valoare în sine. Omul însuşi e «ca iarba câmpului, aşa va înflori». Şi nimic nu dăinuie în afara iubirii şi dorinţei care spune: «Vino, Doamne, vino!»" Creştinismul Maicii Maria este luminat de focul sfârşitului lumii şi al Judecăţii de Apoi: „Scopul nostru este de a grăbi sfârşitul."

Slujirea socială

Pentru Maica Maria, timpul căutării şi al reflecţiei se încheie, în schimb începe timpul acţiunii. Suntem în 1932 şi, deşi n-are nici un ban, hotărăşte să deschidă un cămin pentru femei fără familie. Arhiepiscopul Evloghi face o danie de 5000 de franci. Găseşte un mic apartament la un etaj pe Villa de Saxe, în al VII-lea arondisment al Parisului, pe care agentul imobiliar i-l recomandă fără a-i cere vreun comision. În zilele următoare, darurile şi cadourile curg. O bătrână maică care cerşea pe strada Daru îi dă un potir. Maica Maria cumpără câteva piese de mobilier, disparate, de la negustori de ocazie. Îşi instalează chilia în scobitura unui zid, în spatele cazanului. Şobolanii ies şi intră printr-o gaură, pe care o astupă cu un pantof vechi. „Veniţi să şedeţi pe cenuşă împreună cu mine", spune ea

râzând vizitatorilor. Lucru esențial, o cameră e transformată într-o mică capelă. Maica Maria pictează iconostasul. Preotul slujitor nu este nimeni altul decât ieromonahul Lev Gillet, astăzi faimos prin cărțile sale semnate „Un monah al Bisericii răsăritene". Se instalează în pod; o placă din acoperiș se sparge, dar refuză să cheltuiască bani ca să o înlocuiască.

După cum povestește Elisabeth Behr-Sigel, părintele Lev a întâlnit-o pe Maica Maria, pe când aceasta se numea încă Elizaveta, „în tabăra de conferințe a Acțiunii Studenților Creștini Ruși din Clermont-en-Argonne, în iunie 1929, conferință rămasă pentru toți participanții un eveniment de neuitat. (...) La Liturghia săvârșită de praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, monahul francez a rostit omilia. Cuvintele sale au produs o adâncă impresie asupra asistenței. La sfârșitul slujbei a fost un moment de ezitare. Atunci Elizaveta, cea dintâi, a înaintat spre noul preot pentru a săruta crucea și a primi binecuvântarea după obiceiul ortodox. Gestul său a rupt gheața. Toți tinerii prezenți i-au urmat exemplul. Până atunci puțin temător, Lev Gillet s-a simțit primit și recunoscut..."[24].

Casa din Villa de Saxe a devenit repede prea mică. În 1934, Maica Maria a început să caute un nou sediu străbătând în lung și în lat cel de-al XV-lea arondisment, Parisul muncitorilor, al micilor funcționari, al rușilor emigranți. La nr. 77 al străzii Lourmel, paralelă cu Sena, descoperă o casă

---

[24] ELISABETH BEHR-SIGEL, *Un moine de l'Église d'Orient*, Cerf, Paris, 1993, p. 279.

vastă şi practică, dar într-o stare foarte proastă fiindcă nu fusese locuită de multă vreme. Preţul era de 20.000 de franci. Bineînţeles, Maica Maria n-are nici un ban, dar se repede. „Mă vedeţi fără frică — mărturiseşte ea prietenului şi confidentului ei, criticul literar Konstantin Vasilievici Mociulski (1892–1947)[25]. În Villa de Saxe dădeam de mâncare la douăzeci şi cinci de flămânzi. Aici aş putea să hrănesc o sută. Am uneori impresia că Domnul mă ia de guler pentru a mă obliga să fac ceea ce doreşte. Aşa e şi cu casa aceasta."

Maica Maria va crea aşezământul de pe strada Lourmel cu propriile sale mâini. Raşchetează parchetul, umple saltelele, decorează capela — cu hramul Acoperământul Maicii Domnului — cu broderii superbe între care o „Viaţă a regelui David" inspirată de tapiseria de la Bayeux. Casă de primire, aşezământul serveşte un dejun cu carne pentru doi franci. Un brutar polonez îi furniza pâine gratis. Foarte repede camerele se vor umple cu tot felul de oameni: neadaptaţi, excluşi, cerşetori, delincvenţi, foste prostituate, artişti mediocri, tineri sau bătrâni, singuri sau cu familiile. „E un ciudat *pandemonium*. Avem fete, nebuni, expulzaţi, şomeri, şi, în acest moment, corul Operei ruse şi corul gregorian de la Dom Malherbe; un centru misionar cu slujbe la capelă dimineaţa şi seara, scrie părintele Lev despre ciudata «mănăstire» a Maicii Maria, al cărei climat de boemă evanghelică îl apreciază. (...)

---

[25] Autorul unor importante monografii despre V. Soloviov, A. Blok, F.M. Dostoievski.

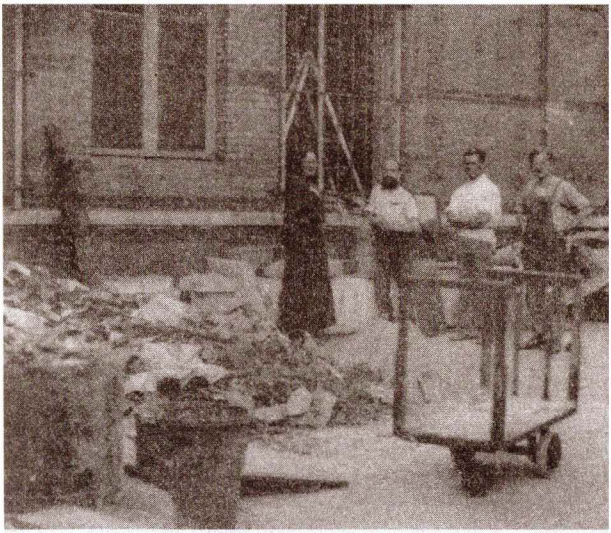

Maica Maria pe şantierul centrului social de pe strada Lourmel

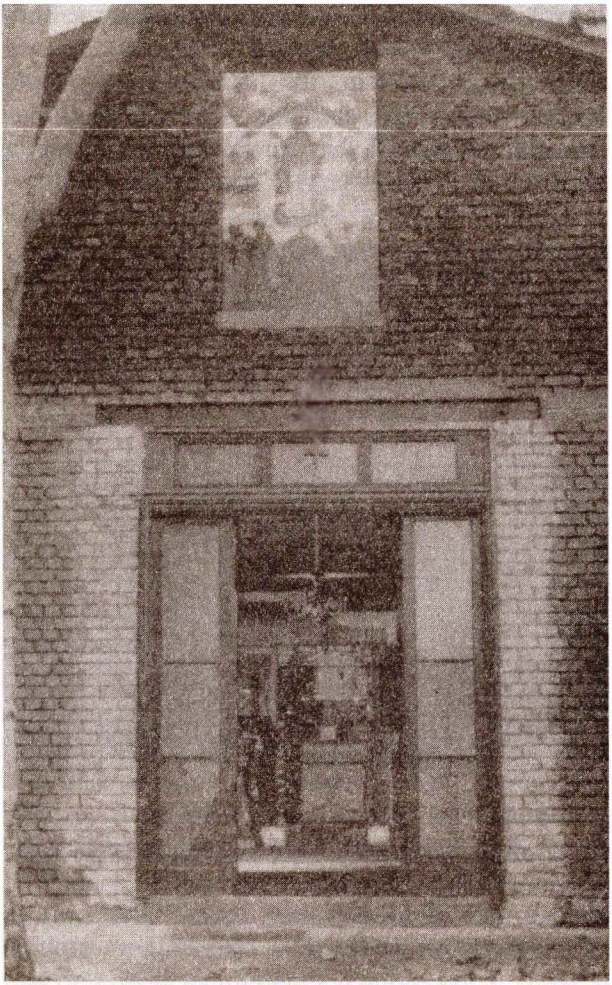

Intrarea capelei centrului social
de pe strada Lourmel
cu hramul Acoperământul Maicii Domnului

Fără a fi orb la slăbiciunile omeneşti ale prietenei sale — o anume dezordine exterioară, o lipsă de gust pentru slujbele liturgice, uimitoare la o monahie ortodoxă — părintele Lev recunoaşte imensele calităţi ale acestei femei excepţionale. O iubeşte şi o admiră pe Maica Maria, în care discerne harisma cea mai mare, harisma iubirii (*agape*): dăruire de sine fără margini în comuniunea cu un Dumnezeu nesfârşit compătimitor. (...) La rândul ei, Maica Maria ştie că poate conta pe simpatia şi dragostea părintelui Lev: pentru a destinde atmosfera de la masă apăsătoare uneori, acesta din urmă povesteşte anecdote pline de haz. (...) Pe strada Lourmel, inima afectuoasă a părintelui Lev găseşte şi blândeţea unui germen de viaţă familială. Se interesează de copiii Maicii Maria, îndeosebi de fiul ei Iuri. Urmăreşte studiile liceanului neglijat oarecum de mama sa, îl ajută la retroversiunile latine sau la redactarea unei disertaţii de filozofie. Tot părintele Lev a fost însărcinat să-i dea în 1936 Maicii Maria vestea cumplită a morţii fiicei sale Gaiana în Rusia"[26].

În fiecare zi, înainte de revărsatul zorilor, Maica Maria îşi încalţă pantofii ei mari şi merge pe jos la piaţă. Negustorii, care au sfârşit prin a o cunoaşte foarte bine, îi dau mărfuri la preţ de „en gros". Cumpărăturile ei sunt uneori atât de grele, încât, în ciuda marii sale forţe fizice, nu-şi poate sălta sacul pe umeri. Trebuie atunci să ia un căruţ pe care-l împinge cu braţele ei şi să se

---

[26] ELISABETH BEHR-SIGEL, *op. cit.*, p. 282–284.

lase însoțită de Anatoli, fost pensionar al unui azil psihiatric pe care l-a luat în grija sa.

Seara, adeseori, Maica Maria trece cu părintele Lev prin cafenelele și bistrourile din jurul pieței, în ascultarea și în slujba tuturor celor răniți cu sufletul și cu trupul care încearcă să-și înece deznădejdea și singurătatea în alcool. Angajamentul ei e total, aproape fără limite. Ca și cum natura n-ar avea legi pentru ea. Înzestrată cu o rezistență ce-i va fi de mare folos sub ocupație și în captivitate, nu cunoaște oboseala și frigul. I se întâmplă — e forma ei de asceză — să rămână zile întregi fără să mănânce sau să doarmă. Are credința care mută munții din loc, „dinamismul eshatologic" al primilor creștini.

Nimic nu o poate împiedica pe Maica Maria. „Sunt două feluri de a merge — spune ea. Unul e acela de a merge pe drum, măsurându-ți pașii. Și altul e acela de a merge pe apă, dar atunci e nevoie de credință, căci la cel mai mic pas greșit te poți îneca." Programul ei este simplu: să biruie lipsa de măsură a răului printr-o iubire și un bine fără măsură. Ea scrie:

„Post și plăcinte de Paște,
un program de zi cu zi decent.
Să te culci la miezul nopții,
să te trezești la ora nouă.
Măsură în toate,
în iubire, în ură.
Nu, duhul meu e sătul de aceasta.
Nu numai că acest program de zi cu zi absurd
trebuie sfărâmat,

Maica Maria în mijlocul echipei ASCR–YMCA

dar trebuie să te sfărâmi pe tine însuţi
până acolo încât să te mutilezi,
să-ţi iei pe umeri toată această lipsă de măsură,
şi să arunci în aer
liniştea celuilalt."

Acest poem exprimă bine modul în care Maica Maria lupta împotriva meschinăriei şi a individualismului mediului înconjurător. Pentru ea, spiritul mic burghez e cel mai mare duşman al compătimirii, obstacolul major între om şi Hristos.

În acelaşi timp mănăstire, cămin şi cantină, aşezământul din strada Lourmel devine astfel încetul cu încetul centrul social la care visa Maica Maria. Aici se dă de mâncare, se oferă un adăpost, se distribuie haine. Cu o dragoste şi o compătimire nesfârşită, maica ştie să-i primească pe toţi nenorociţii şi să închidă ochii la toate slăbiciunile. Nu o dată îşi surprinde protejaţii gata să revândă o haină pe care tocmai o primiseră pentru a se îmbăta la cârciuma din colţ. Dar nu spune un cuvânt. Crezul ei simplu, vibrant îl găsim rezumat în poemul *Pulsaţia totalităţii:*

„Fiecăruia aş vrea să-i dau sufletul meu
ca să mănânce cei flămânzi,
să fie acoperiţi cei goi, să se răcorească cei
însetaţi,
iar surzii să audă vestea cea bună.

Din cerul care tună în murmurul adierii,
totul îmi porunceşte: «Dă până la ultimul tău
bănuţ.»

Sufletul meu e plin până la revărsare
cu plinătatea gravă a unei experienţe sacre.

Şi am uitat dacă printre cei mulţi
mai există ceea ce toţi numesc «eu».
Nu mai există decât zbor de iubire, sărăcie
şi pulsaţie a totalităţii."

Acţiunea Ortodoxă

Centrul social din strada Lourmel devine şi centru cultural. Duminica pot fi ascultaţi aici conferenţiari străluciţi cum sunt părintele Serghi Bulgakov, filozoful Nikolai Berdiaev, profesorii Semion Frank (1877–1950), Boris Vîşeslavţev (1877–1954), Konstantin Mociulski, Gheorghi Fedotov (1886–1951), Ilia Bunakov-Fondaminski (1884–1943). Peste săptămână se fac şi seminarii: se studiază textele creştine, istoria Bisericii, teologia dogmatică şi apologetică. Tot aici, pe strada Lourmel, Nikolai Berdiaev îşi transferă reuniunile Academiei de filozofie religioasă inaugurate cu zece ani în urmă sub egida Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi, asociaţie de care Maica Maria, care judeca angajamentul social al acesteia ca unul mult prea timorat, s-a îndepărtat tot mai mult.

În 1935, Maica Maria creează o nouă mişcare: *Acţiunea Ortodoxă*, al cărei preşedinte devine. Cofondatorii ei sunt Nikolai Berdiaev, Serghi Bulgakov, Gheorghi Fedotov şi Konstantin Mociulski; ei vor lansa în curând o nouă revistă *Novîi Grad* (Cetatea nouă). În 27 septembrie, arhiepiscopul Evloghi binecuvântează asociaţia cu aceste cuvinte: „Consacraţi-vă celor umili".

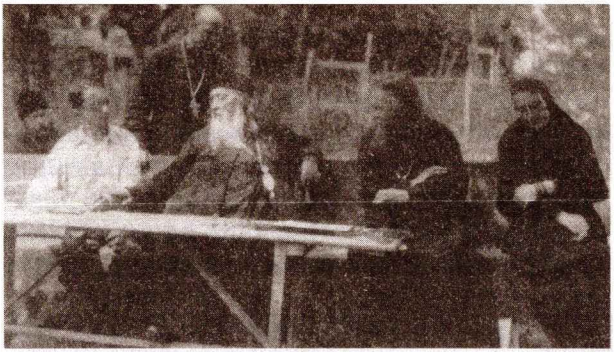

Congresul de la Boissy (1937).
De la dreapta spre stânga: Maica Maria,
părintele Serghi Bulgakov şi arhiepiscopul Evloghi

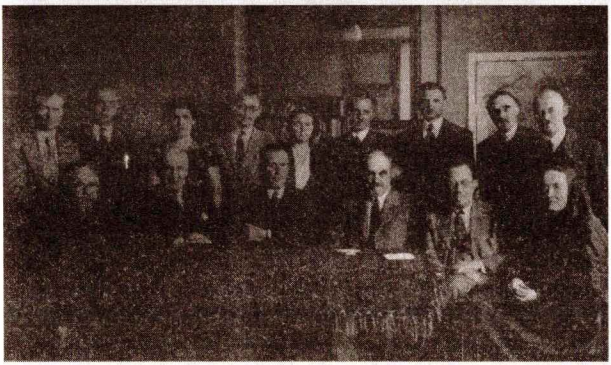

Comitetul centrului social şi cultural
de pe strada Lourmel. În picioare, în spatele
Maicii Maria e Lev Zander. La stânga ei, şezând,
e Vasili Zenkovski, Nikolai Berdiaev şi în capăt,
aşezat, părintele Serghi Bulgakov

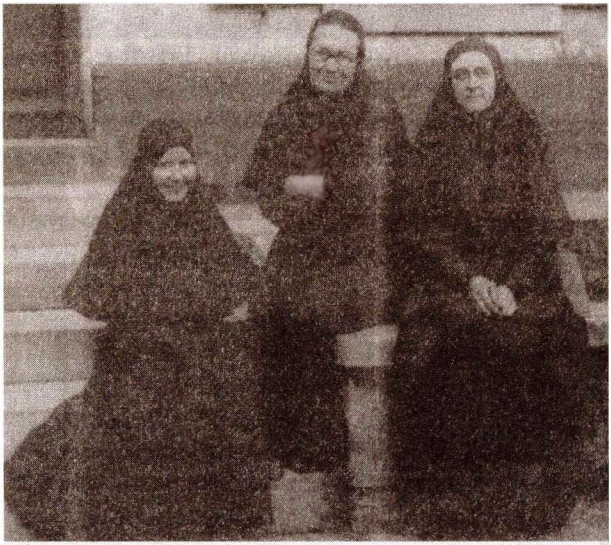

Maica Maria, împreună cu Maica Liubov (la stânga) și Maica Eudoxia (la dreapta), care va întemeia mănăstirea Maicii Domnului din Bussy-en-Othe

Dar din nou lipsesc banii. Neobositul Fiodor Pianov, mâna dreaptă energică a Maicii Maria, strânge fonduri. Graţie mai cu seamă intervenţiei unei personalităţi extrem de în vogă, un protestant elveţian devenit ortodox, Gustav Kullmann (1894–1961)[27], trimit bani prietenii americani ai Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi, regrupaţi în Asociaţia Creştină a Tinerilor (YMCA), dar şi Ajutorul Bisericesc Anglo-Rus şi Societatea Naţiunilor. Întreprinzătoare, Maica Maria creează o altă casă pentru tuberculoşi la Noisy-le-Grand, la 20 km de Paris.

Centrul de pe strada Lourmel este vizitat şi de Lev Troţki, refugiat în Occident din faţa lui

---

[27] Doctor în drept al Universităţii din Berna, iubitor al culturii ruse, Gustav Kullmann s-a îndrăgostit foarte devreme de Ortodoxie, pe care o vedea jucând un rol esenţial în cultura occidentală. În 1918 a preferat unei strălucite cariere în asigurări postul de secretar al Asociaţiei Tinerilor Creştini (YMCA) pe lângă refugiaţii ruşi din Germania, unde talentul său de organizator l-a făcut apreciat de toţi. A finanţat călătoria lui N. Berdiaev la Congresul de la Pserov unde a fost întemeiată Asociaţia Studenţilor Creştini Ruşi. A ajutat sute de studenţi să-şi facă studiile, a participat la lansarea a numeroase reviste, printre care şi *Put* [Calea]. *Organ al gândirii religioase ruse* (1925–1239), condusă de N. Berdiaev, în care Maica Maria a publicat numeroase articole; a contribuit la crearea Editurii YMCA din Paris al cărei scop era acela de a publica operele filozofilor şi ale scriitorilor ruşi din emigraţie. În 1928 s-a căsătorit cu Maria Zernov, sora lui Nikolai Zernov, secretarul general al Asociaţiei Studenţilor Creştini Ruşi. Devenit ortodox, a vorbit adeseori despre Ortodoxie la adunările ecumenice. Ocupând înalte funcţii pe lângă Societatea Naţiunilor, va fi delegatul ONU la Londra.

Stalin, care dorea să-l elimine pe fostul tovarăș de revoluție, în care vedea acum un potențial rival la dictatura sa absolută. Maica Maria îi povestește că îi datorează viața. Membră a partidului social-revoluționar, ea primise în 1917 ordinul de a-l asasina; dar renunțase. „Dacă înțeleg bine, trebuie să-mi plătesc datoria, îi spune Troțki. Ce pot să fac?" „Am o factură restantă la depozitul de cărbune din colț, răspunde Maica Maria. Dacă ați putea să o plătiți..." Și, fără a se lăsa rugat, Troțki s-a dus să plătească nota de plată restantă.

Critici și conflicte

Această viață trepidantă nu place însă la toată lumea. Un dezacord se ivește între Maica Maria și cele două maici venite în ajutorul ei: Maica Eudoxia și Maica Blandina. Atașate de viața monahală tradițională, acestea preconizau o viață mai contemplativă, centrată mai mult pe slujbe. Maica Maria nu vrea să audă nimic: „În ziua Judecății de Apoi, spune ea, nu voi fi întrebată despre nevoințele mele, nici despre numărul metaniilor în fața dumnezeiescului altar. Voi fi întrebată dacă am hrănit pe cei flămânzi, dacă am îmbrăcat pe cei goi, dacă am cercetat pe cei din temnițe. Iată la ce va trebui să dau răspuns"[28].

Cu inima zdrobită, cele două maici părăsesc centrul de pe strada Lourmel și întemeiază o nouă comunitate, aflată la originea actualei mănăstiri a Maicii Domnului Ocrotitoarea de la Bussy-en-Othe (Franța).

---

[28] K. MOCIULSKI, *op. cit.*, p. 70–71.

Criticile nu încetează însă. Bigoţii şi chiar oameni bine intenţionaţi se tulbură văzând-o pe Maica Maria cu părul despletit, cu rochia murdară şi zdrenţuită, cu picioarele încălţate în pantofi mari şi scâlciaţi. Se şopteşte că Maica Maria continuă să fumeze şi să scrie versuri. Persoane cu opţiuni politice de dreapta găsesc în angajamentul ei social urme de socialism, ba chiar de comunism. Cum spunea gânditoare Maica Maria, „pentru oamenii Bisericii suntem prea de stânga, pentru mediile de stânga suntem prea bisericoşi".

Una din primele şi principalele opoziţii îi vine din partea arhimandritului Kiprian Kern (1899–1960), pe care arhiepiscopul Evloghi îl alesese preot al aşezământului de pe strada Lourmel în speranţa că va şti să o conducă pe Maica Maria pe calea dreaptă a tradiţiei ascetice. Nu s-a întâmplat însă aşa. Caracterele acestor două personalităţi remarcabile erau mult prea neasemănătoare pentru ca apropierea şi convieţuirea lor să nu ducă foarte repede la scântei. Rigorismul rece al părintelui Kiprian, severitatea sa, ataşamentul său faţă de păzirea amănunţită a prescripţiilor privitoare la post, la decenţă, liturghie, tăcerile apăsătoare de la masă, respectul său faţă de ordinea stabilită, toate acestea o irită pe Maica Maria, trezesc în ea spiritul rebel; ca reacţie, nu pierde nici o ocazie să-l provoace prin ţinuta sa neglijentă sau prin vorbele sale, să aţâţe cu plăcere neascunsă tot ceea ce îl poate şoca.

La rândul său, părintele Kiprian suportă foarte greu climatul de activitate intensă, vârtejul anarhic pe care Maica Maria îl creează în jurul

ei. Cu atât mai mult cu cât, culme a ironiei, camera arhimandritului se găseşte chiar deasupra camerei maicii; zgomotul vocilor, fumul ţigărilor ce trece prin crăpăturile planşeului despărţitor, ecoul discuţiilor infinite ce animă lungile privegheri nocturne, îl recufundă în atmosfera lumească de care încearcă să fugă. Situaţia devine aproape insuportabilă. Maica Maria suferea într-atât de animozitatea părintelui Kiprian, încât se gândeşte să fugă din aşezământul pe care-l întemeiase pentru a vagabonda de-a lungul şi de-a latul Franţei şi striga în faţa lumii: „Pocăiţi-vă, că s-a apropiat Împărăţia cerurilor!" „Acum îmi este limpede — spunea —: sau creştinismul e foc, sau nu există deloc!" Dar părintele Kiprian i-o ia înainte. La capătul a trei ani, el părăseşte centrul din strada Lourmel pentru a merge să trăiască la Institutul „Saint-Serge", unde preda de altfel.

Câtva timp mai târziu, în 10 octombrie 1939, un nou preot poposeşte pe strada Lourmel, părintele Dimitri Klepinin, cu soţia sa Tamara şi fiica lor Elena. E al cincilea preot slujitor al bisericii centrului din strada Lourmel, cel mai smerit, mai tânăr, dar, cum se va dovedi mai târziu, cel mai adaptat pentru această dificilă parohie. Vorbind puţin, calm, modest, ştie totuşi să fie neînduplecat când e vorba de a apăra adevărul lui Hristos. Înţelegerea sa cu Maica Maria e instantanee. Un adevărat dar al Providenţei în această perioadă de zgomot şi furie belicoasă.

Anii războiului

Evident, războiul, „zvonul războiului", nu o lasă inactivă pe Maica Maria. Îi vine o idee: de ce

să nu deschidă un atelier de confecţionat pături pentru armata franceză? Guvernul acceptă propunerea ei; stofe, aţă şi maşini se îngrămădesc numaidecât în atelierul curţii. Sala de mese a Maicii Maria e şi ea preluată de autorităţi care pun pe ea tăbliţa: „Cantina municipală nr. 9". Începând de atunci, Anatoli va merge să caute hrană la centrul oficial de distribuţie. Iniţiativele se înmulţesc. Discretă, surâzătoare, neobosită, Sofia Medvedeva, modistă de origine evreiască care părăsise confecţionarea de pălării pentru a se consacra operei Maicii Maria, organizează, de exemplu, o vânzare de produse alimentare fără beneficiu. Maica Maria corespondează cu ruşii mobilizaţi: „Vom fi plini de bucurie dacă veţi reveni acasă cu toţii fără să fi fost atinşi şi, mai cu seamă, fără să fiţi şocaţi moral. Deşi veţi lupta împotriva duşmanului, încercaţi să-l iubiţi. (...) Nu socotiţi războiul drept un lucru natural, nu confundaţi păcatele vieţii cu viaţa în sine..."[29].

În 1940, comunitatea aşezământului din strada Lourmel celebra cu vrednicie ultima prăznuire a Paştelui dinainte de ocupaţie. Maica Maria confecţionase noi veşminte preoţeşti pentru părintele Dimitri şi un stihar pentru fiul ei, Iuri, care îi servea drept paracliser. Veşmintele erau din stofă albă, fără podoabe afară de monogramul „Iisus Hristos, Alfa şi Omega" brodat cu roşu pe felon. În inima Parisului cufundat în întunericul camuflajului, se aprind atunci lumânări, un adevărat „ocean de lumină". Peste tot flori. Părintele

[29] Scrisoare publicată în buletinul Acţiunii Ortodoxe, citată de S. HACKEL, *op. cit.*, p. 192.

Dimitri pare că zboară în mijlocul credincioşilor. Cu o voce puternică şi veselă el strigă: „Hristos a înviat!" „Adevărat a înviat!", răspunde asistenţa. La Liturghie se împărtăşesc cu toţii. Mai târziu, Konstantin Mociulski îşi va aduce aminte de această noapte: „Părintele Dimitri era îmbrăcat cu totul în alb, radios, înaripat. Ţinea oare în mâini trandafiri? Aveam sentimentul că îngerul care a rostogolit piatra de pe mormântul Domnului trebuia să-i semene."

În 10 mai 1940, germanii au invadat Ţările de Jos. Aproape numaidecât o primă dramă personală loveşte comunitatea de pe strada Lourmel: fiul Sofiei Medvedeva e ucis în bătălia din Ardeni. Rapida înaintare a armatelor celui de-al III-lea Reich o îndeamnă pe Maica Maria să-şi strângă prietenii şi să rostească o cuvântare despre nebunia istoriei. Citise *Mein Kampf*-ul lui Hitler şi nu-şi făcea nici un fel de iluzii despre nebunia ucigaşă a cancelarului german: „Germania nazistă a otrăvit toate izvoarele şi toate puţurile. În fruntea acestei rase de stăpâni se găseşte un nebun, un paranoic, al cărui loc e la azil, care are nevoie de o cămaşă de forţă, de o cameră izolată fonic pentru ca urletul său de sălbăticiune să nu zguduie lumea"[30].

În 14 iunie 1940, Parisul e declarat oraş deschis şi ocupat de trupele germane. Trecând prin cumplita experienţă a războiului civil rus, Maica Maria fusese prevăzătoare şi făcuse stocuri: oamenii din aşezământul de pe strada Lourmel nu

[30] „Meditaţie asupra destinului Europei şi al Asiei" (1941), articol citat de S. HACKEL, *op. cit.*, p. 205.

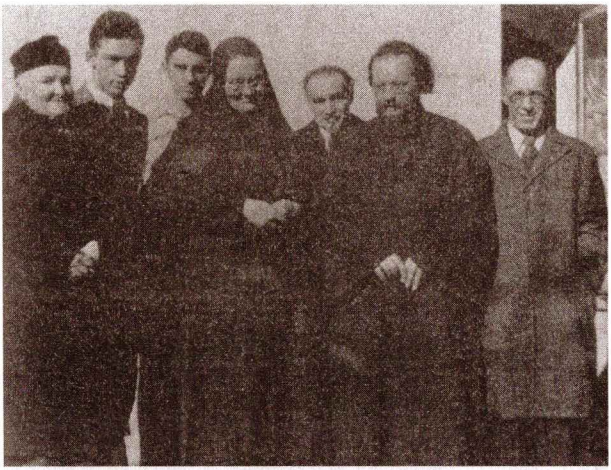

Comunitatea centrului de pe strada Lourmel. De la stânga la dreapta: Sofia Pilenko, mama Maicii Maria, Iuri, fiul ei, Aleksei Babadian, Maica Maria, profesorul Gheorghi Fedotov, părintele Dimitri Klepinin și profesorul Konstantin Mociulski

Paraclisul de pe strada Villa de Saxe

vor suferi prea mult de dezorganizarea generală şi de penuria extremă a acelei veri infernale.

Dar sosirea naziştilor a fost şi începutul arestărilor; primul val îi atinge pe străini. Printre ei ruşi, între care profesorul Lev Zander, secretarul Acţiunii Ortodoxe, Feodor Pianov şi Ilia Bunakov-Fondaminski, evreu de o remarcabilă onestitate şi mare înţelepciune, despre care Maicii Maria îi plăcea să spună că era „plămada din care sunt făcuţi sfinţii"; el va primi Botezul în captivitate, dar va refuza un plan de evadare şi va muri deportat la Auschwitz. Toţi sunt trimişi într-un lagăr din Compiègne, la nord de Paris. Îndată în jurul Maicii Maria şi a părintelui Dimitri se organizează un comitet secret de ajutorare a prizonierilor. Se trimit pachete. Serge Stern, un prieten evreu scăpat ca prin minune de arestare, strânge fonduri. Crucea Roşie pune la dispoziţie un camion. În acest timp ocupantul numeşte la Direcţia de afaceri a emigraţiei ruse din Paris un tânăr naţional-socialist, Iuri Jerebkov, numit „Führer-ul rus". Emigranţii ruşi sunt rugaţi să se înregistreze cu toate formele. În ciuda ameninţărilor de a fi consideraţi cetăţeni sovietici, adică „duşmani ai Reich-ului", Maica Maria şi părintele Dimitri refuză acest lucru.

Funcţionari ai poliţiei vin din timp în timp pe strada Lourmel nr. 77 afişând apeluri care-i invită pe ruşi să meargă să lucreze în Germania pentru Reich. Afişe pe care Maica Maria le smulge de îndată cu ostentaţie. Alt vizitator notoriu, un anume Peters, pastor protestant, pretinde că se interesează de Acţiunea Ortodoxă. Atunci când afirmă că Iisus nu era evreu, Maica Maria îl

întreabă: „Cum puteți fi în același timp creștin și nazist?"

Ajutorul dat evreilor

Întunericul se îndesește însă. Sunt publicate legile antievreiești. Temându-se de reacția francezilor, germanii încep cu arestarea evreilor străini. Printre ei numeroși ruși care se îndreaptă spre strada Lourmel în căutarea unui ajutor. Cei ce pot dovedi că sunt botezați scapă de persecuții. Părintele Dimitri e solicitat să elibereze certificate de botez. În curând fișierul său numără optzeci de noi „parohieni". Înscrierea e întotdeauna precedată de o conversație. În contact cu preotul, unii evrei cer un adevărat Botez, alții nu. Unele fișe sunt discret marcate cu creionul cu litera „L"[31]: aceștia sunt falșii botezați. Într-o zi, autoritățile arhidiecezane ortodoxe cer părintelui Dimitri o listă completă a celor botezați; el însă refuză categoric: „Demersul vostru se datorează unor presiuni exterioare și are un caracter polițienesc. Acești botezați sunt copiii mei duhovnicești. Mă văd nevoit să resping cererea voastră."

Dar calvarul poporului lui Israel nu e decât la început. În 4 martie 1942, Adolf Eichmann, colonel în Gestapo însărcinat cu „soluția finală", hotărăște să impună tuturor evreilor purtarea stelei galbene. Maica Maria scrie îndată faimosul său poem despre *Steaua galbenă:*

---

[31] Prescurtare de la cuvântul rus *lipa* care înseamnă „tei", dar și „document fals".

„Două triunghiuri, o stea,
scutul strămoşului David.
E o alegere, nu o ocară,
un dar mare, nu o nenorocire.

Semnul Celui ce este, al lui Iahve,
unirea lui Dumnezeu cu făptura Sa,
descoperirea tainică
pe care aţi primit-o.

Încă o etapă de drum străbătută,
sună din nou trâmbiţa Ieşirii,
prorocul vesteşte din nou
soarta poporului ales.

Israel, eşti încă prigonit,
dar ce contează ura oamenilor
dacă, în vijelia prăvălită peste Sion,
Elohim îţi răspunde din nou.

Cei ce poartă pecetea,
pecetea stelei în şase colţuri,
ştiu să răspundă cu un suflet liber
semnului robiei."

Pentru Maica Maria problema e limpede. Cum îi spune lui Konstantin Mociulski, „Nu există problemă evreiască, există mai cu seamă o problemă creştină. Nu vedeţi că lupta e în fond îndreptată împotriva creştinismului? Dacă am fi adevăraţi creştini, ne-am pune cu toţii steaua galbenă. A venit timpul mărturiei. Cei mai mulţi vor cădea în ispită, dar Domnul a zis: «Nu te teme, turmă mică.»"

Totuşi urâciunea continuă. În noaptea de 15 spre 16 iulie 1942, treisprezece mii de evrei sunt

arestaţi şi înghesuiţi ca nişte animale în Velodromul de Iarnă, la câteva sute de metri de strada Lourmel. Graţie hainei sale monahale, Maica Maria poate intra înăuntru; petrece trei zile la căpătâiul unei prietene evreice şi îi ajută pe voluntarii Crucii Roşii să-i îngrijească pe bolnavi şi să-i mângâie pe cei disperaţi. Când în zori sosesc gunoierii parizieni, ea reuşeşte, mituindu-l pe unul din ei, să scoată de pe stadion patru copii ascunşi în lăzile de gunoi.

Pe strada Lourmel nr. 77 criza de spaţiu e acută. În aşteptarea unei treceri spre „zona liberă", familiile evreieşti care s-au refugiat aici ocupă toate locurile până la ultimul colţişor. „Dacă descind nemţii, le voi arăta icoana Maicii Domnului", spune Maica Maria. Şi Nikolai Berdiaev surâde: „Icoana, treacă meargă, dar dacă dau peste Oţup, va fi o altă poveste." Poet evreu cu alură foarte pitorească ce locuia pe strada Lourmel, Oţup va scăpa în cele din urmă de arestare, căci se va putea ascunde la timp în Bourgogne. Comitetul centrului de pe strada Lourmel e în strânse legături cu Rezistenţa, mai precis cu „comitetul din Dourdan" al lui Ugrimov; acesta îi furnizează Maicii Maria cartele pentru hrana raţionalizată.

Arestările

În dimineaţa de 8 februarie 1943, în timp ce Maica Maria se odihnea la ferma fostului ei soţ, Danilo Skobţov, ofiţerii năvălesc în centrul de pe strada Lourmel. Pun mâinile pe fiul ei, Iuri, îl percheziţionează şi găsesc în buzunare un bilet adresat părintelui Dimitri de o evreică în căutarea

Şcoala de joia centrului de pe strada Lourmel,
reunind copiii ortodocşi
din al XV-lea arondisment al Parisului

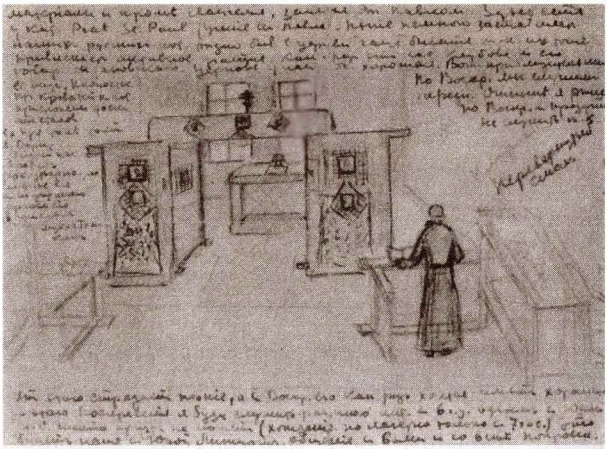

Transformarea unei celule a închisorii din Compiègne în capelă ortodoxă (desen de părintele Dimitri Klepinin)

unui certificat de botez. Iuri e arestat şi luat ostatic. SS-ul confiscă hârtiile părintelui Dimitri. Cum au ştiut? Evident, Maica Maria şi ai săi au fost trădaţi, denunţaţi. Gestapo-ul a introdus în comunitatea de pe strada Lourmel o rusoaică ce pretindea că e persecutată de germani. Aşa cum îi va spune mai târziu un ofiţer nazist Sofiei Pilenko: „Unul din agenţii noştri mânca la masa voastră."

Convocat la Gestapo, foarte conştient de ce-l aşteaptă, părintele Dimitri săvârşeşte ultima sa Liturghie în capela cu hramul Sfântului Mitropolit Filip al Moscovei. Apoi pleacă la sediul poliţiei secrete germane din rue des Saussaies. Interogatoriul durează patru ore. Ofiţerul răspunzător, Hoffmann, îi propune un târg: libertatea contra opririi oricărui ajutor dat evreilor. Intransigent, părintele Dimitri îi răspunde blând, arătându-i crucea de pe piept: „Pe acest evreu îl cunoaşteţi?" Numaidecât o palmă îl aruncă la pământ: „Popa vostru s-a condamnat el însuşi", spune Hoffmann întorcându-se pe strada Lourmel.

În 10 februarie, Maica Maria e arestată la rândul ei, alături de alţi prieteni ai aşezământului de pe strada Lourmel, Fiodor Pianov, Anatoli Vîsskovski, Gheorghi Kazacikin, naş al fiului părintelui Dimitri. Hoffmann o percheziţionează pe Maica Maria, după care îi permite să-şi îmbrăţişeze bătrâna mamă, Sofia Pilenko, căreia îi spune: „V-aţi crescut prost fiica. Îi ajută pe ticăloşi." „Ajută pe toată lumea, răspunde bătrâna doamnă. Pentru o creştină cum e ea, nu mai e nici evreu, nici elin. Dacă aţi fi fost în primejdie, v-ar fi ajutat şi pe dumneavoastră." Şi Maica Maria spune surâzând: „Desigur, v-aş fi ajutat."

Sosise, implacabil, momentul despărţirii. „Ne-am îmbrăţişat, a mărturisit mai târziu Sofia Pilenko. Trăisem toată viaţa în iubire. Mi-a repetat ceea ce îmi spunea întotdeauna în momentele cele mai grele ale vieţii mele, ca la moartea fiului meu şi a nepoatei mele: «Fii tare, mamă!»" Mama şi fiica nu se vor mai revedea niciodată.

Pe strada Lourmel e debandadă. Casa seamănă cu un stup părăsit de roi. Preoteasa Tamara Klepinin arde documentele compromiţătoare în soba de fier a camerei sale. În vârstă de câteva luni, fiul ei, Pavel, serveşte drept ascunzătoare; scutecele sale sunt înţesate cu bilete de bancă destinate familiilor evreieşti.

În lagărul din Compiègne bărbaţii s-au regrupat pentru a se sprijini reciproc. Părintele Dimitri fabrică un altar şi un iconostas din paturi şi bănci răsturnate. Săvârşeşte în fiecare zi Liturghia, căci Tamara a reuşit să-i trimită un antimis şi vase sfinţite, şi se cuminecă toţi. Într-o scrisoare către bunica sa, Iuri scrie: „Trăim toţi patru în frăţie şi dragoste întreolaltă. Dimitri şi cu mine ne tutuim şi el mă pregăteşte pentru preoţie." Mai târziu, Fiodor Pianov va mărturisi: „Îndrăznesc să afirm că Dumnezeu poate grăi printr-un om. În contact cu părintele Dimitri Klepinin am aflat cât de uriaş poate fi ajutorul moral şi spiritual pe care un om îl poate da altui om."

Deportarea

În 16 decembrie, toţi bărbaţii din grupul celor arestaţi în centrul de pe strada Lourmel sunt

trimişi la Buchenwald. Numai Fiodor Pianov şi Gheorghi Kazacikin se vor mai întoarce de acolo. Atins de furunculoză, Iuri Skobţov, fiul Maicii Maria, va fi trimis într-o direcţie necunoscută unde va pieri fără urmă. Părintele Dimitri, în vârstă de 39 de ani, va muri de epuizare în 9 februarie 1944 la Dora, lângă Erfurt, într-un lagăr-satelit al marelui lagăr de la Buchenwald, unde se săpau uzinele subterane destinate fabricării rachetelor V2.

După câteva luni petrecute la Romaineville, la sfârşitul lui aprilie 1943, Maica Maria a fost deportată în lagărul de la Ravensbrück, fiind repartizată în blocul 27. Cum a trăit acolo? Nepoata generalului Charles de Gaulle, Geneviève, mărturiseşte: „În ziua de Paşte a anului 1944, ferestrele barăcii sale erau decorate cu uimitoare decupaje de hârtie. Pe salteaua de paie ea anima adevărate mici cercuri, în care vorbeşte despre revoluţia rusă, despre comunism, despre experienţele sale politice şi sociale şi, uneori, mai profund, despre experienţa sa religioasă. Dintr-un *Manual al creştinului* pe care una dintre camaradele noastre l-a putut salva la percheziţie, Maica Maria citeşte un pasaj din Evanghelie sau dintr-o epistolă. Meditează apoi în câteva cuvinte. Merge adeseori la blocul «soldaţilor» ruşi care o primesc cu afecţiune. Regăseşte oare pe feţele lor tinere chipul fiicei sale Gaiana?"[32].

---

[32] GENEVIÈVE DE GAULLE-ANTHONIOZ, „Mère Marie", *Voix et visages*, revue de l'Association des déportés et internés de la Résistance (A.D.I.R.), Paris, 1966.

Ca şi în alte dăţi, şi aici Maica Maria îi va marca profund şi durabil pe cei ce împărtăşeau viaţa ei de zi cu zi. Are darul contactului direct şi o experienţă a tuturor mediilor sociale. În conversaţii, ştie întotdeauna să asculte, să meargă la esenţial să redea curaj inimii încercate, să simtă lucrul de care interlocutorul are cea mai mare nevoie în momentul acela. Tovarăşele sale de detenţie din lagărul de concentrare stau mărturie: înzestrată cu un extraordinar simţ eshatologic, Maica Maria are arta de a transforma aspectele cele mai respingătoare ale captivităţii în ocazii de mângâiere, edificare şi exprimare a viziunii sale despre lume şi a credinţei sale. În timp ce coşurile crematoriului, care scuipau ziua şi noaptea fumul trupurilor umane mistuite, sunt chiar pentru prizonierele cele mai tăbăcite un spectacol funest şi o adevărată obsesie, ea declară: „Focul aceasta nu e sinistru decât la ieşirea din cuptor. Uitaţi-vă la el cum se ridică, priviţi cum, urcând, se transformă într-un nor uşor, imaterial, ce se risipeşte în spaţiul infinit. Aşa vor face şi sufletele noastre: se vor smulge de acest pământ de păcat şi, după un zbor uşor, vor fi sorbite de veşnicie pentru o nouă viaţă de fericire"[33].

Într-o zi, în cursul unui apel interminabil, Maica Maria e surprinsă vorbind cu vecina sa. Gardiana, o femeie SS, o loveşte violent peste

---

[33] DANILO SKOBŢOV, *Mat Marija*, Ed. Zelluk, Paris, 1947, p. 1 (în limba rusă).

faţă cu biciuşca; imperturbabilă, Maica Maria îşi încheie liniştită fraza, ca şi cum aceasta n-ar fi existat. E modul său, ostentativ, de a rezista răului, care evocă un episod din romanul *Primul cerc* al lui Soljeniţîn, când un deţinut declară şefului poliţiei: „Sunteţi puternici câtă vreme nu luaţi totul de la prizonierii voştri. Dacă aceştia nu mai au nimic, ei sunt din nou liberi şi nu mai puteţi face nimic împotriva lor." Folosită la tricotajul de şosete destinate armatei germane, Maica Maria profită pentru a fura aţă şi a broda mici batiste pe care le oferea prietenelor sale sau ca schimb pentru pâine.

Viaţa în lagăr înseamnă foame, frig, viermele care roade şi sfârşeşte prin a istovi firile cele mai robuste. Maica Maria nu scapă nici ea. Dar rezistă. Atinsă de dizenterie, găseşte totuşi puterea de a susţine moralul tovarăşelor sale. Pentru a sărbători debarcarea aliaţilor în Normandia, brodează un fular cu mătase sustrasă de o echipă ce lucra în atelierele de cabluri Siemens. Uimitoare în prospeţimea ei, această broderie se inspiră din tapiseria de la Bayeux şi cuprinde versuri scrise în engleză despre isprăvile „vitejilor soldaţi"; va fi păstrată ca prin minune de destinatara ei, o altă deţinută, Rosane Lascroux.

Dar răul îşi continua lucrul său. Simţindu-şi sfârşitul aproape, Maica Maria cere unei prietene să înveţe pe de rost mesajul ei concis, senin, de împăcare totală către arhiepiscopul Evloghi, către duhovnicul ei, părintele Serghi Bulgakov (neştiind că acesta murise deja de cancer laringian în iulie 1944) şi către familie: „Iată dispo-

zițiile mele: primesc cu smerenie și întru totul suferința. Trebuie să fie astfel. Vreau să primesc moartea, dacă va veni, ca pe un har al Celui de Sus. Singura mea grijă e că o las singură pe bătrâna mea mamă..."

La începutul lui 1945, războiul se apropie de sfârșit. În lagăr, unde coșurile crematoriilor nu încetează să-și scuipe fumul macabru, se aud deja tunurile Armatei Roșii. Germanii devin tot mai nervoși. Maica Maria e selecționată pentru *Jugendlager*-ul vecin, o veche tabără a tineretului hitlerist, unde rațiile sunt atât de reduse, încât moartea survine numaidecât. Spre marea surpriză a tovarășelor sale, ea revine de aici. Dar ajunsese la limita extremă a puterilor. Abia se mai ține în picioare. Cu complicitatea unei gardiene, Christina, care o admiră în ascuns pe Maica Maria, tovarășele sale reușesc uneori să o ascundă sub o saltea de paie, pentru a o scăpa de încercarea apelului. Cel mai adesea, Maica Maria stă culcată, cu ochii închiși și un aer grav. Cum va spune o codeținută, Jacqueline Perry, e „pe cale de a-și trăi Gheținaniul ei".

Moartea

Într-o zi din luna martie a anului 1945, naziștii purced la o ultimă selecție. Ce s-a întâmplat exact? Greu de spus. Mărturiile sunt divergente. Pentru unii, Maica Maria ar fi luat locul unei femei terorizate de gândul de a fi trimisă în *Jugendlager*. Pentru alții, emoționată de panica lor și doritoare să le mângâie, s-ar fi apropiat de cele circa 260 de deținute alese pentru *Jugend-*

lager; SS-iştii i-ar fi luat atunci matricola, i-ar fi smuls ochelarii şi ar fi îmbarcat-o împreună cu tot grupul. „E foarte plauzibil ca Maica Maria să se fi alăturat celor selecţionate, estimează Jacqueline Perry. Era un lucru pe deplin conform cu spiritul ei de abnegaţie. Îndreptându-se de bunăvoie spre sacrificiu, ea ne ajuta pe fiecare din noi să ne acceptăm crucea."

Puţin mai târziu, în 31 martie, gardiana Christina vede pe lista femeilor gazate în ziua aceea numele Elizavetei Skobţova, număr matricol 19263. Maica Maria intrase în pacea Domnului în ajun de Paşte.

Coincidenţă fabuloasă sau semn al Providenţei? O altă maică catolică, Elisabeth Rivet, superioară a ordinului Maicii Domnului a Compătimirii de la Lyon, murise la Ravensbrück în aceleaşi condiţii, sacrificându-se pentru una din codeţinutele ei. Şi ea fusese arestată pentru faptul de a fi ajutat membrii ai Rezistenţei. Şi ea a fost gazată în 30 martie 1945. În 1961 a apărut în Franţa un timbru cu chipul ei. Faţa sa cu ochelari rotunzi seamănă ciudat cu faţa Maicii Maria. Două Elisabete, două maici, una rusoaică, alta franţuzoaică, unite într-un acelaşi destin mistic.

„«Fiecare îşi are moartea pe care o merită» — îşi aduce aminte Geneviève de Gaulle, citându-l pe poetul german Rainer Maria Rilke. Sunt morţi glorioase, morţi liniştite. Cea a Maicii Maria, care se dăruise cu totul celorlalţi, a fost o moarte umilă, despuiată, asemenea celei a Stăpânului ei răstignit:

«Nu pe tine te-am iubit, moarte.
Am iubit ce-i viu în astă lume: veşnicia»"[34].

Într-unul din ultimele sale poeme, Maica Maria îşi descria anticipat starea de spirit care o va fi însoţit în lagăr:

„În multe feluri mi i-ai luat pe toţi.
Sufletul stă, iată, în singurătatea lui esenţială.
Numai Tu şi cu mine. Lumina Ta — păcatul meu.
Iată-mă ajunsă la limita mea. Soarele Tău trimite spre Răsărit.
E totul. De ce să mai rătăcesc?
Aceste căi nu duc nicăieri.
Datoria a trebuit să-mi plătesc cu aurul lămurit al suferinţelor mele.
Socoteala e acum dreaptă.
Iată şi ultima despuiere — părăsirea vieţii pentru sălaşurile tale friguroase.
Cu sufletul zdrobit, îmi cufund privirea în privirea Ta,
această privire cumplită şi iubitoare.
Nu, nu aşa Te-am văzut
prin icoanele acestui pământ nefericit şi întinat.
În ochii Tăi e toată amărăciunea lumii
şi tot focul iubirii agoniei Tale de pe Golgota.
Mă rog. Degetele mele ating tronul Tău.
Tremur. Întinzi mâna Ta spre mine."

---

[34] Mărturie orală cu ocazia reuniunii organizate de Asociaţia Studenţilor Creştini Ruşi în 26 martie 1985 la Paris, prilejuită de a 40-a comemorare a morţii Maicii Maria; reluată în emisiunea „Orthodoxie", difuzată de canalul TV Antenne 2, în 2 şi 26 aprilie 1985.

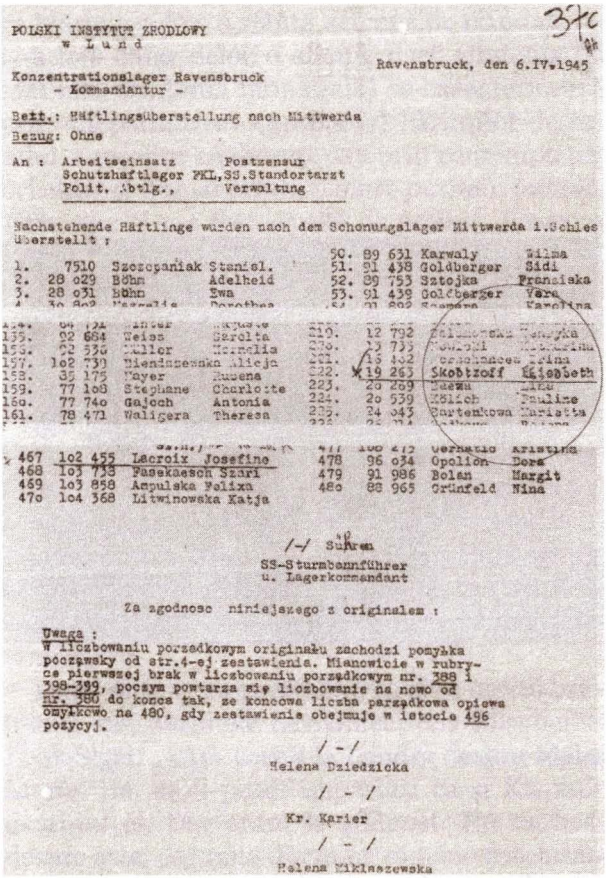

POLSKI INSTYTUT ZRODLOWY
w Lund

Ravensbruck, den 6.IV.1945

Konzentrationslager Ravensbruck
- Kommandantur -

Betr.: Häftlingsüberstellung nach Mittwerda

Bezug: Ohne

An : Arbeitseinsatz — Postzensur
Schutzhaftlager FKL, SS.Standortarzt
Polit. Abtlg., — Verwaltung

Nachstehende Häftlinge wurden nach dem Schonungslager Mittwerda i.Schles überstellt :

					50.	89	631	Karwaly	Wilma
1.		7510	Szczepaniak	Stanisl.	51.	91	438	Goldberger	Sidi
2.	28	o29	Böhm	Adelheid	52.	89	753	Sztojka	Franciska
3.	28	o31	Böhm	Ewa	53.	91	439	Goldberger	Vera
4.	30	8o3	Wszelaki	Dorothea	54.	91	802	Szamora	Karolina
135.	04	734	Linder	Magdale	219.	12	792	Zalmanczak	Wanjka
136.	02	684	Weiss	Gerelta	220.	13	735	Nowicki	Waleriana
156.	02	536	Müller	Hermelia	221.	16	462	Grzechnacek	Edina
157.	102	730	Wiedinanska	Alicja	222.	19	263	Skobtzoff	Elisabeth
158.	35	175	Mayer	Ruvena	223.	20	269	Dzewa	Lilka
159.	77	108	Stephane	Charlotte	224.	20	539	Kelich	Pauline
160.	77	740	Gajoch	Antonia	225.	24	043	Gartemkowa	Charlotta
161.	78	471	Waligera	Theresa	226.	26	714	Gerhatic	Aristina
467	102	455	Lacroix	Josefine	478	96	o34	Opolion	Dora
468	103	738	Fasekaesch	Szari	479	91	986	Bolan	Margit
469	103	858	Acpulska	Felixa	480	88	965	Grünfeld	Nina
470	104	368	Litwinowska	Katja					

/-/ Suhren
SS-Sturmbannführer
u. Lagerkommandant

Za zgodnosc niniejszego z oryginalem :

Uwaga :
W liczbowaniu porzadkowym oryginału zachodzi pomyłka poczawszy od str.4-ej zestawienia. Mianowicie w rubryce pierwszej brak w liczbowaniu porządkowym nr. 398 i 399, poczym powtarza się liczbowanie na nowo od nr. 380 do konca tak, ze koncowa liczba porządkowa opiewa omyłkowo na 480, gdy zestawienie obejmuje w istocie 496 pozycyj.

/-/
Helena Dziedzicka

/-/
Kr. Karier

/-/
Helena Miklaszewska

Maica Maria pe lista femeilor gazate în 31 martie 1945 în lagărul de la Ravensbrück

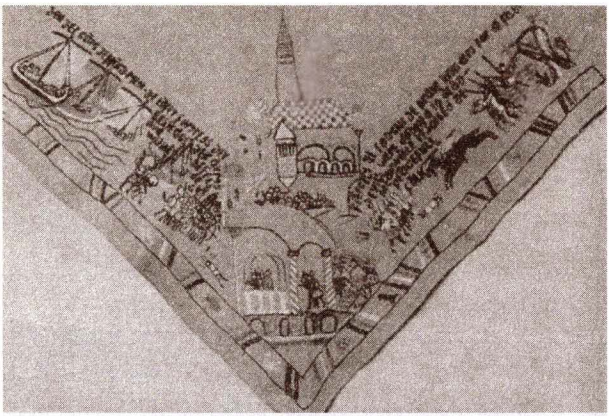

Biruința asupra răului. *Văl brodat de Maica Maria în lagărul de la Ravensbrück în stilul tapiseriei de la Bayeux*

E posibil acum, la aproape o jumătate de secol de la moartea ei tragică, să formulăm o judecată adecvată asupra personalității complexe a Maicii Maria? Este limpede din cele de mai sus că „Maica Maria n-a fost o sfântă «cu apă de trandafiri». N-a fost chiar deloc o sfântă, dacă sfințenia (și mai ales sfințenia monahală) se caracterizează prin «nepătimirea» (*apatheia*) Părinților deșertului, a marilor anahoreți, sau prin contemplație, ori chiar și numai printr-o mare puritate morală. Tinerețea ei n-a fost scutită de patimă. Poate că toată viața ei a fost o patimă, dar o patimă străbătută de iubirea primită de la Hristos. Ea însăși avea conștiința smerită și adâncă de a fi o ființă păcătoasă, lucru puțin comun, chiar și printre creștini. (...) Dar din făptura ei complexă și trupească, servindu-se de patimile ei ca de un material prețios, menit să fie lămurit în focul încercării, Dumnezeu a degajat icoana simplă și curată pe care Biserica și noi înșine o păstrăm cu evlavie despre Maica Maria: nu o palidă schiță, ci imaginea plină de sens a unei făpturi vii, care se desăvârșește dându-și liber viața pentru prietenii săi"[35].

După război, supraviețuind cu greu morții prietenilor săi, părintele Lev Gillet scria Elisabethei Behr-Sigel: „«Am vorbit la Londra despre Maica Maria. Da, aș fi putut împărtăși ca și Klepinin destinul ei. Dar eram la adăpost. Nu vorbesc despre asta, dar rana din mine rămâne deschisă.» Maica Maria, «această sfântă ortodoxă modernă»,

---

[35] ELISABETH BEHR-SIGEL, *Contacts*, nr. 51, 1965, p. 190–191, 192.

cum o numește într-o convorbire avută cu puțin timp înaintea morții sale cu câțiva tineri ortodocși, va rămâne mereu pentru părintele Lev vie și o vestitoare a vieții"[36].

Rugul

Așa cum atestă întreaga traiectorie a vieții sale, pentru Maica Maria, monahismul e o formă a dăruirii supreme. În piesa sa în versuri, *Ana*, un fel de mister medieval, două maici, Paula și Ana, reprezintă vocații diferite. Paula declară: „Monahul trebuie să uite lumea și urâciunile ei, să caute pacea lăuntrică și să se roage respectând cu fidelitate regulile sfinte." Ana spune: „Mănăstirea e lumea. Monahul e o lopată în mâinile Dumnezeiescului Grădinar. Monahul e chemat să-și dea viața ca să-l scape pe aproapele său." Împiedicată de episcopul său să-și ia asupra sa vocația, Ana primește să se încarce cu păcatele unui osândit, un fel de Faust ce încheiase un pact cu diavolul. Moartea pentru păcatele pe care nu le săvârșise e pentru ea forma cea mai înaltă a iubirii. Extrem de viguroasă, această piesă își așteaptă încă regizorul.

Recitind versurile Maicii Maria, privind desenele ei pe marginea unei culegeri de poeme descoperită recent, ești impresionat de un lucru: revenirea aproape obsesională a ideii că va muri în flăcări. De două ori ea desenează un coș lung care scuipă fum. „De mică, spunea mama ei, era sigură că va fi arsă." Cu șapte ani înainte de moartea sa, mai exact în 17 iulie 1938, scrie poemul *Rugul:*

---

[36] ELISABETH BEHR-SIGEL, *op. cit.*, p. 285.

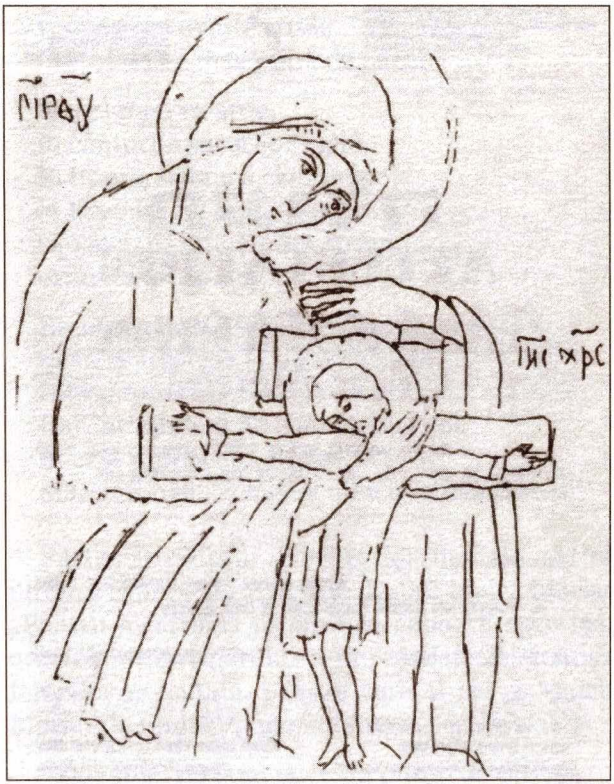

Motivul ultimei icoane brodate de Maica Maria în lagărul de la Ravensbrück: Hristos răstignit în brațele Maicii Domnului (desen de sora Ioana, 1992)

YAD VASHEM
THE HOLOCAUST MARTYRS' AND HEROES'
REMEMBRANCE AUTHORITY
HAR HAZIKARON, JERUSALEM

יד ושם
רשות הזיכרון
לשואה ולגבורה
הר הזיכרון, ירושלים

תעודה
ATTESTATION

Elizabeth Skobtzova
(Mère Marie)

שמה נפשה בכפה להצלת יהודים בתקופת השואה.
AU PERIL DE SA VIE A SAUVE DES JUIFS PENDANT L'HOLOCAUSTE

נטעה עץ בשדרת חסידי אומות העולם
A PLANTE UN ARBRE DANS L'ALLEE DES JUSTES

LE 14 Août 1987

ביום יט אב תשמ"ז

בשם רשות הזיכרון יד ושם
Pour l'Institut du Souvenir Yad Vashem

בשם הועדת לציון חסידי אומות העולם
Pour la Commission des Justes

...ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת. ישעיהו נ"ו
...JE LEUR DONNERAI UNE PLACE ET UN NOM...QUI NE PERIRA PAS... ESAIE, 56

„Știu, rugul se va aprinde
de mâna calmă a unei surori
iar frații mei vor merge să caute lemne,
și până și cei mai blânzi
vor spune cuvinte crude
despre calea mea plină de păcat.

Rugul meu va arde,
în cânturile surorilor mele,
în tihnita bătaie a clopotelor
la Kremlin, în piața execuțiilor
sau aici, pe un pământ străin,
oriunde evlavia apasă.

Ramuri moarte fac să urce un fum mic,
focul se ivește la picioarele mele,
cântul funebru răsună mai tare.
Dar întunericul nu e mort, nici gol,
în el se desenează crucea.
Sfârșitul meu, sfârșitul meu mistuit."

Părintele Serghi Hackel își încheie astfel ultimul capitol al cărții sale despre Maica Maria: „Pentru a fertiliza terenul ce coboară spre lac, administrația lagărului a împrăștiat aici cenușa femeilor executate, printre care și cea a Maicii Maria. Cu multă vreme înainte ea scrisese:

«Doamne, nu sunt eu, e un pumn de cenușă,
e sicriul patimilor și poftelor mele.»

Naziștii nu puteau înțelege că o viață ca aceea a Maicii Maria poate rodi, îmbogăți și face mai bun universul în cu totul alt plan. Cum și-ar fi putut imagina că moartea nu putea să smulgă din lume o asemenea făptură? Maica Maria era

convinsă, că «moartea îşi pierduse acul ei ucigaş»"[37].

Unul din prietenii săi, poetul Gheorghi Raevski, a avut câţiva ani mai târziu confirmarea acestei nemuriri; a văzut-o în vis pe Maica Maria străbătând cu mersul ei familiar şi liniştit un câmp plin de spini. Grăbindu-se spre ea, i-a spus: „Maica Maria... Ni s-a spus că ai murit!" Iar ea a răspuns privind pe deasupra ochelarilor, plină de bunătate şi de maliţie: „O, dacă ar fi să credem tot ce spun oamenii... Vedeţi bine că sunt vie!"

Chemarea

Aş vrea să evoc aici o amintire personală. În copilărie am avut şansa să o întâlnesc pe Maica Maria în centrul de pe strada Lourmel al cărui stâlp simţeam că era ea. O revăd brodând un epitaf[38], scoţând acul într-un halo de lumină ce iradiază stofa. Stau acolo, copilă timidă, privind-o.

Într-o zi, Maica Maria scrisese:

„Toate caietele mele uitate, articolele mele,
versurile mele, aruncaţi-le.
Să nu păstraţi bătrâna mea faţă în inimile
voastre.
Nu vreau să fiu o amintire.
Pentru toţi voi fi o chemare."

Această chemare fie să o ascultăm şi să o transmitem. Fie ca ea să lumineze vieţile noastre şi să ne servească drept a patra dimensiune.

---

[37] S. HACKEL, *op. cit*, p. 260.

[38] Icoană cu scena punerii lui Hristos în mormânt brodată pe stofă, purtată în procesiune şi venerată de credincioşii ortodocşi în Vinerea şi Sâmbăta Mare.

Învăţături ale Maicii Maria*

* Textele Maicii Maria reunite în această secţiune au fost alese după trei criterii: forţa lor spirituală intrinsecă, actualitatea lor, caracterul lor emblematic şi revelator pentru gândirea autoarei lor. În această perspectivă şi pentru a facilita lectura lor, ne-am permis să operăm tăietura anumitor pasaje, fie pentru că erau prea circumstanţiale — legate de un context istoric precis —, fie pentru că aluziile pe care le cuprindeau ar fi necesitat un întreg aparat de note [n.ed.fr.].

Viaţa religioasă şi tipurile ei
(1937)

Introducere

Scopul acestui studiu e nu doar să clarifice gânduri, observaţii şi evenimente, dar şi să caute un răspuns la un anume număr de îndoieli personale. Cinci ani de monahism în lumea emigraţiei e o experienţă deosebită, dificil explicabilă cuiva din exterior. A fi monahie în emigraţie e fără îndoială mai uşor decât în condiţii zise normale, adică în spatele zidurilor unei mănăstiri. În schimb, multe lucruri sunt mai complexe, mai dificile. Îndeosebi faptul că această cale n-a fost încă explorată, că ea presupune căutări, tatonări, înainte de a obţine un oarecare rezultat. Adevărata problemă e că noile condiţii istorice au răvăşit nu doar viaţa monahală, ci şi viaţa întregii Biserici, până în aspectele ei de zi cu zi. De aceea, oamenii Bisericii trebuie să caute nu numai să elaboreze o formă de viaţă eclezială nouă, ci să se întrebe despre însuşi sensul şi obiectivele esenţiale ale Bisericii. Nu mai e cu putinţă să urmăm pur şi simplu o tradiţie moştenită din trecut, să o perpetuăm; de unde necesitatea urgentă de a fi vigilenţi, de a face alegeri, de a cântări argumente pro sau contra.

Monahii de azi își caută calea tatonând. Ca mulți alții, a trebuit să-mi concentrez întreaga atenție, să-mi mobilizeze toate forțele interioare pentru a face alegerea unei vieți monahale pe care împrejurările vieții au făcut-o atât de neobișnuită.

Când începi să scrii ai, pe lângă dorința de ați expune gândurile, de a le clarifica, de a le formula pentru tine însuți, și pe aceea de a le comunica. Cui anume? Un autor se gândește totdeauna la cititorul său. Poți scrie pentru a-ți populariza ideile înaintea unui public larg de neinițiați. Poți scrie pentru a-ți încredința ideile unor persoane care lucrează în aceeași sferă ca și tine, pentru a-i convinge sau a-i contrazice.

Dar obiectivul acestui articol e altul: mai mult decât tovarăși, colaboratori, eu caut prieteni. Puțin numeroși sunt oamenii total devotați Bisericii, încă și mai puțini cei care se gândesc la monahism. Printre aceștia din urmă, rari sunt cei care abordează perspectiva unei vieți monahale gândindu-se la noutatea și la complexitatea situației noastre. Am nevoie să stabilesc un contact cu acest mic grup, cu rarele persoane risipite care îmi împărtășesc ideile, ca să simt pur și simplu că ele există, eventual ca să le întâlnesc grație acestei cărți, pentru ca împreună, chiar dacă suntem separați geografic, să putem face o lucrare comună. Căci această lucrare e de asemenea natură că încă de la început îți dai seama că nu ți-ar fi de ajuns o viață pentru a obține cel mai modest rezultat.

Dacă începem să studiem locul în care istoria ne-a așezat și, mai cu seamă, tipurile de comportament religios pe care noua noastră situație

istorică le-a dezvoltat în zilele noastre, vom distinge într-un mod obiectiv şi imparţial categorii distincte de persoane care au o privire diferită despre vocaţia religioasă a omului.

Fiecare categorie are trăsături pozitive şi negative, şi probabil că doar suma lor va putea da o imagine autentică a unei vieţi creştine cu numeroasele ei faţete. Pe de altă parte, clasificând tipurile de viaţă religioasă în Ortodoxie, trebuie să ţinem seama de faptul că alături de reprezentanţi foarte caracteristici şi desăvârşiţi ai unui tip sau altul, vom întâlni o majoritate de oameni care ne vor oferi un amestec de două sau mai multe tipuri de evlavie. Şi atunci nu va fi uşor să fii total imparţial şi obiectiv în clasificarea şi definiţia lor, fiindcă în existenţa sa omul este atras de propria sa viziune despre creştinism şi întoarce spatele formelor care îi sunt străine. Nu vom putea decât să dorim să evităm orice parţialitate.

Observându-i pe credincioşi, vorbindu-le, citind cărţi şi broşuri consacrate problemelor duhovniceşti, eşti uimit de marea neasemănare a viziunii pe care o au oamenii despre viaţa religioasă. Dacă încercăm să clasificăm aceste comportamente diferite în grupe mai mult sau mai puţin definite, am putea spune că la ora actuală există în ortodoxie cinci tipuri de evlavie: 1) sinodal, 2) ritualist, 3) estetic, 4) ascetic şi 5) evanghelic.

Desigur, această clasificare e schematică şi viaţa e mult mai complexă. Există fără îndoială şi alte tipuri pe care n-am reuşit să le conturez. Dar oricât de arbitrară ar fi, această clasificare ajută la mai marea înţelegere a fenomenului vieţii noastre, la mai buna descifrare a simpatiilor sau

antipatiilor ca şi la propriul nostru drum duhovnicesc. Fiecare tip spiritual are o îndelungată istorie, propria sa geneză, care depinde în mare măsură de multiplele condiţiile care l-au suscitat. Cutare om se va regăsi în cutare grup nu numai prin atracţie naturală, ci şi prin mediul din care e ieşit, prin educaţia pe care a primit-o, prin influenţele pe care le-a suferit. Să încercăm să definim fiecare categorie, originea sa istorică, însuşirile sale morale, atributele sale culturale, arta sa, sfera sa de influenţă, potenţialităţile sale creatoare şi răspunsul pe care îl dă problemelor actuale pe care le pune viaţa noastră în Biserică.

Tipul de evlavie sinodal

Emigranţii ruşi s-au revărsat în Occident încă înfierbântaţi de lupta lor, clocotind încă de patimă războinică, căutând să-şi apere pătimaş idealurile: marea Rusie nediviziată, ideea albă etc. Ei au adus din Rusia nu numai sărmana lor bocceluţă de exilaţi, baionetele şi steagurile regimentelor lor, ci şi bisericile lor de campanie, cu iconostasele de pânză întinsă pe cadre pliante, sfintele vase şi odăjdiile preoţeşti. Aşezându-se în ţări străine, ei au deschis o *secţie a Uniunii interarme*, dar şi biserici. Dacă, pentru mulţi, Biserica răspundea unei nevoi vii şi reale, pentru alţii ea era un atribut obligatoriu al ideii ruse imperiale, fără de care le era imposibil să vorbească de ataşamentul naţionalist, de fidelitatea faţă tradiţiile moştenite din trecut. Biserica dădea un fel de certificat de bună purtare politică şi patriotică, dar sensul ei profund nu reţinea atenţia. Importantă era comemorarea morţii tragice

a eroilor naţionali, aniversările glorioaselor regimente, cu ocazia cărora în biserici se organizau ceremonii solemne şi reculese, marcate de unitate şi de fidelitate faţă de tradiţiile valoroase. *Te Deum*-urile sau parastasele la care toţi îngenuncheau când se cânta „Veşnică pomenire", când se adunau cu gravitate în jurul celui mai mare în grad. S-a făcut risipă de inventivitate pentru a confecţiona sfeşnice cu şapte braţe sau cădelniţe din cutii de conserve, sau pentru a transforma barăci rustice în paraclise. Dacă necesitatea acestora era indispensabilă, motivele înălţării lor erau adeseori mai degrabă naţionaliste decât religioase.

Originile istorice ale acestei atitudini le găsim fără dificultate în perioada zisă sinodală a Bisericii, cea care a precedat Revoluţia. De la Petru cel Mare încoace, Biserica noastră Ortodoxă Rusă a devenit atributul Imperiului rus, o administraţie printre altele, integrată unui sistem de instituţii statale; ea s-a îmbibat de ideile, obiceiurile şi gusturile puterii. Statul îi asigura protecţia, pedepsea cu asprime crimele împotriva Bisericii cerându-i în schimb să arunce anatema asupra crimelor împotriva statului. Statul numea ierarhii, îi supraveghea prin intermediul Procurorului Suprem al Sfântului Sinod, dădea Bisericii directive administrative, îi impunea aspiraţiile şi idealurile sale politice. În cei două sute de ani de existenţă ai acestui sistem configuraţia internă a Bisericii s-a modificat: orice viaţă spirituală era lăsată pe plan secund, la suprafaţă nu rămânea decât o religie oficială recunoscută de stat care elibera funcţionarilor atestate de botez şi împărtăşire fără de care ei nu puteau fi consideraţi

demni de încredere. Acest sistem a modelat o formă specifică de psihologie, un tip specific de creştin, de atitudine morală, de mod de viaţă, de artă.

Din generaţie în generaţie, oamenii s-au obişnuit cu ideea că Biserica, oricât de importantă şi necesară ar fi, nu era decât un atribut al statului, că pietatea era o virtute de stat, indispensabilă în măsura în care statul avea nevoie de cetăţeni pioşi.

Preotul era numit de stat pentru a veghea ca supuşii credincioşi ai Imperiului să îndeplinească corect prescripţiile religiei. Era desigur un om respectabil, dar nu mai mult decât un funcţionar de finanţe, un militar sau un poliţist. În timpul perioadei sinodale rămâi uimit de atitudinea faţă de cler, nu numai de absenţa oricărui privilegiu deosebit al funcţiei preoţeşti, ci de rangul modest care îi era atribuit, de excluderea sa din ceea ce se numeşte lumea bună.

Credincioşii aveau obiceiul şi norma să se spovedească o dată pe an, să se cunune la biserică, să-şi boteze copiii, să facă slujbele şi parastasele pentru morţi, să asiste la *Te Deum* în zilele de naştere ale ţarului şi ale membrilor familiei lui. Cei mai evlavioşi dădeau acatiste, dar era de prost gust să afişezi o prea mare evlavie. Doar slavofilii o făceau poate, contrazicând prin comportamentul lor atitudinea oficială şi formală pe care erau obligaţi s-o adopte faţă de Biserică. Firește, acest tip de pietate sinodală se sprijinea în primul rând pe cadrele birocraţiei ministeriale petersburgheze; era legat în principal de birocraţie, răspândindu-se în restul Rusiei prin intermediul centrelor birocratice provinciale.

Într-un astfel de sistem, creştinii cei mai înzestraţi religios, cei mai zeloşi nu-şi puteau găsi locul. Ei se duceau la mănăstire — desprinzându-se cu totul de orice activitate eclezială vizibilă — sau se revoltau; şi revolta lor viza nu doar sistemul sinodal, ci Biserica în general. Astfel s-a dezvoltat fanatismul antireligios al revoluţionarilor noştri, atât de aproape în stadiul său iniţial de flacăra pură a unei vieţi religioase autentice. Acest fanatism îi atrăgea pe cei care ardeau de dorinţa unor isprăvi ascetice, de a se jertfi, de a arăta o iubire dezinteresată, de a se pune în slujba oamenilor — tot ceea ce Biserica de stat era incapabilă să le ofere.

Trebuie spus totuşi că în această perioadă sinodală mănăstirile erau din nefericire atinse de procesul general de ofilire a vieţii spirituale, căci mâna atotputernică a statului se întindea şi asupra lor, asupra vieţii lor de zi cu zi, a obiceiurilor lor; deveniseră şi ele celule oficiale ale administraţiei bisericeşti. Astfel, în majoritate nu rămâneau în Biserică decât cei călduţi, cei care ştiau să-şi tempereze elanul duhovnicesc, să-şi circumscrie aspiraţiile sufletului lor în sistemul valorilor statului. S-a elaborat astfel un întreg sistem de valori morale. Cele mai apreciate erau ordinea, supunerea faţă de lege, măsura, simţul datoriei, respectul faţă de bătrâni, o atenţie condescendentă faţă de cei mai tineri, cinstea, iubirea de ţară, respectul faţă de autoritate etc. Nu se cerea nici un elan şi orice creativitate era nivelată de maşina statală bine unsă. În catedralele capitalelor de provincie sfinţii asceţi apăreau rar. Acolo lucrau oameni de un cu totul alt stil: paro-

hii erau protopopi liniştiţi şi ordonaţi, desăvârşiţi cunoscători ai slujbelor pe care căutau să le celebreze cu fast şi strălucire — după chipul soboarelor lor mari şi splendide —, administratori şi organizatori zeloşi ai patrimoniului bisericesc, funcţionari ai administraţiei sinodale respectabili şi oneşti, dar nici inspiraţi, nici creatori.

Cât despre catedrale, bijuterii ale arhitecturii sinodale al cărei spirit îl exprimau, ele te strivesc cu proporţiile lor monumentale, cu podoabele aurite, cu marmora şi cupolele lor enorme cu ecou puternic, cu uşile lor împărăteşti masive, cu odăjdiile lor preoţeşti somptuoase; aici se auzeau coruri puternice cântând un repertoriu italienizant şi secularizat. Chipul sfinţilor din icoane dispărea sub podoabele de aur sau argint, evangheliile erau atât de grele că diaconul cu greu le putea ridica; el citea textul care nu se auzea, căci scopul nu era să-l facă înţeles, ci să înceapă pe o notă foarte joasă şi să termine punându-şi în evidenţă vocea încât să facă să tremure ferestrele. Totul contribuia la a pune în evidenţă puterea, bogăţia, invincibilitatea Bisericii Ortodoxe şi a statului rus, puterea sa tutelară.

Care era răspândirea acestui tip de psihologie? Desigur, nu putem crede că era singurul tip de conştiinţă religioasă, dar era atât de predominant încât tuturor celorlalte trebuie să ne mulţumim să le căutăm urmele şi rămăşiţele. Faptul apare cu atât mai evident dacă ne amintim că această viziune a vieţii Bisericii şi a căilor religiei coincide cu creşterea la noi a ateismului militant. Cu apariţia acelor atei care, după expresia foarte exactă a lui Soloviov, deşi credeau că omul se

trage din maimuță, își dădeau viața pentru aproapele. Individul trebuia să caute în afara Bisericii posibilitățile de a întrupa dorința sa de iubire, de sacrificiu, de eroism, fiindcă în interior totul era diferit, iar tot ce mergea în contra curentului era considerat drept opoziție și făcea obiectul criticilor și persecuțiilor. Psihologia bisericească se sprijinea pe un mod de viață foarte stabil în care tradiția marca totul, de la rugăciune până la artă culinară. Este deci evident că nu pe acest teren se puteau naște forțele creatoare, întrucât forțele conservatoare, de menținere a ordinii stabilite, erau prea puternice; totul tindea la repetarea unor cuvinte, a unor gesturi, sentimente. Spiritul creator are nevoie de noi sarcini pentru a înflori; or acolo nu le afla nici în gândire, nici în artă, nici în viață. Se izbea de consemnul: „Ordinea înainte de orice, nici o noutate, nici o creativitate."

Privilegind astfel valorile statale, obiceiurile și tradițiile, tipul sinodal nu doar a răsturnat ierarhia valorilor, ci a înlocuit pur și simplu iubirea lui Hristos cu iubirea egoistă de lucrurile acestei lumi. Este într-adevăr dificil, chiar imposibil, să-L vezi pe Hristos acolo unde triumfă principiul de secularizare al Bisericii. Această formă de evlavie nu a știut să pună în practică porunca „Dați Cezarului ce e al Cezarului, și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu". Îndelungata lui existență a favorizat cultul adus cezarului. Împăratul roman L-a învins pe Hristos nu în arenă sau în catacombe, ci proclamându-se Împăratul cerului, înlocuind poruncile creștine cu prescripțiile unui etatism secular. Poți adera la devoțiunea sinodală prin educație, prin obiceiuri și tradiții, dar cu sigu-

ranţă nu căutând în mod liber să urmezi paşii lui Hristos.

Din punct de vedere istoric, acest sistem a început să se fisureze spre sfârşitul secolului XIX. În Biserică a apărut un oaspete neaşteptat şi nedorit: intelectualul rus. Vom vorbi de rolul său într-un alt loc; să spunem că la început el nu se amesteca prea mult în viaţa internă a Bisericii, ci rămânea la marginea ei.

Totul s-a schimbat radical odată cu Revoluţia din februarie 1917. În Biserică această schimbare s-a tradus prin ţinerea Soborului bisericesc a toată Rusia şi restabilirea patriarhatului. Dar, oricât de puternice au fost schimbările în însăşi natura Bisericii, ele n-au putut modifica mentalitatea credincioşilor; aceasta explică de ce emigranţii au purtat cu ei în străinătate amintirea perioadei sinodale a Bisericii ruse, modul său de viaţă, arta sa, preoţii săi, viziunea rolului Bisericii în acţiunea patriotică comună. De aceea aici, în străinătate, predomină din nou tipul sinodal. Îl vedem în faptul că o întreagă formaţiune a organizaţiei noastre bisericeşti, mitropolia de la Karlovţi, nu trăieşte decât din această ideologie a legăturilor indisolubile ale Bisericii şi statului, rămâne ataşată vechilor tradiţii, refuză să ia în seamă noile condiţii de viaţă şi predică cezaropapismul. Ea nu-i grupează însă în rândurile ei pe toţi adepţii sistemului sinodal; de aceea, cam peste tot, în marile catedrale ca şi în capelele improvizate, poţi întâlni în Occident ortodocşi ruşi care îşi mărturisesc credinţa ortodoxă, dar care continuă să o considere un atribut indispensabil al statului.

Se împacă oare această psihologie cu problemele actuale ale vieţii bisericeşti? Răspunsul se impune de la sine. Pe de-o parte, viaţa cere cu o reală insistenţă să ne mobilizăm întreaga energie creatoare pe care nici un grup lipsit de aspiraţie creatoare nu o poate pretinde cu vreun succes. Pe de altă parte, în plan istoric este evident că tipul sinodal aparţine unui trecut revolut şi e puţin probabil ca psihologia pe care a indus-o să supravieţuiască încă mult timp. Viitorul nu-i aparţine, căci problemele pe care acest viitor le pune Bisericii sunt atât de dificile, atât de noi, atât de fundamentale, încât e greu de prevăzut ce tip de religiozitate va suscita acest viitor.

Tipul de evlavie ritualist

Tipul ritualist are o cu totul altă origine. E mai vechi decât cel sinodal, nu a dispărut niciodată şi coexistă cu evlavia sinodală, opunându-i-se, dar fără să o combată cu adevărat. Era deja prezent în Biserică în momentul în care şi-a făcut apariţia tipul sinodal, căci întreaga Rusie moscovită era impregnată de spiritul său. Mişcarea vechilor credincioşi a crescut în acest duh şi a atras mulţi ritualişti. Suferind schimbări care l-au făcut mai complex, el a supravieţuit până în zilele noastre. Este fără îndoială moştenirea cea mai înspăimântătoare şi mai retrogradă pe care ne-a lăsat-o Rusia moscovită.

Lipsa de creativitate şi nivelul teologic slab al evlaviei moscovite nu lasă îndoială. Moscova a asimilat o mare parte a moştenirii bizantine, dar nu a ştiut să ia pe seama ei şi spiritul ei creator;

ea a înghețat întreaga efervescență antinomică și dezlănțuită a geniului bizantin într-o formă imobilă, într-un cult al literei și al tradiției, într-un gest repetat ritmic. Înghețând moștenirea Bizanțului, Moscova a secat deopotrivă moștenirea biblică, nemaipăstrând decât osatura și pierzând duhul ei viu iluminat de har. După expresia profetului, ea a început să adune „poruncă peste poruncă, regulă peste regulă". Din puternicul fluviu al retoricii bizantine ea a făcut un fel de etalon fix, o regulă de neînfrânt; a ritualizat întregul elan, a îmbrăcat întregul lirism religios cu lațul legii. Expresia cea mai acută a acestui spirit retrograd, pompos, imobilist, conservator a fost Biserica vechilor-credincioși. Meritul său indiscutabil a fost acela de a fi conservat icoanele vechi, vechile cântări: a ferit de torentul vieții un ritual fixat o dată pentru totdeauna. Dar a amestecat în asemenea măsură ierarhia valorilor, încât adepții săi erau gata să moară nu doar pentru semnul crucii făcut cu două degete, ci și pentru dreptul de a scrie numele lui Iisus ca *Isus*.

Nu e vorba aici doar de ignoranță, ci de ceva mult mai grav, și care își va da măsura deplină în epoca următoare. Avem de-a face aici nu atât cu magia numelui, cât a cuvântului, a fiecărei litere care-l compune pe acesta. Și cine nu vede cumplita pedeapsă care a fost rezervată acestei abordări a adevărului lui Hristos? E de ajuns să intri într-o casă de rugăciune a vechi-credincioșilor și vei vedea tot ceea ce păstrează de secole: icoane vechi inestimabile, cărți venerabile, o imnografie fixată cu ajutorul notației neumatice, toate lucrurile pentru care au luptat până la martiriu.

Nu lipseşte decât un lucru: somptuosul iconostas, acoperit de icoane ferecate în argint, nu protejează nimic. Se sprijină de un zid orb; în spatele lui nu se află nici sanctuar, nici altar, nici masă de jertfă, căci nu mai există o Sfântă Taină. Totul a fost păstrat, cu excepţia sufletului viu al Bisericii, viaţa ei sacramentală divino-umană — nu a mai rămas decât o formă frumoasă. E de reflectat aici. Pedeapsa vine din victoria însăşi, din scopul atins. Pervertind adevărul lui Hristos, oamenii au rămas cu învelişul său gol. Iată la ce merită să ne gândim de fiecare dată când în drumul nostru suntem ispitiţi să sacrificăm spiritul formei, iubirea ritului. Ceea ce ne pândeşte e să rămânem cu forma, cu ritul, şi să pierdem duhul şi iubirea. Pentru că nu arareori simbolul templului lipsit de altar se realizează în sufletele oamenilor.

Continuând să piardă din spiritul viu al creştinismului, Biserica secolelor XVIII şi XIX n-a distrus în ea spiritul moscovit al veneraţiei pentru regulă, canoane, pentru tot ceea ce e stabilit, autorizat, respectat. Dimpotrivă, cum se sufocau în Biserica oficială, rece şi instituţională, şi nu găseau acolo accesul la izvoarele vii ale credinţei, oamenii au părăsit evlavia sinodală şi au căutat refugiu în ritualismul pe care îl opuneau birocraţiei oficiale. Dacă acest ritualism are trăsături comune cu estetismul şi ascetismul, el se distinge totuşi de acestea în sensul că aici accentele sunt puse în mod diferit.

Care e aspectul moral al ritualistului? Care e conţinutul său spiritual? Preocuparea sa principală e aceea a unui confort spiritual absolut, a

unei depline subordonări a vieţii sale interioare unui ritm exterior elaborat până în cele mai mici detalii. Acest ritm exterior înglobează totul. În afara bisericii el cunoaşte sensul spiritual al tuturor detaliilor vieţii cotidiene, respectă posturile, trăieşte zi după zi după ritmul slujbelor, aprinde candela la momentul prescris, îşi face corect semnul crucii. În interiorul bisericii nu tolerează nici un gest deplasat, nici un elan spontan. Există momente precise ale slujbei când îngenunchează, altele în care se apleacă, sau altele în care se închină. Ştie cu certitudine că nu trebuie să îngenuncheze între Paşte şi Înălţare, ştie de câte ori pe an va merge la duhovnic; a studiat mai ales până în cel mai mic detaliu canonul slujbelor şi se irită şi se enervează când se omite ceva în celebrarea lui. În schimb, rămâne cel mai adesea indiferent la faptul că ceea ce se citeşte e de neînţeles, sau citit prea repede.

Nu e un om care iubeşte îndeosebi panihidele, *Te Deum*-urile sau acatistele. Nu, slujbele lui preferate sunt cele mai rare, cele din Postul Mare. El gustă îndeosebi slujbele complexe care rezultă din întâlnirea dintre o sărbătoare cu dată fixă şi una cu dată mobilă, ca, de exemplu, atunci când Buna Vestire coincide cu ultimele zile ale Săptămânii Mari. Forma, structura slujbei estompează în ochii săi sensul profund al cutărei sau cutărei rugăciuni. Fireşte, e un apărător feroce al slavonei, iar folosirea limbii ruse în biserică echivalează pentru el cu o blasfemie. Iubeşte slavona din obişnuinţă şi nu admite nici măcar să fie corectate expresii evident rău traduse, stângace sau obscure.

Citirile întinse de-a lungul mai multor ceasuri îl aruncă într-o stare deosebită de devoţiune, creează în el un ritm spiritual care contează în ochii lui mai mult decât conţinutul lor. Propriile sale rugăciuni sunt lungi, iar el îşi face o regulă constantă şi imuabilă pentru a le rosti. Această regulă cuprinde frecvente repetiţii ale aceloraşi rugăciuni în aceleaşi locuri. Evanghelia sau „Tatăl nostru" nu sunt puse în valoare; nu sunt decât o parte a acestei reguli fixate o dată pentru totdeauna. Dacă îi spuneţi că nu înţelegeţi cutare sau cutare pasaj — fie că sensul vă scapă, fie că cititorul citeşte prea repede —, vă răspunde că nu e nevoie să înţelegeţi, e de ajuns să vă puneţi în condiţia de rugăciune şi să vă ajungă din când în când câteva cuvinte izolate înţelese şi necesare.

Viaţa spirituală a unui ritualist e reglementată până în cel mai mic amănunt. El a dobândit o metodă specială de a se pune într-o stare duhovnicească; poate să vă spună cum trebuie să respiraţi, care trebuie să fie poziţia trupului în timpul rugăciunii şi dacă picioarele trebuie să fie ţinute calde sau reci. Incontestabil, acest tip de devoţiune e înrudit cu religiile orientale, cu dervişismul şi hinduismul, care se sprijină pe o credinţă sălbatică în magia cuvântului, a combinaţiilor de cuvinte, a gestului şi a ritmului său. La fel de adevărat e că această credinţă în magie are rădăcini foarte reale, şi că, graţie acestei metode, se poate ajunge la lucruri mari: la o imensă disciplină interioară, la o mare stăpânire de sine şi a contradicţiilor haotice ale sufletului, ba chiar la o dominare a celorlalţi, la o completă armonie a

vieţii interioare şi exterioare, chiar la o anumită formă de inspiraţie bine controlată.

Singurul lucru care nu-i e dat pe această cale e, desigur, iubirea. Poţi vorbi toate limbile omeneşti şi îngereşti, dar nu vei avea iubire. Fireşte, faptele bune intră şi ele în ritmul general al vieţii unui ritualist: el ştie că trebuie să facă milostenie, mai ales în timpul Postului Mare — odinioară trimitea pesmeţi prizonierilor. De asemenea, e capabil să organizeze acţiuni de binefacere, de construire a unor case de primire, de distribuire de hrană săracilor, dar motivul care îl împinge la acest gen de activitate e acela că acest lucru e prescris, că intră în ritmul general al vieţii sale, că face parte din concepţia sa despre lume. Foarte dezvoltat, simţul său al datoriei şi disciplinei îi dictează atitudinea faţă de aproapele, iar nu iubirea.

La ora actuală, acest tip de evlavie are tendinţa de a se răspândi, până într-atât de mari sunt singurătatea şi deznădejdea în care se află sufletul omului de azi. El nu caută fapta eroică, se teme de orice greutate insurmontabilă, nu mai vrea să caute şi să cunoască dezamăgirea. Aerul rarefiat şi aspru al iubirii jertfelnice e peste puterile sale. Dacă viaţa nu l-a menajat şi nu i-a dat reuşita şi stabilitatea exterioare, el va căuta cu atât mai febril confortul interior, o lume interioară perfect dominată şi reglementă. El aruncă asupra haosului vălul solid a ceea ce e convenit şi autorizat, şi haosul încetează să-l neliniştească. Cunoaşte puterea exorcismelor magice, adesea exprimate în forme obscure; asemenea unui derviş, el cunoaşte puterea gestului şi a ţinutei. Iată-l apărat şi liniştit de acestea.

Iată ce explică succesul acestui tip ritualist de evlavie, şi probabil el va dura încă mult timp. De altfel epoca favorizează înflorirea lui. În toată lumea remarcăm această sete de directive concrete: cum să credem, pentru ce să luptăm, cum să ne comportăm, ce să spunem, ce să gândim. Lumea e însetată de călăuze autoritare conducând o masă oarbă şi fervent㠔 Cunoaştem dictatura cea mai cumplită din câte au existat vreodată: dictatura ideii. Un centru infailibil sub forma unui partid sau a unui conducător ne porunceşte să gândim sau să acţionăm într-un anume fel, şi de îndată — cu câtă uşurinţă uimitoare şi de neînţeles! — omul se şi grăbeşte să-şi remodeleze lumea interioară în funcţie de această directivă, convins de infailibilitatea ei.

Ştim că există filozofii ale statului, concepţii despre lume impuse. Dacă într-un stat de acest gen Biserica ar fi, dacă nu protejată, cel puţin tolerată, şi ar trebui să admită în sânul său cadre noi, crescute cu disciplină militară, atunci ritualiştii i-ar învăţa de îndată calea de urmat, cea care conţine cele mai puţine îndoieli, cea în care ordinele sunt cele mai precise, în care ele reglementează cel mai mare număr de aspecte ale vieţii umane, în fine cea în care haosul sufletului omenesc e îmblânzit şi pus în cuşcă. Succesul ritualismului e atunci asigurat. Dar, în acelaşi timp, e imposibil să vorbeşti de posibilităţile lui creatoare, fiindcă acolo unde există o repetiţie perpetuă a unor reguli, cuvinte şi gesturi, nu poate exista nici o tensiune creatoare. Din vremuri imemoriale, ritualismul s-a opus profetismului şi creativităţii. Obiectivul său e să conserve,

nu să distrugă şi să construiască. Dacă va triumfa ritualismul, asta ar însemna că spiritul de creaţie şi de libertate în Biserică vor fi puse sub obroc pentru decenii lungi.

Dar întrebarea principală pe care am dori s-o punem ritualistului e următoarea: cum răspunde el celor două porunci ale lui Hristos privitoare la iubirea de Dumnezeu şi iubirea de oameni? Îi mai rămâne oare un loc pentru iubire? Unde e în el omul spre care a binevoit Hristos să Se coboare? Să admitem că în el se exprimă adesea o formă a iubirii de Dumnezeu, nu se vede însă pe ce cale se revarsă această iubire asupra oamenilor. Hristos Care mergea la păcătoşi, la prostituate şi la vameşi nu e cu siguranţă Stăpânul celui care se teme să nu-şi păteze haina, care e dedicat trup şi suflet literei, care nu respectă decât regula canonică devenită măsură şi etalon al vieţii sale interioare. Acesta se simte în bună sănătate morală, fiindcă îndeplineşte recomandările de igienă morală; or Hristos ne-a spus că nu cei sănătoşi au nevoie de doctor, ci cei bolnavi.

Avem astăzi două citadele ale acestei ortodoxii tradiţionale, legaliste, patristice şi paternaliste: Muntele Athos şi Valaam. E o lume care s-a rupt de agitaţia noastră şi de păcatele noastre, o lume de slujitori ai lui Hristos, o lume de contemplare şi cunoaştere a lui Dumnezeu. Ei bine, ce frământă cel mai mult la ora actuală această lume de sfinţenie? Cum priveşte ea nenorocirile care ne copleşesc, noile învăţături, ereziile, sărăcia, persecuţiile împotriva Bisericii, martirii Rusiei, credinţa batjocorită în lumea întreagă, sleirea iubirii? Pentru aceşti oameni, problema care pare

azi cea mai importantă, cea mai esenţială, cea mai urgentă e cea a folosirii vechiului sau noului calendar în săvârşirea slujbelor! Asta îi împarte în partide, îi face să rostească blesteme, le slujeşte de măsură a toate. E greu să vorbeşti însă de iubire în legătură cu această chestiune: să nu ţină oare iubirea în afara calendarelor iulian sau gregorian? Ne putem însă aduce aminte că Fiul Omului s-a declarat stăpânul sabatului şi a încălcat acest sabat tocmai în numele iubirii. Or acolo unde sabatul nu poate fi încălcat, înseamnă că eşti incapabil de aceasta în virtutea absenţei acestui „în numele a", cu alte cuvinte a iubirii. Ritualistul e sclavul sabatului şi nu urmează calea Fiului Omului. E ceva înfricoşător şi ameninţător în faptul că la Athos şi la Valaam, în aceste citadele seculare ale spiritualităţii ortodoxe autentice, omul nu poate să se aştepte să primească la multiplele întrebări pe care le ridică viaţa decât un singur răspuns: cel al noului sau vechiului calendar...

În locul Dumnezeului Celui viu, în locul lui Hristos Cel răstignit şi înviat, avem oare de-a face cu un nou idol care în acest nou păgânism se arată sub forma disputelor despre calendar, rituri, reguli şi interdicţii, care ia aspectul unui sabat care triumfă asupra Fiului Omului? Nu putem decât să ne înspăimântăm de triumful în lume al unui păgânism care-L trădează pe Hristos în numele statului, al naţiunii, al ideii sociale, al unui mic confort burghez. Cu atât mai mult ne va înfricoşa un păgânism care, în sânul Bisericii, înlocuieşte iubirea lui Hristos cu respectul sabatului.

E greu de precizat geneza tipului de evlavie estetic. Se poate presupune că şi-a avut si el reprezentanţi în toate epocile, nedevenind mai discret decât atunci când Biserica a trebuit să reglementeze probleme acute sau când, persecutată, a trebuit să lupte pentru însăşi fiinţa creştinismului. Potrivit vechii legende, însăşi naşterea creştinismului în Rusia kieveană a fost hotărâtă de un act de evlavie cu caracter estetic. Sfântul Vladimir compara religiile nu după conţinutul său, ci după influenţa exercitată de forma lor. Şi dacă a ales Ortodoxia, a fost pentru frumuseţea cântărilor ei, pentru armonia slujbelor şi şocul estetic pe care l-a resimţit.

Scriitorii Rusiei moscovite au consacrat lungi pagini unor suave descrieri ale frumuseţilor Ortodoxiei. Secolul XIX nu a adus deloc sacrificii estetismului, dar a văzut apariţia figurii unui Konstantin Leontiev pentru care frumuseţea e criteriul adevărului; Leontiev întoarce spatele lumii contemporane fără religie şi mic burgheză, pe care o consideră urâtă, şi aspiră la Ortodoxia deţinătoare de frumuseţe. În secolul XX asistăm la convergenţa a doi factori: dezvoltarea strălucitoare şi talentată a estetismului în elitele culturale ruse, şi intrarea masivă a reprezentanţilor acestei elite în Biserică. De aceea nu e deloc uimitor că tipul estetic de evlavie a devenit predominant. Mai întâi el a permis promovarea multor valori incontestabile. Estetismul fiind dintotdeauna legat de un anume cult al trecutului, de arheologie, nu e surprinzător că în această

perioadă de înflorire a lui a existat un interes pentru arta veche, că s-au căutat, restaurat şi studiat icoanele vechi, că s-au deschis muzee de icoane, şcoli de artă iconografică, că a fost apreciat Rubliov şi alţi artişti. S-a căutat recuperarea vechii cântări, repunându-se în uz stilurile de la Kiev şi Valaam. Arhitectura religioasă a fost mai bine cunoscută graţie publicării de numeroase lucrări de istorie a artei. Toate aceste realizări sunt indiscutabil pozitive.

Dar această abordare estetică a credinţei a determinat încetul cu încetul un tip moral destul de uşor de conturat. Frumuseţea şi sesizarea ei aparţin întotdeauna unei elite; există un inevitabil aristocratism cultural în orice estetism. Cel care apără aceste valori va diviza fatalmente lumea întreagă în prieteni (cei care înţeleg aceste valori) şi duşmani (profani). Crezând că frumuseţea e esenţialul în viaţa Bisericii, el va împărţi omenirea în două grupe: de-o parte „mica turmă" de cunoscători, iar de cealaltă parte mulţimea celor nevrednici, pe care-i va scoate în afara incintei bisericii. În mintea unui astfel de om misterul nu se revelează decât foarte puţinora: la picioarele Domnului nu vor şedea nu doar păcătoşii, prostituatele, nu vor şedea nici cei mult prea simpli, prea neşlefuiţi pentru a găsi o oarecare satisfacţie în estetica savantă a slujbelor.

Considerând estetica drept criteriu unic, drept măsură unică a lucrurilor, omul se simte parte a unui întreg complex şi se crede obligat să nu-l deranjeze, să nu deplaseze nimic. Îi adoptă ritmul supunându-i viaţa sa interioară. Ca şi ritualistul şi legalistul, el îşi organizează într-un mod deo-

sebit viaţa cotidiană şi face din asta un mare merit. De aceea, el se va extazia de anumite pasaje ale slujbelor, de anumite stihiri, de Canonul Sfântului Andrei Cretanul etc. când luând aminte la valoarea artistică a acestor texte, când subliniindu-le caracterul arhaic sau armonia compoziţiei. Astfel criteriul estetic îl înlocuieşte pe cel spiritual şi le îndepărtează treptat pe toate celelalte. Estetul va merge până la a-i privi pe credincioşi în biserică ca pe un decor obligatoriu al oricărei celebrări sau, mai rău, ca pe nişte profani inoportuni şi exasperanţi care, prin ignoranţa, stângăcia sau uneori prin grijile personale sau cererile lor tulbură atmosfera generală de evlavie şi de armonie. Estetul se topeşte de plăcere în norii de tămâie, se lasă legănat de vechile cântări, admiră sobrietatea icoanelor din Novgorod, ascultă cu atenţie întorsăturile naive ale stihirilor. A primit totul şi e satisfăcut; cupa îi e plină, şi se teme să n-o răstoarne. Ceea ce îi produce teamă sunt detaliile de prost gust, cum sunt nefericirea celuilalt care stârneşte milă, slăbiciunea celuilalt care îi provoacă dezgust — tot micul ansamblu complicat şi întortocheat al sufletului omenesc.

E evident că nu iubirea trebuie să o căutăm în această formă de evlavie care e estetismul, nu mai mult de altfel decât ura. Nu vom găsi aici decât un dispreţ rece şi trufaş faţă de profan, o admiraţie extatică a frumuseţii, o scleroză adeseori aproape de formalism, o aprigă dorinţă de a apăra această lume atât de armonioasă, atât de bine organizată, de invazia oricărei murdării, a oricărei note false. Acest îngheţ inevitabil atinge

încetul cu încetul până şi sufletele cele mai arzătoare cum este, de exemplu, cel al lui Konstantin Leontiev care din fire era un suflet nebun. La rândul lor, aceste suflete ar dori să încredinţeze îngheţului tot ceea ce le înconjoară, de parcă ar visa la gheţuri veşnice, la o frumuseţe polară veşnică, la aurore boreale fără sfârşit.

Faptul cel mai de necrezut şi cel mai straniu e că estetismul s-a răspândit printre ruşi, un popor care, în principiu, e lipsit de simţul armoniei, al măsurii, al formei. Natura lor aprinsă, înaripată, chiar haotică, ar fi trebuit să-i apere de ispita estetismului. Cine ştie dacă nu a intrat aici în joc legea contrariilor care îl obligă pe om să caute mai degrabă compensări ale înclinaţiilor lui naturale decât manifestarea acestora. Sau nu cumva tocmai incapacitatea sa de a face faţă naturii sale haotice, de a o suporta, l-a făcut să se verse în excesul invers? În orice caz, chiar mai des decât s-ar crede se poate vedea această curioasă aplecare de a stinge focul, această sinucidere spirituală care transformă flacăra în gheaţă, elanul spontan în atitudine rigidă, căutarea intensă într-un ritm de forme impuse din afară.

Desigur, acest tip de evlavie estetică nu poate aspira la o răspândire largă, dat fiind că el se bazează în chip esenţial pe o elită intelectuală. Nu cantitatea, ci calitatea culturii îi caracterizează pe purtătorii acestui tip de evlavie. Deşi constituie doar un mic grup, ei au avut şi continuă să aibă o mare influenţă asupra vieţii Bisericii şi a întregului său stil. Care e această influenţă? Ce forţă creatoare stă la baza ei? Aici însă ne izbim de un paradox: credincioşii păstrători ai unor

opere aparţinând unor epoci şi popoare din cele mai diverse, admiratori luminaţi ai geniului şi talentului altuia, criticii rafinaţi şi amatori de detalii din cele mai subtile aparţinând unor tendinţe artistice din cele mai variate, toţi aceşti păstrători nu sunt niciodată şi nicăieri creatori, fără îndoială pentru că admiră prea mult creaţia altuia — ceea ce dezvoltă în ei o psihologie de directori de muzee, de colecţionari, de specialişti, iar nu de creatori. Creaţia care face să se nască lucrările de artă cele mai rafinate e în realitate o activitate brutală. Actul creator aspiră la realizare, la afirmare, dar începe totdeauna prin a respinge ceva, prin a sparge, prin a nega, fiindcă el curăţă locul pentru ceea ce este nou; nerăbdător să-l facă să apară, el are tendinţa să dispreţuiască ceea ce există, în care vede ceva învechit pe care trebuie să-l distrugă. De aceea, psihologia de muzeu e incompatibilă cu psihologia actului creator: una e conservatoare, cealaltă revoluţionară.

Care sunt perspectivele de viitor ale acestui tip de evlavie? Viaţa noastră aspră, grea şi sfâşiată de contradicţii, se întoarce spre Biserică cu toate suferinţele sale şi tensiunile ei brutale şi grosolane. Desigur, ea cere un spirit creator, capabil nu numai să reconsidere şi să transforme trecutul, ci şi să suscite din nou, să răspundă la noi preocupări, să atingă noi pături sociale, adesea inculte şi lipsite de tradiţii. Biserica urmează să fie copleşită de gloate, de tulburările lor, de aceea va trebui să se coboare la nivelul lor. Toate acestea par să hotărască destinul elitei estetice. Această elită, care ştie să-şi exprime şi formuleze

gândul, pretinde însă că posedă toate bogăţiile Bisericii şi nu se gândeşte să modifice, să coboare, să trădeze simţul frumuseţii Bisericii pe care îl are; şi cum e deopotrivă incapabilă să se sacrifice din iubire, ea va apăra cu îndârjire ceea ce crede că e stânca Bisericii, cu riscul de a închide calea profanilor. Zadarnic vor geme mulţimile: rănile noastre ne ard, luptele sociale şi ura ne-au otrăvit, viaţa noastră de zi cu zi e un deşert, nu mai avem răspunsuri la problemele vieţii şi ale morţii! Vino să ne salvezi, Iisuse! Între această mulţime şi Hristos se vor ridica paznicii frumuseţii hainei lui Hristos: ei vor răspunde că ura şi lupta ne-au deformat chipurile, truda de zi cu zi a pervertit darul contemplaţiei şi simţul frumuseţii pe care nu-l pot gusta cei care n-au învăţat să-l aprecieze. Cântările melodioase, modulaţiile citirilor cu voce blândă, fumul de tămâie, tot acest leşin cucernic în frumuseţe vor învălui ca un nor faţa în suferinţă a lui Hristos, vor face să tacă suspinele, să se plece capetele, să adoarmă speranţa. Unii se vor lăsa legănaţi pentru un timp de această armonie învăluitoare, alţii vor pleca.

Atunci o prăpastie se va deschide între Biserică şi viaţă. Esteţii, paznicii frumuseţii, vor supraveghea această prăpastie în numele armoniei, al ritmului, al coerenţei, în numele frumosului. Profanii vor rămâne pe celălalt ţărm fără să caute să-l treacă. Vor păstra pentru ei răul lor, lupta lor, amărăciunea lor, urâţenia lor; vor înceta să creadă că până şi cu un asemenea bagaj pot şi trebuie să meargă spre Biserică. Atunci, în această societate fără Dumnezeu lăsată pradă disperării, vor apărea — şi desigur sunt deja la lucru —

hristoşi mincinoşi, profeţi mincinoşi, predicatori de tot soiul mai mult sau mai puţin inculţi şi vulgari, secte baptiste, evanghelice, adventiste etc. care vor oferi acestei mulţimi înfometate câteva adevăruri elementare gata făcute, un biet surogat de viaţă religioasă, un pic de bunăvoinţă şi multă declamaţie isterică. Unii se vor lăsa prinşi, atraşi de atenţia al căror obiect vor fi; nu vor băga de seamă de la bun început că, în locul unui creştinism autentic, li se face cadou un amestec îndoielnic de incultură, de amabilitate şi şarlatanism. Ceaţa îşi va face efectul, ceea ce va deschide o prăpastie încă şi mai adâncă între Biserică şi lume. Sub paza bună a iubitorilor de frumos şi a unei lumi manipulate şi agresive, această prăpastie poate dăinui pentru totdeauna.

Cine ştie? Nişte ochi care au păstrat vederea iubirii îl vor vedea oare pe Iisus ieşind încet, discret din acest sanctuar care adăposteşte un iconostas frumos? Cântările vor continua să răsune, norii de tămâie să se ridice, credincioşii să aducă un cult suav şi extatic frumuseţii, dar Hristos va ieşi în piaţă şi se va amesteca cu mulţimea cerşetorilor, a leproşilor, a dezmoşteniţilor, a inimilor moarte, a nebunilor pentru Hristos. Hristos se duce la răspântii, în închisori, în ospicii, în casele închise. Îşi pune iarăşi sufletul pentru prietenii Săi. Înaintea Lui, Adevărul şi Frumuseţea veşnice, ce mai reprezintă frumuseţea şi urâţenia noastră? Nu este oare frumuseţea noastră urâţenie în faţa frumuseţii Sale veşnice? Sau, din contră, nu vede El oare în urâţenia noastră, în viaţa noastră de mizerie, în rănile şi sufletele noastre rănite, propriul Său chip divin, reflexul

slavei Sale, frumuseţea Sa veşnică? Şi atunci va reveni în biserici însoţit de toţi cei pe care i-a chemat la nunta Sa, adunaţi de la colţurile străzilor: cerşetori, ologi, prostituate şi păcătoşi. Să dea Dumnezeu să nu se producă atunci acel lucru îngrozitor: ca paznicii frumuseţii, pasionaţi de toate splendorile lumii, să ajungă să nu mai sesizeze frumuseţea Lui şi să nu-L lase să intre în templu tocmai pentru că va fi însoţit de această mulţime desfigurată de păcat, de urâţenie, de înşelăciune, de desfrâu şi de ură. Fiindcă atunci cântările lor se vor risipi în gol, tămâia lor se va împrăştia şi cineva le va spune: „Flămând am fost şi nu mi-aţi dat să mănânc, însetat am fost şi nu mi-aţi dat să beau, străin am fost şi nu m-aţi primit, gol am fost şi nu m-aţi îmbrăcat, bolnav sau în temniţă am fost şi nu m-aţi căutat."

Cultul idolilor, propriu şi tipului estetic de evlavie, riscă să sfârşească producând acest rezultat: ceea ce n-ar trebui să fie decât cămaşa lui Iisus, decât un dar de geniu al omului adus în iubire lui Hristos — măreţia slujbelor, frumuseţea cântărilor — se transformă într-un scop în sine şi ajunge să-L înlocuiască pe Hristos Însuşi. Armonia din inima cultului devine atunci un idol căruia îi sunt sacrificate sufletele oamenilor, al său ca şi al celuilalt. Întreaga urâţenie a lumii, rănile, durerile ei sunt îndepărtate, mascate, ca să nu întunece adevărata pietate. Însăşi suferinţa şi moartea Domnului nostru suferă aceeaşi transformare: suferinţa Sa de om, întristarea Sa dobândesc o formă estetică şi suscită o evlavie cucernică. Nu, iubirea e un lucru înfricoşător; i se întâmplă să coboare până în străfundurile cele

mai necuprinse ale spiritului omenesc, să se dezbrace până la pierderea oricărei forme, până la distrugerea armoniei; şi nu are loc acolo unde domneşte o frumuseţe găsită şi instituită o dată pentru totdeauna.

Atunci slujitorilor lui Hristos, urmaşii apostolilor şi ai ucenicilor Lui, nu li se cere să urmeze exemplul înaintaşilor lor, adică să vindece, să propovăduiască, să răspândească iubirea Domnului; li se cere un singur lucru: să fie slujitori ai cultului, sacrificatori în sensul păgân al termenului. Şi preotul e judecat în funcţie de aplecarea lui faţă de rituri, de cunoaşterea regulilor acestora, de muzicalitatea vocii, de ritmul gestului etc. Puţin contează dacă îşi cunoaşte, ca un bun păstor, oile, dacă le părăseşte pentru a o căuta pe cea care s-a rătăcit şi se bucură că e aflată.

Există în acest moment în Uniunea Sovietică un fenomen neliniştitor. Bisericii i se interzice practic totul: să predice, să înveţe, să se ocupe de fapte de milostenie, să organizeze orice, să-i adune pe credincioşi în comunităţi; un singur lucru i se permite: să celebreze. E o întâmplare sau o lipsă de vigilenţă? Sau, din contră, poate fi un calcul psihologic subtil, întemeiat pe faptul că, fără lucrarea iubirii, fără o viaţă de jertfă, fără Cuvântul sfânt, o slujbă ortodoxă nu-i poate mulţumi decât pe cei ce au deja credinţa, care au o anumită înţelegere a lucrurilor religiei. Dar, în faţa unei societăţi secularizate şi lipsite de Dumnezeu, aceeaşi slujbă e neputincioasă nefiind în stare să arate întreg adevărul lui Hristos. Omul chinuit de foamea duhovnicească va trece pragul unei biserici, va aprecia frumuseţea a ceea ce se

desfăşoară acolo, dar nu-şi va astâmpăra foamea, fiindcă nu se poate mulţumi cu frumuseţea: vrea iubirea şi un răspuns la îndoielile sale.

Prin decretele ei puterea a închis astfel porţile bisericii. Dar chiar şi acolo unde nici o putere nu o impune, de câte ori oare voinţa unui grup de credincioşi cu inimă rece nu face ca porţile Bisericii să se închidă, ca Biserica să se izoleze de lume în numele unei frumuseţi şi a unei forme abstracte, măsurate şi seci! În fond, pentru Biserică ar fi fost poate mai bine ca puterea să-i interzică orice celebrare, obligându-i pe credincioşi să se adune în catacombe; căci, permiţându-i-se numai celebrarea, ea pierde posibilitatea de a arăta lumii întreaga iubire a lui Hristos, de a trăi deplin în El şi prin El.

Tipul de evlavie ascetic

Tipul de evlavie ascetic nu este propriu doar creştinismului. Îl găsim în toate epocile şi în istoria tuturor religiilor fără excepţie. Altfel spus el e expresia celor mai esenţiale însuşiri ale omului. Ascetismul e prezent în hinduism, în islam, în păgânismul antic; el există, ca unul din elementele ei cele mai tipice, chiar în societăţile pretins fără religie care au produs curentele revoluţionare ale secolului XIX. Se poate afirma chiar că perioadele în care viaţa Bisericii nu a fost îmbibată de ascetism au fost perioade de declin, de adormire, de regres, de lipsă de creativitate. La fel, perioadele istoriei civile care n-au purtat pecetea ascetismului şi-au manifestat întotdeauna limpede sterilitatea, absenţa de crea-

tivitate. Viaţa religioasă e întotdeauna ascetică, fiindcă ea îi cere omului să sacrifice totul în numele valorilor supreme. La fel, viaţa creatoare e întotdeauna ascetică, întrucât şi ea îi cere deopotrivă omului să sacrifice totul în numele valorilor spirituale supreme. Se poate spune că ascetismul în Biserică n-a murit niciodată, dar că există perioade în care el regresează rămânând propriu doar câtorva suflete izolate în mijlocul unui mediu hotărât antiascetic.

Plecând de la o astfel de definiţie, pare imposibil să vorbim de un tip de pietate ascetică pe acelaşi plan cu celelalte tipuri de evlavie mai legate de câte un context anume, dat fiind că ascetismul ţine de profunzimile eterne ale vieţii religioase. Totuşi, alături de acest ascetism autentic şi etern, există un fenomen foarte caracteristic despre care aş vrea să vorbesc, punându-l în relief şi distingându-l de curentul ascetic general.

Acest tip ascetic particular îşi are rădăcinile nu în creştinism, ci mai degrabă în religiile orientale; el a intrat în creştinism sub influenţa acestor religii alterându-i simţul iniţial al ascetismului. Diferenţa nu priveşte metodele, care pot fi variate, dar perfect aplicabile în varietatea lor; diferenţa esenţială stă în motivaţia care-l împinge pe om să urmeze o cale ascetică. Motivaţiile pot varia la infinit, dar nu toate sunt în întregime compatibile cu creştinismul. Sunt unele care se întâmplă să-i fie chiar cu totul contrare. Să începem cu acestea.

În hinduism, acestea sunt motivaţiile cele mai răspândite, şi de aici s-a dezvoltat spiritualitatea

yoga; în zilele noastre le sesizăm în doctrinele zise oculte, teozofia, antropozofia. E vorba aici de dobândirea unei puteri spirituale: ascetismul e un sistem de exerciţii psihofizice care înfrânează şi alterează comportamentul natural al omului ca acesta să obţină o putere de dominare asupra sufletelor şi a naturii. Cu ajutorul unor exerciţii repetate răbdător, trupul poate fi supus voinţei, poate fi dobândită o putere asupra materiei şi spiritului. Aşa cum gimnastul trebuie să exerseze pentru a dobândi îndemânarea, aşa cum luptătorul trebuie să urmeze un regim de viaţă specific pentru a-şi dezvolta forma musculară, aşa cum cântăreţul trebuie să facă vocalize pentru a-şi face vocea, tot aşa ascetul de acest tip trebuie să urmeze instrucţiuni precise, să repete aceleaşi exerciţii, să mănânce aceeaşi hrană specifică, să aibă un ritm de viaţă deosebit, să-şi rupă obiceiurile, să-şi organizeze viaţa în aşa fel încât să sporească forţa pe care a pus-o în el natura. Obiectivul acestui ascetism stă în principiul acumulării de bogăţii naturale, al dezvoltării şi aplicării lor. Nu există aici nici o transcendenţă, nici o intuiţie a existenţei unei forţe supranaturale. Acest om nu o aşteaptă, nu crede în ea. Deasupra lui, la o înălţime oarecare, un văl dens formează o boltă cerească dincolo de care el nu se aventurează. Dar ştie că, în lumea limitată a naturii, n-a fost încă utilizat totul, că potenţialităţile sunt enorme, că poţi dobândi forţă şi putere asupra a tot ce-i viu, cu condiţia să te mulţumeşti doar cu spaţiul limitat de această boltă cerească, densă şi impenetrabilă. Puterile naturii sunt imense, fiind în acelaşi timp limitate în însăşi imensitatea

lor. Nu există nici o sursă de puteri nelimitate sau inepuizabile. De aceea, ascetul ocultist se mulţumeşte să acumuleze fără încetare, să tezaurizeze, să păstreze, să sporească toate potenţialităţile naturale. Reuşite indiscutabile sunt posibile pe această cale.

În fond, ce poate fi reproşat, ce poate fi opus acestui naturalism duhovnicesc atât de particular? Singurul lucru în lume mai puternic decât el e învăţătura despre *sărăcia cu duhul*, sacrificiul de sine, dăruirea gratuită, folosirea generoasă a puterilor duhovniceşti, despuierea fără margini de duhul propriu. Singura definiţie mai puternică decât el stă în aceste cuvinte: „Iată roaba Domnului!" (*Lc* 1, 38). Şi deşi aceste cuvinte definesc însăşi esenţa sufletului creştin şi a relaţiei creştine cu puterea naturală a omului, nu e mai puţin adevărat că o altă viziune, anti-creştină şi ocultistă, asupra ascetismului s-a introdus în evlavia noastră creştină sub influenţa spiritualităţilor orientale antice, îndeosebi de Siria cu de tipul ei atât de particular de religiozitate. Să nu exagerăm această influenţă, dar să recunoaştem că ea există.

Există şi un alt caz în care, încetând să fie un mijloc de atingere a unor valori duhovniceşti mai înalte, ascetismul devine un scop în sine: atunci când omul se dedă anumitor exerciţii ascetice nu pentru că acestea îl ajută să se elibereze, ci numai pentru că sunt dificile şi necesită un efort. Ele nu-i aduc nimic, nici în relaţia sa cu lumea exterioară, nici în progresul său duhovnicesc, dar i-ar displace să nu reuşească să se depăşească: el trebuie să continue, tocmai pen-

tru a evita această neplăcere. Mortificarea de dragul mortificării şi, în cel mai bun caz, ascultarea oarbă de anumite reguli disciplinare sunt, desigur, devieri ale căii ascetice.

Dar tot ceea ce a fost expus nu e nimic faţă de conflictul esenţial care sfâşie conştiinţa creştină, dat fiind că el priveşte modul de a privi scopul însuşi al vieţii creştine: el sfâşie lumea creştină opunând în sânul ei două tipuri de viziune, de înţelegere. Vreau să vorbesc de problema mântuirii sufletului. E incontestabil că o viaţă creştină autentică produce mântuirea asemenea unui fruct copt. Biserica îşi încununează sfinţii, martirii, mărturisitorii cu coroana nestricăcioasă a vieţii veşnice, le promite raiul, Împărăţia cerurilor, fericirea veşnică. Biserica ne învaţă că Împărăţia se dobândeşte cu eforturi. Acest adevăr e mărturisit de creştinii de orice orientare, de orice apartenenţă. Şi totuşi, tocmai problema mântuirii e cea care divizează, ca o sabie, lumea creştină, dat fiind că noţiunii de mântuire i se atribuie două semnificaţii divergente care antrenează legi morale diferite, norme de comportament distincte etc. Fiecare din cele două interpretări a fost susţinută de personalităţi remarcabile şi sfinte, ambele se pot prevala în mod incontestabil de autoritatea unei experienţe bisericeşti. Perioade îndelungate creştinismul ascetic a fost impregnat de una sau alta din aceste interpretări, fiecare din cele două şcoli avându-şi propriul său sistem de principii şi reguli practice. Deschideţi volumele *Filocaliei*, cufundaţi-vă în *Pateric* sau ascultaţi şi azi învăţăturile creştinismului ascetic şi veţi vedea că vă aflaţi în faţa unei şcoli ascetice

din cele mai serioase şi mai ancorate în tradiţie. E de ajuns să acceptaţi preceptele ei şi să urmaţi această cale. Care e această cale? Care e această învăţătură?

Omul care poartă asupra lui tot blestemul păcatului originar şi care e chemat la mântuire prin sângele lui Hristos îşi propune un singur obiectiv: mântuirea sufletului său. Acest scop determină totul, în primul rând ostilitatea faţă de ceea ce pune obstacole căii acestei mântuiri şi mijloacelor de a ajunge la ea. E ca şi cum pe acest pământ omul s-ar afla pe un drum lung care duce la Dumnezeu şi unde totul contribuie fie la încetinirea, fie la favorizarea înaintării lui. N-ar exista atunci decât două dimensiuni: Creatorul veşnic al lumii, Mântuitorul sufletului meu, şi micul şi nefericitul meu suflet care se străduieşte să se unească cu El. Care sunt mijloacele de progres pe această cale? În primul rând ascultarea, care desfiinţează voinţa păcătoasă, aşa cum postul înfrânge trupul păcătos şi pofta. Această ascultare cere o atenţie la cele mai mici mişcări ale sufletului, la toate actele ce trebuie înfăptuite. Dar nu trebuie să ne punem în ea tot sufletul, dat fiind că acest suflet nu are decât o singură preocupare: mântuirea sa. Şi atunci lumea întreagă, nefericirea şi suferinţele ei, strădaniile omului în toate domeniile, nu sunt decât un imens laborator, un teren experimental în care îmi exercit supunerea şi voinţa stăpânită. Astfel, dacă din ascultare trebuie să curăţ grajdurile sau să sap cartofi, să îngrijesc leproşi sau să cerşesc pentru biserică, ori să predic învăţătura lui Hristos, trebuie să o fac cu aceeaşi conştiinţă profesională, cu aceeaşi

smerenie, cu detaşare, întrucât nu e vorba decât de o ascultare, o lucrare ca oricare alta, de o punere la încercare a capacităţii mele de a-mi înfrânge voinţa, de un drum pietros pe care trece calea mântuirii mele.

Dat fiind că trebuie să-mi pun neîncetat virtuţile la încercare, trebuie să fac şi fapte de iubire. Dar această iubire e doar un aspect particular al ascultării mele; mi se porunceşte să iubesc, de aceea trebuie să iubesc. Limitele acestei iubiri apar aici în mod limpede, pentru că totul îşi aici are limitele lui; iubind, trebuie să am neîncetat în minte faptul că scopul meu esenţial e să-mi asigur mântuirea. În măsura în care iubirea contribuie la mântuirea mea, îmi este de folos, dacă însă în loc să-mi îmbogăţească lumea interioară, mi-o distruge, trebuie de îndată să o stăvilesc şi să o domolesc. Iubirea nu e decât un exerciţiu de devoţiune, o nevoie obişnuită ca oricare altă sarcină. Singurul lucru care contează e atitudinea mea respectuoasă şi supusă înaintea lui Dumnezeu, relaţia mea cu Dumnezeu, dorinţa constantă pe care o am de a contempla mila Lui veşnică. Lumea poate să se scufunde în păcat şi rele de toate felurile, ele nu sunt decât o cantitate neglijabilă în faţa luminii nemişcate a desăvârşirii divine; toate celelalte nu sunt decât un teren de încercare, o piatră pe care-mi ascut virtutea. Nu poate fi vorba ca, eu, făptură nenorocită, întinată de păcatul strămoşesc, plină de vicii şi păcate, să pot da ceva acestei lumi! Privirea îmi e întoarsă înăuntrul meu, unde nu văd decât decădere, răni şi ulceraţii; gândindu-mă numai la ele, trebuie să mă căiesc, să plâng, ca să îndepăr-

tez toate piedicile din calea mântuirii mele. Cum aş putea să mă preocup de nefericirile celuilalt altfel decât pentru a-mi exersa virtutea?

Asta e atitudinea ascetului nostru. Întâlnindu-l nu veţi bănui dintr-odată că are această viziune particulară despre iubirea creştină, fiindcă îl veţi vedea făcând milostenie, cercetându-i pe bolnavi, fiind atent la nefericirea oamenilor pentru care face chiar risipă de iubire. Dar dacă îl veţi observa cu atenţie, veţi vedea că nu e mişcat de acea iubire jertfelnică, de acea iubire-abnegaţie care îşi pune viaţa pentru aproapele, ci de o obligaţie ascetică menită să-i asigure mântuirea. El ştie că, potrivit cuvintelor Apostolului, iubirea e mai presus de toate, ceea ce înseamnă că, pentru a-şi mântui sufletul, iubirea trebuie să-şi aibă locul pe lângă celelalte virtuţi; de aceea, printre altele el îşi exercită şi această virtute şi se obligă, se deprinde să iubească, în măsura în care acest lucru nu e nici devastator, nici periculos. Ciudată şi înfricoşătoare e sfinţenia, sau mai bine zis pseudo-sfinţenia care se arată în acest fel! Vedeţi aici un adevăra progres duhovnicesc, o rafinare autentică, o linie ascensională, dar simţiţi în acelaşi timp o lipsă de căldură şi generozitate vecină cu avariţia. Omul, sufletul omului, sufletul aproapelui meu , nu este aici scopul, ci mijlocul mântuirii unui singur şi unic suflet: al meu. Această viziune asupra creştinismului e adeseori proprie creştinilor curajoşi şi puternici; dar poate deveni un prilej de cădere pentru suflete viteze, gata de jertfă, aproape de Împărăţia cerurilor. Atracţia ei e în infinita ei curăţie, în enorma tensiune pe care o pretinde, în această formă de sfinţenie atât

de ispititoare şi de înşelătoare. Ce să le spui acestor creştini? Cum să opun spiritului lor atât de chibzuit, atât de încordat, mergând deja pe piscuri înalte, propria mea mediocritate, viaţa mea lipsită de eroism duhovnicesc? Cum să scap de această ispită?

Ne pot ajuta doar următoarele cuvinte: „De-aş grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare şi chimval răsunător. Şi de-aş avea darul proorociei şi tainele toate le-aş cunoaşte şi orice ştiinţă, şi de-aş avea atâta credinţă încât să mut şi munţii, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Şi de-aş împărţi toată avuţia mea şi aş da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte" (*1 Co* 13, 1–3).

Când apreciezi adevărata natură a lucrurilor după această măsură, începi să simţi că renunţarea ascetică la lume e o formă rafinată de egoism, un mod neaşteptat, inacceptabil de a te menaja.

Ţi se impun comparaţii stranii, îţi apar asemănări neaşteptate: opunerea eului propriu restului lumii se face de obicei din alte motive decât cele ascetice, altele decât cele religioase. Reprezentanţii cei mai tipici ai „lumii acesteia" nu sunt oare şi ei izolaţi de lume prin zidul de nepătruns al absenţei iubirii? Pot trăi într-o continuă agitaţie, dar în locul cel mai adânc al conştiinţei lor există o barieră de netrecut între eul lor şi lume. Cu cât omul e mai egoist, adică secularizat, cu atât e mai rupt de adevărata viaţă a lumii, pe atât percepe această lume fie ca o lume de confort inert, fie ca o formă de tortură la fel de inertă,

cărora le opune eul său, singura entitate însufleţită. Vedem aici cum contrariile se ating; vedem la doi poli opuşi aceeaşi afirmare a unui eu unic care-şi manifestă o iubire acaparatoare, lacomă şi egoistă faţă de ceea ce posedă, fie că e vorba de o experienţă duhovnicească de tip ascetic, fie de bunurile materiale ale unei vieţi confortabile în lume. Singura care contează e relaţia pofticioasă şi lacomă faţă de ceea ce îi aparţine.

Ce rol poate juca acest tip de ascetism în viaţa Bisericii? Să punem problema invers: cu cât e lumea mai secularizată şi mai păcătoasă, cu cât mai mult aspiră omul să o părăsească, cu atât îi e mai greu să iubească spectacolul unei lumi deformate de ură şi suferinţă; iubirea însăşi e pusă sub semnul întrebării. Cu cât mai greu e să trăieşti într-o lume secularizată, cu atât devine mai acută nostalgia înălţimilor cereşti. În acest punct lumea nu mai e de nici un folos; ea devine nefastă pentru sufletul ascetului care-şi caută doar mântuirea sa. De aceea prudenţa îl îndeamnă să n-o frecventeze, pentru a nu se expune riscului vreunei primejdii. Proprie sufletului omenesc în toate epocile istoriei, tensiunea incandescentă a spiritului ascetic a condus întotdeauna anumite persoane pe aceste înălţimi unde îşi vor scutura tălpile de praful lumii, pentru a înfăptui singurul act demn de om: mântuirea sufletului său.

Aş vrea să mă opresc acum asupra câtorva particularităţi ale lumii contemporane care o fac şi mai intolerabilă celui care visează la singurătate ascetică şi la isprăvi în vederea mântuirii sale. În interior ca şi în exterior, lumea noastră merge rău. Că e vorba de spectrul unui război

iminent, de înăbuşirea spiritului de libertate, de revoluţiile şi dictaturile care sfârtecă popoare întregi, de lupta de clasă şi declinul valorilor morale, nu există maladie de care să fi scăpat epoca noastră. Vedem însă în jurul nostru o mulţime de oameni care nu admit caracterul tragic al epocii, vedem o autosatisfacţie pe care nimic n-o întunecă, o absenţă totală de îndoieli, o saţietate spirituală şi fizică care merge până la dezgust. Nu e nici măcar ospăţul din vremea ciumei, fiindcă un astfel de ospăţ are în el un enorm simţ tragic care duce la căinţă şi luciditate generând curajul disperării. Dacă la un astfel de ospăţ se află un om gata să-şi dea inima lumii, acela va găsi fără greutate cuvintele pentru a biciui, îndemna şi chema la iubire.

În timp ce azi, în plină epidemie de ciumă, ce facem? Ziua ne socotim modestul câştig, iar seara mergem la cinema. Nimeni nu vorbeşte de curajul pe care îl dă disperarea, fiindcă nu există disperare, contemporanii noştri sunt perfect satisfăcuţi şi sufletul lor e în pace. Tragică e psihologia omului modern! Orice profet de foc, orice predicator ar fi încurcat neştiind de ce parte să se aşeze la această masă de cafea unde se discută cursul la bursă; cum să spargi, să străpungi, să înlături enorma gangă vâscoasă care învăluie sufletul micului burghez modern? „Ardeţi-le sufletele cu cuvântul", zicea poetul [Puşkin]. Dar aceste suflete sunt ignifuge! Să răspundem la îndoielile lor? Dar nu au aşa ceva! Să le biciuim? Dar sunt siguri de mica lor virtute — în fond, nu se simt mai răi decât alţii! Să le zugrăvim tabloul Judecăţii de Apoi, al fericirii veşnice a drepţilor?

Dar ei nu prea cred în asta, sunt perfect satisfăcuţi de mica lor fericire pământească. Şi această opacitate, această imobilitate, această autosatisfacţie a societăţii noastre moderne sunt greu de acceptat; inima noastră le respinge, pentru că ele stârnesc mai de grabă perplexitate decât milă. Iată, ne gândim, bune motive să ne scuturăm praful de pe tălpile încălţămintelor, căci nu vedem cum anume ar putea schimba intervenţia noastră ceva în această lume meschină ...

Şi aşa se dezvoltă o formă înaltă de egoism duhovnicesc, pe lângă care înfloresc tot felul de egocentrisme. Omul e strivit de propria lui neputinţă; şi-a studiat cu precizie şi fineţe toate păcatele, inconsecvenţele şi căderile; îşi vede mediocritatea sufletului şi scoate neîncetat din bârlog şerpii şi scorpionii care îl umplu. Se căieşte de păcatele sale, dar căinţa nu-i ia sentimentul de mediocritate; cum nu-l transfigurează, el revine fără odihnă la singurul spectacol care îl interesează: cel al mediocrităţii şi al sufletului său păcătos. Şi nu doar cosmosul, istoria umanităţii, ci şi destinul contemporanilor săi, problemele lor, căderile lor, bucuriile şi visele lor, totul se estompează şi dispare în lumina păcatului său, a osândei sale veşnice. Lumea se colorează în luminile incendiului care cuprinde sufletul acestui ascet; mai rău, se mistuie cu totul în acest rug.

Acest mod de a concepe creştinismul îl incită pe om să-şi consacre clipa unei foarte aprofundate analize de sine, luptei sale cu patimile, rugăciunii pentru mântuire. Ce fel de rugăciune se va înălţa Creatorului universului, Stăpânului lumii, Mântuitorului întregii umanităţi? Numai

una centrată pe sine, pe salvarea sa, pe mântuirea sa... Uneori da, Îl roagă pe Dumnezeu să-i dea haruri ultime şi înfricoşătoare, alteori Îi cere Creatorului universului să asculte o biată rugăciune, să-i dea „somn paşnic şi netulburat".

Egoismul duhovnicesc ia astfel locul adevăratei asceze. Îl izolează pe om de lume, face din el un avar duhovnicesc; şi această avariţie se dezvoltă repede, fiindcă omul îşi dă seama că, pe cât adună, pe atât sufletul i se goleşte. E un fenomen curios al vieţii duhovniceşti: tot ceea ce n-a fost cheltuit, tot ce a fost păstrat, tot ceea ce n-a fost oferit prin iubire se strică, degenerează, se epuizează. Cel care şi-a îngropat talanul, şi-l va vedea luat; şi acela va fi dat celui care îi va fi înmulţit pe ai săi. Orice acumulare continuă goleşte, usucă, duce la moarte duhovnicească, la degenerare, la distrugerea ţesutului duhovnicesc din care e făcut omul. Un proces uimitor: bogăţiile duhovniceşti sfârşesc prin a-l otrăvi pe om.

Egocentrismul duce inevitabil la auto-otrăvire, la saţietate, la imposibilitatea de a mai asimila corect hrana. Se poate afirma fără ezitare că, supus întru totul acestei legi, egocentrismul duhovnicesc riscă să ducă la moarte duhovnicească. E fără îndoială lucrul cel mai cumplit care ameninţă omul, cu atât mai cumplit cu cât e mai greu de sesizat, căci substituirea falselor valori duhovniceşti celor adevărate se produce pe ascuns: ba uneori antrenează chiar o revoltă împotriva valorilor profunde şi autentice, constitutive ale creştinismului — împotriva ascetismului însuşi.

Trec acum la caracteristicile tipului de evlavie evanghelic, tip etern aşa cum eternă este Vestea cea Bună a Evangheliei, mereu vie în străfundurile Bisericii, strălucind pe feţele sfinţilor şi luminând cu flacăra ei chiar şi unele făpturi excepţionale din afara Bisericii.

Trebuie să fac numaidecât o precizare, pentru a evita orice echivoc sau orice critică mai mult sau mai puţin binevoitoare. Termenul „evanghelic" nu are aici nimic de a face cu secta cu acelaşi nume care n-a luat din Evanghelie decât un număr de precepte morale, le-a adăugat o dogmatică destul de curioasă şi primitivă despre mântuire şi naşterea din nou, a piperat totul cu o aversiune faţă de Biserica-instituţie şi s-a apucat să servească acest produs pretinzând că e un creştinism autentic.

Spiritul evanghelic care animă o conştiinţă religioasă suflă unde vrea el, dar vai de epocile sau de indivizii pe care nu i-a inspirat. Şi fericiţi cei care urmează căile lui chiar fără s-o ştie.

Ce anume îl caracterizează cel mai bine? E voinţa de a hristifica viaţa. Putem opune acest termen celui de a o *îmbiserici* şi chiar celui de a o *încreştina*.

Unii cred că a *îmbiserici* viaţa înseamnă a o supune ritmului evlaviei din biserici, a-şi supune emoţiile rânduielilor ciclului liturgic, a introduce în viaţa de zi cu zi anumite elemente liturgice sau chiar canonice. Cât despre *încreştinarea* ei, acesta e cel mai adeseori înţeleasă ca inocularea în ea a unei bune doze de morală creştină pentru

a-i corecta cruzimea instinctuală şi animalică, ceea ce presupune vestirea Evangheliei lumii întregi.

Hristificarea răspunde la cuvintele Apostolului Pavel: „Nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăieşte în mine" (*Ga* 2, 20). Chipul lui Dumnezeu, icoana lui Hristos sunt fiinţa mea adevărată şi autentică, singura măsură a lucrurilor şi singura cale de a urma ceea ce mi-a fost dat. Fiecare mişcare a sufletului meu, fiecare din relaţiile mele cu Dumnezeu, cu oamenii, cu lumea, se definesc prin adecvarea lor la exprimarea chipului lui Dumnezeu care este în mine. Dacă două drumuri mi se prezintă în faţă şi şovăi, dacă întreaga înţelepciune omenească, experienţa, tradiţia, totul îmi indică unul din drumuri, dar eu simt ca Iisus ar fi ales un altul, de îndată trebuie reduc la tăcere toate îndoielile şi să merg — împotriva experienţei, a tradiţiilor şi a înţelepciunii — pe calea lui Iisus. Lăsând deoparte sentimentul spontan că Iisus mă cheamă pe această cale, există oare alte indicii obiective care să-mi spună că nu sunt în amăgire, că nu sunt victima imaginaţiei mele, a subiectivităţii şi emoţiilor mele? Da, aceste date obiective există.

Hristos le-a dat oamenilor două porunci: să-L iubească pe Dumnezeu şi să-l iubească pe om. Toate celelalte, inclusiv Fericirile, nu sunt decât aplicări ale celor două porunci care rezumă şi epuizează întreaga Veste Bună adusă de Hristos. Mai mult, întreaga viaţă a lui Hristos pe pământ nu e decât aplicarea tainei iubirii faţă de Dumnezeu şi a iubirii faţă de om. E singura măsură a lucrurilor. Lucrul cel mai remarcabil e că adevă-

rul lor nu se arată decât în împletirea lor. Fiindcă o iubire limitată la iubirea de om ne duce în fundătura unui umanism anticreştin, din care nu se iese decât negând — în numele umanităţii — omul şi iubirea ce i se datorează. Cât despre iubirea de Dumnezeu fără iubirea de om, ea e condamnată explicit: „Făţarnice! Cum poţi iubi pe Dumnezeu pe Care nu-L vezi, dacă nu-l iubeşti pe aproapele tău care e lângă tine?" (*1 In* 4, 20). Această asociere nu uneşte însă două principii opuse sau îndepărtate; e simbioza a două părţi ale unui singur întreg. Cele porunci sunt două aspecte ale unui singur adevăr: dacă o scoţi pe una, dărâmi întregul.

Ei, da! Desfiinţaţi iubirea de om şi veţi desfiinţa omul, căci, neiubindu-l, îl negaţi, faceţi din el o inexistenţă şi nu mai aveţi mijlocul de a-L cunoaşte pe Dumnezeu. Fiindcă Dumnezeu devine atunci într-adevăr apofatic; doar definiţiile negative îi mai sunt aplicabile, deşi chiar şi ele se exprimă în limbajul omenesc pe care tocmai l-aţi respins. El devine atunci inaccesibil minţii voastre, căci, negând omul, aţi negat umanul din voi, iar umanitatea voastră, fiind chipul lui Dumnezeu în voi, e singura cale de a contempla Arhetipul acestuia. Fără a mai vorbi de faptul că adevărul divin vi l-a învăţat un Om într-o limbă omenească şi cu cuvinte omeneşti, aşa că Dumnezeu ni se dezvăluie acum prin noţiuni omeneşti. De aceea, când nu iubim, când nu avem legături cu omul, ne condamnăm la surdo-mutism, la orbire faţă de divin. În această privinţă, Logosul, Cuvântul, Fiul lui Dumnezeu, nu doar a luat în lucrarea Sa mântuitoare trup omenesc

— sfinţindu-l pentru totdeauna şi menindu-l îndumnezeirii —, ci acest Cuvântul divin, ca Veste Bună, revelaţie, învăţătură, S-a întrupat în chiar modestul limbaj prin care oamenii îşi exprimă emoţiile, îndoielile, gândurile, faptele lor bune sau rele. Prin acest fapt, limbajul omenesc — simbol al vieţii interioare a omului — a fost şi el sfinţit şi înălţat pentru a exprima întreaga interioritate a omului.

Pe de altă parte, nu poţi iubi autentic pe om fără să-L iubeşti pe Dumnezeu. Să vedem puţin ce anume iubim în om dacă nu simţim în el chipul lui Dumnezeu. Pe ce se sprijină această iubire? Ea devine atunci o formă de egoism nemăsurat, în care fiecare om devine simplu detaliu al eului meu: nu iubesc în el decât ceea ce îmi seamănă, ceea ce mă îmbogăţeşte, ceea ce mă luminează, mă distrează sau mă face să mă bucur. Dacă nu e aşa, şi dacă doresc să arăt o iubire dezinteresată, dar mereu areligioasă, această iubire va părăsi invariabil o fiinţă concretă de carne şi sânge pentru a se aplica unui om abstract, umanităţii, unei idei de om; şi se va încheia cu siguranţă prin sacrificarea individului concret pe altarul acestei idei abstracte, a cauzei comune, a raiului pe pământ etc.

În general, există în lume două tipuri de iubire: cel ce dă şi cel ce pretinde. Acest lucru se aplică tuturor felurilor de iubire, nu doar iubirii de om. Oricine poate iubi un prieten, familia sa, copiii săi, ştiinţa, arta, patria sa, ideea sa, pe sine însuşi şi chiar pe Dumnezeu în două feluri; chiar formele cele mai desăvârşite de iubire pot avea acest caracter ambivalent.

Să luăm, de exemplu, iubirea maternă. O mamă poate uita adeseori de sine, se poate sacrifica pentru copiii săi, dar asta nu înseamnă că îşi iubeşte copiii cu o iubire creştină. Trebuie să ne întrebăm ce anume iubeşte ea în ei. Poate iubi foarte bine oglindirea ei, a doua ei tinereţe, înflorirea *eului* său în alt *eu*, care devine astfel un *noi* rupt de restul lumii. Poate iubi în ei propriul său trup, trăsăturile sale de caracter, gusturile sale, continuarea sângelui ei. Atunci însă nu se mai înţelege foarte bine unde e diferenţa între această iubire egoistă de sine şi pretinsa ei iubire jertfelnică pentru copiii săi, unde anume este diferenţa între eu şi noi. Nu e decât o iubire pătimaşă faţă de ceea ce îi aparţine, şi care o face oarbă faţă de restul lumii care nu-i aparţine. O astfel de mamă va gândi că fiul său e infinit mai reuşit decât ceilalţi, că bolile şi eşecurile lui sunt infinit mai grele decât ale celorlalţi, iar în cele din urmă nu e exclus ca bunăstarea sau săturarea unui alt copil să fie sacrificate uneori în favoarea copilului său. Ea va gândi că tot restul lumii (inclusiv ea) e chemat să slujească copilului său, să-l hrănească, să-l crească, să-i netezească toate căile, să îndepărteze toate obstacolele, toţi concurenţii. Iată un exemplu de iubire maternă concupiscentă şi păcătoasă.

Numai o mamă care vede în copilul său chipul adevărat al lui Dumnezeu, chip care nu este al ei, ci se reflectă în toţi oamenii, numai o mamă care înţelege că acest chip îi este încredinţat şi pus sub responsabilitatea ei cu scopul de a-l dezvolta, de a-l întări ca să poată înfrunta sacrificiile inevitabile ale oricărei vieţi creştine şi a purta eroic

crucea care stă peste fiecare ucenic al lui Hristos; numai o astfel de mamă își iubește copilul cu o dragoste creștină adevărată. Această iubire o va face mai lucidă față de nefericirile celorlalți copii, mai atentă la părăsirea lor, și inima ei — plină de această iubire creștină — se va lărgi până la a iubi în Hristos întreaga umanitate.

Acest exemplu e cel mai frapant, dar cu siguranță orice iubire aparține unuia sau altuia din aceste două tipuri. Îmi pot iubi patria cu o iubire trupească, dorind ca ea să prospere dominându-i și zdrobindu-i pe toți adversarii săi. Dar pot să o iubesc creștinește, nădăjduind ca în ea să se arate cu mai multă strălucire adevărul lui Hristos. Pot să iubesc cu o iubire trupească arta sau știința, căutând înainte de toate să devin celebru, să dobândesc astfel glorie. Dar pot să le iubesc cu iubire creștină, considerând ca o datorie a mea să le slujesc și asumând responsabilitatea pe care darul lui Dumnezeu mi-l conferă în acest domeniu. Pot iubi o idee numai pentru că e ideea mea și pentru că vreau să o pot opune gelos și cu patimă tuturor celorlalte; dar pot să văd în ea și un dar al lui Dumnezeu care îmi este oferit pentru a sluji adevărul Lui veșnic de-a lungul întregii mele vieți. Viața însăși o pot iubi în chip trupesc sau jertfelnic. Chiar și pentru moarte există două abordări posibile. Există tot astfel și două moduri de a-L iubi pe Dumnezeu: unul Îl va considera drept un fel de apărător ceresc al poftelor mele (sau ale noastre) pământești, celălalt ne va face să ne punem smerit în mâinile Lui mica noastră viață omenească adusă jertfă Lui. În afara cuvântului *iubire*, în afara anumitor mani-

festări exterioare, nu e nimic comun între aceste două iubiri.

Care anume trebuie să fie, în lumina acestei iubiri creştine, realizarea ascetică a omului? Cum anume să regăsim adevăratul ascetism, cel care decurge negreşit din însăşi existenţa unei vieţi duhovniceşti? Măsura lui e o iubire de totală dăruire faţă de Dumnezeu şi faţă de om. În schimb, ascetismul care pune în centrul a toate propria mântuire, care îşi apără sufletul său de lume, care se bazează pe un egocentrism duhovnicesc, pe teama de a se cheltui, de a se despuia chiar prin acte altruiste, acest ascetism nu e creştin.

Ce anume ne va sluji drept măsură în definirea căii de urmat? Are ea vreo limită? Avem un precursor, un arhetip? Da, e calea Dumnezeului făcut om, calea lui Hristos pe pământ. Cuvântul S-a făcut trup, Dumnezeu S-a întrupat, S-a născut în ieslea Betleemului. Şi numai acest fapt e de ajuns pentru a vorbi de iubirea lui Hristos, o iubire fără margini, jertfelnică, renunţând la sine până la desfiinţare. Tot restul decurge de aici. Căci Fiului Omului a binevoit să facă să coboare în peştera din Betleem fiinţa Sa dumnezeiască, întreaga Sa dumnezeire, întreaga Sa natură divină, întreaga Sa ipostasă divină. Nu există doi Dumnezei, nici doi Hristoşi, unul care ar fi rămas în cer, în sânul Sfintei Treimi, şi altul care ar fi luat înfăţişarea unui sclav. Nu! Nu există decât un singur Fiu al lui Dumnezeu, Logosul, Care, devenit om, S-a coborât la condiţia de om şi Care, urmându-şi calea, a propovăduit, a făcut minuni, a profeţit, a vindecat; care a flămânzit şi însetat,

a venit până la tribunalul lui Pilat, până la cruce, până la Golgota, până la moarte. Acest drum e deopotrivă cel al umanității umilite și, odată cu El și prin El, cel al divinității coborâte printre oameni.

Care era iubirea lui Hristos? Fost-a El oare econom în ceva? Și-a măsurat El oare darurile duhovnicești ? A șovăit să dea ceva? A fost oare zgârcit? Umanitatea lui Hristos a fost acoperită de scuipări, batjocorită, răstignită; iar divinitatea Lui, în întregime și până la capăt întrupată în umanitatea Sa, a fost și ea batjocorită, umilită, răstignită. Instrument de tortură infamant, Crucea Sa a devenit pentru lume simbolul iubirii-dăruire. Niciodată și nicăieri, de la Betleem la Golgota, nici în convorbirile Sale, nici în parabolele Sale, nici în minunile Sale, Hristos n-a lăsat să se înțeleagă că El nu Se dăruia întreg jertfă pentru mântuirea lumii, că păstra un fel de rezervă, o Sfântă a Sfintelor pe care nu voia sau pe care nu trebuia să o sacrifice. Nu! Această Sfânta Sfintelor a Lui, dumnezeirea Sa, a dat-o pentru păcatele lumii, și tocmai în această deplinătate stă toată forța iubirii Sale divine și desăvârșite.

Dar poate că forța iubirii divine vine din faptul că, dându-se pe Sine, Dumnezeu rămâne Dumnezeu, nedizolvându-Se, neanulându-Se în această cumplită jertfă, în timp ce iubirea omului nu poate fi definită în întregime potrivit legilor iubirii divine; căci pe acest drum omul riscă să se golească și să-și piardă esențialul: calea mântuirii sufletului său. Aici trebuie să ascultăm cu atenție ce anume ne-a învățat Iisus. El ne-a spus că acela care vrea să-I urmeze trebuie să renunțe

la el însuşi şi să-şi ia crucea sa. Fără să renunţare de sine nu-L putem urma şi nu există creştinism. Acesta înseamnă a nu pune nimic deoparte, a renunţa nu numai la bunurile materiale, ci şi la bunurile spirituale, a transforma totul în iubire hristică luând-o ca pe crucea noastră. El a mai spus — şi nu vorbea de iubirea Sa desăvârşită, ci de iubirea pe care o poate înfăptui nedesăvârşirea omenească: „Nimeni nu are mai mare dragoste decât aceasta: să-şi pună sufletul pentru prietenii săi" (*In* 15, 13). Cât de reducţionist ar fi să înlocuim cuvântul „suflet" cu cel de „viaţă"! Căci Hristos vorbea de suflet, de jertfa lumii interioare, jertfă deplină şi fără condiţii, ca de limita supremă pe care trebuie să o atingă iubirea creştină. O dată mai mult, nu e vorba de a ne păstra bogăţiile duhovniceşti, ci de a da totul.

Apostolii au urmat şi ei această cale. Sfântul Pavel o exprimă în modul cel mai radical, aproape paradoxal, atunci când spune că ar prefera să fie despărţit de Hristos pentru a-şi vedea mântuiţi fraţii iudei, el care altundeva spunea că nu el mai trăieşte, ci Hristos trăieşte în el. Într-adevăr, pentru el a fi despărţit de Hristos însemna a fi despărţit de viaţă — nu de cea pământească şi pieritoare, ci de cea veşnică şi nepieritoare a veacului viitor.

Aceste exemple sunt de ajuns pentru a şti unde anume ne duce creştinismul. Într-adevăr, iubirea creştină nu caută nimic pentru sine, nici chiar mântuirea sufletului; din contră, iubirea ne retrage totul, ne lipseşte de tot, ca şi cum ne-ar goli. La ce ne duce? La sărăcie duhovnicească. La fericirea făgăduită celor săraci cu duhul. Această

lege e atât de greu de înţeles, încât unii văd în cuvântul *duh* o adăugire ulterioară şi interpretează aceste cuvinte ca pe o chemare la sărăcie materială, la renunţare la bunurile acestei lumi. Alţii merg până la a denatura adevărul, vorbind de o sărăcie intelectuală, de o renunţare la gândire, la orice conţinut inteligibil. Şi totuşi, cât de simplu de înţeles sunt aceste cuvinte în lumina altor texte evanghelice! Sărac cu duhul e cel care îşi pune sufletul pentru prietenii săi, care în iubire îşi dăruieşte însuşi duhul, şi nu-şi cruţă bogăţiile duhovniceşti.

Aici se lămureşte sensul duhovnicesc al votului sărăciei pe care îl face călugărul cu prilejul intrării sale în monahism. E evident că nu este vorba aici doar de renunţarea la bunurile materiale, la iubirea elementară de bani. E vorba de o renunţare duhovnicească. Ce anume i se opune? Care sunt viciile corelative virtuţii renunţării? Sunt două: zgârcenia şi lăcomia care, fiind legate, sunt adeseori confundate. Poţi fi lacom şi, în acelaşi timp, să nu fii zgârcit, ba chiar risipitor. Poţi fi zgârcit, fără să cauţi pentru asta cu orice preţ să-ţi însuşeşti bunurile altuia. Şi unul şi altul din aceste vicii sunt blamabile în lumea materială şi, pe bună dreptate, în lumea spirituală. Renunţarea ne împinge nu doar să nu căutăm avid binefaceri pentru sufletul nostru, ci şi să nu fim avari, să „ne cheltuim sufletul" în iubire, spre a ajunge la goliciunea spirituală, la pustiul sufletului, în aşa fel încât să nu mai avem nimic sfânt sau preţios pe care să nu fim gata să-l dăm în numele iubirii de Hristos. Renunţarea duhovnicească e calea nebunilor pentru Hristos, a nebu-

niei în Hristos opusă înţelepciunii acestei lumi; e fericirea celor săraci cu duhul, e limita extremă a iubirii şi jertfa sufletului, e renunţarea la Hristos pentru iubirea de fraţi, e părăsirea totală de sine. Fiecare literă, fiecare cuvânt al Evangheliei ne conduce spre această cale autentic creştină.

De ce anume înţelepciunea lumii se revoltă împotriva acestei porunci a lui Hristos? De ce n-o înţelege? Pentru că din toate timpurile lumea a trăit bazându-se pe legile naturale, materiale, şi e înclinată să transpună aceste legi şi în domeniul duhovnicesc. Potrivit legilor materiale, dacă am oferit o bucată de pâine, am sărăcit cu acea bucată de pâine; sau, dacă am plătit o sumă de bani, am această sumă de bani mai puţin. Extrapolând această lege, cea mai mare parte a oamenilor gândesc: „Dacă mi-am dăruit dragostea, am sărăcit exact pe măsura acestei dăruiri şi atunci, dacă îmi dau sufletul, sunt definitiv ruinat şi nu-mi mai rămâne nimic."

Dar în acest domeniu, legile duhovniceşti sunt diametral opuse legilor naturale. Orice comoară duhovnicească oferită nu doar i se întoarce înapoi dăruitorului ei, ba chiar sporeşte şi creşte. Cine dăruieşte dobândeşte, cine sărăceşte se îmbogăţeşte. Dăruim bunurile noastre materiale şi dobândim în schimb uriaşe haruri dumnezeieşti. Cine îşi pune sufletul primeşte fericirea veşnică: darul dumnezeiesc al câştigării Împărăţiei cereşti. Cum anume îl primeşte? Despărţindu-se de Hristos în acest act suprem de renunţare la sine şi de iubire, el se dăruieşte oamenilor.

Dacă acest act e cu adevărat un act de iubire creştină, dacă această renunţare la sine e auten-

tică, atunci Îl va întâlni pe Hristos în chiar cel căruia i-a făcut darul său; în legătura pe care o va avea cu acest om va intra în unire cu Hristos, va primi înapoi lucrul la care a renunţat, în iubire, intrând într-o reală comuniune cu Dumnezeu. Astfel taina comuniunii cu omul a devenit taina comuniunii cu Dumnezeu: ceea ce a fost dat e dat înapoi, iubirea care ţâşneşte nu seacă niciodată izvorul care o hrăneşte, fiindcă acest izvor de iubire în inima noastră e Iubirea însăşi, Hristos.

Şi nu e vorba aici de fapte bune, nici de iubirea care calculează şi-şi cântăreşte posibilităţile, care plăteşte dobânzi, dar păstrează capitalul. Nu, e vorba de o adevărată *kenoză* [golire de sine], asemănătoare celei pe care a cunoscut-o Hristos când S-a întrupat dăruindu-Se întreg. Astfel trebuie să ne mistuim până la capăt, dăruindu-ne în întregime sufletul celuilalt, comunicându-i întreaga putere a chipului lui Dumnezeu care e în noi. Tocmai ceea ce a fost respins de înţelepciunea acestei lumi ca încălcându-i legile e ceea ce face ca simbolul iubirii divine — Crucea — să fie nebunie pentru greci şi scandal pentru iudei, în timp ce pentru noi e singura cale de mântuire. Nu este, nu poate fi îndoială că dăruindu-ne astfel, în iubire, unui alt om — fie un nefericit, un bolnav, sau un prizonier —, întâlnim în el, faţă în faţă, pe Hristos Însuşi. Ne-a spus-o El Însuşi, în cuvintele Sale despre Judecata de Apoi, arătându-ne cum anume îi va chema pe unii la viaţa veşnică, pentru că au dat mărturie de iubirea lor celor nenorociţi, şi cum anume îi va alunga de la faţa Sa pe cei care vor avea inima uscată şi

nu-L vor fi ajutat pe El în persoana fraţilor Săi, în oamenii în suferinţă, în care li s-a înfăţişat. Or, dacă avem despre aceasta îndoieli datorate unor experienţe cotidiene nefericite, noi înşine suntem cauza eşecului nostru din pricina inimii noastre uscate, a sufletului nostru meschin, a voinţei noastre stângace, a lipsei noastre de încredere în ajutorul Său — fiindcă, da, trebuie să ne aruncăm cu adevărat în nebunia lui Hristos pentru a putea supravieţui acestei căi până la sfârşit —; dar, de fiecare dată, la sosire Îl întâlnim pe Hristos Însuşi. În aceasta stă vocaţia noastră unică şi mistuitoare de creştini.

Acesta este, mi se pare, tipul de evlavie evanghelic. Ar fi greşit să se creadă însă că această evlavie a fost revelată o dată pentru totdeauna în cele patru Evanghelii şi comentată în *Faptele Apostolilor*. Nu, ea se revelează şi se manifestă constant în lume. Se realizează în lume în fiecare clipă în Euharistie, această cea mai de preţ comoară a Bisericii, modul său principal de a acţiona în lume. Euharistia e taina iubirii care se jertfeşte: acesta e întreg sensul ei, întregul ei simbolism, întreaga ei putere. În ea Hristos Se jertfeşte din nou în chip liber pentru păcatele lumii, şi păcatele lumii sunt din nou înălţate de El pe Cruce. Iar El îşi dă Trupul şi Sângele Său pentru mântuirea lumii. Dăruindu-Se ca hrană lumii, împărtăşind lumea cu Trupul şi Sângele Său, Hristos nu doar mântuieşte lumea prin jertfa Sa, ci îl transformă pe fiecare om în El Însuşi, în Hristos, adică îl asociază şi pe el iubirii Sale jertfelnice pentru lume. Ia trupul lumii, îndumnezeieşte trupul omenesc, îl dă pentru mântuirea

lumii şi leagă din nou lumea de acest trup înjunghiat, atât pentru ca să fie mântuită, cât şi pentru ca să ia parte, la rândul ei, la această dăruire de sine. Cu El şi în El, lumea e cea pe care Hristos o aduce jertfă pentru ispăşirea păcatelor. Şi într-un anume fel, El face din această jertfă a iubirii o exigenţă: face din ea singura cale ca lumea să se unească cu El, ca să fie mântuită. Ridică pe Crucea Sa şi lumea, făcând-o copărtaşă la moartea şi la slava Sa.

Semnificative în acest sens sunt cuvintele rugăciunii euharistice: „Ale tale dintru ale Tale, Ţie Ţi-aducem de toate şi pentru toate" Euharistia e Evanghelie în act, este, mereu actualizată şi constant săvârşită, jertfa lui Hristos şi a oamenilor hristificaţi pentru păcatele lumii. În ea trupul lumii se îndumnezeieşte şi, îndumnezeit, se amestecă din nou cu trupul lumii. În acest sens, Euharistia e o adevărată comuniune cu Dumnezeu. Mai este oare surprinzător că şi în ea calea spre comuniunea cu Dumnezeu e atât de strâns legată de comuniunea cu oamenii? Fiindcă această cale presupune că am acceptat în prealabil chemarea: „Să ne iubim unii pe alţii, ca într-un gând să mărturisim..." Euharistia face indispensabil trupul ca materie a jertfei; săvârşeşte jertfa lui Hristos ca o jertfă pentru umanitate, ca o comuniune a lui Hristos cu omul. Face din noi nişte hristoşi, face ca Hristos să Se întrupeze din nou şi în mod constant. Şi ea se săvârşeşte în numele iubirii jertfelnice pentru om.

Dar dacă iubirea jertfelnică a Euharistiei e în inima vieţii Bisericii, unde sunt atunci limitele ei, unde sunt periferiile centrului? Se poate spune

că întreg creştinismul e o liturghie permanentă săvârşită în afara templului. Ce vrea să spună asta? Că jertfa nesângeroasă pentru păcatele lumii trebuie săvârşită de noi nu doar într-un loc anume, pe altarul unui templu anume, pentru că lumea întreagă e altarul unui templu unic. Înseamnă că pentru această Euharistie universală trebuie să ne oferim drept pâine şi vin inimile, ca ele să se transforme în iubire hristică şi pentru ca Hristos să Se nască în ele ca ele să devină inimi divino-umane; pentru ca El să dea înseşi aceste inimi drept hrană lumii, astfel încât să fim una în El şi astfel înnoiţi să nu mai trăim noi, ci să trăiască în noi Hristos — Cel care S-a întrupat în trupul nostru, Care a ridicat trupul nostru pe Crucea Golgotei, Care L-a înviat, Care L-a dat ca jertfă pentru păcatele lumii, Care L-a primit de la noi ca jertfă a iubirii faţă de El. Aici Hristos e într-adevăr totul în toate. Aici e iubirea creştină fără limite, aici e calea unică a hristificării, singura cale pe care ne-o revelează Evanghelia.

Ce anume înseamnă însă în mod concret asta aici, în lumea noastră? Cum anume trebuie ea înfăptuită în fiecare întâlnire cu celălalt, astfel că această comuniune umană să fie o comuniune autentic divină? De fiecare dată trebuie să ne dăm sufletul lui Hristos pentru ca El să-l dea jertfă pentru mântuirea celui sau celei pe care îi întâlnim. Înseamnă că trebuie să ne unim cu această persoană în jertfa lui Hristos, în trupul lui Hristos. Sunt singurele porunci pe care le-am primit din Vestea cea Bună a lui Hristos şi sunt confirmate zi de zi în săvârşirea Euharistiei. E singura cale adevărată a creştinului; în lumina ei toate

celelalte căi pălesc şi-şi pierd culoarea. Nu se cuvine să-i judecăm pe cei care urmează alte căi nejertfelnice, în care nu se cere renunţarea la sine, în care taina iubirii nu se revelează în întregime. Dar nu putem să nu vorbim de ea. Înainte se putea, nu şi acum.

Fiindcă azi trăim într-o epocă înfricoşătoare. Lumea se prăbuşeşte din pricina rănilor ei purulente şi, în taina inimii ei, deşi îndepărtată de el, invocă creştinismul, astfel că acesta nu poate, nu are dreptul să-i arate o faţă alterată, micşorată, acoperită. Creştinismul trebuie să îmbrăţişeze lumea cu focul iubirii lui Hristos, trebuie să meargă până la suferirea crucii pentru El, trebuie să-L întrupeze în el pe Hristos.

Nu contează că această Cruce veşnic înălţată va fi iarăşi pentru noii greci o nebunie, iar pentru iudeii cei noi un scandal — pentru noi ea va fi Puterea şi Înţelepciunea lui Dumnezeu. Nu contează că suntem chemaţi la sărăcie duhovnicească, la nebunie pentru Hristos, la persecuţii, la slujiri, fiindcă ştim că este singura chemare pe care ne-a dat-o Cel ce a fost persecutat, bătut — Hristos Care S-a făcut sărac, Hristos Care S-a făcut mic. Să nu ne mulţumim să nădăjduim în fericirea promisă: o gustăm deja, chiar în acest moment, în sânul unei lumi disperate şi lugubre, atunci când, cu ajutorul lui Dumnezeu, la chemarea lui Dumnezeu, renunţăm la noi înşine; când avem curajul să ne punem sufletul pentru cei aproape ai noştri, şi când, în iubire, nu mai căutăm nimic pentru noi.

A doua poruncă a Evangheliei

„Şi Iisus i-a zis: «Să iubeşti pe Domnul Dumnezeu tău din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din tot cugetul tău: iată întâia şi cea mai mare poruncă. Iar cea de a doua asemenea cu aceasta: Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi.»"
(Mt 22, 37–39)

Există în creştinism o înclinaţie de a recomanda adâncirea în sine, detaşarea, starea singuratică a sufletului înaintea lui Dumnezeu. Îndeosebi în timpul unor mari catastrofe istorice. Astăzi, această tendinţă pare să se manifeste din nou cu multă intensitate. De aici rezultă o situaţie extrem de ciudată. Pe de-o parte, diferitele forme de rău converg pentru a întări puterea colectivelor, a maselor, făcând derizoriu, neînsemnat sufletul omenesc în unicitatea lui. Pe de altă parte, sufletele creştine, deja împrăştiate şi lipsite de unitate, se adâncesc încă şi mai mult în această risipire şi lipsă de unitate. Astfel încât pentru ele lumea devine un miraj înşelător, nemairămânând drept realitate decât Dumnezeu şi sufletul solitar, fremătând înaintea Lui.

Această stare de spirit mi se pare scandaloasă şi înfricoşătoare, atât pentru fiecare persoană în parte, cât şi pentru întreaga Biserică. Trebuie să ne ridicăm neapărat din toate puterile împotriva acestei atitudini, trezindu-i pe oameni unii pentru alţii, chemându-i la o prezenţă de comuniune înaintea lui Dumnezeu, făcându-i să-şi poarte împreună chinurile şi să denunţe împreună scandalurile. O astfel de chemare e justificată. Îi putem da cu uşurinţă temeiurile cele mai incontestabile; pentru aceasta e de ajuns să ne plecăm asupra diferitelor domenii ale existenţei creştine.

Aş vrea să încep cu ceea ce e resimţit drept domeniul cel mai personal şi mai ascuns al fiinţei, cel al stării singuratice a sufletului faţă în faţă cu Dumnezeu: rugăciunea ortodoxă. Voi lăsa deoparte rugăciunile comunitare rostite în timpul slujbelor şi al Liturghiei, în măsura în care caracterul lor neindividual e de la sine înţeles. Mă voi referi la rugăciunile personale pe care le cunoaştem cu toţii, cele pe care le facem acasă, în spatele uşilor închise. E vorba de şiragul tradiţional al rugăciunilor de dimineaţă şi de seara, pe care le putem găsi în orice carte de rugăciuni şi cu care suntem obişnuiţi încă din copilărie.

Ce vom descoperi în aceste texte? O predominare foarte limpede a persoanei întâi plural (*noi*) asupra persoanei întâi singular (*eu*). Rugăciunile încep astfel: „Slavă Ţie, Dumnezeul *nostru*, slavă Ţie." Invocarea Duhului Sfânt, „Împărate ceresc", se încheie prin aceste cuvinte: „Vino şi Te sălăş-

luieşte întru *noi*, şi *ne* curăţeşte pe *noi* de toată întinăciunea şi *ne* mântuieşte, Bunule, sufletele noastre." „Trisaghionul"* se încheie prin „miluieşte-*ne* pe *noi*". Rugăciunea „Preasfântă Treime" sună în felul următor: „Preasfântă Treime, miluieşte-ne pe noi, Doamne, curăţeşte păcatele *noastre*. Stăpâne, iartă fărădelegile *noastre*. Sfinte, cercetează şi vindecă neputinţele *noastre*..." Urmează rugăciunea Domnului, „Tatăl *nostru*", care cere următoarele: „Pâinea *noastră* cea de toate zilele dă-*ne*-o *nouă* astăzi, şi *ne* iartă *nouă* greşelile noastre, precum iertăm şi *noi* greşiţilor noştri, şi nu *ne* duce pe *noi* în ispită, ci *ne* izbăveşte de cel rău."

În rugăciunile de dimineaţă pluralul e la fel de limpede şi de frecvent: „Cădem înaintea ta şi strigăm: Miluieşte-*ne*... de noapte mânecând Te chemăm... Veniţi să cădem şi să *ne* închinăm la Hristos Împăratul şi Dumnezeul *nostru*... primeşte rugăciunile *noastre*... curăţeşte-*ne*... dă-*ne* *nouă*... ca să fim gata... căci tu ai născut pe Mântuitorul sufletelor *noastre*..."

Acelaşi lucru e valabil şi pentru rugăciunile pentru vii şi pentru morţi, ca şi pentru rugăciunile de seară; şi atunci ne rugăm nu pentru noi înşine, ci pentru ceilalţi. Putem, aşadar, spune că tot ce e mai personal şi mai tainic în viaţa unui ortodox este în întregime străbătut de sen-

---

* „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi". Imn repetat de trei ori în Liturghia ortodoxă înainte de lecturile biblice şi reluat la începutul tuturor celorlalte slujbe şi rugăciuni ortodoxe. [n. ed. fr.]

timentul unei comuniuni cu toţi, de experienţa „sobornicităţii"* caracteristică Bisericii Ortodoxe. E un lucru extrem de însemnat şi asupra căruia merită să reflectăm puţin.

Ceea ce este valabil pentru rugăciunile private e valabil, desigur, deopotrivă, pentru rugăciunea comunitară. Nu e nevoie să ne întindem asupra acestui lucru. Astfel, preotul singur nu poate săvârşi Liturghia; e nevoie de prezenţa cel puţin a unui credincios, care simbolizează atunci întreg poporul. Căci „taina" Euharistiei e lucrarea comună a Bisericii, săvârşită în numele tuturor şi pentru toţi.

Uitarea acestor elemente fundamentale ale credinţei înseamnă pentru ortodocşi căderea într-o formă a ispitei protestante. În Biserica Ortodoxă, omul nu este singur. Nu urmează în mod individual calea mântuirii. Membru al Trupului Mântuitorului, el împărtăşeşte destinul fraţilor săi în Hristos, se îndreptează prin cei drepţi, e responsabil pentru cei păcătoşi. Biserica Ortodoxă nu e un loc al prezenţei singuratice înaintea lui Dumnezeu, ci un loc de comuniune care îi leagă pe toţi credincioşii prin iubirea de Hristos şi iubirea de aproapele. Acest lucru nu e o invenţie a teologilor şi a filozofilor, ci porunca riguroasă a Evangheliei, aşa cum a fost trăită în experienţa

---

* Substantiv derivat din *sobornaja*, traducerea slavă veche a adjectivului *katholiki*, reprezentând al treilea atribut al Bisericii în Simbolul de credinţă niceo-constantinopolitan. Sobornicitatea exprimă însuşirea Bisericii de totalitate şi revelaţie a comuniunii universale, în care coexistă unitatea în pluralitate, iubirea şi adevărul. [n. ed. fr.]

seculară a Bisericii. O vedem şi la unii autori cum sunt Homiakov*, Dostoievski, Soloviov**, care au vestit aceste adevăruri în mediile cultivate ale societăţii ruse: cuvintele lor se întemeiază pe însuşi cuvântul lui Dumnezeu, pe porunca explicită a Mântuitorului. Numai integrându-le în porunca „bi-unitară" a iubirii de Dumnezeu şi de aproapele, creştinul ortodox îşi poate împlini şi realiza principiile credinţei sale.

Desigur, această „bi-unitate" nu e deloc evidentă. Echilibrul ei e fragil şi greu de ţinut; de altfel, mai mult sau mai puţin, el a fost pierdut epoci întregi, mai cu seamă în perioadele de catastrofă şi de zguduire universală. În epoci de agresivitate, omul doborât la pământ înclină să caute să se adăpostească, să se ascundă, să rupă orice legătură cu lumea şovăitoare care-l înconjoară. Are impresia că, aducându-şi aminte de Dumnezeu, refugiindu-se în interiorul lui însuşi, va putea scăpa de nenorociri, îşi va putea izbăvi sufletul rămânând curat în mijlocul întinăciunii generalizate.

---

* Aleksei Homiakov (1804–1860), creatorul teoriei sobornicităţii şi unul din principalii animatori ai slavofilismului, mişcare culturală şi filozofică rusă din secolul XIX care a încercat să exprime prin Ortodoxie specificul culturii ruse şi al sufletului slav în raport cu Occidentul. [n. ed. fr.]

** Poet şi filozof, Vladimir Soloviov (1853–1900), unul din principalii reprezentanţi ai filozofiei religioase ruse, autor al unui sistem în care sintetizează toate modurile cunoaşterii şi acţiunii umane sub semnul revelării lui Hristos şi al Înţelepciunii divine (Sofia) în lume prin Biserică. [n. ed. fr.]

Acestui om trebuie să i se repete necontenit cuvintele Apostolului Ioan despre fățarnicii care pretind că iubesc pe Dumnezeu fără a iubi pe om: „Cum pot să iubească pe Dumnezeu, pe Care nu-L văd, și să urască pe fratele lor ce se găsește lângă ei?" (cf. *1 In* 4, 20). În gândul lui Hristos, a asculta de porunca iubirii de aproapele înseamnă a-ți pune sufletul pentru prietenii tăi. Pentru a împlini această voință, Apostolul Pavel nu șovăie să afirme că ar vrea mai degrabă să fie separat de Mântuitorul pentru ca frații săi să se mântuiască (*Rm* 9, 3), vorbind aici de sacrificiul sufletului său, nu numai al vieții sale.

Mai este însă un alt lucru la fel de hotărâtor pentru atitudinea pe care Hristos o așteaptă de la noi față de aproapele nostru. E vorba, firește, de cuvintele Domnului privitoare la Judecata de Apoi (*Mt* 25, 31–45). În acel ceas înfricoșător, omul va trebui să spună nu cum și-a mântuit sufletul printr-o nevoință ascetică singuratică, ci care a fost atitudinea sa față de aproapele său, dacă l-a cercetat în închisoare, dacă l-a hrănit când a fost flămând, dacă l-a mângâiat... Altfel spus, dacă l-a iubit pe fratele său, dacă a văzut în această iubire porunca fundamentală a lui Hristos. E bine să ne aducem aminte de frații noștri în rugăciune, dar nu e de ajuns ca să fim îndreptați. Îndreptați nu putem fi decât prin iubire, punându-ne sufletul pentru prietenii noștri în uitare de noi înșine.

Ce înseamnă a ne pune sufletul pentru prietenii noștri? Care e măsura supremă a iubirii jertfelnice? Dincolo de indicațiile particulare pe care ni le oferă Evanghelia, răspunsul ni-l dă

întreaga lucrare a lui Hristos pe pământ. „Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, că pe Fiul Cel Unul-Născut L-a dat" (*In* 3, 16). Hristos ne-a chemat la aceeaşi iubire. Nu putem urma lui Hristos fără a participa, fie şi minimal, la această „nevoinţă" ascetică a jertfei iubirii. Ucenicul lui Hristos e acela care iubeşte lumea, punându-şi sufletul pentru semeni, primind chiar să fie separat de Hristos pentru mântuirea fraţilor săi. Invers, omul ce urmează calea egoismului — fie şi el „sfânt" —, ocupându-se numai de propria sa mântuire, nesimţindu-se responsabil de suferinţa şi păcatul lumii, acela nu aude ce spune Domnul şi nu înţelege de ce anume Hristos a luat asupra Sa jertfa de pe Golgota.

Desigur, nu arareori cei ce urmează calea mântuirii individuale se dedau anumitor practici în aparenţă virtuoase: hrănesc pe cei vagabonzi, îi ajută pe cei săraci etc. Dar nu o fac decât ca un antrenament ascetic, ca un exerciţiu folositor sufletului *lor*. Or este evident că nu acest fel de iubire ne învaţă Evanghelia şi nu într-un asemenea exerciţiu a fost răstignit Hristos.

Iubirea lui Hristos, ai cărei moştenitori suntem, e o adevărată iubire jertfelnică: e dăruirea totală a sufletului nu pentru a-l regăsi cu interes, în folosul *meu*, ci spre singurul folos al aproapelui în care se descoperă — prin însuşi harul acestei dăruiri a iubirii — chipul lui Dumnezeu.

Dar, atenţie! Cele tocmai spuse nu trebuie înţelese în felul următor: „Dat fiind că Hristos ne-a dat certitudinea că Îl întâlnim în fiecare sărac, să arătăm iubire faţă de Cel care, sub aparenţa sărăciei, nu e în realitate decât Împă-

ratul ceresc Care nu ne va răpi darurile, ci ni le va da înapoi însutit." Nu! Chiar dacă Hristos e aievea prezent şi suferă în cel sărac, nenorocitul nu este mai puţin real el însuşi, în realitatea sărăciei şi mizeriei sale. Pe cel sărac trebuie să-l primim în numele iubirii lui Hristos; nu pentru că astfel am dobândi o răsplată ci, pentru că iubirea jertfelnică a lui Hristos ne îmbrăţişează, să ne unim în această iubire cu Hristos, să ne împărtăşim de suferinţa Sa pe cruce, să suferim nu pentru curăţirea şi mântuirea noastră, ci realmente pentru celălalt, pentru cel sărac, pentru cel nenorocit, ca suferinţele noastre să le uşureze pe ale sale. Nu putem iubi jertfelnic în numele *nostru*, ci numai *în numele lui Hristos*, în numele chipului lui Dumnezeu care ni se descoperă în fiecare om.

Ni se va reproşa poate că am izolat aceste două porunci într-un mod tendenţios. Ereticii şi sectarii — o ştim — îşi demonstrează întotdeauna justeţea poziţiilor lor cu texte evanghelice. Fără îndoială va trebui să aducem alte elemente pentru a dovedi existenţa acestei interpretări în toate epocile Ortodoxiei, prezenţa ei la Părinţii Bisericii, de exemplu în *Filocalie**.

* Colecţie de scrieri ascetice şi mistice patristice şi bizantine (secolele IV–XV) centrate pe rugăciune şi contemplaţie, *Filocalia* a fost publicată în originalul grec în 1783 la Veneţia de Sfântul Nicodim Aghioritul. Tradusă de atunci în toate limbile popoarelor ortodoxe şi cele occidentale de circulaţie, ea a reprezentat unul din stâlpii renaşterii spirituale ortodoxe în epoca modernă şi contemporană. [n. ed. fr.]

Acest lucru e cu putinţă, dar cu unele rezerve. Căci *Filocalia*, nu trebuie uitat acest lucru, nu este Scriptura — o revelaţie inspirată de Dumnezeu —, ci o operă omenească, a unor oameni sfinţi desigur, dar totuşi oameni. Pe de altă parte, textele pe care le grupează nu sunt integrale, ci extrase anume alese pentru nevoinţele singuratice ale ascezei. Nu este deci de mirare că temele care ne interesează aici se regăsesc foarte puţin în ea.

Astfel, în primul volum al *Filocaliei*, problema atitudinii faţă de aproapele ocupă numai două pagini din peste şase sute; în volumul al doilea, numai trei pagini din şapte sute cincizeci. O proporţie, se vede, cu totul diferită faţă de cea pe care o observăm în Evanghelii sau epistole. De altfel, chiar şi restul e departe de a privi direct porunca iubirii de Dumnezeu; trei sferturi tratează lupta împotriva lăcomiei, a desfrâului şi a celorlalte patimi.

Să revenim însă o clipă asupra textelor *Filocaliei* privitoare la iubirea de aproapele. Dacă unele sunt arzătoare, altele, în contradicţie cu acest foc, suscită nedumerire şi stinghereală. Astfel Sfântul Macarie cel Mare (cca 300–390) povesteşte: „Un bătrân l-a întrebat pe avva Serapion: «Fă dragoste şi spune-mi cum te vezi.» Avva Serapion a zis: «Sunt asemenea unuia ce se găseşte pe un turn şi, privind în afară, face semne trecătorilor ca să se depărteze». Atunci bătrânul i-a zis: «Eu mă văd ca şi cum aş fi înconjurat de ziduri şi încuiat cu zăvoare de fier, ca, atunci când bate cineva, să nu aud cine e, de unde vine, ce doreşte sau cum este, şi nu deschid până când

nu a plecat.»" Mai încolo, același Macarie scrie: „Omul care-și privește păcatele sale nu mai are limbă să grăiască cu cineva."

Alt exemplu: Sfântul Antonie cel Mare (251–356) vorbea cu un frate care socotea că nu era nevoie să iasă din lume ca să se mântuiască. Vrând să-l avertizeze de primejdiile care-l amenințau, Antonie l-a întrebat: „Spune-mi, fiule, te mâhnești cu cei ce sunt în supărări și te bucuri cu ei când se bucură?" Celălalt a mărturisit că încerca aceste două sentimente. Atunci bătrânul i-a zis: „Să știi atunci că vei împărtăși și în veacul viitor soarta celor a căror bucurie și suferință o împărtășești în această viață."

La avva Evagrie Ponticul (346–399) găsim texte greu de împăcat. Pe de-o parte, el scrie: „E mai bine să fii într-o mulțime cu iubire decât singur într-o peșteră cu ură." Dar, pe de altă parte, cele „cinci lucrări prin care dobândim bunăvoința lui Dumnezeu" sunt: „rugăciunea curată, cântarea de psalmi, citirea Sfintelor Scripturi, pomenirea întristată a păcatelor proprii, munca manuală". Gândul la mulțimea în care trebuie să stăm cu iubire pare să fi dispărut aici cu totul.

În general, enumerările de acest gen, foarte frecvente în *Filocalie*, nu privesc aproape niciodată iubirea de aproapele. Ca în aceste texte ale sfinților Varsanufie și Ioan din Gaza (secolul VI): „Fă-te mort pentru orice om, și vei fi un străin adevărat." „Fiecare să-și iubească aproapele după măsura sa. Măsura iubirii desăvârșite e să-l iubești pe aproapele ca pe tine însuți pentru iubirea față de Dumnezeu. Unii însă, din pricina unei iubiri lipsită de minte pentru aproapele lor

sau a deselor convorbiri, sunt în primejdie să se piardă. Trebuie, aşadar, să înţelegem bine care trebuie să fie măsura iubirii unora faţă de alţii: să nu ne defăimăm unii pe alţii, să nu ne urâm, să nu ne vorbim de rău, să nu căutăm doar folosul nostru, să nu iubim pe celălalt pentru frumuseţea sa, să nu rămânem împreună fără o nevoie neapărată, să nu fim prea îndrăzneţi, pentru că unele ca acestea ar surpa toate roadele vieţii monahale şi ar face lumea asemenea unui pom uscat." Vedem aici atitudinile pe care nu trebuie să le avem faţă de aproapele nostru, dar nu ni se spune nici un cuvânt despre iubirea pe care trebuie să o avem pentru el.

Dar să fim drepţi. Există şi în *Filocalie* texte care decurg cu totul din învăţătura lui Hristos privitoare la necesitatea de a ne pune sufletul pentru aproapele nostru. Acelaşi Macarie cel Mare spune: „Celor ce s-au învrednicit să se facă copii ai lui Dumnezeu şi să se nască de sus de la Duhul Sfânt li se întâmplă să plângă şi să se mâhnească pentru tot neamul omenesc; ei se roagă pentru Adamul total vărsând lacrimi, aprinşi de iubire duhovnicească pentru umanitate. Duhul lor se înflăcărează cu asemenea bucurie şi cu asemenea iubire, că, dacă ar fi cu putinţă, i-ar lua pe toţi oamenii în inima lor, fără a mai deosebi pe cei răi de cei buni. Uneori încă, în smerenia duhului, ei se umilesc până într-atât în faţa oricărui om, încât se socotesc cei din urmă şi cei mai mici dintre toţi."

La rândul său, Sfântul Ioan Cassian (cca 350–435) scrie: „A nu avea compătimire întru păcatele semenului, ci a-l judeca cu asprime e

un semn vădit al faptului că sufletul nu s-a curăţit încă de patimile cele rele."

Deosebit de remarcabile sunt gândurile avvei Evagrie Ponticul: „Imitându-i pe îngeri, trebuie să ne rugăm nu numai pentru curăţirea noastră, ci pentru curăţirea tuturor oamenilor". „Fericit monahul ce socoteşte orice om ca un dumnezeu după Dumnezeu. Fericit monahul care vede mântuirea celorlalţi şi înaintarea tuturor ca pe ale sale proprii. Fericit monahul ce se socoteşte gunoiul tuturor. Monah e cel ce se separă de toţi, ca să se facă una cu toţi. Monah e cel ce ştie că este una cu toţi şi îl priveşte pe fiecare ca pe sine însuşi." „Nu prefera nimic iubirii de aproapele, afară numai dacă aceasta te-ar face să dispreţuieşti iubirea de Dumnezeu."

Acelaşi duh suflă şi în cuvintele Sfântului Efrem Sirul (306–373). „Înţelesul cererii: «Facă-se voia Ta precum în cer aşa şi pe pământ» e să ne unim unii cu alţii fără pizmă, în simplitate, iubire, pace, bucurie; să privim izbânzile aproapelui nostru ca pe câştigul nostru, iar slăbiciunile lui, lipsurile şi durerile lui ca pe rănile noastre. Căci scris este: «Nimeni să nu caute numai ale sale, ci fiecare şi ale altuia» (*Flp* 2, 4). Aşa, prin compătimire unii faţă de alţii, mai cu seamă prin cea a celor sănătoşi faţă de cei bolnavi, vom fi în stare să împlinim poruncile lui Hristos." „Semnul unui duh umilit e acela de a împlini cu amândouă mâinile nevoile fratelui, ca şi cum tu însuţi ai primi ajutor." „Să ne îngrijim să dobândim bunătăţile veşnice făgăduite nouă. Să băgăm de seamă că vine noaptea şi negustorii îşi închid negoţul. Să ne facem printre săraci şi

nevoiaşi prieteni pentru viaţa de sus. De la ei să cumpărăm untdelemnul... Căci cei ce vând aici untdelemnul pentru candelele de sus sunt văduvele, orfanii, bolnavii, neputincioşii, ologii, orbii, toţi săracii ce stau la uşile bisericilor."

În sfârşit mi-ar plăcea să completez aceste texte cu câteva citate din Sfântul Isaac Sirul (secolul VII): „Iar semnul desăvârşirii, aşa cum au arătat Moise, Pavel cel plin de râvnă şi ceilalţi apostoli, e acela că, dacă, de zece ori pe zi, am fi aruncaţi în foc pentru iubirea de aproapele, n-am fi încă mulţumiţi. Dumnezeu L-a dat pe Fiul Său la moarte pe cruce din iubire faţă de făptura Sa. Şi dacă ar fi existat ceva încă şi mai scump, ni l-ar fi dat şi pe acela, ca prin aceasta să mântuiască neamul omenesc. Toţi sfinţii imită acest lucru şi, ca să ajungă la desăvârşire, caută să se asemene lui Dumnezeu prin iubirea desăvârşită faţă de aproapele." „Nimeni n-are dreptul să spună că înaintează duhovniceşte în iubirea de aproapele dacă, pe măsura puterilor şi nevoilor vremii şi locurilor, e nepăsător faţă de cele ce trebuie împlinite trupeşte. Căci numai osteneala trupească dă încredinţarea că este în om iubirea desăvârşită. Atunci când, după putinţă, suntem credincioşi şi adevăraţi în aceste lucruri, atunci primeşte şi sufletul nostru puterea de a urca prin gânduri simple şi neasemănate spre contemplaţiile cele mai înalte şi dumnezeieşti."

Aceste cuvinte justifică pe deplin nu numai iubirea activă, dar şi posibilităţile de a atinge „cele mai înalte şi dumnezeieşti contemplaţii" pe calea iubirii de aproapele. Iar aceasta nu cu

vorba, ci în modul cel mai concret cu putinţă. Aici se află cheia tainei comuniunii omeneşti ca o cale duhovnicească.

Pentru a încheia, iată şi alte două texte ale aceluiaşi Isaac Sirul: „Omul cu adevărat milostiv nu face milostenie numai celor ai săi, ci suferă cu bucurie nedreptatea pe care i-o fac ceilalţi şi le face şi lor milostenie. Cu adevărat milostiv e cel ce îşi pune sufletul pentru fratele său, iar nu cel care dă de pomană fratelui său." „Lasă-te prigonit, dar nu prigoni pe nimeni. Lasă-te răstignit, dar nu răstigni pe nimeni. Lasă-te ocărât, dar nu ocărî pe nimeni. Lasă-te hulit, dar nu huli pe nimeni... Bucură-te cu cei ce se bucură şi plângi cu cei ce plâng: acesta e semnul curăţiei. Mâhneşte-te cu cei ce suferă. Varsă lacrimi cu cei păcătoşi. Bucură-te cu cei ce se căiesc. Fii prietenul tuturor, dar cu duhul să rămâi singur."

Aceste cuvinte sunt cu adevărat de foc şi contează mai puţin faptul că ocupă un loc atât de redus în groasele volume ale *Filocaliei*. Important e că ele există şi că pot oferi un temei patristic căutării noastre. Ajunşi în acest punct al meditaţiei, putem, aşadar, spune că există o tradiţie patristică şi în domeniul de care ne ocupăm. Pur şi simplu, şi din nefericire, sfaturile practice şi ascetice în ce priveşte conduita faţă de aproapele sunt mult mai puţin numeroase decât în ce priveşte atitudinea omului faţă de Dumnezeu şi faţă de el însuşi.

Or, în acest domeniu al comuniunii umane, avem o uriaşă nevoie de repere, de indicaţii precise şi juste. Dacă ne urmăm numai temperamentele sau sentimentele noastre riscul de a

rătăci este mare. Prin urmare, trebuie să încercăm să definim aplicarea câtorva mari principii spirituale la diversele aspecte ale comuniunii umane.

Pentru aceasta vom pleca de la natura umană şi de la alcătuirea ei „tri-unitară": trup, suflet şi duh. Fiecare din aceste planuri îşi are regulile şi exigenţele lui ascetice, şi mi se pare neapărat necesar să distingem de fiecare dată atitudinea faţă de sine şi faţă de aproapele. În asceza iubirii, regula ce constă în a nu face celorlalţi ce nu vrem să ni se facă nouă înşine nu e de ajuns. Trebuie să mergem mai departe. Trebuie să ne impunem exigenţe mult mai severe decât cele pe care le putem aştepta de la aproapele.

Să începem cu primul plan: existenţa *trupească*. Asceza iubirii ne impune aici două lucruri: munca nu este doar un rău inevitabil, un blestem care apasă asupra lui Adam. Ea este şi o conlucrare la Economia dumnezeiască. Poate fi transfigurată şi sfinţită. Nu poate fi redusă la lucrul mâinilor, la o treabă oarecare. Presupune responsabilitate, inspiraţie şi iubire. Trebuie să fie întotdeauna o osteneală în ţarina Domnului.

Dacă munca se află astăzi în inima nevoinţelor ascetice trupeşti, sobrietatea nu e atât de centrală. Ea constituie totuşi un ajutor extrem de folositor pentru eliberarea atenţiei — adeseori mult prea fixată asupra limitelor omeneşti — făcând-o disponibilă pentru realităţi mai înalte. Important e ca acest efort de cumpătare să nu devină o patimă. Omul trebuie să fie sobru şi, în acelaşi timp, să nu fie conştient de sobrietatea sa.

Fiindcă omul trebuie să acorde mai multă atenţie trupului fratelui său decât propriului său trup. Iubirea creştină pretinde de la noi nu numai daruri duhovniceşti, dar şi daruri materiale. Trebuie să dăm aproapelui nostru ultima noastră cămaşă şi ultima noastră bucată de pâine. În acest sens, iubirea personală şi munca socială cea mai organizată se justifică şi sunt necesare atât una, cât şi cealaltă.

Chemarea creştinului la slujirea socială este neîndoielnică. E de datoria sa să conlucreze la organizarea unei vieţi mai bune pentru muncitori, la o asigurare pentru cei bătrâni. Trebuie să poarte de grijă de copii şi să lupte împotriva exploatării, a nedreptăţii, a mizeriei, a criminalităţii. Modul în care o face contează puţin: acesta poate fi atât individual, cât şi social. Ceea ce contează e ca slujirea sa să se întemeieze pe iubirea de aproapele şi să n-aibă scopuri ascunse, interesate, urmărind o carieră sau un profit. Dacă plecăm de aici, totul — de la ajutorul personal până la asistenţa statului, de la atenţia concretă pentru un om anume, până la construcţia unei societăţi mai drepte — e legitim. În acest domeniu al ascezei în serviciul nevoilor materiale, iubirea de aproapele pretinde de la noi doar o muncă efectivă şi responsabilă, o conştiinţă lucidă şi nesentimentală atât a puterilor noastre, cât şi a adevăratului bine al omului.

Aici regulile ascezei sunt simple. Cel mai adesea ele se limitează la o muncă şi o responsabilitate de zi cu zi. Prin urmare ele nu fac nicidecum loc unei inspiraţii mistice. Cu toate acestea, ele ascund nu puţină forţă şi nu puţin

adevăr, fiind întemeiate pe textul Evangheliei privitor la Judecata de Apoi. Hristos va rosti aceleaşi cuvinte tuturor celor care, vizitându-L în închisori şi în spitale, hrănindu-L când L-au văzut flămând, îmbrăcându-L când L-au văzut gol, se află de-a dreapta Sa; că au făcut aceasta la nivel individual sau social, nu schimbă cu nimic lucrurile.

În concluzie, chiar dacă sunt lipsite de strălucire şi obositoare, confundându-se adeseori cu cenuşiul vieţii de zi cu zi, regulile ascetice privitoare la atitudinea noastră faţă de nevoile materiale ale aproapelui sunt deja chezăşia posibilităţii unei comuniuni cu Dumnezeu, îmbrăcând astfel un caracter pnevmatofor [purtător de duh].

Să venim acum la cel de-al doilea plan: existenţa *psihică*. Ce atitudine trebuie să luăm în faţa ei? Adeseori, nemulţumindu-ne cu negarea oricărei valori a acestui domeniu al existenţei, îl concepem ca pe o realitate împotriva căreia trebuie să luptăm aproape până la distrugerea sa completă.

Eforturile intense pe care le putem face aici duc uneori la rezultate stranii: uscăciune, indiferenţă, răceală, lipsa iubirii şi a inspiraţiei. Tot atâtea dovezi ale unei asceze prost orientate. Căci, fie că vrea sau nu, prin însăşi structura fiinţei sale omul nu-şi poate desfiinţa sufletul. Îl poate doar deforma, îngheţa, împietri, ucide.

Ca să fie dreaptă, atitudinea faţă de sufletul omenesc trebuie să se întemeieze mereu pe acelaşi criteriu. Astfel, „sufletul rău", contestabil, e cel care-l separă pe om de realitatea exterioară

pentru a-l închide în propriile sale emoţii, concentrându-şi atenţia asupra celor mai mici mişcări ale sufletului său. În schimb, „sufletul bun", dorit, e cel ce îngăduie omului să-şi dezvolte atenţia şi să se deschidă mai mult faţă de celălalt, făcându-l să presimtă ritmurile profunde ale unui alt suflet, creând o punte de legătură între el şi aproapele său, croind astfel calea adevăratei iubiri.

Două primejdii opuse ameninţă sufletul. Pe de-o parte, deschiderea faţă de patimile captatoare; pe de altă parte, replierea asupra lui însuşi şi retezarea mortală a fiinţei. Pentru a evita să cadă pradă patimilor, omul nu trebuie să îngăduie în plan psihic nici un cult al posesiunii (al *meu*-lui), nici un exclusivism. Pentru a evita orice retezare a fiinţei, nu trebuie să-şi ucidă sufletul, ci să-l transforme în întregime într-un instrument al iubirii de aproapele.

Aici se pune problema atitudinii noastre faţă de sufletul celuilalt. Trei reguli trebuie respectate aici. Mai întâi, trebuie respinse orice interese, orice curiozitate, orice delectare de emoţiile celuilalt, legând de acest refuz o bunăvoinţă intensă, o atenţie neobosită faţă de sufletul său. Apoi, trebuie să învăţăm să ne „punem" literalmente „în locul" celuilalt, simţind înăuntrul nostru ceea ce simte el, făcându-ne una cu toţi. În sfârşit, nu trebuie să judecăm din afară patimile celuilalt, ci, pătrunzând în atmosfera lăuntrică a sufletului său şi fără prejudecata abstractă cu privire la ceea ce se cuvine sau nu, să-l ajutăm să se elibereze de emoţiile şi patimile sale; nu retezându-le brutal, ci printr-o depăşire conşti-

entă şi totală, printr-o nouă orientare, printr-o adevărată transmutaţie a fiinţei sale.

Două primejdii opuse se ivesc aici. Cea dintâi e aceea de a ne apropia de celălalt cu criterii reductive, nivelatoare, care ajung adeseori să disece sub lupă sufletul său viu şi aflat pradă suferinţei. A doua, nu mai mică decât prima, e aceea de a-l accepta pe celălalt aşa cum este într-un mod sentimental şi aproape absolut, lăsându-l să-şi dezvolte toate plăgile şi excrescenţele sale. Atitudinea justă se situează între acestea două. Ea se dobândeşte prin atenţia lucidă a iubirii.

Rămâne în sfârşit cel de-al treilea plan: *duhul*. Un domeniu care cere cea mai mare rigoare în atitudinea faţă de celălalt ca şi faţă de noi înşine. Evident, există o mulţime de căi duhovniceşti care n-ar putea fi unificate, reduse la reguli sau la legi uniforme. Această diversitate însă nu exclude posibilitatea definirii unui număr de principii comune, în stare să întemeieze o lucrare duhovnicească şi o atitudine autentică faţă de celălalt.

În plan personal, calea ce trebuie urmată e cea a unei renunţări conştiente şi lipsite de echivoc, a unui permanent efort de a corespunde voii lui Dumnezeu, de a ne face un instrument în mâinile Sale pentru împlinirea planurilor Sale cu lumea. Trebuie să fim un mijloc, iar nu un scop. Totuşi mobilizarea noastră duhovnicească în slujirea lui Dumnezeu şi a semenului trebuie să fie totală, pusă în lucrare până la capăt...

Omul care se întoarce spre lumea duhovnicească a celuilalt cu propria sa lume duhovni-

ceasca întâlneşte taina înfricoşătoare şi rodnică a adevăratei cunoaşteri a lui Dumnezeu. Fiindcă nu întâlneşte atunci trupul şi sângele, nu întâlneşte sentimente şi temperamente, ci adevăratul chip al lui Dumnezeu în om, icoana lui Dumnezeu schiţată în lume, răsfrângerea tainei Întrupării şi divino-umanităţii. Şi omul trebuie să accepte fără rezerve şi fără condiţii această înfricoşătoare revelaţie. Trebuie să se încline în faţa chipului lui Dumnezeu din fratele său. Numai când va fi simţit, va fi văzut şi înţeles aceasta, i se va descoperi o altă taină, care va cere de la el lupta cea mai încrâncenată, tensiunea ascetică cea mai înaltă. Va descoperi atunci cât de deformat, cât de desfigurat de puterea răului e acest chip al lui Dumnezeu. Va vedea inima omului aşa cum este, pradă unei neîncetate lupte între diavol şi Dumnezeu. Rănit de iubire, ar vrea ca, în numele acestui chip, să intre în luptă cu diavolul, să devină instrumentul lui Dumnezeu în această lucrare cumplită şi mistuitoare. Şi va putea să facă aceasta, dar cu trei condiţii. Mai întâi, punându-şi în Dumnezeu, iar nu în sine însuşi, întreaga nădejde. Apoi, despuindu-se de orice dorinţă interesată. În sfârşit, aruncându-şi asemenea lui David toate armele şi pornind în lupta împotriva lui Goliat având drept singură armă Numele Domnului.

Acestea sunt, schiţate pe scurt, jaloanele pe care trebuie să le urmeze omul însetat de nevoinţă ascetică în iubirea de aproapele. Toate se pot rezuma în icoana lui Hristos Cel răstignit: El şi-a dat trupul Său până la chinul crucii, a

suferit patima în sufletul Său omenesc, şi şi-a dat duhul în mâinile Tatălui. Şi ne cheamă pe toţi la o dăruire asemănătoare. Căci jertfa Sa a adus-o pentru omul întreg: duh, suflet şi trup.

O altă icoană, deosebit de dragă conştiinţei ortodoxe, poate simboliza şi ea pe deplin atitudinea dreaptă faţă de aproapele: Maica Domnului la picioarele Crucii Fiului său răstignit, primind acest cuvânt: „Sabie va trece prin sufletul tău" (*Lc* 2, 35). În Cel Răstignit, Maria vedea în acelaşi timp pe Dumnezeu şi pe Fiul său. În fiecare din fraţii noştri după trup ai Fiului Omului, ea ne învaţă să vedem în acelaşi timp pe Dumnezeu, adică chipul Său, şi un fiu adoptat pe care să-l iubim cu compătimire, împărtăşind suferinţele lui şi luând asupra noastră păcatele lui.

Maica Domnului rămâne până astăzi străpunsă de crucea Fiului său — care devine pentru ea o sabie cu două tăişuri — precum şi de săbiile tuturor crucilor noastre, ale tuturor crucilor divino-umanităţii. Ocrotirea acoperământului său asupra lumii, mijlocirea ei pentru toate păcatele şi nenorocirile oamenilor, ne arată calea sigură şi adevărată a iubirii de aproapele. Maica Domnului ne invită — exigenţă supremă — să lăsăm crucile fraţilor noştri să ne străpungă inima.

Astfel, porunca Fiului lui Dumnezeu — adesea repetată în Evanghelie şi pecetluită de nevoinţa întregii Sale vieţi pământeşti — coincide cu însăşi calea Maicii Domnului de la Buna Vestire şi până la tragedia stării la picioarele Crucii, care ni se descoperă de-a lungul veacurilor în viaţa şi căile Bisericii.

E adevărat că împrejurările istorice au condus adeseori Ortodoxia la o valorizare unilaterală a căii mântuirii individuale. Această nu înseamnă însă că în vreun fel cealaltă poruncă fundamentală a lui Hristos a fost uitată sau respinsă. Porunca iubirii de aproapele, a doua, asemenea primei — a iubirii de Dumnezeu —, n-a încetat să interpeleze umanitatea. Ea şi-a păstrat aceeaşi forţă ca în ziua în care a fost dată.

Poate că nouă, ortodocşilor ruşi, ne este mai uşor să înţelegem aceasta a doua poruncă a lui Hristos, fiindcă tocmai ea a însufleţit întreaga gândire religioasă rusă.

Fără această poruncă. Homiakov n-ar fi evocat niciodată organizarea sobornicească a Bisericii, întemeiată în întregime pe iubirea şi comuniunea umană cea mai înaltă. Teologia sa dovedeşte că Biserica în totalitate scoate în evidenţă în acelaşi timp porunca iubirii de Dumnezeu şi cea a iubirii de aproapele, că ea nu poate fi gândită fără una sau cealaltă.

Fără de cea de-a doua poruncă, învăţătura lui Soloviov despre divino-umanitate n-ar avea sens. Divino-umanitatea nu se realizează decât atunci când unitatea organică a Trupului lui Hristos e însufleţită de marele circuit al iubirii frăţeşti, atunci când toţi se reunesc în jurul unicului Potir şi în comuniune în unitatea iubirii dumnezeieşti.

În sfârşit, numai cea de-a doua poruncă ne permite să-l înţelegem pe Dostoievski atunci când spune că toţi suntem responsabili pentru toţi.

De peste un secol şi în multe feluri, gândirea rusă n-a încetat să exploreze ce anume înseamnă

a-ţi pune sufletul pentru celălalt. Ea a încercat să arate calea iubirii, calea adevăratei comuniuni umane, care prin însăşi profunzimea ei devine comuniune cu Dumnezeu. Adeseori, în istoria gândirii, a filozofiei şi a teologiei, mai întâi apar premisele teoretice; ideea nu se întrupează în viaţă decât mai târziu.

Elaborarea principiilor teoretice ale căii comuniunii a fost preocuparea esenţială a gândirii spirituale ruse în secolul XIX. Geniale, adevărate culmi ale tensiunii creatoare a spiritului rus, aceste idei s-au răspândit în lumea întreagă. Nici un război, nici o revoluţie nu poate distruge ceea ce a elaborat geniul filozofic şi religios al Rusiei. Dostoievski, împreună cu mulţi alţii, va dăinui peste veacuri. Din operele acestor filozofi putem scoate o mulţime de elemente şi răspunsuri la întrebările cele mai tragice, soluţii la problemele aparent cele mai insolubile. Să îndrăznim să o spunem: tema fundamentală a gândirii ruse în secolul XIX a fost cea de-a doua poruncă, sub toate aspectele sale dogmatice, morale, filozofice şi sociale.

Misiunea noastră este, aşadar, limpede, cum este limpede pentru toţi ortodocşii înrădăcinaţi în Biserică şi impregnaţi de această filozofie religioasă rusă: trebuie să transformăm în indicaţii concrete pentru viaţa noastră interioară şi pentru acţiunea noastră în lume toate principiile teoretice, sistemele filozofice, concepţiile teologice şi expresiile sacre — cum sunt „sobornicitate" şi „divino-umanitate" — pe care le-a dezvoltat această gândire.

Suntem chemaţi să întrupăm în chip viu şi creator temeiurile Bisericii noastre: sobornicitatea şi divino-umanitatea. Suntem chemaţi să opunem relaţiilor mincinoase dintre oameni taina adevăratei comuniuni. Căci aceasta e singura cale în care se poate exprima iubirea lui Hristos, singura cale a vieţii. În afara ei nu e decât moartea prin foc şi cenuşă, moartea prin nenumăratele uri care sfâşie umanitatea contemporană între clase, naţiuni, rase... Tuturor formelor de totalitarism mistic trebuie să le opunem o singură realitate: persoana, chipul lui Dumnezeu în om. Tuturor formelor de individualism pasiv în democraţie, trebuie să le opunem sobornicitatea.

Fiţi pe pace, nu e nimic sistematic. Vrem pur şi simplu să încercăm să trăim aşa cum ne învaţă cea de-a doua poruncă a lui Hristos, care trebuie să determine întreaga noastră atitudine faţă de oameni în această viaţă pe pământ. Dorim să încercăm să trăim astfel încât cei din afară să poată presimţi în calea creştină singura posibilitate a mântuirii, frumuseţea supremă, adevărul ce depăşeşte orice negaţie.

Vom ajunge oare să întrupăm nădejdile noastre? Nu ştim. La limită aceasta e treaba lui Dumnezeu. Dar, cu voia Domnului, cu ajutorul şi harul Său, fiecare din noi e chemat să se angajeze cu toate puterile sale, fără să se teamă de eforturile cele mai aspre, în a-şi pune sufletul pentru prietenii săi. Da, fiecare dintre noi e chemat să urmeze ascetic şi într-un sacrificiu al iubirii pe Hristos până pe Golgota care-i este hărăzită.

Imitarea Maicii Domnului*

Pentru a înţelege şi justifica elanul nostru spre om, iubirea noastră de aproapele, calea noastră printre fraţii noştri, avem nevoie de rădăcini religioase autentice şi profunde. Or noi suferim diverse influenţe care sunt tot atâtea avertismente.

Pe de-o parte, e lumea umanismului. Chiar dacă se întemeiază pe o etică creştină, filozofia umanistă nu simte vreo nevoie să aprofundeze morala relaţiilor umane, nici să le justifice altfel decât prin ele însele. Ea rămâne limitată la cele trei dimensiuni care, la rândul lor, restrâng întreaga existenţă.

De cealaltă parte e lumea Bisericii. Pentru unii din reprezentanţii ei, problema omului pare secundară în faţa esenţialului: relaţia cu Dumnezeu. Viaţa creştină e înţeleasă mai întâi ca fiind legătura cu Dumnezeu, toate celelalte nefiind decât un pseudo-creştinism, o formă de „cristianofilism".

La aceste două influenţe trebuie să rămânem impermeabili. Fiindcă cea dintâi — şi nu este o

---

* *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 129 sq.

simplă presupunere — vine dintr-o lume lipsită de Dumnezeu şi ca atare ea distruge însăşi ideea de om, care nu este nimic dacă nu e chipul lui Dumnezeu. Cea de-a doua însă nimiceşte ideea de Biserică, care nu e nimic dacă nu include omul ca persoană, întreaga umanitate.

Aceste influenţe nu trebuie însă doar ignorate, trebuie să ştim că toate problemele lumii — fie ea creştină sau atee — se reduc tocmai la chestiunea relaţiei noastre cu celălalt, decurg din autenticitatea, din profunzimea şi calitatea spirituală a acestei relaţii. Lumea fără Dumnezeu, care e lumea noastră, aşteaptă de la creştinism să rostească singurul cuvânt în stare să vindece şi să repare totul, să învie chiar şi ce e mort.

Din nefericire, de secole, sufletul creştin suferă de un fel de „protestantism mistic". Ca şi cum pentru el ar avea sens numai combinarea acestor două cuvinte: Dumnezeu şi cu mine, Dumnezeu şi sufletul meu, Dumnezeu şi calea mea, Dumnezeu şi mântuirea mea personală. Astfel încât astăzi, creştinul ar putea spune mult mai uşor „Tatăl *meu*" decât „Tatăl *nostru*", mult mai firesc „şi *mă* izbăveşte de cel rău" decât „şi *ne* izbăveşte de cel rău", „pâinea *mea* cea de toate zilele dă-*mi*-o *mie* astăzi" decât „pâinea *noastră* cea de toate zilele dă-*ne*-o *nouă* astăzi". Totul pare să fi fost spus cu privire la căile sufletului singuratic ce tânjeşte să se unească cu Dumnezeul lui; potecile sunt marcate, riscurile calculate, adâncimile sondate. Găsim cu uşurinţă călăuze, fie la vechii Părinţi ascetici, fie la epigonii lor moderni.

Faţă de toate acestea, există însă o cale care, dincolo de orice simplificare umanistă ca şi dincolo de orice dispreţ ascetic, aspiră la o relaţie autentic duhovnicească cu oamenii. Dar înainte de a vorbi despre ea, să încercăm să înţelegem pe ce anume se întemeiază această parte a vieţii religioase ce se limitează numai la aceste cuvinte: Dumnezeu şi sufletul meu.

Hotărârea responsabilă de a face din adevărul evanghelic referinţa ultimă a vieţii sufletului nostru înseamnă a ne risipi îndoielile cu privire la modul de a ne comporta în fiecare clipă a existenţei noastre. Totul devine simplu. E de ajuns să renunţăm la ceea ce avem, să ne luăm crucea şi să mergem pe urmele lui Hristos. Singurul lucru pe care ni-l lasă Hristos e calea urmării Lui, crucea pe care o purtăm pe umerii noştri imitând drumul Său spre Golgota.

În general putem afirma că Hristos ne cheamă la imitarea Lui. Dar dacă această imitare a putut varia după epoci şi persoane, sensul ei rezumă întreaga morală creştină şi toate învăţăturile ascetice. Astfel, pustnicii se retrag în pustie pentru că Hristos a petrecut acolo patruzeci de zile. Asceţii postesc pentru că şi El a postit; se roagă, se nevoiesc şi trăiesc în feciorie ca să urmeze exemplul Său.

Nu din întâmplare Toma din Kempis şi-a intitulat cartea sa *Imitarea lui Hristos* [*Imitatio Christi*]*. E deviza moralei creştine, titlul general care ar putea fi dat întregii tradiţii ascetice. Nu

* A se vedea mai sus nota 2.

voi încerca aici să caracterizez diferitele modalităţi ale acestei căi definite în Evanghelie, nici riscurile abaterii de la ea cu care e presărată. Există tot atâtea interpretări câte persoane sunt, iar deviaţiile sunt fatale, fiindcă omul e păcătos şi slab.

Ideea într-adevăr importantă e regula pe care Iisus a dat-o acestor diverse căi: starea singuratică a sufletului înaintea lui Dumnezeu, renunţarea la absolut totul, adică, pentru a relua cuvintele Evangheliei, la lumea întreagă, la tatăl şi la mama noastră, la apropiaţii noştri vii, ca şi la defuncţii încă neîngropaţi. Gol, singur, eliberat de toate, sufletul contemplă numai chipul lui Hristos. Imitându-L, el îşi ia crucea pe umerii săi. Şi Îi urmează. Pentru a cunoaşte propria sa noapte fără zori din Ghetimani, cumplita sa Golgotă; pentru ca, prin ea, să-şi păstreze credinţa în Înviere, bucuria neînserată a Paştelui.

Aici totul pare a se rezuma efectiv la aceste cuvinte: Dumnezeu şi sufletul meu. Înseamnă oare aceasta că sunt chemat să renunţ la toate celelalte? Înseamnă oare aceasta că nu mai există nimic altceva pe lume decât Dumnezeu şi sufletul meu? Nicidecum. Fiindcă sufletul omului nu stă fără nimic înaintea lui Dumnezeu. Între Dumnezeu şi sufletul meu există crucea pe care a luat-o Acesta. Ca să existe plinătate e nevoie de cruce. Şi Sensul crucii e nemărginit. Crucea lui Hristos e veşnicul pom al vieţii, puterea nebiruită, unirea cerului şi a pământului, unealta unei pedepse ruşinoase.

Dar ce este crucea pe calea imitării lui Iisus? Prin ce anume crucile noastre trebuie să se

asemene Crucii unice a Fiului Omului? Pe Golgota erau trei cruci: cea a Dumnezeului întrupat şi cele ale celor doi tâlhari. Oare acestea două din urmă nu sunt simbolul tuturor crucilor omeneşti? Pe care dintre ele să o luăm asupra noastră? Drumul nostru spre cruce e inevitabil, dar putem alege între calea tâlharului hulitor şi să pierim, sau să înaintăm pe calea tâlharului cel bun şi să ne aflăm îndată în rai. Pentru scurt timp tâlharul cel rău, care a ales să piară, a avut acelaşi destin cu Fiul Omului. Ca şi El, a fost condamnat, ţintuit pe cruce. Ca şi El, a suferit patima. Ceea ce nu înseamnă că această cruce a lui a fost o imitaţie a celei a lui Hristos, că a urmat în calea sa calea lui Hristos.

Esenţialul, lucrul cel mai hotărâtor în această icoană a crucii, e faptul că trebuie să o primim liber, că trebuie să o punem pe umerii noştri printr-un act cu adevărat liber. Hristos a luat în mod liber asupra Sa păcatele lumii; ţintuindu-le pe cruce, le-a răscumpărat şi a biruit iadul şi moartea. Sensul crucii, pe care spunem că o purtăm pe căile noastre, stă aici, în acceptarea liberă a acestei nevoinţe şi a acestei responsabilităţi: răstignirea de bunăvoie a păcatelor noastre. Libertatea e sora responsabilităţii. Crucea nu e altceva decât această responsabilitate liber acceptată, cu luciditate şi sobrietate.

Luându-şi crucea sa pe umerii săi, omul renunţă la toate. Aceasta înseamnă că încetează a mai fi o parte a acestui corp al lumii naturale. Încetează de a mai asculta de legile naturale, care nu numai că îi anulează responsabilitatea, dar îl lipsesc şi de libertate. Căci unde e respon-

sabilitatea mea atunci când acţionez aşa cum îmi poruncesc legile invincibile ale naturii mele? Sau unde e libertatea mea, dacă sunt cu totul supus acestor legi?

Or iată că Fiului Omului ne-a arătat, nouă, fraţilor Săi după trup, o cale supranaturală, o cale nu umană ci divino-umană, o cale a libertăţii şi responsabilităţii. Ne-a spus că tocmai chipul lui Dumnezeu care este în noi face din noi oameni-dumnezei şi ne-a chemat la această îndumnezeire. Aceasta pentru ca, luându-ne cu toată libertatea şi responsabilitatea crucea pe umerii noştri, să devenim cu adevărat fii ai lui Dumnezeu. A merge liber spre Golgota — iată în ce constă adevărata imitare a lui Iisus Hristos.

Aici toate posibilităţile sufletului uman se epuizează, iar formula „Dumnezeu şi sufletul meu" îmbrăţişează lumea întreagă. Ca şi cum toate celelalte, toate cele la care am renunţat, n-ar mai fi de fapt decât un obstacol ce împovărează crucea mea. Ca şi cum toate suferinţele mele, boala mea, durerea mea, doliul meu, atitudinea mea faţă de celălalt, vocaţia şi munca mea, n-ar fi decât detalii pe calea mea spre Dumnezeu, propriul meu drum pe urmele lui Hristos. Pe scurt, ca şi cum toate aceste elemente n-ar fi scopuri în sine, ci mijloace, „pietre" care să-mi ascută sufletul, forme de exerciţii evlavioase şi adeseori anevoioase, particularităţi specifice ale înaintării drumului meu.

Dacă acest model e adevărat, atunci problema e reglementată. Pur şi simplu o putem face să varieze la infinit, după particularităţile fiecăruia, după epoci şi culturi. Totul devine limpede:

nu există decât Dumnezeu şi sufletul care-şi poartă crucea sa. O relaţie în care se afirmă o libertate spirituală, o activitate, o responsabilitate. Şi aceasta e totul.

Atunci când suntem impregnaţi de o mistică protestantă, e logic să mergem pe această cale. Şi mi se pare că ceea ce a mai rămas din viaţa duhovnicească în lumea actuală e puternic contaminat de această mistică protestantă, particularizantă şi individualizantă. Aici nu mai este loc pentru Biserică, pentru sobornicitate*, pentru o percepţie divino-umană a căii creştine. Sunt de ajuns aceste câteva principii: din milioanele de oameni care se nasc, unii ascultă chemarea lui Hristos de a renunţa la toate, de a-şi lua crucea şi a-I urma, şi o ascultă pe măsura puterilor, credinţei şi efortului lor personal. Ei sunt astfel mântuiţi, fiindcă Îl întâlnesc pe Hristos şi-şi pot oarecum uni viaţa lor cu a Sa. Dintr-o lovitură, toate celelalte, tot ceea ce trece dincolo de aceste principii, apare ca un fel de adaos pur uman, o adaptare a principiilor creştine fundamentale la domeniile exterioare ale vieţii. Pe scurt, un pseudo-creştinism, care nu este rău în sine, dar e de prisos, în măsura în care e lipsit de rădăcini mistice.

În perspectiva acestei „mistici protestante", crucea Golgotei e crucea Fiului Omului, crucile tâlharilor sunt cruci de tâlhari, iar crucile noastre personale nu sunt decât personale, elemente ale unei păduri nesfârşite de cruci individuale în mers spre Împărăţia cerurilor. Şi asta e totul.

---

* A se vedea mai sus nota de la p. 160.

Am vizitat recent un cimitir militar: sute şi mii de cruci identice, dispuse în şiruri strânse, ocupau tot spaţiul. Pe fiecare mormânt o cruce, sau mai degrabă o spadă, o sabie în formă de cruce, cu lama împlântată în pământ şi mânerul constituind partea superioară a ei. Crucea devenise sabie, sabia o cruce. Această asociere cruce-sabie e bine cunoscută din Evul Mediu. Mânerul era făcut mare pentru a aminti crucea, şi în el se puneau moaşte. Scrieri speciale imortalizează asocierea dintre aceste două cuvinte, atât de scurte dar atât de enorme; mulţi s-au jucat cu ele pentru a justifica războaiele şi violenţa.

Adeseori însă, apropierea între spadă şi cruce ia în Evanghelie un înţeles cu totul diferit de cel obişnuit: „Sabie va trece prin inima ta", spune dreptul Simeon vorbind despre sabia cu două tăişuri ce o va străpunge pe Maica Domnului (cf. *Lc* 2, 35). Vedem bine aici în ce anume constă diferenţa. Când oamenii noştri de condei scriu „cruce şi spadă", crucea simbolizează un mod pasiv de a îndura suferinţele, în timp ce spada trimite la acţiune. Or în Evanghelie e invers. Pe de-o parte, crucea e luată în mod liber, adică activ, de Fiul Omului. Pe de altă parte, sabia, care străbate inima şi trece inevitabil prin sufletul nostru, simbolizează suferinţa aleasă nu liber, ci îndurată pasiv. Dacă crucea lui Hristos, liber acceptată, devine pentru Maica Domnului o sabie cu două tăişuri care-i străbate inima, aceasta nu este pentru că ea a ales-o liber, ci pentru că nu poate să nu sufere la suferinţele Fiului ei.

Această sabie cu două tăişuri nu e legată doar de destinul Maicii Domnului; ea ne învaţă ceva pe toţi şi ne angajează pe toţi. Pentru a sesiza acesta lucru, trebuie să înţelegem calea pământească a Mariei, trebuie să vedem ce lucru în acelaşi timp excepţional şi comun are aceasta.

Biserica Ortodoxă poartă în adâncul conştiinţei sale taina Maicii Domnului. Vede în ea nu numai Maica îndurerată de la picioarele crucii Fiului său, dar şi Împărăteasa cerului, „cea mai cinstită decât heruvimii şi mai mărită fără de asemănare decât serafimii". Vede în Fecioara coborâtoare din seminţia lui Iuda şi în fiica lui David, maica oricărei făpturii vii, întruparea personală a Bisericii, trupul uman al lui Hristos. Cu acoperământul vălului ei, Maica Domnului acoperă tot pământul devenind ea însăşi „pământul, maică jilavă"*. O imagine care, legată de meditaţia asupra crucii, dobândeşte un sens nou. Pământul Golgotei străpuns de cruce, inundat de sânge, nu este oare inima mamei străpunse de sabie? Da, crucea Golgotei străpunge inima pământului-mamă.

Dacă o privim pe Maica Domnului numai din punctul de vedere al căii sale pământeşti, adică în planul în care poate fi vorba de o „imitaţie", tot ceea ce am spus ar trebui să fie de ajuns sufletului creştin pentru a înţelege posibilităţile

---

* *Mat-sira-zemlia*, literal „maică-jilavă-pământul", expresie aplicată misterului pământului roditor, frecventă în basmele populare ruse, unită ulterior în imaginaţia poporului rus cu taina Maicii Domnului (*cf.* Dostoievski, *Demonii*, 1876). [n. ed. fr.]

care i se deschid. Căci tocmai pe această cale a maternităţii trebuie să căutăm o justificare şi o întărire a speranţelor noastre, trebuie să găsim sensul mistic al unei adevărate relaţii cu celălalt, cu neputinţă de găsit în afara ei.

Putem astfel afirma că o relaţie autentic religioasă cu omul în totalitatea lui, în toate particularităţile sale individuale, nu ni se deschide cu adevărat decât atunci când e luminată, sfinţită de calea Maicii Domnului, când calcă pe urmele ei, când este într-adevăr luminată de ea.

Lucrul cel mai de seamă e să simţim ce anume înseamnă Golgota pentru Maica Domnului. Hristos suferă patima Sa de bunăvoie. Maria suferă împreună cu El fără voie. El poartă pătimind păcatele lumii. Ea conlucrează compătimind împreună cu El. El este răstignit în trupul Său, ea este răstignită în inima sa împreună cu El.

Aceasta e măsura suferinţelor Golgotei: în toată amploarea şi povara ei, crucea Fiului devine o sabie cu două tăişuri care străpunge inima Maicii Domnului. Prin imensitatea lor, suferinţele lui Hristos şi cele ale Mariei sunt egale. Singura diferenţă e că suferinţele Fiului sunt active, libere şi de bunăvoie, în timp ce suferinţele Maicii Domnului sunt pasive, inexorabile.

Pe Golgota, cuvintele Bunei Vestiri — „Iată roaba Domnului" — nu mai sună ca o biruinţă, căci gândul care le însoţeşte — „de acum mă vor ferici toate neamurile" — e ascuns aici. Pe Golgota, Maria e roaba Fiului lui Dumnezeu pradă suferinţei, roabă ea însăşi a propriilor sale suferinţe. E aceeaşi ascultare ca şi în ziua Bunei Vestiri, aceeaşi participare la zidirea casei lui

Dumnezeu, dar în timp ce Buna Vestire anunţa Naşterea şi participarea oamenilor la cântările îngerilor — „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace, între oameni bună-voire!" — Golgota e o participare la suferinţa inexorabilă şi veşnică, la kenoza lui Dumnezeu. Pietrele şi stâncile s-au despicat, pământul s-a cutremurat, catapeteasma templului s-a rupt în două, o armă sub formă de cruce a străpuns inima Maicii, Fiul şi-a dat duhul în mâinile Tatălui.

Desigur, Maica Domnului şi-a avut propriul destin, propria ei cruce, dar şi-a ales şi pus ea oare în mod liber această cruce pe umerii săi? Mi se pare mai degrabă că destinul ei a stat în crucea lui Hristos menită să devină sabie care să străpungă inima ei. Toată taina Mariei e în această contopire cu destinul Fiului ei, de la Buna Vestire şi Naştere până la preamărirea veşnică şi cerească a Înălţării, trecând prin Golgotă şi Înviere, cu aceeaşi ascultare: „Fie voia Ta". Roaba s-a deschis destinului ei, crucii sale străpungătoare. Chiar dacă acest lucru a avut loc pe Golgota în anul 33 al erei noastre, lucrurile vor sta veşnic aşa. Căci veşnică e Golgota Fiului Omului, veşnică e Patima Sa, veşnice sunt şi suferinţele pricinuite de sabia ce străbate inima Maicii Sale.

În această pătimire maternă sunt multe elemente pe care astăzi le putem distinge şi recunoaşte, trăgând concluzii cu privire la propriile noastre suferinţe omeneşti.

Vedem mai întâi umanitatea lui Hristos, Biserica lui Hristos, Trupul lui Hristos, a cărui Maică

e Maria. Această expresie nu e un lirism pios; ea corespunde însești noțiunii de Biserică ca Trup al lui Hristos. Astfel, Maica simte față de Biserica ceea ce simte față de Fiul ei. Maică a umanității divine — Biserica —, ea este și astăzi străpunsă de suferințele Trupului lui Hristos, de suferințele fiecăruia din mădularele acestui Trup. Altfel spus, nenumăratele cruci pe care umanitatea le ridică pe umerii ei pentru a urma lui Hristos se transformă în tot atâtea săbii care străpung veșnic inima Maicii. Fecioara Maria continuă să compătimească, să sufere împreună cu orice suflet omenesc, ca în ziua Golgotei. Acesta e lucrul cel mai de seamă. Maica Domnului va fi pururea cu noi pe drumul nostru spre cruce. Ea stă aproape de noi, și fiecare din crucile noastre e sabia ei.

Dar mai este un lucru, la fel de important: omul nu este numai chipul lui Dumnezeu, icoana Dumnezeirii Lui, fratele după trup al Dumnezeului înomenit, îndumnezeit, cinstit de El cu o cruce și, în acest sens, fiu al maicii lui Dumnezeu. Ci fiecare om e și chipul Maicii Domnului, care zămislește în ea pe Hristos de la Duhul Sfânt. Astfel, în ființa sa lăuntrică, fiecare om e icoana Maicii Domnului cu Pruncul, arătarea tainei divino-umanității. Înțelegem ușor aceasta privind felul cum umanitatea Vechiului Testament s-a pregătit în vederea nașterii feciorelnice, cum nașterea Logosului a recapitulat toate făgăduințele lui Dumnezeu.

Fecioara Maria era din plin legată de această așteptare a nașterii lui Dumnezeu în casa lui David, în seminția lui Iuda și în neamul lui Avraam. Și noi, Biserica Noului Testament, ivită

din Vechiul Legământ, n-am pierdut nimic din această potenţialitate. Astfel că putem vorbi de participarea fizică a umanităţii, şi deci a fiecăruia dintre noi, la naşterea Fiului lui Dumnezeu. O dovedeşte echivalenţa între expresiile „Fiul lui Dumnezeu" şi „Fiul Omului": omul L-a născut pe Dumnezeu.

Sufletul omenesc uneşte în el dintru început două chipuri sau icoane: chipul sau icoana Fiului lui Dumnezeu şi chipul sau icoana Maicii Domnului. Amândouă sunt simbolurile veşnice după care sufletul se orientează în calea sa duhovnicească. Altfel spus, sufletul trebuie să participe nu numai la destinul Fiului, dar şi la destinul Maicii. Trebuie să imite nu numai pe Fiul, ci şi pe Maica Lui. Aceasta înseamnă că trebuie nu numai să-şi ia de bunăvoie crucea aleasă, ci să primească şi taina crucii devenită sabie, suportată şi nu aleasă. Pe de-o parte, crucea Golgotei trebuie să străbată asemenea unei săbii fiecare suflet omenesc, trebuie să fie trăită ca o compătimire, ca o participare la suferinţele Fiului Omului. Pe de altă parte, sufletul trebuie să primească săbiile care sunt crucile fraţilor săi.

Dacă omul e în acelaşi timp chip şi icoană a lui Dumnezeu şi chip şi icoană a Maicii Domnului, el trebuie să vadă aceste două chipuri şi în celălalt. Matern, sufletul omenesc primeşte vestirea Naşterii, dă naştere lui Hristos şi, mai cu seamă, învaţă să-L vadă pe Hristos în ceilalţi oameni. Astfel, el începe să-i vadă drept proprii săi copii, să-i adopte. Idealul, la limita ultimă a unui astfel de mod de relaţionare, e de

a vedea în celălalt în acelaşi timp pe Dumnezeu şi Fiul.

E limpede că această limită supremă a putut-o atinge numai Maica Domnului. Dar, în măsura în care trebuie să ne silim să mergem pe urmele ei şi în care chipul său e chipul sufletului nostru, trebuie să vedem şi noi în celălalt în acelaşi timp pe Dumnezeu şi Fiul: pe Dumnezeu pentru că fiecare om a fost creat după chipul şi asemănarea Lui; pe Fiul, pentru că născând pe Hristos în el, sufletul omenesc cuprinde în sine întreg trupul lui Hristos, întreaga divino-umanitate şi pe fiecare om în parte.

Dacă în calea sa axată pe imitarea lui Dumnezeu, omul poartă de bunăvoie o cruce, inima sa trebuie străbătută şi de sabia cu două tăişuri care nu este aleasă de bunăvoie şi care constituie crucea celorlalţi. Crucea aproapelui meu trebuie să fie sabia care-mi străbate sufletul. Trebuie să compătimesc cu el, trebuie să particip la suferinţele lui. Această sabie nu o aleg; aproapele meu a ales-o, ridicând-o ca o cruce pe umerii săi. Asemănându-se chipului său dintâi — Maicii Domnului — sufletul omenesc urcă pe Golgota, pe urmele Fiului său, şi nu poate să nu fie inundat de sângele Său.

Iată, după părerea mea, adevăratele baze mistice ale relaţiei cu celălalt. Maternitatea la care suntem chemaţi nu trebuie să ne facă să cădem în mândrie, fiindcă maica nu este mai presus de pruncul ei — uneori e chiar invers. Nu este vorba aici de o nevoinţă duhovnicească. Maternitatea exprimă numai dorinţa smerită şi ascultătoare

de a participa la Golgota celuilalt, de a accepta această patimă fără voie, de a ne deschide inima loviturilor sabiei cu două tăişuri. Sau încă şi mai simplu: maternitatea e iubire.

Nu trebuie să fim astfel şi să acţionăm astfel faţă de celălalt pentru a ne împovăra crucea noastră, nici pentru a săvârşi o ispravă sau o datorie personală, nici pentru a ne desfăşura virtuţile noastre. Această atitudinea decurge numai din capacitatea noastră de a detecta în celălalt chipul lui Dumnezeu, din dorinţa noastră de a-l adopta. Datoria, virtutea, evlavia n-au nimic de a face aici.

Maica lui Dumnezeu, care e izvorul tuturor nevoinţelor iubirii, ne învaţă să primim cu smerenie crucile celorlalţi. Ea îl cheamă pe fiecare dintre noi să repete după ea, chiar atunci când este inundată de sânge şi are inima străpunsă: „Iată roaba Domnului!" Aceasta e măsura iubirii, limita spre care trebuie să tindă sufletul omenesc; putem spune chiar că aceasta e singura atitudine cu putinţă şi cu adevărat umană a omului faţă de aproapele său. Numai atunci când luăm asupra noastră crucea celorlalţi, îndoielile, doliul, ispitele, căderile, păcatele semenului, putem vorbi de o atitudine cuvenită faţă de aproapele nostru.

Aşa cum Hristos e Singurul Care şi-a purtat cu demnitate crucea în această lume, tot aşa Maica Domnului stând la picioarele crucii e singura care a primit cu demnitate sabia străpungătoare care e crucea celuilalt. Sfinţeniei unice a lui Hristos îi corespunde astfel sfinţenia veşnică şi neasemănată a Mariei. Orice altă atitudine faţă

de cruce şi sabie — de la rarele slăbiciuni ale ascetului până la lepădarea totală a apostatului — e un păcat. Trebuie să fim foarte vigilenţi, atenţi la păcatele noastre care, firește, sunt întotdeauna păcate împotriva omului după chipul lui Dumnezeu, împotriva Crucii lui Dumnezeu şi a tuturor crucilor celuilalt pe care nu le vom fi primit în inimile noastre ca tot atâtea săbii cu două tăişuri.

Dar cum să cuprindem nenumăratele săbii ale întregii umanităţi, când avem impresia că inima noastră nu e destul de largă pentru a primi nici măcar singura sabie a celui mai apropiat, a celui mai iubit dintre fraţii noştri? Această întrebare, adevărată reacţie de autoapărare împotriva poverilor care ne vin de pretutindeni, e în felul ei firească. E mesajul legii naturale venite să se amestece în domeniul supranatural al vieţii duhovniceşti, şi care ne spune: „Poartă-ţi crucea cu demnitate, de bunăvoie, cu cinste, deschizându-ţi din timp în timp inima crucilor-săbii ale apropiaţilor tăi, şi va fi de ajuns".

Faţă de legea naturală, crucea-sabie a Maicii Domnului e o ispită şi o nebunie nu mai puţin decât crucea lui Hristos. Pentru creştini crucea, dar şi crucea devenită sabie, trebuie să fie, din contră, o putere şi o înţelepciune în Dumnezeu, fără a mai face vreo apreciere mai mult sau mai puţin raţională a puterilor proprii.

Să îndrăznim să o spunem: tot ce nu e plinătate a crucii luate de bunăvoie şi a sabiei primite fără voie e păcat. A face din cruce şi din sabie măsura legăturilor noastre cu celălalt înseamnă a descoperi că toate relaţiile noastre

sunt păcat. Păcat sunt legăturile noastre cu cei depărtaţi, în care nu vedem chipul lui Dumnezeu şi pe care nu încercăm să-i adoptăm. Păcat sunt şi legăturile noastre cu cei pe care-i slujim şi ajutăm, dar fără a ne lăsa răniţi de ei, fără a simţi povara crucii lor ca o sabie în inima noastră. Păcat sunt şi legăturile noastre cu cei apropiaţi ai noştri, cu cei care uneori ne emoţionează, în care vedem chipul lui Dumnezeu şi pe care îi luăm în noi, însă cel mai adeseori numai pentru câteva clipe, înainte de a recădea într-o indiferenţă vinovată. Păcat e, în sfârşit, şi atitudinea noastră faţă de omul între oameni, Fiul Omului, căci arareori trăim Crucea Sa ca pe o sabie care ne străpunge inima.

Dar ce anume ne împiedică să avem această adevărată legătură cu celălalt? Ce anume face ca legătura noastră cu celălalt să fie vinovată şi nedemnă? Răspunsul e simplu. E faptul că ascultăm de legi naturale, că ne calculăm forţele naturale uitând că, pe calea creştină, puterile noastre sunt supranaturale şi, prin urmare, inepuizabile. Să o spunem limpede: obstacolul e lipsa noastră de credinţă.

În viaţa creştină trebuie să existe nu numai nebunia crucii, dar şi nebunia sabiei. Nu numai răstignirea, dar şi participarea la răstignirea celuilalt, starea pe Golgota la picioarele fiecărei cruci omeneşti. Sufletul creştin trebuie să fie filial şi purtător de cruce, dar şi matern şi primitor de sabie.

Înfricoşător lucru e să ne privim şi măsurăm viaţa în lumina fidelităţii faţă de această crucesabie! Nu vedem atunci decât căderi, trădări,

răceală, indiferență. În fiecare relație cu celălalt vedem păcat și iar păcat. Mereu după legile lumii, niciodată după chipul lui Dumnezeu. Mereu cu rațiunea mea meschină, care nu încetează să-mi sugereze necesitatea legilor naturale, imposibilitatea crucii, povara insuportabilă a sabiei. Ce-i de făcut însă pentru ca acest cuvânt „cruce" să nu mai fie nici nebunie, nici ispită?

Fiul lui Dumnezeu, Prototipul veșnic al oricărui suflet omenesc, se ruga astfel Tatălui: „Facă-se voia Ta!" Iar mama Lui spunea același lucru: „Iată roaba Domnului!" Iată ceea ce găsim în adâncul inimii noastre, în același timp chip al lui Dumnezeu și chip al Maicii Domnului, filial și matern în ființa sa duhovnicească. Iar acest lucru ne dă putere, dacă nu pentru a fi izbăviți de păcat în relațiile noastre cu celălalt, măcar pentru a trăi aceste legături ca un izvor de păcat, mai degrabă decât ca o lege justificată de rațiune și de natură.

Mistica relaţiilor umane*

Să privim o clipă diferitele concepţii despre „creştinismul social" — întors spre lume — pe care le-a produs epoca modernă. În ochii unora, aceste tendinţe ar fi îndoielnice, discutabile şi nesatisfăcătoare, întrucât ar fi secundare, fără legătură reală cu însăşi ideea vieţii creştine, înţeleasă ca un dialog cu Dumnezeu. Altfel spus, ele ar constitui un fel de creştinism de rangul doi, un fel de apendice, acceptabil în sine, dar care n-ar fi nici obligatoriu, nici n-ar epuiza plinătatea vieţii creştine. Invers, creştinismul de rangul întâi ar fi exhaustiv, întrucât ar fi orientat spre o viaţă spirituală autentică, fiind întemeiat pe dialogul cu Dumnezeu.

Evident, această opoziţie cuprinde o parte de adevăr; desigur, tendinţele creştinismului social pe care-l cunoaştem astăzi se bazează înainte de toate pe o formă de umanism raţional; cel

* Extras dintr-un studiu cu acelaşi titlu apărut iniţial în almanahul *Krug* [Cercul], nr. 1, 1937, p. 152–157, şi reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 141 *sq.*

mai adesea ele se mulţumesc cu principiile moralei creştine faţă de „lumea aceasta", fără a căuta într-adevăr un temei spiritual şi mistic elaborării lor.

Un creştinism social autentic nu trebuie să aibă doar o „formă" creştină. El trebuie *să fie* efectiv creştin. Pentru aceasta, el are nevoie de o altă dimensiune, de un fundament mistic în stare să-l smulgă din spiritualitatea plată şi din moralismul bidimensional, şi să-l ducă spre profunzimile unei spiritualităţi multidimensionale. Mi se pare că tocmai Ortodoxia, care încă nu s-a exprimat cu adevărat în această privinţă, ar putea şi ar trebui să fie acest fundament. Astfel, ea ar permite adâncirea tentativelor catolice şi protestante de deschidere spre lume a creştinismului.

Care e relaţia omului cu lumea? Aici extremele se ating. Pe de-o parte, oamenii din lume sunt în realitate izolaţi de un zid de netrecut. Chiar dacă se dedică bucuriilor lumii, chiar dacă trăiesc în agitaţie, există întotdeauna în conştiinţa lor un abis de netrecut între „eul" lor şi lumea care îi slujeşte, îi distrează, îi întristează sau îi oboseşte. Cu cât omul e mai egoist şi mai secularizat, cu atât e mai izolat de adevărata viaţă a lumii, iar lumea devine pentru el un confort sau un chin neînsufleţit, căruia îi opune singurul lucru însufleţit: „eul" său. Dacă iubeşte lumea, ştiinţa, arta, natura, familia, prietenii, politica, o face întotdeauna cu o iubire posesivă: familia „mea", arta „mea", natura „mea", politica „mea". Totul e pentru el doar ocazia de a-şi manifesta, de a-şi

întrupa, de a-şi reflecta şi realiza „eul" său unic şi nemăsurat. În relaţia sa cu lumea se ridică zidurile cele mai înalte, cele mai de netrecut, care-l separă de celălalt, de natură şi de Dumnezeu. Să îndrăznim să o spunem: omul cel mai „lumesc" e şi cel mai separat şi mai îndepărtat de viaţa lumii.

Pe de altă parte, aceeaşi separaţie între om şi lume apare în creştinism, unde ar trebui totuşi să triumfe cele două porunci dumnezeieşti: iubirea de Dumnezeu şi iubirea de aproapele. Să ne aducem aminte de cuvântul aspru al Apostolului Ioan: „Făţarnice, cum spui că-L iubeşti pe Dumnezeu pe Care nu L-ai văzut, dacă pe fratele tău de lângă tine îl dispreţuieşti?" (*cf. 1 In* 4, 20).

Creştinul n-ar trebui, aşadar, să poată spune: „Iubesc pe Dumnezeu, de aceea omul mi-e indiferent". Şi totuşi. Chiar dacă lucrurile nu sunt afirmate în acest fel, există în creştinism o anume tendinţă de a relativiza iubirea faţă de om în numele iubirii faţă de Dumnezeu. Aceasta din urmă e esenţială, ea singură contează, toate celelalte nu sunt decât o „ascultare", secundară, care nu trebuie în nici un caz să tulbure această ordine a priorităţilor.

Cunoaştem rezultatul acestei viziuni asupra creştinismului: omul îşi creează în mintea sa propria mănăstire, închizându-se în spatele unor înalte ziduri albe. Rămâne aici, în plinătatea şi puritatea dialogului său cu Dumnezeu. Dacă totuşi coboară în lumea păcătoasă şi aflată pradă suferinţei, o face din simplă condescendenţă, pentru a-şi împlini ascultarea faţă de lume. O datorie de altfel foarte strict limitată. Fiindcă ea nu

trebuie în nici un caz să rupă ritmul interior al vieţii sale în Dumnezeu — sacrosanctul său confort —, nici să angajeze adâncul fiinţei sale unde se odihneşte dumnezeiasca Sfânta sfintelor. Compătimirea, iubirea, munca, responsabilitatea pentru sufletul celuilalt, spiritul de sacrificiu sunt desigur elemente inevitabile ale datoriei faţă de lume, dar trebuie să ştim să-i recunoaştem limitele. Fiindcă această ascultare nu e esenţialul şi, vrând să o împlinim, nu trebuie ca duhul nostru să se înflăcăreze şi să se entuziasmeze. Astfel riscăm să ne pierdem „eul" risipindu-l în lume. Or, într-o oarecare măsură, acest „eu" se opune lumii. Într-adevăr, fie că o socotim pur şi simplu un loc cufundat în rău sau un teren de exerciţiu pentru ucenicia virtuţilor, lumea e întotdeauna în afara „eului".

Pe scurt, chiar dacă se bazează pe alte principii, separaţia monahilor de lume nu e mai mică decât cea a oamenilor din lume. Iese la lumină aceeaşi disociere între „eu" şi lume.

O rezervă se impune însă aici în privinţa muncii, niciodată secundară în esenţa ei. Atunci când pustnicii îşi confecţionau coşurile, lucrul era firesţe secundar. La fel stau lucrurile atunci când curăţăm cartofi, cârpim rufele, ne facem socotelile sau luăm metroul. În schimb, atunci când, din ascultare, monahii din vechime îngropau morţii, îngrijeau de cei leproşi, predicau femeilor uşuratice, denunţau existenţa destrămată sau făceau milostenie, munca nu era secundară. La fel stau lucrurile şi atunci când în viaţa noastră de zi cu zi vizităm pe bolnavi, hrănim şomerii, învăţăm copiii, întâlnim tot felul de chinuri şi de

decăderi omeneşti, când ne confruntăm cu beţivi, criminali, nebuni, deznădăjduiţi, epave şi cu toată lepra spirituală a vieţii noastre. Toate acestea nu sunt doar un tribut plătit ascultării, o ascultare a cărei limită ar fi munca noastră interioară propriu-zisă; nu, aceasta e de fapt munca interioară însăşi, o parte cu neputinţă de înstrăinat din sarcina noastră esenţială şi primară. Cu cât vom pătrunde mai mult în lume, cu cât ne vom dărui mai mult lumii, cu atât mai puţin vom fi din lume; căci ceea ce e *din* lume nu se dă lumii.

Să încercăm acum să întemeiem toate acestea teologic, spiritual şi mistic. Marele, unicul iniţiator al acţiunii în lume — care e o adevărată asceză — e Hristos, Fiul lui Dumnezeu Care S-a întrupat în lume, integral, fără a-şi ţine în rezervă dumnezeirea Sa. (...) A fost El oare doar Cel care a împlinit voia Tatălui în lume?

În ascultarea Sa în lume, Hristos S-a golit, S-a deşertat; această golire e singurul exemplu pe care-l avem pe calea noastră. Acest Dumnezeu — Care S-a făcut prunc, a fugit de Irod în Egipt, şi-a căutat prieteni şi ucenici în lume, acest Dumnezeu Care a plâns din adâncul sufletului Său pentru Lazăr, Care a fost învinuit de farisei, a vorbit despre soarta Ierusalimului, a alungat demoni, a tămăduit bolnavi, a înviat morţi, acest Dumnezeu Care, în fine, şi acesta e lucrul esenţial, Şi-a dat trupul şi sângele Său hrană lumii, Şi-a înălţat trupul Său pe cruce între doi tâlhari — când anume ne-a învăţat oare să înălţăm ziduri lăuntrice pentru a ne separa de lume?

Hristos a fost în lume prin întreaga sa divino-umanitate şi nu numai prin unele din trăsăturile ei secundare. Nu S-a cruţat niciodată, ci S-a dăruit întotdeauna fără rezerve. „Acesta este Trupul Meu, Care se frânge pentru voi", adică se dă în întregime. „Acesta este Sângele Meu Care se varsă pentru voi", adică se varsă în întregime. În Taina Euharistiei, Hristos Se dăruie; dăruie lumii trupul Său divino-uman. Altfel spus, împărtăşeşte lumea cu trupul Său divino-uman şi, prin chiar acest fapt, o face divino-umană. Dintr-odată, a încerca să izolăm de lume o parte a interiorităţii şi profunzimii lui Hristos — ca şi cum ar fi putut să scape ceva Jertfei Sale divino-umane — ar fi aproape o blasfemie.

Iubirea de Dumnezeu nu se poate măsura, împărţi sau economisi. Hristos nu i-a învăţat pe apostoli să se cruţe şi să-şi calculeze iubirea. Nu putea face aceasta dat fiind că, uniţi cu El şi deveniţi Trupul Său prin jertfa euharistică, apostolii erau, ca şi El, oferiţi lumii şi spre junghiere. Faţă de toate acestea n-avem de făcut decât un singur lucru: să învăţăm şi să tragem concluziile care se impun. Paradoxal, putem spune că, prin modul Său de a „Se preda" lumii, Hristos a fost cel mai în lume dintre toţi fiii lui Adam. Dar, aşa cum spuneam, ceea ce e din lume nu se dă lumii.

Divino-umanitatea — jertfa lui Hristos ce se dă lumii făcând din ea trupul său unic — pare să fi fost cel mai deplin înţeleasă în ideea ortodoxă a sobornicităţii. Departe de a fi o abstracţiune, sobornicitatea e o realitate superioară, în care fiecare din componente — persoanele umane — e un membru cu parte întreagă al Trupului lui

Hristos. Omul, arătat încă de la primele descoperiri ale Vechiului Testament drept chip al lui Dumnezeu, îşi realizează cel mai intens şi mai deplin comuniunea cu Dumnezeu în Hristos. Chip al lui Dumnezeu, el este efectiv chipul sau, mai bine, icoana lui Hristos.

Cum să continuăm atunci să mai trasăm o frontieră în sufletul omenesc între ce este al lumii şi ce este al cerului? Cine poate spune unde se termină chipul lui Dumnezeu şi unde începe slăbiciunea trupului omenesc? Având comuniune cu lumea în persoana fiecărui om în parte, ştim că avem comuniune cu chipul lui Dumnezeu. Iar, contemplând astfel chipul Său, intrăm în contact cu Însuşi Prototipul Său. Altfel spus, avem comuniune cu Dumnezeu.

Există astfel o mistică autentică, cu adevărat ortodoxă, nu numai a dialogului cu Dumnezeu, dar şi a dialogului cu omul. În acest sens, dialogul cu omul e pur şi simplu un alt aspect al dialogului cu Dumnezeu. Având comuniune cu oamenii, cu cei ce cred ca şi noi — prietenii, coreligionarii, subordonaţii, superiorii noştri — şi cu toţi cei care ne dau prilejuri de ascultare şi iubire, intrăm în contact cu Hristos Însuşi.

Dacă nu suntem în stare să-L întâlnim pe Hristos în agitaţia şi adâncul decăderii omeneşti, e pentru că modul nostru de a percepe manifestarea şi prezenţa Sa în lume e materialist. Să ne înţelegem: nu este vorba numai de o întâlnire simbolică cu Hristos — un act limitat în timp — ci de a simţi aievea legătura noastră cu Trupul Său, de a fi în permanenţă în El, de a ne uni

inseparabil cu El, Care rămâne Dumnezeu şi om în lume.

Hristos a prevăzut lipsa noastră de credinţă, raţionalismul şi mândria noastră. A prezis că, în ziua Judecăţii de apoi, oamenii vor întreba: „Doamne, când nu Te-am vizitat la spital şi în închisoare, când nu Ţi-am dat un pahar cu apă?" Dacă am putea crede că în fiecare sărac, în fiecare criminal Hristos ni se adresează în persoană, am avea cu siguranţă o altă atitudine faţă de celălalt. Fapt este că, cel mai adesea, contactul nostru cu oamenii are loc doar pe un plan pământesc şi lipsit de o mistică autentică, singura în stare să facă din întâlnirile noastre cu celălalt o întâlnire cu Dumnezeu. Or, având comuniune în iubire cu umanitatea şi cu lumea, avem posibilitatea de a ne simţi în deplină comuniune cu Hristos.

Plecând de aici, devine cu desăvârşire limpede atitudinea pe care trebuie să o adoptăm faţă de oameni, faţă de sufletul, problemele şi destinul lor, şi faţă de istoria umană în totalitatea ei. În timpul slujbelor, preotul nu tămâiază doar icoanele Mântuitorului, ale Maicii Domnului şi ale sfinţilor; tămâiază şi icoanele persoanelor prezente în biserică, chipul lui Dumnezeu din ele. Când ies din biserică, aceste persoane rămân aceleaşi chipuri ale lui Dumnezeu, vrednice de a fi tămâiate şi venerate. Atitudinea noastră faţă de celălalt trebuie să fie o slujire a lui Dumnezeu, autentică şi profundă.

Ortodoxia ne propune noţiuni care ating inima noastră, dar care nu sunt întotdeauna limpezi, pe deplin explicate. Astfel, se vorbeşte

bucuros despre necesitatea de a da întregii vieţi o dimensiune bisericească, eclezială, de a „eclezializa viaţa", dar rari sunt cei ce îi înţeleg sensul. Înseamnă oare aceasta că trebuie să fim prezenţi la toate slujbele bisericeşti? Sau că trebuie să punem în fiecare cameră o icoană şi s-aprindem o candelă? Nu. A da vieţii o dimensiune bisericească, eclezială, înseamnă a simţi lumea întreagă ca o singură Biserică plină de icoane ce merită să fie venerate, cinstite şi iubite, pentru că sunt chipurile autentice ale lui Dumnezeu, în care se odihneşte sfinţenia Dumnezeului Celui Viu.

Altă expresie în acelaşi timp seducătoare şi enigmatică: „Liturghia după Liturghie", „Liturghia în afara bisericii". Cum să o înţelegem? Cheia Liturghiei în biserică ne-o dau cuvintele rostite aici. Auzim: „Să ne iubim unii pe alţii, ca într-un gând să mărturisim...", şi mai apoi: „Ale Tale, dintru ale Tale Ţie Îţi aducem de toate şi pentru toate". Aceşti „unii" şi „alţii", pe care îi iubim în biserică într-un singur gând, sunt şi cei care lucrează, se bucură, suferă şi trăiesc împreună cu noi în afara bisericii. Iar cei ce aduc lui Hristos de toate şi pentru toate cele pe care le au de la El sunt *toţi* cei pe care-i putem întâlni pe calea vieţii noastre, pe care Dumnezeu ni-i trimite. Nu, zidurile bisericii nu separă o mică turmă de restul lumii.

Pe de altă parte, nu credem oare că în Taina Euharistiei Se jertfeşte Mielul lui Dumnezeu, Trupul lui Hristos, pentru păcatele lumii? Împărtăşindu-ne prin aceeaşi Taină de Trupul jertfit al lui Hristos, ne sfinţim spre jertfă noi înşine,

în locul tuturor şi pentru toţi. În acest sens, „Liturghia în afara bisericii" e slujirea noastră jertfelnică în Biserica lumii — plină de icoane vii ale lui Dumnezeu — slujirea noastră în general, orice formă de iubire jertfelnică, marea operă a unirii noastre divino-umane, respiraţia rugătoare a duhului nostru divino-uman. În acest dialog liturgic cu oamenii avem comuniune şi cu Dumnezeu, devenim efectiv o singură turmă şi un singur păstor, un Singur trup nedespărţit de Capul său, Care este Hristos.

Ca totul să fie limpede, se impun unele rezerve. O astfel de abordare e de fapt singura care ne izbăveşte de ideea că lumea ne distrage, că prin agitaţia lui celălalt ne scoate din contemplare. În realitate propria noastră distragere păcătoasă ne distrage, propria noastră agitaţie păcătoasă tulbură concentrarea noastră. De la lume şi de la celălalt primim ceea ce noi înşine vedem în ei.

Să luăm, de exemplu, vizita unui vecin neaşteptat, a unui tovarăş de pahar prea vesel, a unui elev capricios şi obtuz, a unor dame penibile sau a unor cerşetori rătăcitori. Poate că o astfel de vizită nu va avea alt efect asupra noastră decât acela de a ne obosi fizic, de a ne irita inima şi de a ne slăbi duhovniceşte. Dar, dacă vom vedea în fiecare persoană chipul uman al Mântuitorului, ea va putea deveni prilejul unei comuniuni cu trupul lui Hristos. A adopta o atitudine corectă şi duhovnicească faţă de lume înseamnă în acelaşi timp a-i da sărăcia noastră duhovnicească şi a primi infinit mai mult de la faţa lui Hristos Care trăieşte în ea, din legătura cu Hristos, din conştiinţa de a fi o parte a Trupului lui Hristos.

Această mistică a dialogului cu omul este, pentru mine, singura bază spirituală autentică a oricărui gen de activitate creştină în lume, a singurului creştinism social demn de acest nume, şi care, în acest sens, nu s-a născut încă. Munca socială, întregul nostru dialog cu omul în numele lui Hristos, trebuie să fie această Liturghie în afara bisericii despre care am vorbit. În caz contrar, chiar dacă ne referim la morala creştină, acţiunea noastră nu va fi decât aparent creştină, fiindcă atunci în ea esenţa creştinismului ar fi secundară.

Nimic în această lume nu poate fi creştin dacă nu e pătruns de freamătul autentic al legăturii cu Dumnezeu, accesibil şi în relaţia autentică cu omul. În afara acestei dimensiuni fundamentale nu există creştinism autentic. Acestea sunt, mi se pare, exigenţele abrupte pe care creştinismul trebuie să le ridice în faţa tuturor tentativelor de a construi viaţa.

Să încercăm acum să facem legătura între acest absolut — atât de mare — şi viaţa noastră cotidiană, cu fiecare fapt concret al micii noastre vieţi. Fiecare din noi a primit la naştere iubirea, prietenia, setea de a crea, sentimentul compătimirii şi al dreptăţii, nostalgia veşniciei; fiecare din noi e hărăzit morţii. Stăm înaintea adevărului Domnului şi dorim să împlinim poruncile Sale.

Or adevărul Domnului ne descoperă natura sa profund paradoxală. Mai vast decât cerurile, el se cuprinde în ieslea Betleemului. Stăpân al lumii, pe care o ţine şi o zideşte, El se împiedică

sub povara crucii pe drumul Golgotei. Mai mare decât universul, El nu dispreţuieşte paharul de apă dat de o mână compătimitoare. Adevărul Domnului anulează diferenţa între infinit şi infim. Şi noi trebuie să încercăm să ne construim mica noastră viaţă, intimă, aşa cum „Marele Arhitect" a construit sistemul planetar, universul infinit.

În general, omul alege între faţa mâhnită a lui Hristos şi bucuria de a trăi. Astfel, cine renunţă la faţa suferindă a lui Hristos în numele bucuriilor existenţei, crede în aceste bucurii; tragedia se naşte în momentul în care aceste bucurii se descoperă a nu fi atât de bucuroase pe cât par. Nici munca mecanizată şi constrângătoare, nici distracţiile mai mult sau mai puţin monotone nu ne aduc bucurie; ele nu fac decât să ne enerveze mai mult sau mai puţin, făcându-ne întreaga viaţă amară. Fără Hristos, viaţa dobândeşte o amărăciune maximă, fiindcă închide în ea maximum de nonsens.

Creştinismul e bucuria Paştelui, conlucrarea cu Dumnezeu. Creştinismul e consimţământul, refuzat odinioară de om la căderea în păcat, dar dat acum din nou de a cultiva grădina Domnului; în hăţişurile acestei grădini năpădite de secole de buruienile păcatului şi de mărăcinii vieţii noastre seci şi lipsite de iubire, creştinismul ne porunceşte să scoatem cioturile, să arăm, să plivim, să însămânţăm şi să recoltăm.

Adevăratul creştinism — divino-uman, integral, sobornicesc — ne cheamă prin cuvintele imnului pascal: „Şi unii pe alţii să ne îmbrăţişăm. Să ne iubim unii pe alţii, ca într-un gând să

mărturisim..." A proclama o asemenea iubire înseamnă nu numai a chema la o unitate de gândire, ci şi la o unitate de acţiune, adică la o viaţă în comun.

Legătura noastră cu omul şi cu lumea trebuie să fie construită nu pe legile oamenilor şi ale lumii, ci pe revelarea poruncii lui Dumnezeu, Care ne cere să vedem în om chipul Său şi în lume creaţia Sa. E indispensabil să înţelegem că creştinismul cere de la noi nu numai o mistică a relaţiei cu Dumnezeu, dar şi o mistică a relaţiei cu omul.

Crucea împotriva secerii şi a ciocanului
Sensul muncii*

Lumea are nevoie vitală de ideea autentică a secerii şi a ciocanului, eliberată de toate rătăcirile comunismului. Mai mult încă, nu numai lumea, ci şi Biserica are nevoie ca această idee să se întrupeze în societăţile noastre. Astăzi, devine tot mai limpede că faimoasele cuvinte ale *Internaţionalei* — „Libertatea nimeni nu ne-o va da. Cu mâinile noastre o vom câştiga" — trebuie să fie serios revizuite; fiindcă nimeni nu va ajunge la nimic prin el însuşi. Viaţa actuală a ajuns într-un impas. Eliberarea nu va putea veni decât de acolo unde forţele sunt mai mari decât viaţa, adică din singurul loc care poate să ofere problemelor eticii noastre o soluţie care depăşeşte natura şi istoria: Biserica.

Singură Biserica poate elibera şi orienta viaţa noastră. Dar pentru aceasta, ea trebuie să asculte strigătul lumii, să se întoarcă spre iadul social, spre nedreptate, crize, şomaj; trebuie să ros-

---

* Articol apărut în *Novîi Grad*, nr. 6, 1936, p. 78–81, reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 238 *sq.*

tească cuvintele ce i-au fost încredinţate de veacuri: „Veniţi la Mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi Eu vă voi odihni pe voi." Numai Biserica poate da efectiv mântuirea, poate sfinţi calea omului, poate transforma secera şi ciocanul în autentice simboluri ale muncii în numele şi în spaţiul lui Hristos.

Numai în numele lui Hristos vom putea împlini singura operă necesară actualmente: scoaterea lumii din impasul în care se găseşte, izbăvirea ei de sterilitatea şi de mediocritatea atee. Prin numele lui Hristos, prin crucea Sa, vom putea da secerii şi ciocanului sensul lor adevărat. Prin cruce vom putea sfinţi şi binecuvânta munca.

Rămâne însă o dificultate, legată de o problemă reală şi hotărâtoare. Crucea nu poate fi asociată efectiv cu munca, decât cu o singură condiţie: să se dovedească că simbolul secerii şi ciocanului pot fi purificate de orice violenţă şi orice constrângere. Altfel spus, munca, în principiul ei, trebuie să fie liberă, liber aleasă. E o condiţie indispensabilă, căci nici Hristos, nici crucea, nici Biserica nu pot merge mână în mână, în nici o împrejurare, cu cea mai mică violenţă şi sclavie. (...)

Hristos este libertate. Chipul lui Hristos e afirmarea în fiecare om a feţei sale libere făcute după chipul lui Dumnezeu. Biserica e legătura liberă şi organică a credincioşilor cu Hristos şi cu libertatea lui Hristos; pentru că e luat liber, jugul propus de Hristos celor osteniţi şi împovăraţi e uşor. Hristos şi violenţa sunt incompatibile. (...)

A demonstra prin argumente convingătoare că munca liberă şi construcţia liberă a unei societăţi bazate pe muncă sunt posibile e un lucru simplu, realitatea este însă alta. Umanitatea a făcut prea mult experienţa a două sisteme de constrângere şi violenţă antagoniste, capitalismul şi comunismul.

După ce a nimicit dreptul la viaţă numai în folosul dreptului la muncă, vechea ordine capitalistă a început în ultimul timp să-i lipsească pe oameni şi de acesta din urmă. E prea mult: avem destule crize, destul şomaj, destulă constrângere a unei munci lipsite de justificare interioară şi fără bucurie!

Trebuie oare atunci să trecem la sistemul opus? Nu, căci avem şi destulă constrângere a ordinii comuniste, destulă muncă fără bucurie şi sub ciomag, destulă sclavie organizată, destulă violenţă şi foame!

Toată lumea ştie bine că altundeva trebuie căutată calea unei munci liber consimţite, orientate spre un scop şi un sens. Cine oare nu ştie, cine se mai îndoieşte că se cuvine să privim lumea ca pe o grădină ce trebuie cultivată?

Aici se iveşte însă ispita principală, îndoiala cea mai crudă. Cu atât mai convingătoare, cu cât nu se bazează numai pe principii teoretice, ci şi pe experienţa noastră completă de viaţă. Într-adevăr, eterna controversă, evidenţiată atât de precis şi de lucid de către Dostoievski, nu încetează să reînceapă mereu. O controversă între, pe de-o parte, adevărul liber al lui Hristos şi, pe de altă parte, un principiu cu nenumărate feţe: Roma antică şi marele său furnicar uman

organizat de constrângere, Marele Inchizitor care seamănă fericirea cu forţa şi suprimă responsabilitatea — adică libertatea sufletului oamenilor —, Şigaliov* şi demonii, care nivelează munţii, transformă umanitatea într-o turmă satisfăcută, care munceşte desigur, dar face o muncă obligatorie şi lipsită de orice responsabilitate.

Aşa era pe timpul lui Dostoievski. Aşa e şi astăzi. Marele Şigaliov s-a întrupat din nou; acţionează sub pseudonime care se bucură de o faimă universală. Numele său a fost pe rând Lenin, Stalin, „puterea comunistă", „linia generală a partidului". În întruparea sa, el arată o cantitate încă şi mai mare de defecte decât Şigaliovul teoretic al lui Dostoievski. În timp ce acesta din urmă făgăduia turmei omeneşti ghiftuială şi satisfacţie, Şigaliovul actual ţine toată lumea flămândă. Dar principiul e acelaşi: constrângerea unui sistem de valori indus.

Oferindu-ne calea libertăţii Sale, jugul Său liber ales, Hristos a dovedit că e cu putinţă să credem în libertatea umană şi în demnitatea dată persoanei de Dumnezeu. Dar noi credem oare cu adevărat în această libertate? Credem oare cu adevărat în această demnitate? Credem oare nu numai în celălalt, ci în noi înşine? Am dori să putem răspunde pozitiv la aceste întrebări, dar nenumărate elemente ne îndeamnă să spunem mai degrabă contrariul.

În adâncul său, fiecare din noi e un mic inchizitor, un mic Şigaliov, o mică linie generală a

---

* Personaj din romanul *Demonii* (1876) al lui F.M. Dostoievski.

partidului. Nu-şi impune oare constrângeri de care se bucură pentru a-şi aranja modul său de viaţă printre ceilalţi? (...) Principala noastră nefericire e că ceilalţi hrănesc Şigaliovul nostru interior, prin atitudinea lor faţă de libertate şi faţă de constrângere. Despre ce anume vorbesc? Despre faptul că în viaţa pământească, în procesul istoric, în cursul modernităţii e un lucru încă şi mai cumplit: de bunăvoie şi împreună, liber şi frăţeşte, nimeni nu vrea să construiască o viaţă creştină autentică, o viaţă de muncă, de libertate şi iubire creştină. Când construim ceva e pentru a face altceva, iar când nu construim, e pentru a ţine discursuri şi a face speculaţii, care, oricât de remarcabile ar fi, nu rămân mereu altceva decât cuvinte şi teorii.

Aşa cum un pianist sau un cântăreţ trebuie să exerseze în fiecare zi, să cânte şi să facă game pentru a progresa, aşa cum un artist trebuie să-şi obişnuiască muşchii cu anume tipuri de eforturi, iar luptătorul trebuie să se antreneze, tot aşa, pentru a-şi realiza nevoinţa ascetică a transfigurării lumii, creştinul trebuie să aibă o viaţă de zi cu zi liber construită.

La ce bun să vorbim de frăţia popoarelor, dacă nu trăim frăţeşte cu vecinul nostru de cameră?

La ce bun să vorbim despre libertate, când nu suntem în stare să ne unim în mod liber eforturile creatoare?

La ce bun să vorbim de atitudinea creştină faţă de muncă, dacă lucrăm numai sub ciomag sau nu lucrăm deloc?

Osteneala liber consimţită. Iată de unde trebuie să plecăm pentru a ajunge la Hristos. Iar

acest lucru trebuie să impregneze viaţa noastră de zi cu zi. Fără el, au dreptate Marele Inchizitor, linia generală a partidului, toţi opresorii, nivelatorii, dictatorii şi stăpânii de sclavi, iar oamenii nu sunt chipuri ale lui Dumnezeu, ci o turmă.

În această osteneală liber consimţită, trebuie ca prin eforturile noastre şi ca o operă comună să creăm un fel de mănăstire, de organism spiritual, un mic ordin, un fel de frăţie. Dacă nu e aşa, înseamnă că n-am înţeles, nici n-am acceptat principiul esenţial al singurei mari mănăstiri, al singurului organism spiritual şi al singurei frăţii ce există: Biserica.

Mare e bucuria celor ce nu se îndoiesc că munca liberă poate deveni o realitate în viaţa oamenilor. Şi vai celor ce şovăie în această credinţă!

Spre un nou monahism I
În inima lumii*

Nu mă simt în stare să scriu despre monahism în esența sa. Nu acesta e scopul meu. Aș vrea doar să împărtășesc câteva gânduri despre provocările actuale la adresa monahismului, despre ceea ce este inevitabil pentru el și de care mirenii înșiși sunt foarte puțini conștienți.

Se vorbește mult despre un „nou monahism". Pentru unii e ceva pozitiv, așteptat de multă vreme. Pentru alții, această expresie este însă negarea monahismului, un izvor de amăgire și minciună. (...)

Să încercăm să gândim. Ce înseamnă cuvântul „nou"? Îl putem înțelege în două feluri. Există mai întâi noutatea inventată de spiritul uman. Plasat într-o situație în care viața pare mereu aceeași, în care nimic nu se schimbă și vechile exigențe rămân valabile, omul care se plictisește

* Extras din studiul „Mistica relațiilor umane" apărut în almanahul *Krug*, nr. 1, 1937, p. 152–159, reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 129, 135–141.

încearcă să modifice şi să înfrângă tradiţiile stabilite. Inventează ceva nou. Creează o noutate care, întrucât nu răspunde nici unei nevoi, e hărăzită eşecului. (...)

Există şi o altă noutate, dictată de condiţiile existenţei. De exemplu, o veche tradiţie vrea ca, în conformitate cu textul evanghelic, privegherea Duminicii Floriilor să fie prăznuită cu frunze şi ramuri de palmier. În Bizanţ acest obicei era respectat fără greutate, căci acest tip de plante era uşor de găsit. Dar la Moscova sau la Kiev? Unde să găseşti acolo ramuri de palmier? Tradiţia a trebuit schimbată. S-a început să se folosească ramuri de salcie. La început cu prudenţă şi cu teamă de a nu duce pe credincioşi în ispită prin abaterea de la textul Scripturii. Apoi temerile au dispărut şi noutatea s-a transformat în tradiţie, astfel încât astăzi mulţi credincioşi ar fi probabil tulburaţi, dacă, în loc de ramuri de salcie, li s-ar da ramuri de brad sau de mesteacăn. Fără îndoială actualmente în Africa, unde e uşor să-ţi faci rost de ramuri de palmier, sunt oameni care gândesc: „Ce? duminica sălciilor fără ramuri de salcie?"

Probabil aceeaşi necesitate de adaptare la situaţia locală a condus, în nordul Rusiei, la înlocuirea în timpul Postului Mare a smochinelor uscate şi a măslinelor din Bizanţ prin varză acră. Nici un *typikon** grec nu menţionează varza acră, dar e cu neputinţă să ne imaginăm tradiţia Postului Mare fără ea. Fără îndoială, aceste

* Ansamblul regulilor şi canoanelor care reglementează viaţa liturgică şi ascetică a Bisericii.

exemple nu sunt decât detalii. Dar, oricât de neînsemnate ar fi, ele îngăduie prin analogie aprofundarea chestiunii noastre, căci la fel stau lucrurile şi în chestiunile cele mai serioase.

Există, aşadar, astfel o noutate care nu e simplul rod al spiritului uman în momentele sale de răgaz, ci consecinţa inevitabilă a înseşi condiţiilor vieţii. În atare împrejurări, orice efort de păstrare a vechiului se dovedeşte fie imposibil (ramurile de palmier în nordul îngheţat), fie trădează spiritul vechii tradiţii: dacă la Constantinopol în Postul Mare sunt recomandate măslinele, e pentru că sunt hrana cea mai simplă; în schimb, a insista la Moscova pe măsline ar însemna a prescrie un aliment rar, ales; alimentul cel mai simplu aici este varza. Iată cum se naşte noutatea, şi în această perspectivă trebuie înţeles şi „noul monahism" contemporan. (...)

Am putea spune că la ora actuală nici o tradiţie veche nu-şi poate căuta temeiul, justificarea, în condiţiile de viaţă care au provocat-o. Căci din aceste condiţii n-a mai rămas nimic. Iar riscul tradiţiei e de a rămâne numai tradiţie, un fel de ritual încremenit, ale cărui motive săvârşitorii se uită încetul cu încetul.

Or nici ura cea mai înverşunată împotriva noutăţii, nici dorinţa cea mai arzătoare de a păstra vechiul nu ne îngăduie, fizic, să scăpăm de necesităţile timpurilor noi. În faţa acestora nu există decât două atitudini posibile, care marchează diferenţa între tradiţionalism şi inovatori: fie a le nega fără a le înţelege, fie a ţine seama de ele şi a inova într-un mod reflectat, creator, creând o tradiţie nouă.

Lipsiți de posibilitatea fizică de a păstra vechiul, tradiționaliștii nu creează un nou mod de existență. Fără a încerca să păstreze ceea ce nu poate fi păstrat, inovatorii creează în mod organic un nou mod de existență și o nouă tradiție. În acest fel, în esență rolurile se schimbă.

Care sunt noile condiții de viață cărora trebuie să le corespundă viitoarea tradiție ce se creează încetul cu încetul? (...) Am putea spune că noutatea se definește prin faptul că, *fie că vrea, fie că nu,* monahul contemporan nu se mai găsește în spatele zidurilor solide ale unei mănăstiri, în tradiții precise și încremenite, ci pe toate căile lumii, fără posibilitatea de a lua drept reper vechile tradiții. Și vai celui care nu acceptă aceste căi și răscruci ale lumii: acela nu va putea nici să mențină vechiul, nici să creeze noul.

Altfel spus, astăzi monahul trebuie să lupte pentru esențial, pentru sufletul monahismului, făcând abstracție de toate formele exterioare, creând forme noi. (...)

Monahismul e necesar, dar e esențial pe căile vieții, în inima vieții. Pentru monah nu mai există actualmente decât o singură mănăstire: lumea întreagă. În aceasta stă *noutatea* „noului monahism", sensul său, cauza și justificarea lui! Monahul trebuie să înțeleagă repede acest lucru; mulți sunt cei care, în ciuda voii lor, trebuie să devină înnoitori.

În esență, noul nu se caracterizează aici prin aceea că e nou, ci prin *inevitabilitatea* lui. Departe de mine ideea de a nu recunoaște legitimitatea vechii forme a monahismului. Pur și

simplu, oricât de necesară ar fi, ea nu epuizează ceea ce lumea actuală are dreptul să aştepte de la monahism, neputând fi decât o componentă, ba chiar, după împrejurări, doar o foarte mică parte a monahismului contemporan.

Imaginaţi-vă că un monah are posibilitatea de a alege între mănăstire şi lume, şi că temperamentul său, ideea pe care şi-o face despre monahism, îl fac să o prefere pe cea dintâi. Nu vrea oare prea mult? Căci, dacă dorinţa de a intra în mănăstire poate fi socotită normală, fie şi numai din punct de vedere fizic mănăstirile n-ar putea primi pe toată lumea. De asemenea, dacă e normal ca un tuberculos să dorească un sanatoriu, aerul munţilor, o hrană mai bogată, aceste lucruri nu sunt accesibile tuturor bolnavilor; mulţi trebuie să se mulţumească cu o cămăruţă întunecată într-o pivniţă, cu o raţie de mizerie şi un aer închis.

La fel stau lucrurile şi în lumea duhovnicească. Mănăstirea e acum un sanatoriu spiritual la care nu toţi avem dreptul fără rezerve. De mult mai multă iubire, de mult mai multă smerenie e nevoie ca să rămânem în curţile din dos ale acestei lumi, respirând aerul ei închis, flămânzind după hrana duhovnicească, împărtăşind toate poverile şi toate chinurile lumii, uşurând suferinţa altora.

Urcând la ceruri, Hristos n-a înălţat împreună cu El şi Biserica de pe pământ, n-a oprit cursul istoriei umane. Hristos a lăsat Biserica în lume. Biserica a rămas ca o mică bucată de aluat care trebuie să dospească întreaga frământătură. Altfel spus, în limitele istoriei, Hristos a dat

Bisericii lumea întreagă; iar Biserica n-are dreptul să refuze să zidească duhovniceşte lumea, să o transfigureze. Dar pentru aceasta are nevoie de o armată puternică. Această armată e monahismul.

Spre un nou monahism II
Iubirea fără margini*

Care sunt orientările actuale ale monahismului ortodox? Pentru a răspunde corect la această întrebare, trebuie să studiem nu numai condiţiile care au existat în secolul XIX şi mai înainte, dar şi trăsăturile esenţiale, mistice şi profunde ale monahismului ortodox, esenţa sa interioară şi principiile lui.

Monahismul nu se defineşte prin locul său de viaţă, mănăstirea sau deşertul. Nu. În mod fundamental el se defineşte prin voturile rostite în clipa tunderii. Toate celelalte nu sunt decât un înveliş istoric care poate şi trebuie să se schimbe, fiindcă n-are decât o valoare relativă: aceea de a fi mijlocul de păzire a voturilor monahale.

Aceste voturi sunt trei: ascultarea, fecioria şi sărăcia. Dacă monahul le păzeşte, îşi respectă monahismul; dacă le calcă, nu-şi realizează vocaţia monahală; faptul că stă sau nu într-o mănăstire nu schimbă cu nimic problema.

---

* Extrase din articolul „Încă o dată despre monahism" publicat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 152, 155–162.

Votul fecioriei a fost întotdeauna înţeles foarte limpede. Condiţiile istorice n-au nici un efect asupra păzirii lui. Nu el constituie, aşadar, noutatea orientărilor pe care e constrâns să le ia monahismul actual.

În ultimele secole însă, celelalte două voturi au evoluat în sensuri contrare. Tot accentul a fost pus pe votul ascultării; renunţarea la voia proprie a fost împinsă până la ultimele sale limite. În schimb, votul sărăciei a fost simplificat, redus la un simplu refuz al lăcomiei, ba chiar, în cele mai bune cazuri, la un refuz al proprietăţii materiale. Până acolo încât şi-a pierdut orice dimensiune duhovnicească.

Insistenţa asupra votului ascultării se explică prin importanta dezvoltare a instituţiei „stăreţismului" în monahismul rus, începând de la sfârşitul secolului XVIII. „Stăreţismul" e o formă de „îndrumare" duhovnicească extrem de atentă, care presupune din partea începătorului părăsirea totală a voii sale în mâinile părintelui său duhovnicesc, „stareţul"*. Nu e o chestiune de disciplină — indispensabilă vieţii comunitare —, de păzire a regulilor mănăstirii, de acceptare onestă şi responsabilă a îndatoririlor ei.

Din contră, în ascultare responsabilitatea e absentă; obligaţiile decurg nu din repartizarea sarcinilor comunitare, ci din împlinirea oarbă şi fără murmur a voinţei „stareţului". Un singur

* În sensul etimologic de „bătrân" îmbunătăţit cu experienţă duhovnicească, nu în cel administrativ, de egumen al unei mănăstiri. [n. ed.]

lucru se cere monahului: să n-aibă nici voinţă proprie, nici judecată, nici alegere. Toate aceste aparţin exclusiv „stareţului", ale cărui hotărâri monahul nu face decât să le execute. La limită, chiar dacă „stareţul" cade în erezie, ascultătorul trebuie să continue să i se supună sub pedeapsa de a păcătui călcând votul ascultării. Fiindcă ascultarea aruncă întreaga responsabilitate a păcatului asupra „stareţului".

Nu mie îmi revine să examinez aici acest principiu; ceea ce vreau să subliniez e pur şi simplu faptul că el cere o condiţie absolută: existenţa unui „stareţ" de care să asculţi. Fără „stareţ" nu există ascultare sau aceasta din urmă, din absolută devine relativă şi condiţionată. „Stareţul" nu este pur şi simplu un şef, născut din întâmplare; e o persoană care ia asupra sa responsabilitatea destinului unei alte persoane, care o observă în fiecare zi cu atenţie, o educă şi răspunde de ea înaintea lui Dumnezeu. Dacă pentru ascultător „stareţul" e un autentic părinte duhovnicesc, ascultătorul trebuie să fie pentru „stareţ" un adevărat fiu duhovnicesc, bine cunoscut şi iubit. În afara acestui lucru, nu există nici „stăreţism", nici ascultare.

Or trebuie să vedem şi să afirmăm cu tărie că, în condiţiile actuale, „stăreţismul" nu mai există aproape deloc în realitate. Şi nu e nimic de mirare în aceasta. În timp ce în Rusia secolului XIX din mii de monahi abia dacă se iveau câţiva „stareţi" autentici, a căror faimă se răspândea în întreaga ţară, acum ei trebuie căutaţi printre câteva zeci de monahi. Alegerea e astfel extrem de limitată.

Aceasta nu înseamnă, desigur, că nu sunt printre noi monahi cu experienţă duhovnicească şi cu viaţă sfântă; pur şi simplu, ei sunt cel mai adeseori supraîncărcaţi de sarcini multiple, bisericeşti, economice, administrative sau pur şi simplu religioase. Fizic le este cu neputinţă să urmărească cu atenţie viaţa duhovnicească a ascultătorilor lor; cu atât mai mult cu cât adeseori aceştia nu trăiesc în aceeaşi mănăstire, în acelaşi oraş sau în aceeaşi ţară. Din acest singur exemplu putem vedea ce a devenit „stăreţismul" în condiţiile actuale în care trăim.

Viaţa îi pune astăzi pe monahi în faţa a tot felul de decizii şi, din primele zile ale tunderii lor, le cere să fie responsabili. Fiindcă în realitate monahii se descoperă autonomi, dacă nu chiar abandonaţi. În astfel de condiţii, ar fi absurd şi artificial să vrem să restaurăm cu orice preţ instituţia „stăreţismului", să privim printr-o pură convenţie un monah drept „stareţ", iar pe altul drept „ascultător", să continuăm să punem în aplicare sistemul riguros al ascultării ca părăsire totală a voinţei proprii în mâinile altuia.

Dacă, în principiu, ascultarea rămâne neschimbată, sensul ei se schimbă. Astăzi monahul trebuie să fie ascultător faţă de slujirea eclezială pentru care a fost sfinţit; trebuie să-şi pună toată voinţa şi forţele creatoare în serviciul acestei lucrări. Ascultarea devine slujire. Şi în mod fundamental această slujire nu trebuie să fie mai puţin riguroasă decât ascultarea faţă de un „stareţ". Cu singura deosebire că aici responsabilitatea aparţine monahului însuşi; el îşi măsoară buna sa conştiinţă, spiritul de sacrificiu şi

lepădarea de sine. Biserica devine „stareţul" şi judecătorul său. Ascultarea sa e împlinirea responsabilă a lucrului pe care i l-a încredinţat Biserica.

Ce e atunci spiritul înnoitor? Oare nu însăşi viaţa e înnoitoare? Ea nu ne cere părerea, nu ne întreabă în ce mod am vrea să înţelegem votul ascultării pe care l-am făcut. Ne spune doar că, în condiţiile actuale, nu-l putem înţelege astfel. Nouă ne revine doar sarcina de a înţelege exigenţele acestui vot şi de a le numi pe numele lor adevărat. (...) Întrebarea aici e simplă: nu trebuie să reconstruim în mod artificial trecutul, ci să încercăm să acceptăm noutatea cu toată responsabilitatea, dându-i un sens, sesizând exact ce anume cere ea de la noi.

Rămâne al treilea vot: sărăcia. Votul sărăciei nu poate fi nici redus, nici simplificat. Din contră, el trebuie gândit şi adâncit încă şi mai mult. (...) Sărăcia, ideea neagoniselii, nu trebuie limitată doar la planul material. Fiindcă un sărac, un om eliberat de iubirea de arginţi, poate fi în acelaşi timp un mare strângător de bunuri duhovniceşti.

Pe ce text se întemeiază ideea neagoniselii? Mi se pare că pe porunca fericirii celor săraci — căci a lor e Împărăţia cerurilor — şi pe afirmaţia că nu există dragoste mai mare decât aceea de a-ţi pune viaţa pentru prietenii tăi. Dacă aşa stau lucrurile, ce este îndeosebi contrar neagoniselii? Egocentrismul, boala secolului nostru. Acest răspuns ne arată bine sensul general, extrema actualitate şi cotidianitate a principiului neagoniselii.

Egocentrismul se defineşte mai puţin prin lăcomia şi pofta de lucrurile materiale, cât prin manifestările sale spirituale. Egocentricul acumulează bogăţii duhovniceşti; însă este avar, se opune lumii. Pentru el lumea e pur şi simplu un cadru în care să se dezvolte, un teren — favorabil sau nu — lipsit de importanţă sau de sens propriu. (...) Egocentricul spune neîncetat „eu", „al meu". Prietenul „său" e cel de care are nevoie şi pe care vrea să-l slujească. Familia „sa" e proprietatea care trebuie să-i garanteze confortul şi să-l izbăvească de singurătate, fără a-i impune o responsabilitate anume. Ştiinţa „sa", arta „sa", patria „sa" sunt tot atâtea noţiuni iubite şi indispensabile ce contribuie la sentimentul său de plinătate materială. Egocentricul se crede centrul universului. Cosmosul material nu există decât pentru el. Dreptatea şi mila lui Dumnezeu se măsoară după exigenţele sale. Dacă face fapte bune, e pentru a-şi exercita virtutea. Exemplele s-ar putea înmulţi.

Aşadar, putem spune că pretutindeni există manifestări de egocentrism, pe toate planurile — exterior şi interior, material şi spiritual —, chiar şi în viaţa religioasă. Lucrul e valabil şi pentru principiul neagoniselii: şi el se poate manifesta pretutindeni. În fapt, cu cât egocentrismul e mai subtil, cu atât priveşte sferele înalte ale spiritului uman şi cu atât e mai respingător. Invers, cu cât mai subtilă e neagoniseala, cu cât omul renunţă la mari valori spirituale şi-şi pune pe deplin sufletul pentru prietenii săi, cu atât e mai sfânt şi corespunde cu ceea ce Hristos cere de la el.

Firește, monahul care a făcut un vot trebuie să tindă să-l împlinească în modul cel mai integral și absolut. Față de lucrurile exterioare, el trebuie să fie fără bani, fără proprietăți materiale, sau, dacă le are, trebuie să fie în stare să nu pună nici un preț pe ele. Monahul nu trebuie să se lege de nimic din ce i-ar putea fi folositor, i-ar plăcea, l-ar mângâia sau zidi. În toate domeniile, atitudinea sa trebuie să se definească prin capacitatea de a se dărui, de a se jertfi, de a se răstigni pentru altul. Până la capăt, el trebuie să-și supună mântuirea sufletului său, tensiunea sa în vederea acestui scop, potrivit cuvintelor Apostolului Pavel: „Aș vrea să fiu mai degrabă anatema de la Hristos spre mântuirea fraților mei" (*cf. Rm* 9, 3). Un cuvânt care e de fapt o parafrază a cuvintelor lui Hristos care evocă pe cel ce-și pune sufletul pentru prietenii săi.

Sărăcia cu duhul n-are, firește, nimic de-a face cu respingerea oricărui interes intelectual; nu e o idioție spirituală, ci renunțarea la spiritualitatea noastră proprie, exclusivă. Altfel spus, înseamnă a ne pune cu totul duhul, spiritul în slujba lucrului lui Dumnezeu pe pământ. Sărăcia cu duhul e o realitate, singura cale care îngăduie viața comunitară în acest mare organism sobornicesc care e Biserica.

Monahul trebuie să găsească el însuși puterea de a spune împreună cu Hristos: „În mâinile Tale îmi dau duhul Meu". Trebuie să vrea în chip conștient să devină executantul lucrului lui Dumnezeu pe pământ, și nimic altceva. Trebuie

să fie vestitorul iubirii dumnezeieşti şi părtaş la jertfa dumnezeiască.

E, aşadar, cu desăvârşire fals a crede că monahul trebuie să-şi păstreze în permanenţă „chilia sa lăuntrică" ca pe o sfântă a sfintelor a sa; că, dăruind totul, nu trebuie să dăruie esenţialul. Nu, el trebuie să dăruie în primul rând esenţialul, jertfelnic, aducându-şi aminte că Cel ce stă la obârşia vieţii sale ascetice — Mântuitorul Însuşi — şi-a înălţat pe cruce întreaga divinitate şi întreaga umanitate, că prin jertfa Sa S-a dăruit în întregime şi că tocmai acest lucru îl aşteaptă de la cei ce calcă pe urmele Sale.

Neagoniseala nu trebuie să fie doar pasivă, nedând câtă vreme nu i se cere nimic. Ea trebuie să fie activă, căutând unde anume să plaseze ceea ce Dumnezeu ne-a dat anume în acest scop.

Din toate acestea rezultă un lucru: necesitatea ca monahul să fie activ în lumea exterioară. Cu condiţia însă de a nu uita niciodată că toate formele de activitate — lucru social, binefacere, ajutor duhovnicesc — n-au sens decât dacă decurg dintr-o dorinţă aprinsă de a-şi consacra puterile lucrului lui Hristos, umanităţii lui Hristos. Nu trebuie să agonisim, ci să risipim spre slava lui Dumnezeu.

Această nouă concepţie despre votul neagoniselii trebuie să definească noua cale a monahului contemporan. Prin chiar acest fapt, monahismul poate lua practic un nou chip, neobişnuit; o schimbare în realitate pur exterioară, în măsura în care rămâne întemeiată pe voturile tradiţionale ce determină însăşi esenţa ascezei monahale.

Săracii cu duhul*

Multă lume nu înţelege fericirea „săracilor cu duhul" (*Mt* 5, 3). Ce înseamnă ea? Unii fanatici văd în aceasta sărăcia spiritului, eliberarea minţii de orice gând; merg până la a spune că orice gândire şi orice viaţă intelectuală sunt păcate. Alţii, în schimb, socotesc cuvântul „cu duhul" drept un adaos la textul autentic al Evangheliei. Să încercăm să vedem lucrurile mai limpede.

La tunderea în monahism, monahul face votul renunţării, adică al sărăciei. Acesta poate fi înţeles ca refuzul acumulării bogăţiilor materiale. Păzirea strictă a acestei făgăduinţe ar conduce astfel la fericirea săracilor, dar într-un sens atât de materialist şi de strâmt, încât nu dă seama de totalitatea expresiei „fericiţi cei săraci cu duhul". Fiindcă votul renunţării poate şi trebuie să fie lărgit la domeniul spiritual. Cine îl rosteşte trebuie să renunţe şi la agoniseala spirituală, dacă vrea să primească făgăduinţa fericirii.

---

* *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 1, p. 231 *sq*.

Dar ce este neagoniseala spirituală? Ea poate fi înţeleasă prin contrariul ei, cele două defecte care i se opun şi pe care în general nu le distingem decât puţin în viaţa de zi cu zi: zgârcenia şi lăcomia. O analiză mai fină ne arată însă că un zgârcit poate fi lipsit de lăcomie, iar un om lacom poate fi sărac. Dacă zgârcitul spune: „Ale mele sunt ale mele", el nu adaugă neapărat: „Ale tale sunt şi ale mele". Invers, dacă lacomul spune: „Ale tale sunt ale mele", nu adaugă neapărat: „Ale mele sunt ale mele"; fiindcă putem să ne însuşim bunurile celuilalt fără a ţine îndeosebi la ale noastre. Acestea fiind spuse, zgârcenia şi lăcomia au, firește, tendinţa de a se asocia, iar cel în care se asociază spune: „Ale mele sunt ale mele, şi alte tale sunt ale mele".

Cine a făcut votul renunţării trebuie să fie lipsit atât de zgârcenie, cât şi de lăcomie; trebuie să spună: „Ale mele sunt ale tale şi ale tale sunt şi rămân ale tale". Ar fi mult prea simplu să credem că acest lucru nu priveşte decât bunurile materiale; renunţarea, lipsa de zgârcenie şi de lăcomie trebuie să privească totalitatea omului interior. Săracul cu duhul nu face altceva decât ceea ce ne-a învăţat Hristos: îşi pune sufletul pentru prietenii săi. Or în viaţa de zi cu zi, deşi înfierăm câştigul material, suntem adeseori înclinaţi să socotim un lucru drept şi bun faptul de a ne menaja sau cruţa spiritual. E păcatul cel mai grav: un păcat nematerial, ci spiritual.

Înţeleasă astfel, spiritual, virtutea neagoniselii trebuie să-l facă pe om deschis lumii şi oamenilor. Viaţa în afara Bisericii, dar şi o înţelegere deformată a creştinismului, ne-au învăţat, pe de

o parte, să acumulăm bogăţii interioare, iar, pe de altă parte, curiozitatea exterioară, adică lăcomia faţă de lumea spirituală a apropiaţilor noştri. Adeseori auzim spunându-se că omul trebuie să se limiteze în iubirea sa, să-şi cunoască măsura, să se menajeze pe sine însuşi, să-şi cruţe forţele spirituale şi calea sa de mântuire.

Or iubirea lui Hristos pentru oameni n-a avut margini. În iubirea Sa, Hristos S-a deşertat de Dumnezeire întrupându-Se şi luând asupra Sa suferinţele întregii lumi. Exemplul Său ne învaţă nu să fim moderaţi în iubire, ci să ne dăruim absolut şi fără măsură, punându-ne sufletul pentru prietenii noştri. Fără voinţa acestei dăruiri de sine absolute nu există creştinism, nu urmăm calea lui Hristos.

Nu Hristos, ci un ideal necreştin ne invită să acumulăm bogăţiile exterioare şi interioare. Ştim unde duce acest ideal, ce egoism şi egocentrism domnesc în lume. Ştim până unde oamenii sunt centraţi pe ei înşişi, pe bunăstarea lor, pe liniştea lor interioară şi pe interesele cele mai diverse. A ne păstra lumea spirituală, a ne închide în ea, înseamnă a ne otrăvi, a ne dezintegra, a ne pierde bucuria de a trăi, a deveni insuportabili pentru noi înşine şi a cădea bolnavi de neurastenie. E paradoxal, dar aşa stau lucrurile: crezând că ne menajăm sărăcim, fiindcă a ne menaja înseamnă a ne transforma viaţa într-o necontenită contemplare de sine şi atenţie acordată nouă înşine.

Săracii care-şi păstrează zdrenţele cu gelozie nu ştiu că singurul mijloc de ale păstra definitiv şi de a le transforma în podoabe preţioase e de a

le dărui cu bucurie şi iubire celor ce au nevoie de ele. Aceste zdrenţe nu sunt altceva decât bogăţiile pieritoare ale împărăţiei acestei lumi. Dăruindu-le, adică dăruindu-se în întregime — pe sine însuşi, lumea sa interioară şi tot sufletul său — omul devine sărac cu duhul. Devine, aşadar, fericit, pentru că, potrivit făgăduinţei Domnului, Împărăţia lui Dumnezeu e a sa; altfel spus, dobândind bucuria iubirii fără măsură — care se dăruie pe sine — şi a iubirii jertfelnice — libertatea renunţării — omul devine încă aici şi acum, încă de pe pământ, proprietarul bogăţiei nepieritoare şi veşnice a Împărăţiei.

Chemarea la libertate*

Iată-ne ajunşi emigranţi. Ce înseamnă acest lucru? În primul rând e sinonim cu libertatea. Înseamnă că suntem eliberaţi definitiv de orice responsabilitate exterioară; un sentiment în acelaşi timp inconfortabil şi plăcut, scăpăm de influenţa puterii, a opiniei publice, a tradiţiei, a vieţii şi istoriei ţării noastre. Ne pierdem oarecum povara socială şi corporalitatea noastră. Dobândim mobilitate şi lejeritate. Suntem eliberaţi din lanţuri şi nu mai avem de dat nici un răspuns în faţa nimănui. Că suntem credincioşi sau nu, lucrul nu ne priveşte decât pe noi înşine. Expresia opiniilor noastre politice, chiar şi extremiste, nu mai are nici un efect; nu mai putem nici măcar să dăm un vot în plus celor ce întrunesc simpatia noastră participând pasiv la alegeri. Suntem aproape nişte umbre. (...)

---

* Extrase din articolul „Sub semnul vremii noastre" publicat în *Curierul* [Vestnik] *Asociaţiei Studenţilor Creştini Ruşi*, nr. 1–2/1937, p. 11–15, reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 2, p. 250 *sq.*

Nimeni nu e vreodată, poate, atât de în afara vieţii ca omul care şi-a pierdut toate drepturile şi îndatoririle de cetăţean, devenind în sensul deplin al cuvântului iresponsabil ca un emigrant. „Cetăţeanul" are posibilitatea de a se realiza cu preţul unei investiţii considerabile, el trebuie tot timpul să depăşească neînţelegerile mediului său social, ale opiniei publice, ale tradiţiilor. Noi, în schimb, n-avem nici fricţiuni de depăşit nici investiţii de făcut; lipsiţi de corporalitate, suntem aproape lipsiţi de orice posibilitate de a ne realiza. Pe scurt, n-avem nici un câmp în care să ne punem în lucrare puterile

Aceasta e caracteristica obiectivă a situaţiei noastre. Dacă ar fi să o definim, ar trebuie să-i dăm un sens religios. La începutul secolului XIX, o pleiadă de utopişti sociali visau să întemeieze o viaţă nouă pe insule pustii, o viaţă întemeiată pe legi noi şi echitabile, create în afara unei tradiţii depăşite şi nedrepte. Aceste insule pustii n-au putut fi găsite. Nouă însă, ele ne-au fost date, peste voia noastră, în chiar locurile istoriei lumii. La Paris sau la New York trebuie să ne creăm monarhiile sau republicile, comunităţile sau viaţa noastră în pustie. Patronul cârciumii vecine îşi bate joc de noi vrând să ştie ce regim bântuie în ţara noastră de origine, dacă credem în Dumnezeu sau venerăm o protoplasmă. Prefectul cere de la noi pur şi simplu acte în regulă, iar fiscul plata impozitelor. Iată toate legăturile noastre cu lumea exterioară. (...)

La ce anume ne cheamă, aşadar, noua noastră viaţă, atât de deosebită şi de anormală? La ce

ne-a condus deja această lipsă totală de rutină, această dezîntrupare, această libertate nelimitată la adăpost de orice constrângeri exterioare? Ne-am arătat oare demni de ea? În ce măsură am realizat-o în mod creator?

Să luăm, de pildă, mediul nostru apropiat de Biserică, oamenii care se definesc prin credinţa lor ortodoxă, în viaţa cărora Biserica ocupă un însemnat loc. Din nefericire, observaţiile noastre, trebuie să recunoaştem, n-au nimic îmbucurător. Desigur, în Biserică au existat întotdeauna drepţi, suflete curate şi detaşate de împrejurări; sunt şi la noi. Dar există şi alte tendinţe, alte forţe.

Găsim astfel mai întâi un important grup de credincioşi care percep tradiţia ortodoxă ca pe un atribut al apartenenţei sale la vechea Rusie, ca o parte esenţială a unui univers ce se îndepărtează tot mai mult, mărturia unei loialităţi şi a unei fidelităţi politice. Într-o anumită măsură, acest grup e pentru Biserică ceea ce este opinia publică pentru societate: judecă conduita unora şi a altora, acordă note bune şi rele, îi urmăreşte pe eretici.

Există, mai recent, şi un alt grup de credincioşi mai rafinat şi mai cultivat decât cel dintâi. Membrii săi împărtăşesc aceeaşi teamă de o legătură vie cu viaţa, aceeaşi veneraţie a literei, aceeaşi înălţare a canoanelor la rangul de adevăr revelat, aceeaşi credinţă în infailibilitatea convenţiilor, aceeaşi sete de acuzaţie şi aceeaşi pornire spre vânătoarea de eretici. Poate pentru că numără mai mult intelectualii, în acest grup tinde să predomine estetismul: apare o formă

de adorare a frumuseţii liturgice. (...) În schimb orice aluzie la libertate îi este străină. Detectăm mai degrabă o orientare fanatică. Dacă există o anume creaţie, aceasta e o creaţie oarbă faţă de viaţa actuală, însufleţită înainte de toate de două lucruri: gustul pentru intrigi şi lipsa de iubire.

Ar fi fals însă să reducem situaţia problematică a emigraţiei doar la existenţa acestor două straturi; fiindcă acest lucru ar înseamnă să spunem că, pentru toată masa ruşilor smulşi din pământul lor natal, povara libertăţii şi absenţa responsabilităţii sunt copleşitoare. Ca şi cum libertatea i-ar fi ars, ca şi cum deşertul ar fi plin de o forţă malefică care i-ar fi înghiţit.

Acestea fiind spuse, există oare în emigraţie o altă tendinţă, o altă perspectivă? Şi dacă da, care trebuie să fie ea pentru a da emigraţiei un sens interior şi spiritual, o justificare demnă de acest nume?

N-aş afirma, nici n-aş nega existenţa unei asemenea tendinţe. Mă voi limita să spun ce anume ar trebui ea să fie, deşi cred că, dacă ea n-ar fi existat, ne-am fi pierdut de multă vreme puterea de a respira.

În primul rând, trebuie să sesizăm bine caracterul providenţial al libertăţii care ne-a fost acordată. Trebuie să primim această libertate ca pe un dar exigent, să o acceptăm ca pe un mijloc de a ne revizui toate opiniile şi referinţele noastre obişnuite, nu numai într-un mod exterior, ci lăsând acest lucru să pătrundă până în adâncul spiritului nostru. Suntem liberi de influenţa statului şi a puterii, dar suntem oare îndeajuns de

eliberaţi de canonul convingerilor, obişnuinţelor şi regulilor pe care ni le-am făurit noi înşine?

Din cea mai fragedă copilărie, omul se îmbată cu opiniile altuia. (...) Le integrează, le transferă pe o listă de lucruri cuvenite ce devin treptat tot atâtea obligaţii. Opiniile se transformă astfel în idei moarte, care nu mai corespund stării sufletului viu, ci unui lucru îngropat în memoria sa. Totuşi, el le repetă an de an, pentru că nu are curajul sau timpul de a-şi revizui viziunea asupra lucrurilor. Continuă să acţioneze nu în virtutea unei necesităţi interioare, ci acordând o încredere oarbă propriei sale concepţii depăşite despre lume.

Totul se alcătuieşte în aşa fel, totul ia forme atât de puternice şi estetice, încât nu mai avem curajul de a ne atinge de peisajul stabil al lumii noastre interioare. Suntem solid implântaţi în concepţia noastră despre lume, sau, mai bine zis, suntem legaţi strâns de ea. (...)

În acest condiţii, adeseori e nevoie de o adevărată catastrofă interioară, de o sărăcire adâncă şi ultimă, de o dorinţă subită de integritate totală şi fără concesii, ca să ne hotărâm să punem totul în cauză, să renunţăm de a mai vorbi prin intermediul altuia — Dostoievski, Homiakov sau Soloviov — pentru a nu vorbi decât în numele conştiinţei noastre, după treapta iubirii şi cunoaşterii lui Dumnezeu pe care o avem.

Oricât de dur ar fi să spunem unor oameni săraciţi „faceţi-vă încă şi mai săraci!" — acesta este totuşi comandamentul interior pe care ni-l dă libertatea. În lumina ei, totul pare mărunt şi întâmplător, afară de cele mai cumplite chestiuni ale vieţii şi morţii, ale iubirii de Dumnezeu şi

ale intervenţiei divine în destinul nostru. Acesta e primul lucru, esenţial: să nu îngăduim laşităţii, nici unei concepţii estetice asupra lumii sau bine aşezate să ne întunece cumplita noastră petrecere în pustie, faţă în faţă cu Dumnezeu. În acest sens, trebuie să emigrăm şi din fericirea pe care ne-o dă concepţia noastră despre lume; trebuie să ne deschidem sufletul tuturor curenţilor de aer, tuturor vânturilor libertăţii interioare absolute.

Acestea sunt, mi se pare, căile vieţii interioare. În efortul nostru de le descoperi şi realiza, trebuie să înţelegem sensul tainic a două lucruri: mai întâi, chiar dacă nu mai avem patrie pământească, n-am pierdut patria noastră cerească. Apoi, Biserica e cu noi, printre noi, în totalitatea ei. Biserica Ortodoxă nu se împarte în bucăţele şi nu mai ştiu în ce fel de sub-biserici; ea este întreagă atât în Rusia, cât şi emigraţie, în fiecare parohie. (...)

Să privim acum lucrarea Bisericii din punctul de vedere al libertăţii noastre. Aici mai mult decât oriunde altundeva, această libertate ne face responsabili. În fiecare epocă a istoriei sale, Biserica a scris pagini de mare şi adevărată sfinţenie. Absenţa libertăţii nu micşorează cu nimic posibilitatea sfinţeniei. Din contră, poate tocmai în perioadele de maximă privare de libertate se dezvoltă sfinţenia cea mai vădită, cea mai indiscutabilă. Aşa sunt epocile de persecuţii — care sunt şi epoci ale martiriului — şi perioadele în care puterea de stat se erijează în protectoarea bisericii: zdrobind libertatea religioasă a unora, violenţa de stat face din alţii autentici mărturisitori ai adevărului lui Hristos.

Dar destinul Bisericii poate fi privit şi dintr-un alt punct de vedere decât cel al sfinţeniei. Orice abordare e legitimă; nimic nu împiedică degajarea unui domeniu anume al vieţii Bisericii, clarificarea unui aspect sau a altuia al creaţiei ecleziale. Putem astfel vorbi despre Biserică din punctul de vedere al artei, al dezvoltării dogmelor, al schimbărilor în ierarhie etc. Putem la fel de legitim vorbi despre viaţa Bisericii din punctul de vedere al libertăţii.

A spune că Biserica nu este liberă nu înseamnă că nu există în ea sfinţenie, că e sfâşiată de erezii etc. Invers, a afirma libertatea situaţiei noastre prezente, de Biserică în emigraţie, înseamnă a forţa conştiinţa noastră spre anumite concluzii. Fiindcă trebuie să ne simţim responsabili de această libertate. Trebuie să ne justificăm. Trebuie să acceptăm cu onestitate acest dar uriaş şi greu de purtat.

Libertatea obligă. Libertatea cheamă la sacrificiul de sine. Libertatea determină onestitatea şi rigoarea faţă de noi înşine, faţă de calea noastră. Iar noi, dacă vrem să fim riguroşi şi oneşti, demni de libertatea care ne-a fost dată, trebuie în primul rând să ne examinăm propria relaţie cu lumea noastră spirituală. N-avem dreptul să ne lăsăm ţintuiţi indefinit şi cu duioşie de trecut; desigur, realitatea trecutului e în multe privinţe infinit mai înaltă şi mai pură decât prezentul nostru, dar, într-o parte deloc neglijabilă, e şi plină de păcate şi crime.

Trebuie să tindem spre ceea ce este înalt şi să luptăm împotriva a ce este rău. Nu ne putem mulţumi să reducem totul la stilizarea delicată a

clopotniţelor moscovite: stilizarea ucide religia. Nu putem cultiva un mod de viaţă care a dispărut. Numai flacăra interioară autentică contează în viaţa religioasă. Nu putem face un suflet viu să înţepenească într-un ansamblu de reguli care au ucis la vremea lor expresia altor suflete vii; sufletele noi pretind, la rândul lor, să se exprime.

Nu putem lua Biserica drept o perfecţiune estetică mulţumindu-ne să cădem în leşin extatic înaintea ei; libertatea dată de Dumnezeu ne cheamă la acţiune şi luptă. Ar fi atunci o mare minciună să spunem unor suflete aflate în căutare: „Mergeţi la biserică, fiindcă acolo vă veţi găsi pacea". Dimpotrivă, celor împăcaţi şi dormitând trebuie să li se spună: „Mergeţi la biserică, fiindcă acolo veţi simţi adevărata spaimă pentru păcatele voastre, acolo veţi simţi foamea nesăturată de adevărul lui Hristos. Din căldicei acolo veţi deveni fierbinţi, din împăcaţi veţi deveni alarmaţi, din cunoscători ai înţelepciunii veacului acestuia veţi deveni nebuni în Hristos."

La această nebunie în Hristos ne cheamă libertatea noastră. Libertatea ne-a chemat să ne împotrivim lumii întregi, să ne opunem nu numai păgânilor, dar şi multora care nu sunt creştini decât cu numele. Libertatea ne cheamă să facem lucrul Bisericii în ceea ce are el mai exigent.

Să ne facem nebuni în Hristos! Nu numai pentru că ştim dificultatea acestei căi, dar şi din pricina imensei fericiri ce se naşte din faptul de a simţi deasupra faptelor noastre mâna lui Dumnezeu.

Justificarea fariseismului*

Ca un cristal, narațiunea Evangheliei concentrează tot ceea ce se întâmplă și poate exista în lume. În acest sens, istoria lumii e un fel de macrocosmos în care acționează aceleași forțe ca și cele ce acționează în Evanghelie.

Nu e de ajuns să spunem că evenimentele vieții Mântuitorului se realizează veșnic în lume, cu alte cuvinte că veșnic Hristos Se naște, e culcat în ieslea Betleemului, propovăduiește și face minuni. Nu de ajuns să simțim Crucea Golgotei înălțată veșnic asupra lumii și Adevărul răstignit veșnic. Nu e de ajuns să vedem Învierea veșnică, Adevărul rămânând veșnic în lume, apocalipsa care amenință veșnic lumea și se realizează deja în istoria umană. Toate acestea nu epuizează ceea ce se petrece veșnic pe pământ.

Fiindcă orice suflet care ni se arată și ni se descoperă în Evanghelie își găsește reflexul în cursul istoriei omenești. Astfel, păcătoasa conti-

---

* Eseu publicat inițial în revista *Put* [Calea], nr. 56, 1937, p. 37–46, reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 2, p. 171 *sq.*

nuă să ude cu lacrimile sale picioarele Mântuitorului, turma de porci continuă să se arunce în gol, vameşul continuă să se întoarcă la Dumnezeu şi ucenicii să-şi părăsească năvoadele pentru a urma pe Învăţătorul. Veşnic Petru se leapădă şi veşnic prin credinţă merge pe apă; veşnic învăţătorii legii, cărturarii şi fariseii se ridică împotriva lui Hristos, îi pun întrebări perfide şi Îl trădează, în timp ce mulţimea strigă: „Răstigneşte-L! Răstigneşte-L!"

Privind macrocosmosul universului şi istoria lumii vedem că perioade întregi se înscriu sub cutare sau cutare semn al relatării Evangheliei. Pur şi simplu cronologia Scripturii e absentă, căci, în planul lui Dumnezeu, succesiunea generaţiilor pe pământ e întâmplătoare şi e chiar posibil ca toate evenimentele evanghelice — Naşterea, Golgota şi Învierea — să coexiste şi să se desfăşoare în acelaşi timp; într-adevăr, fiecare epocă scoate în relief ceea ce îi este mai apropiat şi mai caracteristic.

Astfel, se pot scurge secole întregi în care cărturarii, învăţătorii şi fariseii păzesc legea moştenită de la părinţii lor; când în veşnicul şi universalul Israel totul e liniştit — profeţii tac, se aduc jertfe la templu, fariseul se bate în piept şi mulţumeşte lui Dumnezeu că nu este ca vameşul.

După care în lume izbucneşte focul, chemarea Înainte-mergătorului [Sfântul Ioan Botezătorul] la pocăinţă răsună din nou, rutina se rupe, pescarii îşi aruncă năvoadele şi oamenii îşi lasă morţii neîngropaţi ca să-I urmeze lui Hristos. Şi prorocia veşnică se împlineşte, casa rămâne goală, soarele se stinge, pământul se cutremură

şi omul nu mai are unde să scape. Golgota se întinde luând dimensiunile lumii. Nu mai rămâne decât crucea. Umanitatea e chemată la sacrificiu; fie că merge spre cădere, trădează, se încovoaie sub povară sau se ridică, ea merge spre sacrificiu.

Nu trebuie să facem paralele istorice precise. Nu putem pretinde aici să facem portretul exact al unei epoci. Dar fiecare ştie perfect în ce epocă trăim. Fiecare îşi aduce aminte că nu cu mult timp în urmă, într-o lume bine aşezată, legalistă şi virtuoasă în felul ei, răsunau încă rugăciunile recunoscătoare ale fariseului. Fiecare mai aude încă strigătul mulţimii sub ferestrele caselor: „Răstigneşte-L!" Fiecare simte încă mersul greu şi împiedicat al Celui ce-şi înalţă crucea Sa până pe Golgota.

Există, aşadar, o întrupare macrocosmică, veşnică a Evangheliei în lume. Există şi o întrupare microcosmică a relatării evanghelice în fiecare suflet uman în parte. Ce înseamnă aceasta? Departe de noi ideea că i-ar fi dat fiecărui om să repete unul sau altul din modelele evanghelice; nu, în realitate fiecare repetă sau, mai degrabă, poate să repete Evanghelia în totalitatea ei. Căci îi avem în noi înşine atât pe vameşul, cât şi pe fariseul. Credem şi în acelaşi timp spunem: „Doamne, ajută necredinţei mele!" Îl urmăm pe Hristos şi Îl trădăm, Îl tăgăduim. Suntem spânzuraţi alături de El pe cruce şi, ca tâlharul cel bun, Îi cerem să ne pomenească întru Împărăţia Lui. Făgăduinţa dată de Hristos păcătoasei nu este mincinoasă: ceea ce aceasta a făcut pentru El se va pomeni oriunde se va vesti Evanghelia.

Putem, aşadar, vorbi nu numai de o imitare a lui Hristos, dar şi de o inevitabilă imitaţie a Evangheliei; omul nu tinde numai spre desăvârşirea lui Hristos, el cade şi în toate abisurile evocate de Scriptură. Omul se găseşte veşnic în dispute, în schisme, într-o discuţie nesfârşită cu el însuşi. Şi calea sa interioară e definită în două moduri: pe de-o parte, de propriile sale legi, evenimente interioare netransmisibile, de transformările peisajului ascuns al sufletului său; pe de altă parte, de independenţa sa faţă de calea interioară a epocii în care trăieşte, gândeşte şi la care conlucrează. Astfel, într-o epocă de fariseism e foarte greu pentru om să nu fie fariseu. În schimb, într-o epocă tragică, în care totul în jur piere şi umanitatea se simte pe Golgota, fiecare va simţi mult mai uşor latura tragică a vieţii, va lua mai uşor calea sacrificiului ridicând conştient crucea pe umerii săi.

În acest sens, macrocosmul e legat de microcosmos, condiţionându-se şi influenţându-se reciproc. A accepta ideea că fiecare epocă e pusă sub un semn anume, marcată de anumite figuri evanghelice, înseamnă a recunoaşte că fiecare timp îşi are virtuţile şi viciile sale specifice. Astfel, aşa cum vorbim de istoria artei, de istoria guvernării sau de istoria gândirii umane, am putea vorbi şi de istoria virtuţilor şi a viciilor. În fapt, observarea atentă a dezvoltării spiritului uman ne arată că lucrul cel mai caracteristic e alternanţa unor elanuri incendiare — aproape întotdeauna infinit dureroase şi tragice — cu epoci în care în prim plan este necesitatea păzirii unei flăcări fragile şi pâlpâitoare.

Vechiul Testament constituie înregistrarea precisă a acestei alternanţe în istoria lui Israel. După timpul fericit al paradisului — când Adam dădea nume la tot ceea ce există şi vorbea cu Dumnezeu —, a început lungul şir al căderilor şi ridicărilor omului. Fericirea paradiziacă a fost întreruptă de păcat. Omul s-a văzut constrâns să-şi câştige pâinea cu sudoarea frunţii, păstrând însă — poate tot cu sudoarea frunţii, cu alte cuvinte cu preţul unor eforturi spirituale imense — un reflex al raiului în sufletul său; a fost chemat nu să redescopere pe Dumnezeu sau spre noi viziuni paradiziace, ci să păstreze cu fidelitate în memoria sa ceea ce cunoscuse. Dar chiar şi în această sarcină măruntă el a căzut şi a trădat. În persoana lui Cain el s-a lăsat să cadă până în adâncul păcatului, a întins mâna sa împotriva fratelui său, a păcătuit şi s-a abandonat patimilor sale.

Ce anume putea să aibă o virtute deosebită în întunericul umanităţii primitive? Un singur lucru: fidelitatea faţă de amintirile raiului, credinţa în făgăduinţa viitoare, acţiunea sobră şi măsurată în străbaterea acestei văi a lacrimilor şi a păcatului. Aşa s-a născut prototipul învăţătorului legii, al paseistului, al păzitorului tradiţiilor, care a făcut din fidelitate şi din memorie virtutea supremă. Poate că pe atunci sufletul uman se temea de îndrăzneală: oare nu îndrăzneala îi smulsese pe protopărinţii noştri din Eden? Sufletul a început atunci să-şi limiteze libertatea: oare nu libertatea a silit-o pe Eva să cedeze ispitirilor şarpelui? Sufletul a renunţat la alegere: oare nu se spune că se leapădă şi cad cei care

aleg? Virtutea ne cheamă să rămânem nemişcaţi în ziua de ieri, să respectăm, să ne aducem aminte, să aşteptăm.

Astfel a început calea plictisitoare, monotonă şi plină de rutină a umanităţii căzute. Şi ea a durat veacuri întregi. Veacuri de întuneric, de sclavie liber consimţită şi imobilism al lumii, traversate uneori de câte un fulger, de glasul lui Dumnezeu întrerupându-şi tăcerea seculară, de sunetul trâmbiţei dumnezeieşti, de evocarea de către profeţi a mâniei lui Dumnezeu, de chemarea lor neîncetată la alegere şi libertate, la necesitatea ca lumea să iasă din toropeală şi să regăsească flacăra care arde în ea. Dar profeţii au fost omorâţi cu pietre. De ce anume? Răsfrângerea raiului pierdut şi zorii făgăduinţei viitoare nu erau oare peste ei? Oare nu pentru aceşti zori suspina în chinuri umanitatea? Oare nu în numele acestei făgăduinţe erau păzite legile, aduse jertfele şi era respectată litera? De ce atunci profeţii au fost omorâţi cu pietre? Pentru că umanitatea a învăţat să se teamă de libertate, întrucât ştia unde a dus această libertate. Ştia că, având libertatea de alegere, putea să urmeze profeţilor sau să cadă în abisul ultim.

Nu, mai bine să nu riscăm nimic, mai bine să nu cădem în ispite. Toate cele cuvenite erau măsurate cu precizie. Pentru templu se dădea până şi zeciuiala din mentă (cf. *Mt* 23, 23; *Lc* 11, 42). Fără îndoială, mergând pe această cale oamenii nu se aşteptau la mare lucru, dar, cel puţin, nu riscau nimic. Imobilismul era o garanţie împotriva unor noi zguduiri, catastrofe, răsturnări tragice; era şi o garanţie împotriva eliberării şi

destrămării, făcea lucrurile încă şi mai bune, mai solide, mai liniştite. Şi aşa profeţii au fost omorâţi cu pietre. Şi lumea s-a cufundat încet în întuneric. Ecleziastul compusese deja strigătele sale de deznădejde şi nostalgie. Vântul reîncepea să sufle. Mâhnirea se încuiba în inima oamenilor. Nimeni nu mai credea că zorii sunt aproape, iar profeţii tăceau.

În mijlocul poporului lui Dumnezeu care repeta cuvintele Ecleziastului, oamenii credincioşi învăţăturii Sale şi alegerii Lui, păzitorii Legii — ai fiecărei litere din Lege —, cărturarii, învăţătorii, fariseii se înălţau ca nişte stejari puternici, ca nişte cetăţui necucerite. Mereu cu aceeaşi convingere: omul se va schimba, dar Legea nu se va schimba; sufletul omul e uşuratic, dar litera e neclintită. De aceea litera e mai presus decât sufletul, iar sabatul mai important decât omul.

În cărţile sfinte se spune despre Mesia — Sfântul lui Israel — că venirea sa va fi fără minciună. De aceea, — spre disperarea diavolului! — oamenii păzeau Legea şi au păstrat-o până în ziua slăvită a lui Mesia. Esenţial era ca în aşteptare nimic să nu se destrame, nici să ardă, ca totul să rămână nemişcat în paralizia sa de moarte. Acestea sunt reguli pentru tot poporul, porunci pentru fiecare suflet omenesc în parte: „Săvârşeşte poruncile, adu jertfele cerute, dă ceea ce datorezi templului, păzeşte posturile, nu te întina umblând cu cei necuraţi şi vei ajunge — sau dacă nu tu, fiul tău — ziua slăvită a lui Mesia. Răsplata o ai deja în ceea ce faci; pentru că eşti drept, nu eşti ca vameşul, pentru că ai păzit fiecare literă a legii."

Fără îndoială, fiecare simte rigiditatea adevărului fariseului, căruia — până la urmă — nu poate să-i opună nimic. Fără îndoială, de asemenea, ca orice suflet omenesc, sufletul actual al omului trece prin acest adevăr al fariseului, prin acest deşert fierbinte şi neroditor al aşteptării; îşi păstrează poate ultima înghiţitură de apă spunându-şi: „N-o voi bea, pentru că o nouă apă nu va mai fi."

Da, în deşertul spiritului, când domneşte cumplita secetă spirituală, fariseul e justificat; el este singurul om raţional şi econom, grijuliu şi sobru. Şi nu cheltuitorul, nici cel care, în clipa marii ieşiri, se îndoapă cu mană şi prepeliţă, care bea din belşug apa curată şi dănţuieşte în faţa viţelului de aur, nu aceştia trebuie să acuze severa economie a învăţătorului de Lege care posteşte chiar în timpul foametei generale şi face totul aşa cum se cuvine. Fiindcă acesta ţine tablele Legii în chivot, şi va face poporul să intre în Pământul Făgăduinţei.

De câte ori, în sufletul nostru, severul păzitor al tradiţiilor şi al legilor n-a blestemat mulţimea necredincioasă a amăgitorilor şi a călcătorilor Legii! Înăuntrul fiecăruia dintre noi se desfăşoară o luptă între ataşamentul faţă de puritatea a aceea ce stă scris, faţă de tipic, faţă de litera legii, şi atracţia pentru ceea ce vine, pentru făgăduinţa viitoare neîntrupată încă. Când în noi profeţia tace, când spiritul nu arde în flăcări, cine va feri tradiţia de dezintegrare şi dispariţie, dacă nu păzitorul vigilent al Legii? Şi astfel acesta îşi găseşte justificarea şi în sufletul nostru.

Există însă un acuzator în faţa căruia nu e chip să te justifici, care mută legile lumii naturale, nimiceşte toată dreptatea fariseului, toată credincioşia învăţătorilor Legii şi ştiinţa cărturarilor: focul.

Focul Duhului S-a pogorât în lume. Cuvântul lui Dumnezeu S-a întrupat. Dumnezeu S-a făcut om. Şi nu fără motiv, nici din întâmplare, această minune, această împlinire a făgăduinţei şi aşteptării a fost combătută tocmai de cei ce erau păzitorii făgăduinţei, ai aşteptării cuprinse în feluritele legăminte. Începea lupta învăţătorilor Legii împotriva Celui ce călca legea sabatului, împotriva Fiului Omului. Cel care bea şi mânca cu vameşii şi păcătoşii, Care vindeca în zi de sâmbătă, Care spunea că va reclădi în trei zile templul distrus, nu trebuia să le pară oare drept cel mai înfricoşător călcător al normelor, al tradiţiilor, al unei rutine salvatoare? De aceea fariseii s-au ridicat împotriva Lui în numele adevărului lor lumesc. N-au văzut în el pe Mesia. Nefiind în stare să se simtă chemaţi la nuntă, nu puteau trăi în duhul şi puterea Lui.

Focul Duhului coborâse în lume. Inimile oamenilor s-au aprins. Crucea Golgotei s-a înălţat pe calea Învierii. Totul s-a petrecut ca şi cum cei ce L-au răstignit şi L-au trădat pe Hristos au rămas de cealaltă parte, în Vechiul Testament care dă înapoi şi se retrage. Ca şi cum, invers, cei ce erau cu Hristos au trecut de partea cealaltă, în Noul Testament, care va fi pe veci şi până la sfârşitul lumii. Cuprinşi de foc, luând crucea pe umerii lor, sfinţiţi şi transfiguraţi de taina Învierii, credincioşii lui Hristos au devenit membrii

Bisericii Lui — pe care porţile iadului nu o vor putea birui —, părtaşi la viaţa veşnică încă de aici şi acum.

În realitate, toate forţele active în Vechiul Testament s-au menţinut şi în creştinism. De o parte, regăsim aceeaşi mulţime indiferentă şi uşuratică, aceiaşi păzitori ai legii „noi" a lui Hristos: cărturarii, fariseii şi învăţătorii de lege creştini. De cealaltă parte, există aceiaşi profeţi — întotdeauna omorâţi cu pietre —, nebunii în Hristos, purtătorii harului care nu se înscriu în cadrul legii, cu alte cuvinte cei aflaţi „în afara legii" pentru cei ce sunt sub lege.

La drept vorbind, întreaga istorie a creştinismului e în acelaşi timp o stingere şi o îmbrăţişare din nou a focului Duhului. Această istorie se petrece în fiecare suflet în parte, tot aşa cum se desfăşoară în spaţiul întregii lumi. Cunoaştem răceala şi moartea care au caracterizat epoci întregi ale creştinismului. Ştim şi focurile care au izbucnit şi se revarsă din vestirea autentică a Vestei celei Bune creştine. Ştim, în sfârşit, cum cărturarii şi fariseii fac loc iniţiatorilor unor căi noi, cum epoci de fariseism urmează unor valuri de martiriu, asceză, mărturie, căinţă şi curăţire.

Dar să fim drepţi! Rolul fariseilor în creştinism nu se limitează la a stinge focul, la a îngheţa şi omorî tot ce-i viu şi aprins. Fariseii sunt adevăraţi păzitori; ei păstrează, poartă chivotul preţios al comorilor creştine prin îngustimile sufocante ale unor epoci moarte şi satisfăcute de ele însele. În acest sens, aşa cum spuneam, nu omului dezangajat, nici reprezentantului epocii

noastre moarte îi revine datoria de a-i ataca; fiindcă fariseii apără realmente creştinismul de păgânismul ce rămâne în lume, de cultul patimilor meschine, de prejudecăţi, de idolatriile cele mai diverse, de viţeii de tot felul, fie el viţelul de fier al puterii de stat sau viţelul de aur al prosperităţii economice.

Acestea fiind spuse, e adevărat şi că, întrucât se mărginesc să-şi păzească templul şi-i împiedică pe credincioşi să se hrănească din comorile lui, fariseii lipsesc Biserica de un suflu autentic şi de orice foc în general. În concluzie, aprecierea utilităţii fariseismului pentru Biserică depinde în chip esenţial de epoca în care trăim. Prin urmare, ea este supusă unor importante variaţiuni.

Actualmente începe o nouă epocă a Bisericii. În măsura în care câteva din caracteristicile ei sunt deja foarte limpezi, putem vedea de ce anume are nevoie Biserica, respectiv ce anume contribuie la creşterea ei şi ce anume, din contră, îi este vătămător. Epoca noastră trebuie definită nu numai în realitatea ei nemijlocită, ci şi în ceea ce o deosebeşte de epoca anterioară. Aşa vom putea defini înnoirile pe care Biserica le cere de la noi astăzi şi lucrurile vechi de care trebuie să ne eliberăm pentru ca să nu o vătămăm.

Care este epoca anterioară a Bisericii? E perioada inaugurată acum două sute de ani de ţarul Petru cel Mare. Ce schimbări a produs această reformă petrină în viaţa Bisericilor Ortodoxe*?

* Nu numai a celei ruse, dar şi a celorlalte Biserici Ortodoxe din Balcani. [n. tr.]

Cel mai corect ar fi să vorbim de o încercare de „protestantizare" treptată a Bisericii. Într-un anume sens, sub Petru cel Mare şi urmaşii săi Ortodoxia a trăit ceea ce catolicismul a cunoscut în epoca lui Luther; cu deosebirea că acest proces n-a atins niciodată aceeaşi intensitate ca în Occident. Slăbit, localizat, supus caracterului obligatoriu al dogmelor ortodoxe, el n-a destrămat niciodată trupul Bisericii. Pe de altă parte, invers faţă de protestantismul occidental, n-a constituit niciodată o căutare religioasă autentică. Reformatorii bisericeştii din epoca lui Petru cel Mare* erau orice altceva decât reformatori religioşi: de altfel ei înşişi nu se simţeau nici preoţi, nici sfinţi. Ei laicizau Biserica, scoteau treburile lumii de sub competenţa ei şi împingeau viaţa duhovnicească cea mai aprinsă în pustietăţi, în păduri, în sihăstrii, în mănăstirile depărtate, departe de tot.

Nu putem ascunde adevărul: Petru cel Mare şi reformatorii săi au reuşit în mare parte în ceea ce şi-au propus. În formele sale, în manifestările ei exterioare, Ortodoxia sinodală a devenit efectiv una din administraţiile marelui imperiu rus. Acoperită de decoraţii civile, ierarhia a dobândit psihologia birocraţiei de stat imperiale.

Numărul faptelor care atestă această laicizare a Ortodoxiei în secolele XVIII şi XIX este uriaş. Nu le vom enumera aici. Ne vom mulţumi să spunem doar că tocmai acest lucru a împins întreaga inteligenţie — partea cultivată şi în căutare a poporului rus — să se desprindă de Biserică.

---

* Şi imitatorii lor în Balcani. [n. tr.]

Dacă întreaga Biserică ar fi devenit ceea ce era la suprafaţă, realitatea prin care se manifesta în viaţa statului şi a poporului, importanţa ei s-ar fi putut reduce treptat la extrem. (...) Din fericire însă, în acea epocă Biserica şi-a avut drepţii ei.

Războiul ca revelaţie*

Toţi oamenii, fără excepţie, suntem o povară! Suntem nisip amestecat cu apă într-un pahar. Câtă vreme apa se mişcă, nisipul se agită şi el; dar de îndată ce apa încetează mişcarea, el se depune pe fundul paharului.

Multe lucruri în viaţa noastră răscolesc această povară şi această rutină: lupta pentru existenţa materială, energia şi tulburările tinereţii, eşecurile, rupturile, toate micile noastre decepţii, prăbuşirea speranţelor noastre. Chiar şi realitatea unui cuvânt atât de comun cum este „a te instala" cere de la noi un efort, provoacă o furtună în paharul de apă al existenţei noastre, ne împiedică să ne cuibărim într-o linişte dulce.

Alte evenimente, mai serioase, ne pot şi ele smulge din toropeală, pot să ne perturbe echilibrul. Ca, de exemplu, o nenorocire, o pierdere ireparabilă şi, mai mult decât orice, moartea unei fiinţe dragi. Brusc şi împotriva voii noastre, toate acestea ne pot transporta dintr-o lume

---

* *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 2, p. 312 *sq.*

familiară, cu legile ei proprii, într-o altă lume cu legi necunoscute.

Pentru a ne convinge de diferența dintre aceste două lumi, e de ajuns să mergem la înmormântarea unei cunoștințe îndepărtate. Ce vedem aici? Defunctul înconjurat de ființe muritoare care știu poate că și pentru ele moartea e un fapt inevitabil. Dar nu toți reacționează în același mod.

Unii afișează o compătimire moderată, lustruită, convențională: „Ce nenorocire, spun ei, cine ar fi putut-o prevedea?" „L-am văzut foarte de curând, cum s-a petrecut, cine l-a îngrijit?" etc. Pe scurt, aceștia nu sunt nici mai mult nici mai puțin decât niște străini.

Alții însă — fără a vorbi de durerea lor — văd dintr-odată deschizându-se înaintea lor porțile veșniciei. Viața naturală începe să tremure și să se prăbușească, legile din ajun sunt desființate, dorințele pier, sensul devine nonsens și un alt sens, neînțeles și înaripat, țâșnește. Soarele se întunecă, toți morții ies din mormintele lor, catapeteasma Templului se rupe în două.

Așa sunt atinse de taina morții unei ființe apropiate inimile iubitoare. În gaura neagră a unui mormânt proaspăt săpat totul parcă se rostogolește: speranțele, proiectele, deprinderile, socotelile, dar mai cu seamă sensul, sensul unei întregi vieți. Dacă „acesta" există, atunci omul trebuie să revadă totul, să respingă tot ce e cufundat în stricăciune și minciună.

Această răsturnare interioară are un nume: „Ne-a cercetat Domnul". Dar cum ne-a cercetat? Prin durere? Mai mult decât aceasta, pe neașteptate, Dumnezeu ne descoperă adevăratul sens

al lucrurilor. Şi vedem în acelaşi timp două realităţi. De o parte, scheletul unui om viu, oase lipsite de viaţă înveşmântate în carne, pământ mort sub un cer mort, mortalitatea întregii făpturi. De cealaltă parte, Cel ce face viu totul, focul care străbate totul, aprinde totul: Duhul Mângâietor.

După care, pe nesimţite, începe să lucreze timpul. Timpul, care, potrivit expresiei consacrate, „vindecă" totul — dar n-ar trebui oare mai degrabă să spunem că „omoară" totul? Sufletul redevine orb. Porţile veşniciei se închid. Şi iarăşi înaintea noastră nu mai stau decât grijile, osteneala, viaţa de zi cu zi. Nisipul se aşază pe fundul paharul. Iarăşi ne bucurăm de micile noastre succese şi ne întristăm de măruntele noastre eşecuri. Începem iarăşi să credem în soliditatea neclintită a acestei lumi tridimensionale, în dăinuirea nesfârşită a ceea ce am dobândit şi am strâns în comori. Totul e limpede ca apa de izvor, şi puţin trist. Pentru a ne însufleţi existenţa, nu ne mai rămâne altceva decât să mergem la cinema, să sărbătorim o aniversare sau să-i bârfim pe vecinii noştri. Cât de împovărătoare e natura umană străbătută de păcat şi de urmările lui!

E important să înţelegem bine ce anume se petrece în sufletul omenesc în momentul catastrofelor şi al marilor pierderi, al răsturnărilor creatoare ale lumii. În aceste evenimente — propria noastră apocalipsă — ni se deschid din nou înseşi porţile veşniciei. E ca şi cum eshatologia noastră personală ar anula dintr-odată timpul în

care obişnuiam să trăim, spaţiul care ne servea drept măsură.

Dacă primeşte aceste noi legi, acest spaţiu-timp nou care i se deschide, omul se poate menţine în veşnicie. Căci nimic nu-l sileşte să se recufunde în cotidian, în osteneala paşnică şi în grijile acestei lumi. Nimic din urzeala comună a zilelor nu-l împiedică să întrevadă veşnicia. Cu o condiţie însă: să nu se înfricoşeze, să nu fugă de el însuşi, să nu refuze sarcina de a lua asupra sa cumplitul său destin nu numai uman, ci şi divino-uman. Altfel spus, cu condiţia să fie gata să-şi urce propria Golgotă, să-şi ia şi să-şi poarte crucea de bunăvoie.

Fiecare om e pus în faţa acestei alegeri inevitabile: fie confortul şi căldura unui sălaş pământesc, bine protejat de vânturi şi de furtuni, fie spaţiul infinit al veşniciei, unde un singur lucru e sigur şi incontestabil: crucea. Sunt convinsă că omul care s-a simţit, fie şi numai o dată, în această veşnicie, care a înţeles, fie şi numai o singură dată, ce fel de cale urmează, care a văzut, fie şi numai o singură dată, pe Cel ce merge înaintea lui, acest om va părăsi cu greu această cale. Toate conforturile îi vor părea acum precare, toate bogăţiile lipsite de valoare şi toate tovărăşiile nefolositoare dacă nu vede în mijlocul lor pe singurul şi unicul său Tovarăş purtându-şi crucea Sa. Altfel spus, dacă nu e cuprins de focul veşniciei, omul îşi va găsi întreaga viaţă plicticoasă, goală, searbădă şi inutilă.

Aceste posibilităţi există nu numai în viaţa fiecărui om, dar şi în viaţa unor popoare întregi, ba chiar a întregii umanităţi de-a lungul vea-

curilor. Fiindcă istoria umanității e pusă și ea în fața acestei alegeri: fie să lucreze spre triumful organizării economice și politice a vieții de zi cu zi, a spațiului tridimensional, a timpului măsurat cu firul, fie să dea seama de veșnicie, să se lase întraripată, să realizeze aici ceea ce a fost gândit dincolo.

Împovărătoare e istoria umanității, greu este învelișul său trupesc. Și totuși, omul nu se reduce la această povară. Știm astăzi că în viața noastră soarele se poate întuneca, așa cum a făcut-o pentru umanitatea întreagă acum două mii de ani, când morții au ieșit din morminte, când întunericul a căzut peste lume și catapeteasma Templului s-a rupt de sus până jos sub ochii unui întreg popor. Ceea ce străpunge inima fiecărei persoane în cursul căii sale pământești a străpuns în ziua aceea întreaga umanitate. Pe cruce au fost răstignite timpul și veșnicia. Istoria noastră, spațiul unei clipe, s-a confundat cu ceea ce este dincolo de ea: Fiul lui Dumnezeu și-a înălțat trupul pe cruce.

Începând din acea zi, istoria umană a trebuit să aleagă între două căi. Străpunsă de cruce și orbită definitiv față de lumea vremelnică de vederea veșniciei, ea a putut să devină o istorie autentic creștină, esențial eshatologică, divino-umană, „întraripată", o formă de fugă spre veșnicie, de ruptură însuflețită de o nesăturată sete de spiritual. Dar ea a putut și să recadă, a putut și să reînchidă porțile deschise spre veșnicie, a putut să uite însăși veșnicia, reîncepând să măsoare și să cântărească, să se bucure de micile bucurii ale patriei și să se mâhnească de mărun-

tele eşecuri naţionale. Altfel spus, a putut să-şi fixeze o dată pentru totdeauna obiective materiale, sfârşind prin a proclama în diverse forme — ca marxiştii pentru care existenţa determină conştiinţa, ca Hitler pentru care sângele acordă sau desfiinţează drepturi, ca toţi cei pentru care omul liber trebuie să fie sclavul statului — că materia primează asupra spiritului.

Este limpede că istoria umană de după Golgota a ales cea de-a doua cale. Mai rău, ea n-a încetat să recadă cu fiecare secol, în fiecare popor, în fiecare ideologie. Nisipul s-a depus pe fundul paharului. Şi majoritatea oamenilor nu numai că s-au obişnuit cu aceasta, ci au sfârşit prin a se convinge că acest lucru era perfect legitim, că nu putea fi altfel. Soarele Învierii a fost amânat pentru un viitor îndepărtat, umanitatea nu s-a mai simţit în lumina amiezii, ci într-un fel de amurg, la ceasul în care cerul se întunecă până acolo încât nu se mai vede nici un fel de strălucire. Au venit oameni să spună că soarele Învierii n-a existat niciodată. Astăzi lumea e plină de forţe materialiste, plină de o povară fundamentală.

Firește, toate acestea nu înseamnă că, sub diverse forme, în cursul acestor două ultime milenii n-au existat revelaţii. Aşa a fost împărăţia de o mie de ani a drepţilor, aşteptarea sfârşitului lumii de către primii creştini sau de către vechii credincioşi din Rusia* sub domnia lui Petru cel Mare. Am putea cita şi alte exemple.

---

* Vechii credincioşi (*starovierţi*) sau schismatici (*raskolniki*), urmaşii unei părţi a clerului şi credincioşilor

Oricare ar fi popoarele şi epocile, această aşteptare a avut întotdeauna la bază aceeaşi certitudine: lumea trupească nu se mărgineşte la ea însăşi. Ea ascunde o altă realitate, supusă altor legi. Împărăţia Cezarului trebuie să facă loc Împărăţiei lui Dumnezeu. Timpul are să dispară în veşnicie şi grelele porţi ale veşniciei se vor deschide larg pentru a primi întreaga umanitate. Istoria lumii n-a existat decât în aşteptarea acestei clipe dorite cu aprindere, care hrăneşte creativitatea noastră umană, justifică suferinţa şi luptele noastre: ceasul în care, de la o margine la alta a pământului, un fulger va ţâşni din nor şi Fiul Omului va veni întru slavă să judece viii şi morţii.

Pentru a evita orice neînţelegere, se impune o mică digresiune. Ştiu că flămândul are nevoie de pâine, cel obosit are nevoie de odihnă. Ştiu că nu e nimic mai ipocrit decât a abandona lupta pentru cei nenorociţi sub pretextul că suferinţele lor nu înseamnă nimic în faţa veşniciei. Omul poate renunţa la oricare din drepturile lui, dar nu la cele ale aproapelui său. Îmi aduc aminte că în pasajul cel mai eshatologic al Evangheliei, numit pe de drept cuvânt „mica apocalipsă", Hristos ne aduce aminte tocmai virtuţile şi păcatele legate de slujirea aproapelui (*cf. Mt* 25, 31–46). În această perspectivă, datoria socială a creştinului este neîndoielnică.

---

ruşi care au respins la mijlocul secolului XVII reforma liturgică a patriarhului Nikon al Moscovei, şi adepţi ai unui creştinism tradiţionalist şi eshatologic. [n. ed. fr.]

Problematică e numai negarea desăvârşită a valorilor spirituale în folosul doar al valorilor materiale. Vedem astăzi la ce impas a condus umanitatea această cumplită ispită. Nu mă voi opri asupra ei. Mă voi mulţumi să reamintesc ceea ce ticălosul şi, din nefericire, universal răspânditul astăzi Smerdiakov* a proclamat în faţa lumii: „Dacă Dumnezeu nu există, totul e permis". Pe baza acestui principiu, el a promulgat legi, a guvernat state, a dus războaie, a aservit minorităţi, a cotropit văzduhul cu undele propagandei sale ţipătoare şi mincinoase.

„Domnia lui Smerdiakov", iată numele a ceea ce se petrece astăzi cu noi. Într-un anume sens, acţiunile sale sunt mai logice, mai consecvente, decât cele ale nihiliştilor lui Soloviov, care spun: „Fiindcă nu există veşnicie, să ne sacrificăm unii pentru alţii." Nu! Dacă veşnicia nu există, dacă lumea din jurul nostru se mărgineşte la ea însăşi, singura concluzie posibilă e situaţia care domină astăzi: domnia urii şi a confruntării generale... Ceea ce înseamnă negarea crucii Golgotei şi a Învierii, combaterea Fiului Omului şi a pretinde că, timp de două mii de ani, El a silit umanitatea să se legene în iluzii; ceea ce înseamnă că în tot acest timp ne-am fi putut urî nepedepsiţi, ne-am fi putut extermina fără ruşine popoarele şi clasele detestate! În loc de aceasta însă, a trebuit să acţionăm cu circumspecţie, să ţinem seama de nu se ştie ce cuvinte obscure şi efemere, urând, furând, omorând, violând în ciuda legii. Ura faţă

* Personaj din romanul *Fraţii Karamazov* (1881) al lui F.M. Dostoievski. [n. ed. fr.]

de creştinism la conducătorii lumii actuale nu se explică altfel. De aici creştinul poate obţine o foarte amară satisfacţie...

Aici mi se pare necesar să nu vorbim numai de ceea ce se petrece pe front sau în Rusia. Întotdeauna e folositor să ne judecăm propriile greşeli şi lipsuri, ca şi pe ale celor aflaţi în apropierea noastră. Vai celui ale cărui păcate sunt denunţate prima dată de duşmanul său: în loc să încerce să-l facă să se căiască, acesta le va folosi mai degrabă în folosul său! De aceea trebuie să fim atenţi şi neînduplecaţi în denunţarea metehnelor celor pe care îi simpatizăm.

Multe lucruri mă înfricoşează de această parte a frontului. Am căutat zadarnic şi n-am găsit nimic care să se asemene unei evadări din materialism spre veşnicie. Din când în când se manifestă o speranţă extrem de generală, vag idealistă, în stilul a ceea ce Dostoievski numea „simpatia pentru frumos şi sublim". Dar toate acestea sunt extrem de difuze. Auzim spunându-se: „Apărăm o cauză nobilă, luptăm pentru eliberarea minorităţilor, pentru o Europă federativă, pentru democraţie."

Toate acestea sunt bune, dar nu e destul. Faceţi următoarea experienţă: imaginaţi-vă că în ora următoare va trebui să vă vărsaţi sângele pentru una din aceste cauze şi încercaţi să vă închipuiţi foarte concret moartea, şi veţi înţelege atunci că, în sensul ei ultim şi metafizic, viaţa voastră — oricât de modestă ar fi — e infinit superioară minorităţilor oprimate, concediilor plătite sau votului universal.

Dacă faceţi acest examen de conştiinţă, veţi vedea că, dincolo de luptele voastre foarte pământeşti şi concrete, vă daţi în realitate viaţa veşniciei. Firește acest lucru nu anulează importanţa cauzelor care vă sunt dragi — lupta de eliberare şi apărare a celor oprimaţi —, nici valoarea dorinţei voastre ca în această lume împovărătoare şi aservită să domnească un spirit liber şi creator. Pur şi simplu, concediile plătite, federaţiile şi toate celelalte nu sunt decât mijloace; scopul e mult mai mare şi diferit.

Iată de ce doresc cu pasiune ca, de partea aceasta a frontului, să nu ne oprim la jumătatea cursei, ca în cele din urmă cineva să îndrăznească să abordeze adevărurile ultime, pentru ca ele să cuprindă inimile şi, formulate ca atare, cu forţă şi claritate, ele să devină adevăratul scop, profund şi religios spre care ne conduc evenimentele actuale. Câtă vreme nu va exista aceasta, totul va rămâne pentru mine fluid şi nesigur. Căci nu putem face nimic creator în această viaţă câtă vreme ne mulţumim să ripostăm doar la activităţile creatoare ale duşmanilor noştri. Iniţiativa ideologică trebuie să vină de la cel ce vrea să învingă; ea trebuie să ştie să îmbrace diverse forme, de la cuvântul de ordine simplu şi universal accesibil, până la adevărurile ultime ale revelaţiei religioase.

Tremur căci nu văd acest lucru realizându-se nicăieri. Poate că e normal ca oamenii care se ocupă de politică — activitatea cea mai laicizată din câte există — să nu le vorbească despre adevărurile ultime pentru care trebuie să luptăm; la drept vorbind, acest lucru nu intră în atribuţiile

lor. Ordinea naturală vrea ca la piaţă vânzătoarea să vândă, la tribunal avocatul să pledeze, în armată căpitanul să conducă atacul, iar în politică politicianul să măsoare interacţiunea forţelor economice, diplomatice şi sociale. Creştinului îi revine datoria de a proclama sensul creştin al evenimentelor care, pe de altă parte, au multe alte semnificaţii. Altfel spus, pentru deţinătorii ordinii naturale a lucrurilor e rău ca oamenii să se ocupe de ceea ce nu-i priveşte.

După mine, acest punct de vedere e profund eronat. Orice acţiune, mare sau mică, poate fi făcută într-un mod creştin sau anticreştin. Şi în acest sens, creştinul, rolul şi atitudinea lui mă tulbură mai mult decât toţi actorii tragediei mondiale actuale.

Înainte de război se vorbea adeseori despre dezvoltarea fulgerătoare şi importantă a mişcării ecumenice. Dincolo de barierele şi diferenţele confesionale, uniţi de credinţa lor în Hristos, oamenii au început să se recunoască fraţi, dorind să acţioneze în conformitate cu această iubire frăţească. Mă tem, din nefericire, că această Societate religioasă a Naţiunilor n-a rezistat mai mult la proba războiului actual decât Societatea politică a Naţiunilor. Fără a voi să critic stăruitor ceea ce se petrece, este limpede că există o inadecvare flagrantă între vocea acestei conştiinţe religioase internaţionale şi odiosul proiect de cucerire a lumii la care asistăm. Orice am crede despre mişcarea ecumenică, e limpede că în conflictul actual nu ea este purtătoarea de cuvânt a idealului creştin. Nu are nici vocea, nici pasiunea, nici elanul pe care ar trebui să le aibă pentru aceasta.

Am citit de asemenea Enciclica papei cu privire la starea lumii actuale*. De la început şi până la sfârşit ea constă în cuvinte cu grijă alese, înţelepte, nobile, umane, împotriva cărora nu e aproape nimic de zis. Finețea diplomatică, abilitatea autorului ei au făcut să poată fi primită de către toţi, inclusiv de cei aflaţi departe de orice viziune religioasă asupra lumii. Or o adevărată contestaţie ar trebui să se exprime nu în numele înţelepciunii, al umanismului, al istoriei, a tot ceea ce alcătuia sufletul şi raţiunea de a fi a Europei antebelice, ci prin sentimentul sfârşitului şi al catastrofei care ne bântuie. Acceptarea acestei enciclice ar fi pentru mine recunoaşterea faptului că legile divine coincid în fond cu cele ale liberalismului european, umanist şi mediu, că nu suntem pe marginea prăpastiei şi că e cu putinţă să combatem iadul cu o proză diplomatică bine rodată. Mi-e greu să definesc ce anume e inacceptabil în ea. Cel mai corect ar fi să spun că-i lipseşte focul şi simţul pătrunzător al realităţilor de dincolo. Pentru a relua exemplul meu citat mai sus, am putea-o compara cu bunul vecin compătimitor venit la funeraliile unei cunoştinţe, mai degrabă decât cu ruda apropiată, cu părintele răvăşit de moartea fiului său, care vede tot trecutul său arzând dintr-odată, dar şi deschizându-se înaintea sa porţile veşniciei, ivindu-se un lucru nou, înaripat, pnevmatofor, care-i sfâşie inima — o suferinţă ultimă şi fericită! Împotriva acestei enciclice

* Enciclica *Mit brennender Sorge* (1938) a papei Pius XI.

papale, nu pot să spun nimic decât că ea nu era cu adevărat necesară.

Dar ce să spunem acum despre realitatea cea mai dureroasă şi cea mai sensibilă, fiindcă cea mai dragă inimii noastre şi mai aproape de noi: omul ortodox de astăzi? În ultimul timp ierarhii ortodocşi s-au manifestat printr-o mare activitate, al cărei ecou s-a făcut presa. Am putut citi în ziare că îi aprobă pe aliaţi şi condamnă puterea germană în luptă cu Dumnezeu. În luările lor de poziţie par chiar mai hotărâţi decât ecumeniştii — mai degrabă taciturni — sau decât enciclica papală foarte bine dozată. Dar, lăsând deoparte faptul că, din motive extrem de diverse, şi-au ales cu fermitate tabăra, din această frumoasă hotărâre nu iese nimic. În orice caz, nu simţim că ei cheamă pe cineva să-i urmeze; e ca şi cum n-ar exista nimeni care să fie chemat şi nicăieri încotro să mergem. Pe scurt, în acest ceas cumplit, nu ierarhii noştri ne luminează calea ce duce spre veşnicie. „Dar ce vreţi, ni se va spune, Răsăritul s-a izolat de multă vreme de mersul istoriei..."

Nu ne rămâne, aşadar, altceva decât să ne întoarcem spre noi înşine. Or noi ceilalţi, ruşii, trăim momente grele. Niciodată, fără îndoială, istoria n-a fost pentru noi o situaţie atât de complicată şi contradictorie. (...) Oricare ar fi politica, dificultatea noastră principală e spirituală: simţim că lumea e ameninţată de o catastrofă religioasă, dar pentru că prea multă vreme am privit religia doar ca pe o frumoasă tradiţie naţională, n-avem astăzi forţa de a îmbrăţişa totul în focul credinţei.

Şi totuşi, cum am dori să nădăjduim în acest creştinism ortodox martiric care, tăiat de legile lumii prin atâtea persecuţii, ştie să vadă moartea în faţă prin ochii nenumăraţilor săi fii, ştie să poarte crucea Golgotei pe umerii miilor săi de slujitori! Acest creştinism ortodox răstignit îşi aşteaptă Paştele lui, Învierea sa în duh şi în putere.

Rămâne, pentru a sfârşi, războiul. Trebuie el acceptat sau respins? Este el o vitejie sau o crimă organizată? Odinioară excomunicat, este oare războinicul un martir? Există oare războaie drepte, ca să nu spunem sfinte? Tot atâtea întrebări care ne arată infinita complexitate a înseşi naturii războiului. Pe de-o parte, războiul e un păcat, o nenorocire şi o catastrofă; pe de altă parte, orice pacifism sistematic poartă în el grăuntele egoismului şi al lipsei de vlagă care subminează inima.

În această reflecţie asupra războiului, cred că nu se face îndeajuns distincţia între agresor şi agresat. Acestei distincţii nu i se face loc la începutul conflictului decât pentru a putea fi folosită în sens diplomatic, politic şi economic la sfârşitul ei; în realitate însă, nu există o adevărată diferenţiere morală şi religioasă. Şi totuşi, dacă un tâlhar jefuieşte o casă şi locuitorul ei se apără, până la urmă, oricare ar fi rezultatul luptei, tâlharul se va găsi pe banca acuzaţilor; ar fi fals să spunem că, dacă tâlharul e primul agresor, încăierarea ar deveni atât de încâlcită, încât, în cele din urmă, numai câştigătorul contează. Ar fi mult mai corect să folosim două verbe

diferite pentru a separa acţiunea de a ataca şi cea de a apăra. Nu trebuie să spunem: „Franţa şi Germania sunt în luptă", ci „Germania luptă ca agresor, iar Franţa apărându-se". La fel, nu vom spune că tâlharul şi locuitorul paşnic se înfruntă, ci că unul a venit să jefuiască, iar celălalt a vrut să-l împiedice.

O conştiinţă creştină nu se poate niciodată acomoda cu motivaţia tâlharului; nu poate accepta niciodată să participe la un război de agresiune. Mult mai complexă însă e problema atunci când trebuie să suferi un război de agresiune, când trebuie să participi la el pasiv, când trebuie să te aperi. Atingem aici lucrul care defineşte atitudinea de credinţă în faţa războiului. Forţa, sensul unei atare atitudini nu stă în războiul însuşi, ci în ceea ce el ascunde. Căci în război există un lucru care poate educa urechea unora, un lucru care se face dintr-odată auzit în mijlocul bubuiturilor tunurilor, al lătratului mitralierelor, al plânsetelor răniţilor: trâmbiţa îndepărtată a arhanghelului.

Ştim rezultatul marilor războaie. Ele fac tot atâtea victime la învingători ca şi la învinşi, golindu-i de sânge. Statistica numără sute de mii, ba chiar milioane de răniţi şi ucişi; ne vorbeşte de pierderi materiale uriaşe, de miliarde dispărute în fum, înghiţite în adâncurile oceanelor, pulverizate, nimicite. Dar mai există un lucru încă şi mai rău, pe care nici un bilanţ nu-l poate măsura vreodată: abrutizarea popoarelor, declinul culturii, pierderea potenţialităţilor creatoare, ticăloşirea sufletelor. Orice război face umanitatea să regreseze, atât prin devastarea

straturilor celor mai tinere şi active ale populaţiei, cât şi prin distrugerea sufletului supravieţuitorilor. Să îndrăznim acest paradox: orice război devine, oricare ar fi modul în care se termină, prin însăşi specificitatea sa, în mod inexorabil, prilejul războiului viitor. Pregăteşte cadrele care într-o zi sau alta, vor voi, la rândul lor, să se bată cu orice preţ.

Şi totuşi. Oricât de cumplite ar fi efectele sale, există în război o dimensiune ce constituie o şansă unică pentru umanitatea actuală. Să ne înţelegem bine: nu vreau să spun că războiul trebuie dorit. Nu, îmi îngădui pur şi simplu să sugerez că, odată ce a izbucnit, trebuie încercat ca el să fie folosit cel mai bine cu putinţă. În ceasul în care, asemenea unui cataclism, conflictul se extinde în aşa fel încât nici un prognostic politic, economic sau strategic nu mai e cu putinţă, singurul domeniu care rămâne cu o evidenţă absolută, dincolo de orice calcul, e spiritul omului.

Mai mult ca niciodată, războiul cere de la noi o mobilizare totală a forţelor noastre spirituale. Am spus bine „mobilizare". Căci aşa cum un soldat mobilizat trebuie să fie gata să lase totul — familie, muncă, vocaţie — şi să intre într-o altă realitate temporală pentru a-şi servi ţara, tot aşa un creştin care se mobilizează spiritual trebuie să fie gata să accepte exigenţe nu mai puţin absolute. Hristos şi Duhul Sfânt de-viaţă-făcătorul cer astăzi totul de la omul întreg. Singura deosebire e că dacă mobilizarea militară e obligatorie, angajamentul credinţei e voluntar.

Într-adevăr, războiul e aripa morţii plutind deasupra lumii. Prin însuşi acest fapt pentru mii

de oameni el este însă şi poarta deschisă spre veşnicie, punerea în cauză a ordinii burgheze, a micului confort şi a stabilităţii. Războiul e o chemare. Războiul e ceea ce ne deschide ochii.

La această chemare, la această trâmbiţă a arhanghelului, putem răspunde în diferite moduri. Ca şi spectatorii demni ai înmormântărilor, putem răspunde printr-o întristare lustruită şi indiferentă. Această atitudine e astăzi atât de frecventă, atât de comună, încât nici măcar nu ne mai şochează, obişnuiţi cum suntem să înghiţim totul. Nu este oare izbitor, de exemplu, să vedem magazinele expunând unele lângă altele fotografii ale unor vase ce se scufundă, ale unor vieţi umane sacrificate, ale unor soldaţi îngheţaţi — zăcând în zăpadă, cu ochii sticloşi deschişi spre cer — şi imaginile eterate ale nu ştiu cărui „star" de cinema, machiat, surâzător şi preocupat să-şi cultive trupul... Aceste apropieri, a căror inadecvare nu-i mai şochează pe ziarişti, pot părea inocente; în realitate ele sunt cinice, ba chiar sinistre.

Destul, destul! În chiar acest moment, ştiu, sute de oameni stau în faţa a ceea ce e cu mult mai grav — gravitatea însăşi: moartea. Ştiu că mii de alţi oameni sunt încruntaţi şi mohorâţi. Ştiu că mii de mame aşteaptă postaşul, tremurând atunci când scrisoarea nădăjduită are cea mai mică întârziere. Ştiu că în pacea căminelor lor soţii şi copii simt suflul funest al războiului.

Ştiu, în sfârşit, cu toată fiinţa mea, cu toată credinţa mea, cu toată puterea spiritului meu, că în chiar acest minut Dumnezeu cercetează lumea Sa. Şi această lume Îl poate primi, Îi poate des-

chide inima — „gata e inima mea, gata e inima mea". Dacă Îl primim, într-o clipă viaţa noastră decăzută, vremelnică, va fi proiectată în adâncurile veşniciei, crucea noastră omenească se va asemăna Crucii Dumnezeului făcut om. Atunci, în însăşi inima suferinţei noastre de moarte, vom vedea haine albe ale îngerului care ne va spune: „Cel mort nu mai e în mormânt." Şi atunci omenirea va intra în bucuria pascală a Învierii.

Invers, dacă ne închidem faţă de Dumnezeu Care ne cercetează, poate că nu va fi mai rău ca înainte, va fi exact ca şi înainte. O dată mai mult vom fi căzut, Îl vom fi respins pe Dumnezeu, nu vom fi găsit calea transfigurării.

Măcinat, prăfuit, îndurerat, pământul se întoarce într-un cer gol, înghiţit de vidul veşnic. O umanitate muribundă se bucură de micile sale succese şi se întristează de micile ei eşecuri, renunţă la alegerea ei şi, cu meticulozitate şi conştiinciozitate, îşi închide deasupra capacul sicriului.

Sursele actului creator*

De unde venea puterea lui Samson? Îşi cultiva oare muşchii făcând exerciţii zi de zi? Devenise nebiruit prin el însuşi? Altfel spus, porunca Domnului de a nu-şi tăia perii capului nu era oare semnul unei puteri deja existente?

Într-adevăr, Samson nu deţinea forţa nici de la muşchii săi, nici din antrenamentul său, ci din voia lui Dumnezeu. O voinţă divină al cărei semn neîndoielnic nu era musculatura, ci părul care, atunci când era tăiat, puterea sa pierea chiar dacă muşchii rămâneau aceiaşi. Şi aşa s-a şi întâmplat. Dalila i-a retezat lui Samson pletele şi puterea sa a dispărut. Orbit, istovit, ajuns la capăt, Samson n-aştepta decât un singur lucru: să-i crească părul, ca să-şi regăsească puterea.

Despre ce este vorba? Puterea din Samson nu era o forţă omenească, ci puterea lui Dumnezeu. Samson era tare prin harul lui Dumnezeu. Pentru

---

* Eseu publicat în revista *Put* [Calea], nr. 43, 1934, p. 35–48, reluat în *Vospominania, stati, ocerki*, YMCA Press, Paris, 1992, vol. 2, p. 136 *sq.*

a înţelege acest lucru, e de ajuns să citim capitolele 13 şi 16 ale cărţii *Judecătorilor*.

Originea puterii lui Samson e legată de o arătare a lui Dumnezeu. Îngerul care i-a prezis naşterea a spus: „La ce mă întrebi tu de numele Meu? Căci El este minunat" (*Jd* 13, 18). Altfel spus: „Ce mă întrebi de izvorul puterii? El este minunat." Continuarea textului nu face decât să confirme această origine miraculoasă a forţei lui Samson: „Şi a început Duhul Domnului să lucreze în el în tabăra lui Dan" (*Jd* 13, 25). Şi mai departe: „Atunci s-a coborât peste el Duhul Domnului şi a sfâşiat leul ca pe un ied, neavând nimic în mână... Atunci s-a coborât peste el Duhul Domnului şi funiile care erau peste mâinile lui s-au făcuta ca nişte cârlţi arşi de foc şi au căzut legăturile de pe mâinile lui" (*Jd* 14, 6; 15, 14). Găsim însă şi dovezi inverse ale acestei puteri divine: când dispare, „el nu ştia că Domnul se depărtase de el" (*Jd* 16, 20).

Astfel, puterea lui Samson nu era puterea omului ci puterea lui Dumnezeu, Duhul creator al lui Dumnezeu. Dacă vrea, Dumnezeu poate să sădească puterea Sa creatoare în părul mai degrabă decât în muşchii omului. E ceea ce s-a întâmplat cu Samson, instrument al lui Dumnezeu bântuit de puterea lui Dumnezeu. Acesta a fost şi cazul unui alt personaj din Vechiul Testament, David.

În faţa oştirilor filistenilor, Saul i-a dat lui David armura şi spada sa regală; l-a înarmat cu toată puterea omenească. Adversarul său, Goliat, era şi el înarmat cu toate armele omeneşti; prin

înălţimea şi forţa sa musculară întrecea pe toată lumea. Dar pentru a se vedea bine cine anume câştigă biruinţa, înainte de luptă David şi-a scos armura regelui şi a ieşit neînarmat înaintea lui Goliat. Nu că această armură ar fi fost prea mare şi prea incomodă pentru el, ci, cum spune limpede textul biblic, condiţiile în care a primit lupta cu Goliat erau altele: „Tu vii asupra mea cu sabie şi cu lance şi cu scut; eu însă vin asupra ta în numele Domnului Savaot, Dumnezeul oştirilor lui Israel pe Care l-ai hulit" (*1 Rg* 17, 45). Şi ceva mai departe: „Şi toată adunarea aceasta va cunoaşte că nu cu sabia şi cu suliţa izbăveşte Domnul, căci acest război este al Domnului şi El vă va da în mâinile noastre" (*1 Rg* 17, 47).

Această atitudine faţă de eforturile şi acţiunile omeneşti e confirmată de psalmi: „Aceştia în căruţe şi în cai s-au încrezut, iar noi Numele Domnului Dumnezeului nostru am chemat. Aceştia s-au împiedicat şi au căzut, iar noi ne-am sculat şi ne-am îndreptat" (*Ps* 19, 8–9). Şi încă: „Înconjurând m-au înconjurat şi în numele Domnului i-am înfrânt pe ei. Înconjuratu-m-au ca albinele fagurele, dar s-au stins ca focul de spini şi în numele Domnului i-am înfrânt pe ei. Împingându-mă m-au împins să cad, dar Domnul m-a sprijinit. Tăria mea şi lauda mea este Domnul şi mi-a fost mie spre izbăvire" (*Ps* 117, 11–14).

Pentru a evita orice ambiguitate, trebuie să atragem atenţia asupra acestui ultim cuvânt: lauda. Fiindcă tocmai din el decurge dreptul de a aplica tuturor acestor texte modurile cele mai variate ale creaţiei umane: intelectuală, artistică, religioasă etc. O putere de creaţie care, în timpul

Vechiului Testament, se putea simţi deosebit de limpede în isprăvile lui Samson şi David. (...)

Textele Bibliei schiţează un tablou foarte clar al participării ciudate şi cuprinzătoare a lui Dumnezeu la creaţia umană. Războinicul biruitor, regele David, spune în psalmii săi că îşi pune nădejdea nu în arc şi în sabie, ci în Numele Domnului. „Domnul este tăria şi lauda mea", spune el. Cine cântă lauda? David însuşi sau Domnul Care cântă în el, prin el? Cine e biruitorul? David sau Domnul Care biruie în el, prin el? În Numele şi spre slava lui Dumnezeu săvârşeşte David toate isprăvile sale, sau Domnul face din el instrumentul Său? Dacă, desigur în Numele Domnului, David l-ar fi biruit pe Goliat prin puterile sale omeneşti, ce nevoie ar mai fi avut să renunţe la arme, mergând în luptă slăbit dacă privim lucrurile dintr-un punct de vedere omenesc?

Acelaşi lucru poate fi spus despre Samson. Dacă în el numai puterea omenească ar fi fost în slujba Numelui lui Dumnezeu, de ce ar fi fost ea legată de părul său şi nu mai degrabă de muşchii săi, purtătorul obişnuit al forţei fizice? Răspunsul e simplu: pentru a sublinia că Dumnezeu a vrut aşa, că El şi-a pus puterea Sa la dispoziţia omului.

Aceste două exemple arată prin imagini şi într-un limbaj limpede originala teologie a creaţiei în Vechiul Testament. În toate actele creatoare care sunt lauda şi bătăliile, creaţia lui David, lupta împotriva filistenilor, creaţia lui Samson, cine anume e stăpânul? Subiectul creator al

acestor acte e Dumnezeul oştirilor lui Israel, Domnul biruinţei şi al laudelor. Cu toată probabilitatea am putea spune că dacă David şi-ar fi pus nădejdea în iscusinţa sa de păstor sau în armura pe care o avea de la regele Saul, Goliat s-ar fi arătat mai iscusit, mai puternic şi mai bine înarmat din punct de vedere omenesc decât el; nu degeaba lungimea şi greutatea acestei armuri ne sunt descrise în detaliu.

Aceste remarci preliminare decurg din texte ale Vechiului Testament în care orice creaţie nu există decât pentru Numele lui Dumnezeu. Se spune adeseori că creştinismul se interesează puţin de problemele creaţiei, că n-ar avea nici o teorie despre actul creator. I se reproşează o anume indiferenţă faţă de dimensiunea fundamentală a omului: esenţa sa creatoare. Se estimează că interesul pentru această problemă s-a născut în epoca Renaşterii, o dată cu conştientizarea globală a problemei omului. Ulterior, abia în secolul XIX — mai cu seamă prin reprezentanţii săi atei — s-ar fi preocupat de problemele creaţiei.

Or toate acestea mi se par profund inexacte. Concepţia creştină despre actul creator apare încă de la începuturile creştinismului. E momentul în care adevărurile creştine sunt fixate în scris de evanghelişti. În acest sens, întreaga *Evanghelie după Ioan* e un tratat absolut desăvârşit şi sistematic despre creaţia umană şi divină. Trebuie pur şi simplu să ştim să o citim; chiar dacă nu e singurul scop al Apostolului Ioan, o teorie a creaţiei răzbate în fiecare capitol.

Pentru a ne convinge, e de ajuns să selectăm câteva citate, să le grupăm şi să tragem concluziile. Dar nu o putem remarca, dacă, prizonieri ai prejudecăţilor noastre, presupunem că indispensabilă şi adevărată e numai o teorie creatoare individuală. Fără îndoială, umanismul a adus multe în acest domeniu, dar trebuie văzut bine ca aproape tot ceea ce a produs el şi s-a dezvoltat apoi în secolul XIX e în profundă contradicţie cu abordarea evanghelică a problemei creaţiei. Într-o asemenea contradicţie, încât umaniştii au putut avea impresia că Evanghelia nu cuprinde nici un principiu creator.

Evanghelia după Ioan pune în legătură procesul creator şi legăturile reciproce dintre Dumnezeu şi om; în afara acestor legături reciproce, creaţia nu e numai de neînţeles, dar nici măcar nu există. Textele privitoare la ea sunt nenumărate: nici o temă, nici un motiv nu se repetă la Ioan cu atâta insistenţă ca această minunată teorie a creaţiei.

Cum se repartizează aceste texte? Pot fi observate aici patru axe paralele care definesc actul creator potrivit legăturii reciproce Creator–Dumnezeu şi creatură–om:

— legăturile reciproce între Dumnezeu Tatăl şi Dumnezeu Fiul, care definesc caracterul creator al oricărei lucrări a Fiului pe pământ;

— legăturile între Dumnezeu–om şi oameni–ucenici, care definesc de asemenea caracterul creator al lucrării Fiului pe pământ;

— legăturile reciproce între Duhul Sfânt şi oameni;

— creaţia rea.

Cu privire la *legăturile reciproce între Dumnezeu Tatăl şi Dumnezeu Fiul* se pot cita multe texte* care se repetă cu insistenţă şi fără ambiguitate:

„Mâncarea Mea este să fac voia Celui ce M-a trimis şi să împlinesc lucrul Lui" (*In* 4, 34).

„Fiul nu poate crea nimic El Însuşi, dacă nu-L vede pe Tatăl lucrând, căci ceea ce creează Tatăl, creează şi Fiul" (*In* 5, 19).

„Nu fac nimic de la Mine Însumi, ci vorbesc cum M-a învăţat Tatăl. Cel ce M-a trimis e cu Mine. Tatăl nu M-a lăsat singur, căci fac întotdeauna voia Lui" (*In* 8, 28).

„Dacă Mă preamăresc pe Mine Însumi, slava Mea e deşartă. Tatăl Meu Mă preamăreşte, Cel despre care spuneţi că este Dumnezeul vostru" (*In* 8, 54).

„Toate ale Mele sunt ale Tale şi ale Tale sunt ale Mele" (*In* 17, 10).

Important e să înţelegem aici bine sensul verbelor „a crea", „a săvârşi". „a învăţa", „a grăi", „a face", „a preamări". Prin ele însele, acestea exprimă manifestarea creatoare a voinţei Fiului; ele se definesc într-o dependenţă desăvârşită de voinţa Tatălui. Aşa stau lucrurile cu fiecare din textele citate. Aliniindu-le, verificând faptul că nici un alt text nu vine să le contrazică, înţelegând în ce măsură caracterizează ele slujirea şi actul creator al Fiului — dar şi dependenţa

---

* Preocupată de exhaustivitate, Maica Maria aliniază aici 14 citate foarte repetitive, dintre care am reţinut în text doar 5; celelalte 9 omise sunt: *In* 5, 30. 36; 6, 38; 7, 16. 28; 8, 26; 12, 49; 16, 32; 17, 4. [n. ed. fr.]

acestei creaţii de voinţa creatoare a lui Dumnezeu Tatăl — putem descoperi limpede legile fundamentale ale creaţiei lui Hristos.

Sesizarea acestor legi e importantă pentru a pătrunde mai mult persoana Mântuitorului, dar şi pentru că Dumnezeul-om e limita întrupării creatoare. Pisc al desăvârşirii umane, Hristos e deopotrivă Creatorul cel mai desăvârşit, Creatorul absolut. Lucrul e valabil pentru umanitatea Sa şi, cu atât mai mult, pentru divinitatea Sa. (...)

Dacă Fiul nu poate crea El Însuşi, atunci cine poate să o facă? Ce înseamnă aceasta? E oare refuzul oricărei posibilităţi a creaţiei, oricare ar fi ea? Există un Dumnezeu Tatăl în puterea, pogorământul şi trimiterea Căruia Fiul Îşi săvârşeşte lucrul Său. Fiul face toate nu prin voia Sa, ci prin voia Tatălui Care-L învesteşte cu o misiune; e într-un fel un instrument în mâinile Tatălui creator. N-are nici propria Sa sarcină creatoare — căci El face, creează, lucrul Tatălui — nici voinţa Sa creatoare proprie, căci El creează prin puterea şi voinţa Tatălui. Întrebare: dacă Fiul nu este Creatorul, mai putem vorbi de creaţie în creştinism?

Să încercăm să vedem mai limpede. În ce anume constă posibilitatea de a trăi şi transforma creator această trimitere a Tatălui? „Toate ale mele sunt ale Tale şi ale Tale sunt ale Mele" (*In* 17, 10). În acest ultim text, nu este vorba numai de o impregnare unilaterală a Fiului de voinţa Tatălui, ci de o întrepătrundere reciprocă; suntem în prezenţa legii iubirii care îi pătrunde atât pe unul, cât şi pe celălalt. Fiul nu e aici pur şi simplu instrumentul Tatălui. Este una cu El.

Voinţa creatoare a Fiului se identifică cu voinţa creatoare a Tatălui printr-un act de iubire creator. Momentul creaţiei începe în fapt mult mai devreme, din clipa în care Fiul, în baza iubirii filiale şi a iubirii dumnezeieşti, se supune liber voinţei Tatălui.

E, aşadar, incorect să spunem: „Tatăl creează prin Fiul" sau „Fiul e instrumentul Tatălui Care creează". Trebuie mai degrabă spus: „În lucrarea creatoare a lui Hristos lucrează Tatăl şi Fiul: Tatăl Care trimite pe Fiul şi Fiul Care primeşte trimiterea Tatălui. Tatăl şi Fiul creează într-o unitate de nedespărţit a iubirii creatoare".

Dar toate acestea nu desfiinţează cu nimic faptul, care rămâne, că între toate lucrările creatoare săvârşite pe pământ, cea a Fiului a fost creatoare numai pentru că nu şi-a făcut voia Sa, ci voia Tatălui Care L-a trimis. Aceasta e concluzia asupra sensului creator al slujirii lui Hristos: voinţa Fiului, contopită cu voinţa Tatălui, e singura chezăşie a puterii Sale creatoare.

În acelaşi timp însă, *Evanghelia după Ioan* spune: „Toate prin El s-au făcut şi fără El nimic din ce s-a făcut nu s-ar fi făcut" (*In* 1, 3). Pe de-o parte, acest text confirmă nu numai posibilităţile creatoare infinite, dar şi realizarea lor deplină în Fiul Creator. Pe de altă parte, el evocă obligaţia interioară pentru Tatăl de a crea prin Fiul. Putem, aşadar, spune că faptul că „toate ale Mele sunt ale Tale şi alte Tale sunt ale Mele" e trăit în acelaşi mod şi la fel de desăvârşit de Dumnezeu Tatăl ca şi de Dumnezeu Fiul.

Acest lucru hotărăşte legăturile reciproce între creaţia Tatălui şi creaţia Fiului.

Minunată este paralela între aceste texte şi cele privitoare la *relaţiile reciproce dintre Fiul Omului şi om*, dintre creaţia Logosului şi creaţia umană. Aceste texte apar şi ele în diferite capitole ale *Evangheliei după Ioan*[*]:

„Nu poate nimeni să ia nimic, dacă nu i s-a dat lui din cer" (*In* 3, 27).

„Precum M-a trimis pe Mine Tatăl Cel viu şi Eu viez pentru Tatăl, aşa şi cel ce Mă mănâncă pe Mine va trăi prin Mine" (*In* 6, 57).

„Rămâneţi în Mine şi eu în voi. Precum mlădiţa nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămâne în viţă, tot aşa nici voi, dacă nu rămâneţi în Mine. Eu sunt viţa, voi sunteţi mlădiţele. Cine rămâne în Mine şi Eu în el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteţi face nimic" (*In* 5, 4–5).

„Întru aceasta a fost slăvit Tatăl Meu, ca să aduceţi roadă multă şi să vă faceţi ucenici ai Mei" (*In* 5, 8).

Poate faptul că aceste diferite texte se referă la problema creaţiei umane nu este numaidecât limpede. Cheia pentru înţelegerea lor sunt versetele 15, 4–5: ele afirmă cu o precizie absolută imposibilitatea de a crea fără Cel care a fost trimis şi Care, la rândul Său, creează în puterea Celui care L-a trimis. Legăturile dintre Logosul creator şi omul creator sunt nu numai paralele, dar fundamental identice cu cele dintre Tatăl creator şi Fiul creator.

---

[*] Maica Maria aliniază aici 12 citate, dintre care în text am reţinut doar 4, celelalte 8 sunt: *In* 6, 44. 65; 12, 44; 13, 20; 14, 6–11; 17, 18–19. 21–23; 15, 16. [n. ed. fr.]

Creaţia umană — e însăşi definiţia ei — face, aşadar, din om un intermediar. Principiul creaţiei e un dicteu divin venit însă nu din afară, ci din interior, în virtutea unei legături absolute: „Tu eşti în Mine şi Eu în Tine". Aici unitatea e organică, ca unitatea dintre viţă şi mlădiţele ei. Dacă viaţa şi mlădiţele ei sunt diferite, seva lor e aceeaşi şi rămâne în acelaşi timp în amândouă.

Iată principiul. Rămâne să ştim modul în care acest principiu trebuie realizat în viaţă. Răspunsul — un model — ne este dat de indicaţiile privitoare la *Duhul Sfânt*, Care rămâne în unitatea treimică a Dumnezeirii, unitatea creatoare a celor Trei Ipostase. Din nou textele sunt lipsite de echivoc. Fapt caracteristic, ele se găsesc toate în aceeaşi *Evanghelie după Ioan:*

„Şi Eu Îl voi ruga pe Tatăl şi alt Mângâietor vă va da vouă, ca să fie cu voi în veac, Duhul adevărului, pe Care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaşte; voi însă Îl cunoaşteţi, că rămâne la voi şi în voi va fi! Nu vă voi lăsa orfani, voi veni la voi. Încă puţin timp şi lumea nu Mă va mai vedea, voi însă Mă veţi vedea, pentru că Eu sunt viu şi voi veţi fi vii" (*In* 14, 16–20).

„Dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe care Tatăl Îl va trimite în numele Meu, Acela vă va învăţa toate şi vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus vouă" (*In* 14, 26).

„Şi iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul; căci nu va vorbi de la sine, ci câte va auzi va vorbi şi cele viitoare vă va vesti. (...) Toate câte are Tatăl ale Mele sunt;

de aceea v-am zis că din al Meu ia şi vesteşte vouă" (*In* 16, 13–15).

Astfel, forţa motrice a oricărei creaţii pe pământ e Duhul Adevărului, Duhul Care învaţă, vesteşte şi ne leagă de izvorul original al întregii creaţii în lume. Prin aceasta e negată orice posibilitate de creaţie solitară. Creaţia e în sine un act colegial. Ea se bucură de o comuniune aproape absolută nu numai cu Dumnezeu, dar, prin Dumnezeu, cu lumea întreagă. În posibilităţile ei creatoare, lumea e menită să fie una cu Dumnezeu.

Pentru a întemeia un punct de vedere creştin asupra oricărui lucru şi manifestare în lume, trebuie să distingem întotdeauna două planuri. Pe de o parte, planul lui Dumnezeu privitor la acel lucru, plan pe care trebuie să-l pătrundem pentru a degaja modalităţile, norma oricărui fenomen. Pe de altă parte, realitatea acelui obiect, care nu corespunde întotdeauna acestei norme. În devenirea ei, realitatea e inevitabil şi constat deformată de natura păcătoasă a omului; ea nu ne apare decât într-un fel de oglindă deformantă.

Regăsim acest dublu plan în problema creaţiei. Pe de-o parte, lucrul lui Hristos pe pământ e o întrupare ideală a autenticei creaţii divine. Potrivit planului lui Dumnezeu, nu numai opera creatoare a lui Iisus — al doilea Adam —, ci toate actele creatoare ale întâiului Adam ar fi trebuit să decurgă din dependenţa nemijlocită a voinţei omului faţă de voinţa lui Dumnezeu. (...)

Or, şi acum ajungem la al doilea plan, n-avem nicăieri o autentică creaţie care să reflecte planul

lui Dumnezeu afară de exemplul Dumnezeului-om Însuşi. În creaţia umană, n-avem în realitate decât un lanţ neîntrerupt de abateri care stâlcesc mai mult sau mai puţin planul lui Dumnezeu. Dacă numeroşi factori deformează acest plan într-un mod relativ, făcându-l să fie slab şi palid, nenumărate lucrări omeneşti imprimă asupra lui deformări şi abateri considerabile. Până acolo încât vedem ivindu-se înaintea noastră problema *creaţiei rele.*

La prima vedere, existenţa unei creaţii rele pare să anihileze ideea însăşi a originii divine a oricăror creaţii. Cum să înţelegem aceasta? Adeseori suntem ispitiţi să reducem creaţia rea la o creaţie mediocră care prin însăşi faptul că e ratată nu poate fi seducătoare; ca şi cum, invers, orice creaţie autentică n-ar fi în stare de o seducţie rea. Acest lucru nu face însă obiectul reflecţiei noastre. Căci, în afara oricărei autenticităţi, ceea ce face un creator puţin înzestrat e perfect indiferent; că desenează oi sau lupi, că scrie versuri despre vicii sau virtuţi, că zideşte o biserică sau o cârciumă nu schimbă cu nimic lucrurile. Dintr-un punct de vedere autentic creator, bunele intenţii nu sunt de ajuns pentru a face pozitivă o operă mediocră.

Realitatea pe care o vizăm prin expresia „creaţie rea" este alta. Ea se referă la o pictură care îndeamnă la compătimire pentru lupi, la poezia care împodobeşte cu atracţii viciul, la arhitectura care face cabaretul strălucitor estetic. Creaţia rea nu este o creaţie ratată; ea există pe un plan autentic creator. Cum anume să explicăm existenţa ei? Trebuie oare să-i căutăm

un alt izvor decât Dumnezeu, o origine nedivină? A urma această ipoteză ar însemna a face din creaţia rea ceva total diferit de creaţia divină; prin urmare ea trebuie respinsă. Din trei motive. Mai întâi, în măsura în care presupune o altă cauză creatoare, egală cu Dumnezeu, ea duce la dualismul cel mai vulgar. Apoi, ea nu explică nicidecum masa enormă a operelor intermediare, care ţin nu de o creaţie rea, ci ambiguă. În sfârşit, ea sfidează numeroase pasaje din Evanghelie pe care tocmai le-am citat şi care afirmă izvorul divin al oricărei creaţii. Prin aceasta ea este un mod de a lipsi creaţia de caracterul ei cel mai important: atributul Creatorului.

Nu, pentru a explica existenţa creaţiei rele trebuie să ne referim mai degrabă la Scriptură. Ca de exemplu, la acest cuvânt al lui Iisus către Pilat: „N-ai avea nici o putere asupra Mea, dacă nu ţi-ar fi fost dată de sus" (*In* 19, 11). În ce scop i-a fost dată lui Pilat puterea de sus? Pentru a-l elibera pe Baraba sau pentru a-L răstigni pe Hristos? Pentru creaţia rea?

Scriptura ne oferă un remarcabil exemplu de creaţie rea conştientă: turnul Babel şi amestecarea limbilor. „Şi au zis iarăşi: «Haidem să ne facem un oraş şi un turn, al cărui vârf să ajungă la cer şi să ne facem faimă înainte de a ne împrăştia pe faţa a tot pământul!» Atunci S-a pogorât Domnul să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Şi a zis Domnul: «Iată, toţi sunt de un neam şi de o limbă şi iată ce s-au apucat să facă, şi nu se vor opri de la ceea ce şi-au pus în gând să facă. Haidem, dar, să Ne

pogorâm şi să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înţeleagă unul cu altul.» Şi i-a împrăştiat Domnul de acolo în tot pământul şi au încetat de a mai zidi cetatea şi turnul" (*Fc* 1, 4–9).

Totul e important aici. Mai întâi, folosirea uimitoare şi neaşteptată a pluralului: „Să Ne pogorâm şi să amestecăm". În Vechiul Testament acest plural simbolizează întotdeauna arătarea Sfintei Treimi. Amestecarea limbilor a fost, aşadar, un act creator al Treimii, o lovitură de forţă chiar, în măsura în care voinţa lui Dumnezeu a fost impusă oamenilor.

Acest episod din cartea *Facerii* arată într-un mod remarcabil sterilitatea unei creaţii fără Dumnezeu. Turnul Babel nu era o creaţie rea în sensul literar al cuvântului, ci numai o creaţia nerealizată, condamnată, fiindcă nu era înrădăcinată în Dumnezeu. Nu era cu adevărat o creaţie, fiindcă nu fusese încheiată. Altceva s-a realizat: „amestecarea limbilor". Şi aceasta a rămas. Ca un bine? Nu, ca un rău. Ca o creaţie rea. Oamenii au încetat să se mai înţeleagă. „Să Ne pogorâm şi să amestecăm limba lor": iată ce a realizat Dumnezeul Treime. Altfel spus, amestecarea limbilor, creaţia rea, a ieşit din izvorul divin.

Cum să rezolvăm această dilemă? Numai comparând amestecarea limbilor cu un alt eveniment: „darul limbilor". Să confruntăm textele: „Şi din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vânt ce vine repede şi a umplut toată casa unde şedeau ei. Şi li s-au arătat, împărţite, limbi ca de foc şi au şezut peste fiecare dintre ei. Şi s-au umplut toţi de Duhul Sfânt şi au început

să vorbească în limbi, precum le dădea lor Duhul a grăi" (*FA* 2, 2–4).

Astfel, aceeaşi lucrare, născută din voinţa creatoare a lui Dumnezeu, ajunge la acelaşi rezultat formal — posibilitatea de a vorbi în limbi odinioară necunoscute — dar cu efecte opuse. În primul caz, capacitatea de a vorbi în limbi diferite duce la o neînţelegere totală, la dislocarea desăvârşită a noţiunii de unitate. În al doilea caz, ea dă posibilitatea nu numai de a-i înţelege pe toţi ceilalţi, ci şi de a fi înţeleşi de ei; altfel spus, ea confirmă existenţa reală a unităţii umane în Dumnezeu, pecetluieşte unitatea creatoare a umanităţii în izvorul iniţial al creaţiei.

În ambele cazuri, amestecul şi darul limbilor s-au săvârşit prin voinţa lui Dumnezeu, una şi neschimbată. Dar rezultatele acestei voinţe divine s-au dovedit diametral opuse în întruparea lor umană. Într-un caz, oamenii au săvârşit o operă creatoare rea, în celălalt una bună. De ce anume ţine acest lucru? Fireşte de persoane. De o parte, constructorii turnului Babel, trufaşi şi siguri de ei înşişi: de cealaltă parte, apostolii, ucenicii lui Hristos. Caracterul diferit al „instrumentelor" a dus la rezultate opuse.

Iată, aşadar, cheia problemei noastre. (...) Sursa creaţiei rele, ca a oricărei creaţii, e voinţa lui Dumnezeu, planul lui Dumnezeu, fără de Care nimeni nu poate crea nimic. Pur şi simplu Dumnezeu, Care e înţelepciunea şi frumuseţea, creează şi aici aşa cum a creat atunci când a spus: „Să fie lumină"; creează prin instrumente, prin persoane. Ele sunt cele care, prin proprietăţile lor individuale, dau un sens pozitiv sau

negativ creaţiei. Raza soarelui divin se răsfrânge atât într-o baltă, cât şi în ocean, în picătura de rouă etc.

Creaţia este astfel un act divino-uman. Dacă principiul divin din ea e întotdeauna pozitiv şi desăvârşit, principiul uman e întotdeauna diferit şi niciodată desăvârşit. Astfel, am putea spune chiar că există în permanenţă un element rău în principiul uman. Dintr-un punct de vedere absolut — adică în comparaţie cu planul lui Dumnezeu — creaţia umană e întotdeauna rea; dintr-un punct de vedere relativ însă, ea poate întotdeauna fie să se apropie, fie să se îndepărteze de planul divin. Vom fi atunci când în prezenţa unei creaţii pozitive, bune şi măreţe, când în faţa unei creaţii negative, rele şi respingătoare.

Înţelegem mai bine acum ce rol joacă creaţia rea în viaţă. Influenţa ei însă nu este întotdeauna rea: ea depinde şi de cel care o percepe. Creaţia rea nu e un rău absolut decât pentru cel care o produce sau, mai exact, care constată răul care se află în ea.

A percepe o creaţie înseamnă a participa la ea. Un orb nu vede tablourile, un surd nu aude muzica. Dar putem fi orbi şi surzi într-un alt sens, neliteral. Pentru a percepe autentic o operă, trebuie să fim coautori, trebuie să o sesizăm în mod creator. Există, aşadar, mai multe niveluri. Planul lui Dumnezeu se răsfrânge o dată în creator, iar a doua oară în omul care sesizează creaţia. Efectul unei opere depinde în chip fundamental de cel care o percepe.

În ambele cazuri, planul lui Dumnezeu e, firește, pozitiv. Omul creator însă, poate fi sau fidel

planului lui Dumnezeu, sau îl poate deforma; în acest ultim caz, el ne dă o creaţie rea, care dezintegrează şi aruncă în aer planul lui Dumnezeu.

Cât despre cel ce percepe o operă, o poate face în trei moduri. Mai întâi, privirea lui poate corespunde celui care creează; astfel el va percepe în mod pozitiv o creaţie negativă, şi în mod negativ o creaţie negativă. Apoi, privirea sa poate corecta ce a fost deformat; depăşind şi transfigurând astfel ceea ce este rău în operă, el sesizează în ea puritatea planului divin. În fine, privirea sa poate fi deformatoare; astfel chiar şi opera pozitivă poate deveni o creaţie rea.

În primul caz — privirea dreaptă —, rezultatele sunt limpezi: omul contemplă „Troiţa" lui Andrei Rubliov în puritatea planului şi execuţiei sale; percepe „Bacchus"-ul lui Leonardo da Vinci în toată ambiguitatea sa ca pe o creaţie rea.

În al doilea caz — privirea corectoare — omul, prin harul şi puterea proprietăţilor sale personale, regăseşte unitatea planului divin prin toate diviziunile „Bacchus"-lui lui Leonardo da Vinci. Transfigurată în sufletul său, realitatea creaţiei rele este nimicită. Ea devine pentru el pozitivă şi măreaţă. Nu mai seduce, ci purifică. Pentru cel curat toate sunt curate.

În al treilea caz — privirea deformatoare — omul stâlceşte „Troiţa" lui Andrei Rubliov, îi dă o semnificaţie rea, o denaturează şi corupe. Pentru asemenea om, orice creaţie este rea. Pentru cel necurat toate sunt necurate.

Iată ce concluzie putem trage din confruntarea textelor Evangheliei privitoare la creaţie cu existenţa creaţiei rele. Aceasta se poate explica

fără a fi nevoiți să punem în cauză afirmația noastră inițială privitoare la caracterul divin al oricărui act creator.

Chiar și atunci când, în creația sa, omul ar deforma planul divin care i s-a descoperit, e întotdeauna posibil ca altul să perceapă această creație în așa fel încât să regăsească în ea planul divin, să descopere în ea sensul frumuseții autentice, luminoase și bune.

Poeme ale Maicii Maria*

* Traducere după grupajul de poeme în versiune franceză publicat în revista *Contacts*, nr. 51, 1965, p. 220–226. Aceste texte poetice se adaugă poemelor *Pulsația totalității*, *Steaua galbenă* și *Rugul* citate integral mai sus în cuprinsul „Biografiei spirituale" a Maicii Maria realizate de Hélène Arjakovsky-Klépinine, p. 63–64, 77, 95. [n. tr.]

Chemarea tainică

O potecă umblată de animale mă ducea
spre apa cu plete cenuşii a golfului;
în spatele meu imensitatea grâului,
ziduri de spice, secerişul aproape.

Deodată poteca este străbătută
de iureşul unei avalanşe;
în spate tresaltă apa strălucitoare
unindu-se cu liniştea râurilor.

În munţii aceştia, străină de toate,
cu credinţa mea, cuvântul tainic,
ascultam chemarea nevăzută
a cuiburilor, a vizuinilor şi a culcuşurilor.

Ascultam: trestia foşneşte,
copacii îşi pleacă ramurile,
păianjenul alunecă pe plasa cenuşie:
şi astfel sufletul meu a înţeles
întreaga taină.

O ţesătură tare de nervi
mă leagă pe veci cu pământul;
în nebunia avalanşei
imaginea goală a destinului meu.

Ce ajunge orice animal
mi-a devenit atât de aproape şi limpede
încât vălul de peste întâmplări cade:
destinul, legea nu cred în cuvinte.

Sufletul, aşchie inutilă

Mic lemn inutil sufletul
în marile vâltori ale apelor.
Totul e o clipă fugară.
Râul curge solemn.

Glasul Domnului m-a chemat
la o libertate devastatoare.
Creşterile irezistibile urcă,
talazul cu creastă albă se prăvăleşte.

Nu mai e profeţie

Am căutat neamul ascuns
văzător în inima nopţii
al celor ce vieţuiesc fără răgaz, timpul e desfiinţat,
care să ştie să se bucure în lacrimi.

Am căutat profeţi şi vizionari,
iniţiaţi în scările cerului,
care să citească hieroglifele Celui neapropiat
şi să cânte cântece nicicând auzite.

Am găsit nebuni, săraci, orfani,
plini de beţie tristă şi urâţenie murdară
pierduţi pe toate drumurile lumii,
flămânzi de acoperiş şi de pâine.

Neam nenorocit, nu mai e profeţie.
Doar viaţa noastră ostenită profeţeşte neobosit.
Sorocul se apropie, zilele se scurtează.
Robul Te primeşte şi-Ţi strigă: Osana.

Lyon, 1931

Nîmes

În zori curge vântul liber.
Dincolo de geam, căruţe, o legătură de snopi.
Întuneric. O casă romană. Piciorul de lemn
al paznicului patrulând cu beretă de catifea pe cap.

Măgarii duc varza la piaţă.
Soarele se încinge, norii roşii.
În golfurile întunecate ale arenelor,
singurătatea, moartea şi vidul.

În zori curge vântul liber.
E bine să fii fără casă, un pelerin,
un pelerin în lumea lui Dumnezeu,
polifonie de înţelepciune, imensă.

Cartea vieţii

Totul e o presimţire a timpului însemnat,
totul e o ardere premergătoare.
În pieţele lumii ne vom fi încheiat afacerile,
şi va fi trezire, suspin şi strigăt.

Soare al veşniciei, auroră purpurie,
frigul dinaintea zorilor străbate sufletul.
Noaptea e pe sfârşite. Sufletele se smulg
din visele jilave ale dimineţii.

Nu mai sunt vise, realitatea se despoaie,
simplă. Braţele crucii.
Ultim semn al ultimei pagini,
şi cartea vieţii se închide asupra veşniciei.

Să mângâi

Ce mai contează inteligența abilă,
ce mai contează cuvintele cărților,
când peste tot văd chipul mort
al disperării, al nostalgiei, al sinuciderii?

Doamne, de ce nu e adăpost?
De ce atâți părăsiți și orfani?
De ce rătăcirea poporului Tău amărât
în imensul, eternul pustiu al lumii!

Nu vrea să știu decât bucuria dăruirii.
Să mângâi din toată ființa durerea lumii!
Focul, strigătul zorilor însângerați,
să se amestece în lacrimile compasiunii!

Ritualul pământului

Ritualul pământului — hrănind din sine grăunțele,
murind apoi în vântul toamnei —,
l-am primit cu smerită iubire,
și am învățat să nu cunosc nimic.

Două arte divine sunt pe lume.
Una, de a păstra orice cunoaștere
și de a merge spre știință cu o sută de guri
pentru a bea cu fiecare înțelepciunea.

Și există arta. Cum s-o numesc nu știu.
Simbolul ei — crucea care destramă totul,
oprirea dintr-odată a drumului
care ducea inima în rai,
rătăcirea în gol.

Arta de a lăsa să plece tot ce iubeşti,
de a îngheţa în vânt în toamna vieţii,
ca inima să înveţe dorinţa
morţii fără să plângă în vânt.

Sufletul meu nu vrea altă cale.
Risipesc, iată, sălaşul trupului meu,
şi cânt slavă asprului Dumnezeu
împreună cu pământul, cu vântul toamnei.

Sufletul meu va arde

Neîncetat simt un vuiet tainic:
acolo jos clocoteşte o viaţă neagră;
acolo jos trupul pământului
se mistuie într-un foc negru.

În cer, o licărire de incendiu,
un crater pe care-l acoperă un nor.
Ascultaţi, prieteni, fraţi,
sufletul meu, sufletul meu va arde.

Apoi nu va mai fi decât noaptea,
peste tot nu va mai fi decât întuneric...
Doamne, chem o minune,
ai milă de sufletul care piere.

Primesc, primesc povara,
singura de la începutul veacurilor,
greaua ispravă a omului,
Fiul Omului — Iisus.

Aici, pe cărările pământului meu,
ale planetei mele, verde mumă,
primesc acum legământul meu,
potolind foamea sufletului meu.

Despre viaţă

Sufletul mi-l arunc la picioarele lor:
Arzătoare e durerea celuilalt.
În apă îşi înmoaie miezul pâinii.
Amară e mierea muncii lor.

Sală obişnuită de spital,
Unde în fiece clipă moare cineva;
Tejgheaua unui bar, unde un altul
Bea uitarea grea a anilor.

Spaimă apăsătoare fără cale,
Munceşte şi omoară-te muncind;
Nimeni în lume nu-ţi va arăta
Calea largă ce duce sus.

Turmă nesimţitoare, încotro mergi?
Din uzină în fabrică, şi pe urmă?
Ascultă, în cer ciocniri de arme,
Vuiet de aripi, lăncii şi tunete...

Nu pe pământ se dă lupta
Ci peste toate cele ce sunt;
Înaintea oştirilor străluceşte
Orbitor arhistrategul.

***

Zi cenuşie, după care o seară fără sfârşit,
Apoi noaptea şi tăcerea care mormăie;
Aerul în menghina frigului din zori,
Trupul care nu mai vrea să reziste somnului.

Somnul; şi spaima că-mi lipeşte de el voinţa...
Abia de se vede crucea ferestrelor;
Umedă tăcere urcă din podea,
Bezna surdă a întunericului umple totul.

Duhule, înteţeşte-mi lupta.
Tăcere. O bătaie. Un cocoş cântă înaintea zorilor.
Lampa îmi arde, plină de ulei.
Oaspetele a intrat; şi odată cu el un vânt mare
în urma lui.

***

În lumina venită deodată
Totul se distinge, una câte una treptele
Scării care duce aici,
Masa, soba, patul,
Caietul pe care tocmai l-am deschis,
Şi depărtările cu umbre de nori,
Şi acolo albul farmec al hotarelor.
Răsunătoarele strigăte ale copiilor, sensul
în poeme,
Dacă l-am crede, întâlnind un sărman beţiv,
Am vedea deschizându-se în spatele lui zborul
unor mari aripi.

O rază puternică de lumină,
Fir foarte tare ce ne duce
Până la hotarul de dincolo;
Şi în timp ce în mijlocul oamenilor
Mugeşte altă luptă,
S-ar spune că tot ceea ce se întâmplă
E atins de o pană nevăzută.

Despre moarte

Mi s-a dat o putere dincolo de puterile mele;
Fără ea de mult aş fi căzut,
Mi-aş fi întins trupul pe piatră,
Aş fi plâns ca să mă auzi,
Şi ca pământul mormântului
Să fie îngheţat de lacrimi arzătoare.

Tu ai descuiat inima mea cu puterea
nenorocirilor;
Şi iată la picioarele mele drumul ca o hartă
deschisă
Liber din toate părţile. Uneori pentru a fi mamă,
Alteori pentru a mă ţine aproape de biserică...
Ce mă vei mai face să fac?

Inima a înţeles dinainte;
Inima a acceptat dinainte
Pătimită sau dorită, suferinţa
În mijlocul cărbunilor aprinşi
Îmbrăţişează tămâia duhului.

A duhului meu, căruia tu i-ai numărat zilele,
Tu Cel ce pedepseşti, îndrepţi, hotărăşti,
Care ne conduci şi ne iubeşti,
Şi care ai vrut să-mi dai
Zdrenţele pe care mi le-ai păstrat
De la Iov, robul tău suferind.

***

Nu, nici chiar scara credinţei nebiruite
Nu mai e un reazem.
Lecţiile şi exemplele tac
Şi acum cântă vânturile.

Din nou părăsesc în încercare
Dogma şi legea;
Deşertul mă cheamă, corturi veşnice
Şi nisipul în jur.

Mă încredinţez talazului furtunos;
Cerul nu se mai desluşeşte;
La orizont se adună norii.
Vântul cântă mereu.

Cine face să vibreze în noi viaţa ca la capăt
Să ne dea moartea?
Peste deşertăciunea tuturor măreţiilor
Se vor aşterne nisipurile.

Nu mai ştiu, nu mai cred,
Nu mai văd nimic;
Nimic decât chinul îndoielii
Care e palma cu care măsor
Drumul tău, iubire.

***

Să pleci cum se duc frunzele
Care se pierd în toamnă,
Să mori, să te pierzi, să nu mai fi,
Aşa cum pasărea se topeşte în văzduh
Şi pier fumul
Frunzele, vânturile, veştile;
Şi să închizi ochii blând.

În mijlocul a milioane de răni:
Sosit-a clipa să te opreşti.
Până la capăt am citit lunga carte;
După care vin depărtările albastre,
Prăfuirea cu foc de stele,
Oştirea înaripaţilor vestitori.

Iată năvodul meu găurit,
Zdrenţuit prin atâtea râuri...
Ce voi duce din pescuitul meu
Pe ţărmul celeilalte lumi?
Cu ce moarte arzătoare voi aprinde
Zăpada veşniciei?

Omagiu unei artiste a lui Dumnezeu

— Maica Sofia* —

Adeseori slujirea mea evocă aici numele abatelui Pierre sau al Maicii Teresa, pe care îi admir şi eu. Dar modelul meu e Maica Maria.

Eram foarte mică — trebuie să fi avut nouă ani — când am auzit vorbindu-se pentru prima dată despre Maica Maria, de la mama mea care, şi ea, auzise vorbindu-se despre ea de la Preasfinţitul Kallistos Ware şi în mediul ortodox parizian. Pentru ea, Maica Maria era o figură exemplară, o femeie a Bisericii în totală coerenţă cu „credinţa sa în Hristos". O femeie care a urmat cu adevărat lui Hristos. O adevărată „revoluţionară în suflet", spunea ea.

Am moştenit această fascinaţie pentru Maica Maria. Mai târziu, în anii '70, am încercat să aflu

---

* Monahie ortodoxă, Maica Sofia îndeplineşte, cu binecuvântarea mitropolitului Damaskinos al Elveţiei, o slujire socială pe străzile oraşului Lausanne. Ea a creat un centru, „Le Parachute", unde tinerii fără bani, excluşi din societate, fără muncă şi domiciliu fix, uneori bolnavi de SIDA, găsesc o ascultare, un spaţiu în care să-şi refacă vieţile. Maica Sofia ne vorbeşte despre Maica Maria. [n. ed. fr.]

mai multe. Am descoperit numărul 51 al revistei ortodoxe franceze *Contacts*, consacrat în întregime Maicii Maria. Am făcut micile mele investigaţii, punând întrebări în stânga şi în dreapta. În cele din urmă, am avut mult prea puţine elemente pentru a pretinde că o cunosc şi o imit cu adevărat pe Maica Maria, dar suficiente totuşi pentru a învăţa de la ea, pentru a mă inspira din exemplul ei. Maica Maria mă atingea şi mă interpela pentru că, în Biserica Ortodoxă actuală, nu găseam alte exemple ale unui angajament real în serviciul concret, activ, al săracului.

Maica Maria mi-a apărut foarte repede ca una dintre rarele femei, dacă nu singura, care a făcut în Biserica Ortodoxă o diaconie pe lângă acele persoane arătate cu degetul şi excluse din societate. Pentru mine era limpede că aceasta era adevărata cale a lui Hristos. Dar, curios, ori de câte ori vorbeam despre ea mi se răspundea: „Nu e în tradiţia ortodoxă."

N-am putut niciodată accepta acest lucru. Fiindcă e o proastă interpretare a tradiţiei, o necunoaştere a istoriei Bisericii. Cum ar putea exista contradicţie între rugăciune şi diaconie, între viaţa contemplativă şi slujirea celor mai sărmani? Cum am putea spune că faptul de a crea un centru de primire, de a organiza o supă populară, nu e un lucru ortodox? Oare Sfântul Ioan Gură de Aur nu spune: „Nu închide nimănui poarta ta, căci Îl laşi afară pe Hristos"? Părinţii secolului IV, ca Sfântul Vasile cel Mare, n-ar sfinţi oare această diaconie creând ei înşişi spitale şi astfel de centre de primire?

Maica Maria stă în linia dreaptă a acestor Părinţi ai Bisericii. Ea a creat un centru social şi cultural, un sanatoriu pentru tuberculoşi, un atelier de fabricat cuverturi pentru armata franceză. Ea ne arată limpede că acţiunea caritativă concretă, organizată, nu e în contradicţie cu taina sfântă a fratelui, relaţia interpersonală. Dacă vrem ca iubirea de aproapele să fie mai mult decât un discurs frumos, e nevoie de un minimum de organizare, de structuri instituţionale, de mijloace pentru a-i da un trup, pentru a o pune în lucrare. E nevoie ca Biserica să regăsească tradiţia Părinţilor din secolul IV. Trebuie să restabilească slujirea diaconiţelor* care a existat în trecut. E dorinţa mea cea mai dragă. Şi Maica Maria ne poate ajuta în acest sens.

Desigur, pentru ca orizontalitatea relaţiilor umane să aibă un sens, e nevoie de verticalitatea legăturii cu Dumnezeu. Fără rugăciune, slujirea nu e cu putinţă: Liturghia îmi dă bucuria îmbătătoare a Duhului Sfânt, rugăciunea lui Iisus îmi îngăduie să mă dezbrac de eul meu, să fiu deschisă în faţa celuilalt. Rugăciunea şi slujirea sunt nedespărţite, dar accentele pot fi diferite.

Maica Maria a fost diaconiţă fără hirotonie. A fost diaconul desăvârşit, fără a avea oficial acest statut. Una din marile probleme ale Bisericii Ortodoxe, e că oferă prea puţin spaţiu diverselor

---

* Cf. principalele texte despre diaconiţe în Biserica veche în volumul: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Scrisori din exil. Către Olimpiada şi cei rămaşi credincioşi. Despre deprimare, suferinţă şi Providenţă*, volum realizat de diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2003, p. 339–348. [n. tr.]

vocaţii. Dacă o femeie doreşte să slujească Biserica din toată fiinţa ei, să i se consacre cu totul, nu are de ales. Chiar dacă doreşte din suflet acest lucru, nu poate deveni o diaconiţă. Am devenit monahie din neputinţa de a fi diaconiţă. Monahismul în lume e reabilitarea diaconiei. Maica Maria şi cu mine suntem înainte mergătoarele unei istorii.

Căci vom sfârşi prin a fi auzite. Sunt sigură de acest fapt. Şi alte femei vor veni, cu aceeaşi revendicare a slujirii. Când Dumnezeu cheamă pe cineva să sădească un grăunte, mai devreme sau mai târziu acesta va încolţi. va aduce roade. Din nefericire, în Biserica noastră femeile sunt adeseori mult prea timide. Nu îndrăznesc să-şi afirme, să-şi exprime şi să-şi rostească frustrările. Nu e neapărat vina instituţiei, e vina femeilor însele, care se autocenzurează. Şi e păcat. Căci autocenzurarea e frânarea conştientizării şi dezvoltării unei comunităţi. Trebuie să îndrăznească. Trebuie ca femeile să fie curajoase. În primul secol al creştinismului, femeile evanghelizau, profetizau. De ce acest lucru să nu fie posibil şi astăzi? Sunt luate drept realităţi ontologice, imuabile, realităţi doar sociologice, istorice, deci relative. Biserica nu trebuie contestată, dar interpelată. Contestaţia nu serveşte la nimic. Interpelarea însă deschide un spaţiu în care poate sufla Duhul Sfânt. Şi Maica Maria ne interpelează pe toţi. Ea ne spune: „Duceţi-vă, îndrăzniţi!" Pentru Hristos nimic nu e niciodată destul de bun, îndeajuns de îndrăzneţ.

Mă simt foarte aproape de Maica Maria. Citind biografia sa în această carte, mi-am dat

seama în ce măsură voia mea, experienţa mea în Biserică a repetat-o pe a sa. Am descoperit tot ceea ce am avut în comun. Maica Maria a fost denigrată de unele medii ortodoxe. Ca şi ea, şi eu sunt prost văzută, vânată de unii ortodocşi, pentru că nu sunt „conformă", pentru că, deşi monahie, alerg în slujirea celor mai săraci şi propovăduiesc diaconia. Locul unei monahii nu este pe străzi sau în baruri, mi se spune. Maica Maria şi-a petrecut şi ea nopţile ascultându-i pe cei loviţi de soartă şi deznădăjduiţi. A ţinut piept. Ca şi ea, şi eu continui să mă bat. Căci cred că Biserica trebuie să fie şi acolo în aceste locuri aparent atât de departe de ea. Vestea cea Bună trebuie dusă acolo unde trebuie să fie auzită. Maica Maria stă înaintea mea şi mă susţine. Cu ea, simt că-mi cresc „aripi la picioare".

Un alt punct comun e indiferenţa noastră faţă de formele exterioare. Maica Maria se îngrijea puţin de ţinuta ei. Ea purta un văl, dar părul îi ieşea adeseori de sub el. Eu nu port văl. Mai rău, port o haină de piele neagră. Sunt criticată pentru aceasta. Dar este oare un sacrilegiu? Care e sensul vălului? Pentru Părinţii Bisericii, e semnul demnităţii noastre de fiinţe create după chipul lui Dumnezeu. Adevăratul văl, singurul care contează cu adevărat, nu e oare cel ocrotitor al Maicii Domnului, cel inspirator al Duhului Sfânt? Acest văl îl port, pe care de altfel ar trebui să-l poarte toţi creştinii. Cât despre haina mea de piele, ea mi-a fost dată de un om foarte sărac care a făcut un mare sacrificiu ca să mi-o poată oferi: o port întru cinstirea acelei persoane.

Maica Maria m-ajută să nu mă opresc la aparenţe, să merg direct la esenţial. Nu voi fi judecată pentru faptul de a fi purtat sau nu un văl, pentru a fi trăit sau nu într-o mănăstire, ci pentru faptele mele, pentru ce am făcut cu „talanţii" pe care mi i-a dat Dumnezeu, pentru atitudinea mea faţă de aproapele meu. Aceasta e singura şi unica mea grijă, hrana mea de fiecare zi. Ca şi pentru Maica Maria, parabola Judecăţii de Apoi (*Mt* 25, 31–46) e cheia vieţii mele în Hristos; şi aceasta de la vârsta de doisprezece ani. Ce har să fi însufleţită tocmai de pasajul Evangheliei care a insuflat întreaga viaţă şi acţiune a Maicii Maria!

Maica Maria spune că voturile sunt fundamentul, esenţa monahismului. Împărtăşesc întru totul ideea ei. Dar trebuie să ştim să adaptăm aceste voturi la epoca în care trăim, la fiecare situaţie. Maica Maria m-a învăţat să pun voturile monahale la încercarea lumii şi lumea la încercarea voturilor. Ascultarea nu este pasivitate. Ea nu exclude angajamentul, alegerea, responsabilitatea. Monahul trebuie să fie responsabil de voturile sale. Ascult de Biserică, fără ca aceasta să însemne că sunt de acord cu ea întru toate. Credinţa mea fierbinte este credinţa Bisericii, dragostea mea pentru Biserică mă împiedică să o părăsesc. Dar cred că Biserica poate şi trebuie să crească şi să se dezvolte.

Maica Maria mă învaţă o anume formă de sărăcie. Sărăcia mea înseamnă să refuz orice lucru propriu, să nu am decât o mică chilie în care să mă retrag, să accept să trăiesc din pomeni, să

împărtăşesc cât mai mult cu putinţă condiţia celor în slujba cărora m-am pus. Tinerii care bat caldarâmul sunt revoltaţi, resping serviciile sociale. N-aş putea să fiu credibilă ocupându-mă de ei doar nouă ore pe zi şi întorcându-mă seara într-un apartament confortabil. N-ar fi un lucru coerent, n-ar corespunde diaconiei mele, spiritului lui Hristos. A fi sărac înseamnă a te despuia atât interior, cât şi exterior, pentru a te lăsa îmbogăţit numai de Dumnezeu. De Dumnezeu prin ceilalţi.

Astăzi, oamenii — mai cu seamă tinerii — vor lucruri concrete, exemple. Sunt sătui de predici şi de declaraţii. Nu o dată, emigranţii ruşi i-au spus Maicii Maria: „Nu ne mai ţine discursuri şi suflecă-ţi mânecile!" Şi Maica Maria nu s-a lăsat rugată. A şi luat o cârpă şi a început să frece podeaua. Am trăit acelaşi lucru printre cei ce vieţuiesc prin parcuri. Şi ei mi-au zis: „Nu cuvintele tale frumoase ne vor da un acoperiş şi de mâncare." Atunci, împreună cu ei, am început să curăţim o casă, şi am fost muşcată de şobolani. Dar trebuie să ştim: suntem sau nu pe urmele paşilor şi în mişcarea lui Hristos?

Ce înseamnă „a fi creştin"? Oare a ne închide ca o larvă în ritualurile noastre, în liturghiile noastre, în gogoaşa noastră comunitară? Nu, înseamnă a urma lui Hristos, a lua în fiecare zi, în fiecare clipă, asupra noastră cele mai mari riscuri. Nu poţi fi creştin rămânând instalat în confortul tău. Dacă Biserica Ortodoxă e atât de puţin prezentă în lume, în inima suferinţei lumii, e pentru că s-a îmburghezit. Fericirile Evanghe-

liei sunt o mişcare, un mers înainte. Or noi le-am înţepenit. E mult prea mare decalajul între realitatea concretă văzută, instituţională a Bisericii şi Evanghelia, viaţa lui Hristos, realitatea tainică a Bisericii ca Mireasă a lui Hristos. A lăuda pe Domnul în mijlocul celor mai mari frumuseţi e un lucru bun, dar nu e de ajuns. Biserica trebuie să redevină ea însăşi Biserică a luptei, a acţiunii, a riscului, a luptei împotriva nedreptăţii. Biserica Cântării Maicii Domnului: „Măreşte suflete al meu pe Domnul..."

Parcursul Maicii Maria arată limpede că trăirea diaconiei în Hristos înseamnă un risc permanent, absolut, incalculabil. Fireşte, trebuie să fim vigilenţi, trebuie să ştim să discernem dacă acest lucru e cu adevărat ceea ce Dumnezeu aşteaptă de la noi. Dar, odată dobândită această certitudine interioară, trebuie să mergem până la capăt, fără să ne cruţăm. Dăruirea de sine e totală sau nu e deloc. Nu poţi să te dărui pe jumătate. Pentru mine e limpede: de îndată ce am prima convingere că e voia lui Dumnezeu, ard etapele şi îi las pe îngeri să mă poarte. Din nefericire, n-am puterea Maicii Maria. Sunt slabă, fragilă, viaţa mea, sănătatea mea atârnă de un fir. Firul lui Dumnezeu.

Maica Maria a avut uriaşa binecuvântare de a întâlni în calea ei pe arhiepiscopul Evloghi. Fără el n-ar fi putut face nimic. Pentru ea, acesta a fost într-adevăr ca şi Hristos. Nu s-a împiedicat de canoane, de datinile ce trebuie respectate, de faptul că era femeie. A văzut în ea o vocaţie şi s-a pus în slujba ei. A făcut tot ce i-a stat în putinţă

ca Duhul Sfânt să sufle liber prin această femeie. Un astfel de devotament e frumos, puternic. Avem nevoie astăzi de episcopi ca arhiepiscopul Evloghi, adevărați păzitori ai tradiției care știu să actualizeze Biserica, știu să distingă între esențial și secundar, știu să înțeleagă că la Dumnezeu totul e cu putință. Și eu am avut șansa de a avea un episcop care a știut să mă asculte, să binecuvânteze slujirea mea, să sesizeze faptul că monahismul poate exista și pe lângă cei „răniți de viață". Mănăstirea mea e aceeași ca și cea a Maicii Maria: strada, în slujba celor mai sărmani.

Maica Maria e apogeul Evangheliei trăite, întrupate în viața de zi cu zi. Ca și Hristos, ea a iubit întreaga lume, mai ales pe oamenii surghiuniți de societate. S-a dus la toți, oricare era apartenența lor. I-a rugat pe soldații ruși de pe front să-și iubească dușmanii. La Ravensbrück a reușit chiar să câștige prietenia unei gardiene SS. Ceea ce a făcut Maica Maria pentru evrei este extraordinar. Sublim a fost și răspunsul dat de părintele Dimitri ofițerului nazist căruia i-a întins crucea sa: „Dar pe acest evreu îl cunoașteți?" Bunicii mei au murit la Auschwitz. Îmi spun că le-ar fi făcut bine să întâlnească pe cineva ca Maica Maria, care să-i mângâie. Maica Maria ne interpelează mereu cu privire la universalitatea iubirii și a Bisericii, a iubirii Bisericii.

Da, Hristos a fost „evreu" și a rămas „evreu". Una din marile drame ale creștinismului e de a-și fi uitat rădăcinile semitice. Mă întreb chiar dacă nu cumva elenizarea creștinismului nu l-a

făcut puţin abstract, dezîntrupat. Cred că Maica Maria ne ajută să regăsim fondul iudaic al creştinismului, cu toate dimensiunea sa concretă, practică, materială, întrupată. A iubi pe celălalt înseamnă, desigur, să te rogi pentru el, să-l asculţi, să-i dai un cuvânt, dar şi să-i oferi un adăpost, o muncă, ceva de mâncare. Deşi Maica Maria nu o spune explicit, cred că trebuie să fi iubit epistola Sfântului Apostol Iacob, Sfântul meu ocrotitor.

Faptul că Maica Maria a închinat capela aşezământului din strada Lourmel Acoperământului Maicii Domnului mă mişcă profund. Maica Domnului L-a purtat şi mângâiat pe Hristos, fiind purtată şi mângâiată de El. Stă la picioarele crucii, dar El o ajută să o poarte. Maica Maria are întru totul dreptate să spună că a urma lui Hristos nu înseamnă doar a-ţi lua crucea, ci şi a avea inima străpunsă de crucea celuilalt. E exact experienţa pe care eu o fac cu toxicomanii, cu bolnavii de SIDA şi dezmoşteniţii de tot felul. Singurul mod de a-i însoţi, de a-i ajuta e de a primi să fie răstignit cu ei, printre ei.

Pentru mine, Maica Maria e o profetesă care a pus Cântarea Maicii Domnului în centrul vieţii sale, care a întrupat-o şi făcut-o concretă. O adevărată teoloagă, care a ştiut să interpreteze Scripturile şi să le pună în lucrare. Sunt uimită să văd cât de puţină lume, mult prea puţină lume, o cunoaşte pe Maica Maria. N-a reuşit să-şi facă ucenici şi imitatori în Biserică. De ce oare? Pentru că era o femeie, pentru că Biserica noastră duce lipsă de deschidere? Fără îndoială. Pentru

mine însă acest lucru nu schimbă nimic. Maica Maria e patroana mea. E cu mine pe stradă, lângă bolnavii de SIDA, lângă toxicomani, pe lângă cei fără adăpost, şomeri, delincvenţi. Mă rog ei şi ea mă mângâie.

Da, Maica Maria e o sfântă. Mă rog ei ca unei sfinte. O chem nădăjduind că Biserica îşi va deschide ochii cândva şi o va recunoaşte. În aşteptarea acelei zile, am încredere. Aştept ca sub lucrarea Duhului Sfânt să se arate înţelepciunea Bisericii.

M.S.

Postfață

— Olivier Clément —

Maica Maria a murit la Ravensbrück în 1945. A luat oare locul unei femei menite crematoriului sau a fost îmbarcată din întâmplare? Până şi moartea ei scapă hagiografilor. Nădăjduise multă vreme să poată supravieţui pentru a lucra la ceea ce războiul i se părea că făcuse cu putinţă: o apropiere în profunzime între Occident şi Rusia. Dar în ultimele săptămâni, dându-şi pâinea pentru aţă, a brodat o ciudată icoană înfăţişând-o pe Maica Domnului purtând în braţele sale pe Iisus răstignit.

Pentru mulţi, viaţa Maicii Maria n-a fost decât un lung scandal. Această fostă socialistă revoluţionară, căsătorită de două ori, devenită creştină fără să fi încetat vreodată să fie socialistă şi revoluţionară, a rămas o intelectuală de stânga, anarhică până şi în ţinuta ei; sensibilitatea ei revoluţionară, prietenia ei pentru evrei au şocat nu numai emigraţia de dreapta, dar şi mulţi tineri ortodocşi halucinaţi de nostalgia unei ordini „ortodoxe" totale, organice şi sacre.

Maica aceasta, care denunţa în viaţa majorităţii mănăstirilor un surogat mediocru al vieţii familiale, scandaliza firile îndrăgostite de contemplaţia solitară şi de „lucrul lui Dumnezeu"; şi aceasta fiindcă pentru ea orice confort, fie el leagănul liturgic sau pacea unei mănăstiri, trebuia refuzat, pentru a trăi până la capăt, până la moarte, marele risc al sărăciei, marea invenţie a iubirii, pentru a ne angaja fără întoarcere în mişcarea de „deşertare" şi golire de sine a unui Dumnezeu Care S-a făcut om din nebunia iubirii.

Imensă, violentă şi pasionată, vitalitatea acestei femei n-a încetat să fie un salt al iubirii. O iubire nu domolită treptat, ci răstignită, dilatată la infinit şi transformată în maternitate spirituală. Această tânără fată revoluţionară, care a scăpat de poliţie câţiva studenţi săraci din Yalta, care i-a învăţat să citească pe muncitorii din Sankt Petersburg, care — dintr-o pornire lipsită de măsură — s-a căsătorit la optsprezece ani cu un intelectual revoluţionar pentru a-l salva de alcool şi decădere, era deja o mamă; până şi marele poet Aleksandr Blok, pe care-l iubea cu o milă sfâşietoare, nu i-a cerut oare să treacă în fiecare zi pe sub ferestrele sale gândindu-se la el „ca o mamă"?

Poate că numai a doua căsătorie, în inima războiului civil, să fi fost pură pasiune şi dorinţă de ocrotire. Dar curând maternitatea sa, rănită de moartea a două fiice preaiubite, va predomina din nou găsindu-şi întreg sensul ei în cea de-a doua poruncă a Evangheliei — iubirea de aproapele. „Simt că moartea copilului meu m-a obligat

să devin o mamă pentru toţi", scria ea. Mai târziu, va vedea prototipul acestei iubiri în cea a Maicii Domnului la picioarele crucii, contemplând în Cel Răstignit în acelaşi timp pe Fiul şi Dumnezeul ei. În acelaşi fel, spunea ea, trebuie să detectăm în orice om deopotrivă chipul lui Dumnezeu şi fiul care ne este dat pentru „compătimire", tema ultimei sale icoane din lagărul de la Ravensbrück.

„Sentimentul meu faţă de toţi este matern", scria Maica Maria. Pentru toţi: docheri din Marsilia, muncitori la minele de fier din Pirinei, nebuni, drogaţi şi alcoolici pe care mergea să-i mângâie noaptea în cârciumi, pe care-i lua la ea pentru a-i legăna ca pe nişte prunci. Toţi: evrei persecutaţi, stigmatizaţi cu steaua galbenă, şi codeţinutele sale din lagărul de la Ravensbrück. În faţa atâtor nenorociri, cât de deşartă i se părea opoziţia răsuflată între iubirea de aproapele şi iubirea de cel de departe, între iubirea concretă — întâlnirea a două persoane — şi acţiunea socială metodic organizată.

Pentru Maica Maria imperativul era nu opoziţia, ci adăugarea şi înmulţirea. Iubirea nu împarte. Voia să iubească pe fiecare ca pe un fiu, ştia să organizeze eficient, fie Acţiunea Ortodoxă — în casele ei de primire şi odihnă, cu reţeaua ei de prietenii —, fie lupta paşnică a rezistenţei spirituale sub ocupaţie, fie, în lagărele de sclavie şi moarte, umilele cercuri de studii în care prizonierele se simţeau din nou libere regăsind gustul frumuseţii şi al gândirii gratuite.

Maica Maria își are locul într-o mare tradiție ortodoxă — tradiția iubirii de aproapele trăită și suferită până la nebunie. Până la nebunia în Hristos. În monahismul ortodox, tradiția organizată are drept nerv contemplația solitară care-l mistuie pe om în realizarea primei porunci — iubirea de Dumnezeu —, pentru ca el să devină un stâlp de rugăciune legând cerul și pământul, și simpla sa existență să fie pentru societate și univers o binecuvântare ascunsă — uneori arătată lumii în slujirea harismatică a părintelui duhovnicesc, „stareţul".

Dar această tradiție ascetică e neîncetat amenințată de trufie și uscăciune, de idolatria isprăvilor ascetice și a stărilor duhovnicești, de disprețul vieții și al naturii. Ea riscă astfel să se instaleze în pacea și echilibrul unei vieți de obște care se izolează — în comun — în același timp de iubirea față de lume și de lupta duhovnicească „mai aspră decât bucuriile oamenilor". De aceea, Dumnezeu Însuși nu încetează să pună în cauză această tradiție, să o încerce, ba chiar să o umilească, făcând să apară martori — simpli sau geniali, dar întotdeauna creatori de viață — ai unei iubiri totale de aproapele.

Vieţile Părinților pustiei ni-L arată adeseori pe Hristos Însuși trimițându-i pe cei mai mari asceți să învețe de la un simplu curelar, de la o mamă de familie, de la un tâlhar, care, trăind ca niște oameni între oameni, știu — și poate că au știut aceasta o singură dată — să iubească cu adevărat pe aproapele lor. Smerenie, libertate, spontaneitate nebună a iubirii în refuzul fariseismului — așa a fost și „nebunia în Hristos" care,

în Rusia secolului XVI, a luat adeseori dimensiunea unui profetism, care nu şovăia să intervină abrupt în viaţa politică şi socială...

În această tradiţie se situa în chip conştient Maica Maria, aşa cum arată *Vieţile sfinţilor* pe care a ales să le redacteze. Sfântului Ioan Cassian, care se grăbea, cu ochii închişi în chip evlavios, spre întâlnirea cu Domnul, ea îl prefera împreună cu poporul rus pe Sfântul Nicolae care, potrivit legendei, a scos din noroi căruţa unui ţăran cu riscul de a rata întâlnirea cu Dumnezeu. Fiindcă Dumnezeu era în căruţaş. Maicii Maria îi plăcea de asemenea să povestească istoria lui Serapion, monah din vechiul Egipt care, pentru a elibera un om închis pentru datorii, n-a şovăit să-şi vândă Evanghelia, singurul său bun.

Textele publicate în această carte o dovedesc din plin. Maica Maria a trăit teologia întâlnirii şi capitolul 25 al *Evangheliei după Matei* cu o hotărâre tot atât de simplă ca şi un Dietrich Bonhöffer*. Ca şi el, s-a angajat în istorie, în rezistenţa organizată — rezistenţă spirituală pe care refuzase să o separe de rezistenţa militară. Dar a rămas fundamental „ortodoxă" prin fervoa-

* Teolog luteran german (1906–1945), angajat încă din 1933 în rezistenţa contra lui Hitler, spânzurat în 6 aprilie 1945 în lagărul de la Flossenburg; autor în închisoare al unor faimoase scrisori şi fragmente teologice publicate postum sub titlul *Rezistenţă şi supunere*, precum şi al altor lucrări în care pleda pentru un creştinism radical, singurul posibil în lumea modernă definitiv secularizată. [n. tr.]

rea sa mistică, prin iubirea sa față de Hristos Cel înviat, prin simțul crucii și al crucii slavei ca punct central al istoriei, în deschiderea ei spre dinamismul Duhului.

„Ortodoxă" a rămas și prin suferința ei, prin suspinul ei, prin rigoarea sa ascetică. Fiindcă Maica Maria știa bine că privirea iubirii dezinteresate descoperă întotdeauna în aproapele nu numai chipul lui Dumnezeu, dar și lucrarea caricaturală a diavolului și, prin urmare, că o întâlnire autentică nu e de ajuns; pentru ca întâlnirea să devină „Sfânta Taină a fratelui", e nevoie de puternicul exorcism al Bisericii, de lupta duhovnicească cea mai aspră. De aceea, asceza întâlnirii ale cărei linii mari le schițează în studiul ei despre „A doua poruncă a Evangheliei" constituie un important aport la gândirea creștină a epocii noastre.

În inima istoriei spirituale a Ortodoxiei, destinul Maicii Maria recapitulează și profetizează. Pobedonoștev, temutul procuror al Sfântului Sinod a cărui pupilă iubitoare și iubită a fost în copilărie, a învățat-o iubirea de aproapele împotriva iubirii de cel de departe descoperind că iubea omul împotriva umanității. Revoluționarii au învățat-o iubirea de cel de departe; revoluția i-a arătat că revoluționarii iubeau umanitatea împotriva omului. Renașterea religioasă rusă din epoca sa i-a dat gustul spiritualului — chiar revoluționară fiind, n-a fost însă niciodată materialistă — dar acesta era un spiritual palid, fără angajamentul vieții și fără putere de creație socială.

De aceea, dincolo de temerile şi de diviziunile noastre, Maica Maria ne cheamă — în diversitatea harismelor — la totalitatea iubirii, la o iubire care nu neglijează condiţionarea materială şi socială a omului. Maica Maria, care nu predica, ci iubea, n-a uitat niciodată că singurul lucrul care contează e ceea ce, în libertate şi comuniune, îl face pe om mai asemenea chipului lui Dumnezeu din el. Şi aici e o mărturie profetică pentru viitorul Ortodoxiei.

Destinul Maicii Maria a fost profetic şi pentru misterioasele legături ale Bisericii cu poporul evreu. Pentru Maica Maria, acceptarea de bunăvoie de către creştini să sufere şi să moară pentru şi împreună cu evreii grăbea momentul eshatologic când vechiul Israel Îl va recunoaşte pe Mesia în Cel Răstignit. Interogat de ofiţerul german cu privire la ajutorul pe care-l dădea iudeilor, părintele Dimitri Klepinin, tovarăş de slujire al Maicii Maria, i-a răspuns blând arătându-i crucea pe care o purta peste sutană: „Dar pe acest evreu îl cunoaşteţi?"

Părintele Dimitri a murit în lagărul de la Dora, o anexă a marelui lagăr de la Buchenwald, la 9 februarie 1944. Prietenul lor comun, evreul Ilia Bunakov-Fondmiski, unul din gânditorii ruşi cei mai interesanţi dintre cele două războaie, a cerut botezul în lagărul de la Compiègne, dar a refuzat o evadare pe care boala sa o făcea posibilă. A vrut să împărtăşească soarta poporului său. A pierit în lagărul morţii de la Auschwitz, practicând — ca adevărat israelit — ceea ce mistica iudaică şi „Tatăl nostru" numesc „sfinţirea Numelui". Era

epoca în care patriarhul Constantinopolului cerea tuturor celor aflaţi sub jurisdicţia sa în Europa ocupată de germani să facă imposibilul ca să-i salveze pe evrei.

„Creştinii sunt cei care se interpun între Hristos şi evrei, ascunzându-le adevăratul chip al Mântuitorului", scrisese cu câţiva ani înainte unul din prietenii şi maeştrii Maicii Maria, filozoful Nikolai Berdiaev. Maica Maria şi prietenii săi au fost dintre acei creştini de toate confesiunile care, în timpul marelui masacru, au început — printr-o slujire dezinteresată — să descopere evreilor adevăratul chip al lui Iisus.

Viaţa şi moartea Maicii Maria sunt profetice şi pentru noi, ortodocşii de astăzi, pentru atâţia tineri care doresc iubirea şi riscul, dar nu mai ştiu unde anume se găseşte Dumnezeu. Dumnezeu e în centru, e în inima fiinţelor şi a lucrurilor. În însăşi densitatea materiei, în suferinţa şi creaţia împărtăşite, ne spune Maica Maria, trezită în mod semnificativ încă din 1915 de Tagore la puterea suverană a celei de a doua porunci. Biserica nu e nimic altceva decât lumea în drum spre îndumnezeire; în Biserică, lumea nu e un mormânt, ci un pântece fecund.

Această transfigurare a lumii cere contemplaţia — dar o contemplaţie creatoare —, iubirea — dar o iubire activă —, compătimirea personală cea mai sfâşietoare şi reinventarea vieţii; fiindcă e vorba de a da oamenilor nu numai pâinea, ci frumuseţea, riscul şi sărbătoarea.

Maica Maria, să nu uităm, ştia să creeze acele locuri privilegiate în care viaţa circulă şi se îmbră-

ţişează. Împodobea icoane şi tapiserii. Scria neîncetat poeme, piese de teatru, adevărate „mistere" care aşteaptă încă să fie puse în scenă.

Maica Maria nu era o activistă, ci o poetesă a vieţii, mereu în inima legăturii creatoare unde se realizează această „sfinţenie cu geniu" atât de mult dorită de una dintre contemporanele ei, Simone Weil*, evreică îndrăgostită de Hristos, de dreptate, de sărăcie şi frumuseţe, şi al cărei destin — chiar dacă departe de a fi cunoscut aceeaşi plinătate — nu e lipsit de analogie cu al său.

Destinul Maicii Maria subliniază extraordinara diversificare necesară Ortodoxiei contemporane. Ea pune o problemă extrem de reală — astăzi şi mâine — pentru Biserica Ortodoxă: aceea a unor noi forme de viaţă monahală, în care locul central să-l ocupe cea de-a doua poruncă a Evangheliei.

Maica Maria a vrut să devină monahie nu pentru a se integra în tradiţia monahală eremitică sau chinovială — în aceasta din urmă încă şi mai puţin decât în cea dintâi —, ci pentru a-şi manifesta angajamentul său creştin fără întoarcere. Pentru a se dedica, a se dărui total. Inevitabil, ea s-a găsit în contradicţie cu atitudinile tradiţionale. Oare nu nouă ne revine să realizăm dorinţa ei?

---

* Gânditoare evreică (1909–1943), autoare a numeroase scrieri, majoritatea editate postum, adeptă a unui anarhism mistic nonconformist, a unui socialism religios antifascist sensibil la problemele clasei muncitoare şi a unui creştinism pur spiritual şi ascetic, neinstituţional, bazat pe sacrificiu, dreptate şi înţelepciune practică. [n. tr.]

Când arhiepiscopul Evloghi a primit făgăduinţele ei monahale, i-a dat drept loc al petrecerii ascetice „deşertul inimilor omeneşti". Ceea ce Maica Maria a dorit, cu multă vehemenţă şi forţă creatoare, cu un simţ mai ascuţit — aproape anarhic — a libertăţii Duhului Sfânt, e ceea ce creştinismul occidental a căutat şi caută în mici fraţii harismatice. Nu este oare acesta un apel pentru noi, cei de astăzi?

Alături de tradiţia marilor „liniştiţi" [isihaşti] şi hrănită de ea — izvor mai mult decât oricând necesar — n-avem oare nevoie şi de mari creatori de iubire, de mari creatori de viaţă care să ostenească şi să facă să rodească „deşertul inimilor"? Nu mai e timpul să opunem aceste două lucruri.

Un ultim cuvânt, şi el împotriva hagiografilor. Dacă o iubim, dacă o venerăm pe Maica Maria, o facem nu în ciuda dezordinii ei, a ciudăţeniilor şi pasiunilor ei. Între atâţia morţi evlavioşi şi atâţia morţi delicaţi, tocmai acestea o fac extraordinar de vie. Urâtă şi murdară, puternică, mare şi voinică — dar vie.

Patimile ei, compătimirea ei, pătimirea ei.

O. C.

Cuprins

Documentele canonizării
(2004)

Actul Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice 7
Mesajul Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop Gavriil al Comanei 9

Viaţa Maicii Maria Skobţova
(1891–1945)

Bucuria dăruirii — o biografie spirituală (Hélène Arjakovsky-Klépinine) 17
Copilăria 18
Prima alegere 22
Moartea tatălui 24
Studiile 24
Saloanele literare 26
Revoluţia 33
Exilul 35
Moartea Anastasiei 37
Întoarcerea la Biserică 41

Secretar al Acţiunii Studenţilor Creştini Ruşi 43
Vocaţia monahală 46
Slujirea socială 54
Acţiunea Ortodoxă 64
Critici şi conflicte 68
Anii războiului 70
Ajutorul dat evreilor 76
Arestările 78
Deportarea 82
În lagăr 84
Moartea 86
Rugul 92
Chemarea 96

Învăţături ale Maicii Maria

Viaţa religioasă şi tipurile ei 99
A doua poruncă a Evangheliei 157
Imitarea Maicii Domnului 181
Mistica relaţiilor umane 199
Crucea împotriva secerii şi a ciocanului — Sensul muncii 213
Spre un nou monahism I — În inima lumii 219
Spre un nou monahism II — Iubirea fără margini 225
Săracii cu duhul 233
Chemarea la libertate 237
Justificarea fariseismului 245
Războiul ca revelaţie 259
Sursele actului creator 277

Chemarea tainică 299
Sufletul, aşchie inutilă 300
Nu mai e profeţie 300
Nîmes 301
Cartea vieţii 301
Să mângâi 302
Ritualul pământului 302
Sufletul meu va arde 303
Despre viaţă 304
Despre moarte 306

Omagiu unei artiste a lui Dumnezeu (Maica Sofia) 309

Postfaţă (Olivier Clément) 321

Editura și Librăria DEISIS
str. Timotei Popovici, nr. 21, 550164 Sibiu
tel./fax 0269-214272
www.edituradeisis.ro

Difuzare: SC SUPERGRAPH SRL
str. Ion Minulescu, nr. 36
031216 București, sector 3
tel. 021-3206119, fax 021-3191084

Tiparul executat la SC LUMINA TIPO SRL
str. Luigi Galvani, nr. 20 bis, sector 2, București
tel./fax 021-2113260, 021-2122927
e-mail: office@luminatipo.com

Viața și moartea Maicii Maria Skobțova (1891–1945) — gazată și incinerată în lagărul de la Ravensbrück — sunt profetice pentru ortodocșii de azi, pentru atâția tineri care doresc iubirea și riscul, dar nu mai știu unde anume se găsește Dumnezeu. Dumnezeu e în inima ființelor și a lucrurilor, în însăși densitatea materiei, în suferința și creația care transfigurează lumea. Această transfigurare a lumii cere contemplația creatoare, dar și iubirea activă, compătimirea personală cea mai sfâșietoare dar și reinventarea vieții.

Îndrăgostită de Hristos, de dreptate, de sărăcie și de frumusețe, Maica Maria a fost o poetesă a vieții.

Destinul Maicii Maria — patimile ei, compătimirea ei, pătimirea ei — subliniază extraordinara diversificare necesară Ortodoxiei contemporane. Ea pune o problemă extrem de reală pentru Biserica Ortodoxă: aceea a unor noi forme de viață monahală, în care locul central să-l ocupe cea de-a doua poruncă a Evangheliei: iubirea nebună de aproapele, integrală, fără rezerve.

Alături de tradiția marilor isihaști și hrănită de ea, n-avem oare nevoie și de mari creatori de iubire, de mari creatori de viață care să facă să rodească „deșertul inimilor" și al lumii contemporane? Nu mai e timpul să opunem aceste două lucruri.

Dacă o iubim, dacă o venerăm pe Maica Maria, o facem nu în ciuda dezordinii ei, a ciudățeniilor și pasiunilor ei. Între atâția morți evlavioși și atâția morți delicați, tocmai acestea o fac extraordinar de vie.

OLIVIER CLÉMENT

ISBN 978-973-7859-40-2